

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**12 EYLÜL 2010 TARİHLİ REFERANDUM VE 5982
SAYILI YASA İLE KABUL EDİLEN ANAYASA
DEĞİŞİKLİKLERİNİN TÜRK ANAYASA YARGISI
SİSTEMİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER, TÜRK
ANAYASA MAHKEMESİNİN YAŞADIĞI TEMEL
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

Mehmet Akif İRİDERE

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Serdar NARİN

İZMİR-2013

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi	2010800316
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Adı ve Soyadı	: MEHMET AKIF İRIDERE	
Tez Başlığı	: 12 Eylül 2010 Tarihli Referandum ve 5982 Sayılı Yasayla Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Türk Anayasa Yargısı Sistemine Getirdiği Yenilikler, Türk Anayasa Mahkemesinin Yaşadığı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri	
Savunma Tarihi	: 05.12.2013	
Danışmanı	: Yrd.Doç.Dr.Serdar NARİN	
JÜRİ ÜYELERİ		
Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Yrd.Doç.Dr.Serdar NARİN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Serkan EKİZ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Ali Haydar YILDIRIM	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Oybirliği ( )		
Oy Çokluğu ☒		
<p>MEHMET AKIF İRIDERE tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "12 Eylül 2010 Tarihli Referandum ve 5982 Sayılı Yasayla Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Türk Anayasa Yargısı Sistemine Getirdiği Yenilikler, Türk Anayasa Mahkemesinin Yaşadığı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı Tezi(A) / Projesi( ) kabul edilmiştir.</p>		
Prof.Dr. Utku UTKULU Enstitü Müdürü		

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**12 Eylül 2010 Tarihli Referandum ve 5982 Sayılı Yasa İle Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Türk Anayasa Yargısı Sistemine Getirdiği Yenilikler, Türk Anayasa Mahkemesinin Yaşadığı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2013

Mehmet Akif İRİDERE

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**12 Eylül 2010 Tarihli Referandum ve 5982 Sayılı Yasayla Kabul Edilen
Anayasa Değişikliklerinin Türk Anayasa Yargısı Sistemine Getirdiği Yenilikler,
Türk Anayasa Mahkemesinin Yaşadığı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**
Mehmet Akif İRİDERE

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Kamu Hukuku Programı

İnsanoğlu, kendisinin doğuştan sahip olduğu, asgarî düzeyde bir yaşam sürebilmesi için olmazsa olmaz nitelikteki temel haklarına kavuşmak için, çağlar boyunca büyük uğraşlar vermiş ve bu ideal uğruna büyük bedeller ödemiştir. Tarihsel süreçte; monarklara, kiliseye ve faşist yönetimlere karşı verdiği bu mücadeleden zaferle çıkan toplumlar, elde ettikleri kazanımların korunması amacıyla çeşitli arayışlara yönelmişlerdir. Bu bağlamda kabul gören uygulamaların başında da; söz konusu temel hak ve özgürlüklerin bir yazılı belgede yer almasını sağlamak gelir ki bu yazılı belge bizi anayasa kavramına ulaştırır.

Yukarıda bahsedilen tarihsel süreçte yirminci yüzyıla gelindiğinde, temel hak ve özgürlüklerin anayasa metinlerinde yer almasının, bu temel hak ve özgürlüklerin korunması adına başlı başına yeterli olmadığı acı tecrübelerle anlaşılmıştır. Bu dönemde bizzat yasama organları tarafından da birey hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılabilmesinin görülmesi, yasama işlemlerinin de denetime tabi tutulması lüzumunu doğurmuştur ki bu sistem bizi anayasaya uygunluk denetimine götürmüştür.

Anayasaya uygunluk denetimi; en temel anlatımıyla kanunların ve birtakım anayasa-altı işlemlerin çeşitli mekanizmalarla anayasaya uygunluğunu temin etmektir. Bu denetim ise başlıca iki farklı yolla sağlanabilir: “Siyasal Denetim” ve “Yargısal Denetim”. Siyasal denetim sisteminde denetim, siyasal

kişi ya da organlar tarafından yerine getirilmekte iken; yargısal denetim sisteminde, yargısal kuruluşlar tarafından yargısal muhakeme usulleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Yargısal denetim sistemi de; denetimi tüm yargı organlarına tanıyan “Amerikan Modeli” (yaygın denetim) ve denetimi alanında uzmanlaşmış ve merkezde kurulmuş tek bir yüksek mahkemeye tanıyan “Avrupa Modeli” (merkezi denetim) olarak sınıflandırılmaktadır.

Yaşanan yarım asırlık tecrübelerle, yargısal denetimin, işleyişi ve sağladığı güvenceler dikkate alınarak, siyasal denetime nazaran daha fazla ülke tarafından benimsendiği görülmektedir. Ülkemizde de 1961 anayasası öncesinde siyasal mekanizmalarla yerine getirilmeye çalışılan anayasaya uygunluk denetimi; bu anayasanın kabulüyle birlikte, alanında uzman tek bir yüksek mahkeme olan Anayasa Mahkemesi’ne tevdi edilmiştir. 61 anayasası döneminde yaşanan olumlu tecrübeler, bu sistemi, genel hatlarıyla korunarak 82 anayasası dönemine taşımıştır. Bu dönemde de görevini sürdüren Mahkeme, özellikle 2010 değişiklikleriyle bireysel başvuru mekanizmasının da kabulüyle, birey hak ve özgürlüklerinin korunması anlamında hayati bir görev üstlenmiştir ve Anayasal sistemimizin hayati bir organı olarak halen görevine devam etmektedir.

İşte bu çalışmanın konusunu da; birçok Avrupa ülkesinde ve Ülkemizde benimsenen ve Avrupa Modeli olarak isimlendirilen Anayasaya uygunluğun yargısal denetimi ve bu denetimi yerine getiren organ olan Anayasa Mahkemesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada; Anayasa yargısı sistemine ulaşana değin yaşanan tarihsel süreç, Anayasaya uygunluk denetimi sistemleri, Ülkemizde 61 ve 82 Anayasaları döneminde uygulanan Anayasa yargısı sistemi, bu sistemin organizasyonu, kuruluşu ve işleyişi genel hatlarıyla incelenmiş ve özellikle iki farklı Anayasa dönemindeki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, doktrin ve uygulamada Anayasa Mahkemesi merkezli temel tartışma konularına değinilmiş ve somut çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi, Yargısal Denetim, Bireysel Başvuru.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Dated 12 September 2010 Referendum and The Constitutional Amendments
Adopted Law No.5982, Turkish Constitutional Court, Fundamental Problems
of The Turkish Constitutional Court and Solution Proposals**

Mehmet Akif İRİDERE

**Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Law
Public Law Program**

Throughout the ages, human being has paid a great deal of effort and sacrificed so much to in order to achieve this inherent and fundamentally rights which are sine qua non for the eruption of a minimal nature of life. In historical process societies that the victory of this struggle of fight against the monarchs, the church and the fascist governments; plunge into to various seeking for protecting the gains that obtained before. In this context, best practice may be ensuring of that fundamental rights and freedoms to take place in a written document Hence of this, has reached us that the concept of the Constitution.

By the twentieth century, as in historical process mentioned above, taking place in the constitutions' text of that fundamental rights and freedoms, this in itself is not sufficient for the protection of them, according to what is experienced as painfully. During this period, the rights and freedoms of the individuals may be restricted by the legislative bodies. Hence of this, has reached us that, legislative process should be examined by an independent unit. This system has led us to a system of constitutional review.

The system of constitutional review is most basically said as ensuring the acts and other sub-constitutional procedures' compliance to constitution by a variety of mechanisms. This compliance can be achieved in two main ways: Political review and judicial review. In political way review is done by political individuals or bodies. In judicial way it is done by judicial individuals or bodies

with the scope of judicial practice rules. Judicial systems are classified as review model of America (common system) that all the judicial organs authorized to and the model of Europe's (centralized system) single the Supreme Court which is specialized in the field of constitutional review.

The experience of half of a century shows that judicial review has been adopted more than political one by the countries, because of it has more practically aspects and more safeguards. In our state, the system of constitutional review before the period of 1961 Constitution instead of judiciary review which had been tried by political mechanisms; was confided to single Supreme Court in its field that of Constitutional Court of Republic of Turkey with the adoption of the Constitution referred above. Positive effects that shown in 1961 Constitution's period has moved the system to 1982 Constitution with a few changes but in general terms. During the period of 1982, the court has continued to its duties until 2010. Particularly constitutional changes in the period of 2010 remedy of individual recourse mechanism to The Court, was adopted by Turkish Grand National Assembly. This remedy plays a vital role in the terms of the protection of the rights and freedoms of the individuals. The critical role of the court is still continuing within the Turkish Constitutional System as before.

The main objects of this study are; judicial system of constitutional review which has adopted in our country and most of European countries and the Constitutional Court which is authorized body of mentioned judicial process. In this study; the historical process until to reach to the constitutional judiciary review system, different types of system of constitutional review, the constitutional judiciary system in our country periods of 61 Constitution and 82's, the organization, establishment and functioning of this system have been examined in general and tried to explain the differences and similarities particularly during the periods of those two different constitutions. At the final part of the study, the Constitutional Court focused debates of doctrine and practice are discussed and concrete solution proposals are placed.

Keywords: Constitution, Constitutional Review, Constitutional Court, Judicial Control, Personal Application

**12 EYLÜL 2010 TARİHLİ REFERANDUM VE 5982 SAYILI YASAYLA
KABUL EDİLEN ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN TÜRK ANAYASA
YARGISI SİSTEMİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER,
TÜRK ANAYASA MAHKEMESİNİN YAŞADIĞI TEMEL SORUNLAR VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASA YARGISI KAVRAMI VE TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ

I. TANIM	3
A. Anayasa Kavramı	3
B. Anayasa Yargısı Kavramı	4
C. Anayasa Yargısını Doğuran Tarihsel Süreç	7
D. Anayasa Yargısının Ortaya Çıkışı	9
II. ANAYASA YARGISININ ÖNŞARTLARI	13
A. Genel Olarak	13
B. Yazılı Anayasa	14
C. Sert (Katı) Anayasa	15
D. Denetim Organı	17
III. ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ	18
A. Genel Olarak	18

B. Siyasal Denetim	19
C. Yargısal Denetim	21
1. Olağan Yargı Organları Tarafından Yapılan Denetim (Amerikan Modeli)	23
2. Merkezi Bir Yargı Organı Tarafından Yapılan Denetim (Avrupa Modeli)	24
3. Amerikan ve Avrupa Modelleri Arasındaki Temel Farklar	27
4. Karma Sistem	28
IV. ÜLKEMİZDE ANAYASA YARGISININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	30
A. Genel Olarak	30
B. 1876 Kanun-i Esasi ve Anayasa Yargısı	31
C.1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasi Kanunu) ve Anayasa Yargısı	33
D.1924 Anayasası ve Anayasa Yargısı	35
E. 1961 Anayasası ve Anayasa Yargısı	38
F.1982 Anayasası ve Anayasa Yargısı	42
V. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KONUMU, KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ	43
A.Türk Anayasa Mahkemesi'nin Anayasal Konumu	43
1. Genel Olarak	43
2. Bir Anayasa Organı Olarak Türk Anayasa Mahkemesi	44
3. Bir Yüksek Mahkeme Olarak Türk Anayasa Mahkemesi	46
4. Yüce Divan Olarak Türk Anayasa Mahkemesi	49
B.Anayasa Mahkemesi Üyeliği	50
1.Üyelerde Aranılan Koşullar	51
a.Yaş Şartı	51
b.Tahsil ve Tecrübe Şartı	52
c. Hakimlik Mesleğine Engel Bir Halin Bulunmaması	53
2.Üyelerin Belirlenmesi	53
3. Başkan ve Başkanvekili	53
4.Üyelerin Yükümlülükleri	56
5. Başkan ve Üyelere İlişkin Cezai Soruşturma	58
6. Üyeliğin Sona Ermesi	60
C. Türk Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkileri	61

1. Norm Denetimi ile İlgili Görev ve Yetkiler	62
a. Denetimin Konusu	62
b. Denetim Dışında Kalan Normlar	65
c. Denetimin Kapsamı	69
(1). Şekil Yönünden Denetim	69
(2). Esas Yönünden Denetim	71
d. Denetim Şekilleri	76
(1). Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)	77
(2). Somut Norm Denetimi (Def'i/İtiraz Yolu)	81
(3). Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti)	86
e. Denetimin Doğurduğu Sonuçlar	86
2. Norm Denetimi Dışındaki Görev ve Yetkiler	88
a. TBMM Üyeliğine İlişkin Görev ve Yetkiler	88
b. Yüce Divan Olarak Görev ve Yetkiler	90
c. Siyasi Partilere İlişkin Görev ve Yetkiler	92
(1). Genel Olarak	92
(2). Siyasi Partilerin Yargısal Denetimi	93
(3). Siyasi Partilerin Mali Denetimi	97
d. Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanını Belirleme Yetkisi	98

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL 2010 TARİHLİ REFERANDUM VE 5982 SAYILI YASA İLE KABUL EDİLEN ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN TÜRK ANAYASA YARGISI SİSTEMİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

I. 12 EYLÜL 2010 TARİHLİ REFERANDUM SONUCU GERÇEKLEŞEN DEĞİŞİKLİKLER	100
A. 5982 Sayılı Yasa'nın Yasalaşma Süreci	100
B. Genel Olarak 5982 Sayılı Yasanın Getirdikleri	102
C. 5982 Sayılı Yasanın Anayasa Yargısı Alanında Öngördüğü Yenilikler	106
1. Anayasa Mahkemesi Üyeliği ile İlgili Düzenlemeler	107
a. Mahkeme Üyelerinin Belirlenme Usulü	107

b. Mahkeme Üyelerinin Görev Süreleri	110
c. Üyelerde Aranılan Niteliklerle İlgili Değişiklikler	111
2. Mahkeme'nin Yüce Divan Görevi Kapsamındaki Değişiklikler	112
3. Mahkeme'nin Teşkilat Yapısıyla İlgili Değişiklikler	113
a. Genel Olarak	113
b. Genel Kurul	114
c. Bölümler	115
d. Komisyonlar	116
e. Genel Sekreterlik	117
f. Diğer İdari Hizmet Birimleri	118
II. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU	118
A. Genel Olarak	118
B. Bireysel Başvuruya Konu Hak ve Özgürlükler	121
C. Başvuru Koşulları	123
1. Bireysel Başvuruya Konu Kamu Gücü İşlemleri	123
2. İhlal Kavramı	124
3. Hukuki Yarar	125
4. Hukuk Yollarının Tüketilmiş Olması	126
5. Süre Koşulu ve Başvurunun Yapılabileceği Yerler	127
6. Bireysel Başvurucu ve Temsili	129
D. Kabul Edilebilirlik Bakımından İnceleme	130
E. Esas Hakkındaki İnceleme	132
F. Denetimin Doğurduğu Sonuçlar	133
G. Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması	134

ÜÇÜNÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN YAŞADIĞI TEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ VE YARGISAL AKTİVİZM	136
II. ANAYASA MAHKEMELERİNİN DEMOKRATİK MEŞRUIYETİ SORUNU	140
III. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KURULUŞU İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÖNERİLER	145
A. Üyelerin Belirlenme Biçimi	146
B. Mahkemede Hukukçu Olmayan Üyelerin Görev Alması	150
C. Üyelerin Görev Süreleri Sorunu	151
D. Asıl Üye/Yedek Üye Ayrımı	153
IV. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÖNERİLER	154
A. Denetlenemeyen İşlemler Sorunu	154
B. Türk Anayasa Mahkemesi ve Organ Uyuşmazlığı Davası	157
C. Somut Norm Denetiminde On Yıl Süreli Denetim Yasağı	159
D. Olayla Sınırlı Yalnız Tarafları Bağlayıcı Karar Verilebilmesi	161
E. İptal edilen Yasa Sonucu Oluşan Hukuksal Boşluk Sorunu	163
V. ÜLKEMİZ BİREYSEL BAŞVURU MEVZUATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER	165
A. Genel Olarak	165
B. Bireysel Başvuru Yolu ile Korunan Haklar Kapsamı Sorunu	167
C. Bireysel Başvurucu Olabilecek Kişiler Sorunu	170
D. Bireysel Başvuru Yolunda Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususlarda İnceleme Yapılamaması	173
E. Bireysel Başvuru Usulüne Yönelik Çok Sayıda Düzenlemenin İhtüzüğe Bırakılmış Olması	176
VI. ÖTEKİ MAHKEMELERİN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ YAPABİLMESİ	179
VII. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN İŞ YÜKÜ SORUNU	181
SONUÇ	185
KAYNAKÇA	189

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AYD	Anayasa Yargısı Dergisi
AYMKD	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
Bkz	Bakınız
E.T.	Esas Tarihi
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.T.	Karar Tarihi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
m.	Madde
R.G.	Resmi Gazete
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurumu
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UYM	Uyuşmazlık Mahkemesi
vd.	Ve Devamı
YHGK	Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

İkinci dünya savaşı öncesi Avrupa'ya egemen olan totaliter rejimlerin kişi hak ve hürriyetleri alanında ağır tahribatlara neden olması nedeniyle, savaş sonrası birçok ülkede, yasama işlemlerini denetleyebilecek ve birey hak ve özgürlüklerini koruyacak anayasa yargısı sistemleri benimsenmeye başlanmıştır.

Ülkemizde ise çeşitli şekillerde dillendirilen bu denetim yolunun kabulü 60'lı yıllara gelindiğinde, 1961 anayasasının yürürlüğe girmesiyle söz konusu olabilmiştir. Bu anayasa ile, Avrupa'nın birçok ülkesinde de benimsenmiş olan merkezi bir yüksek mahkeme eliyle gerçekleştirilen anayasa uygunluk denetimine geçilmiştir.

Anayasal konumu itibariyle bağımsız ve tarafsız bir yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesi (AYM), 61 anayasası döneminde olduğu gibi günümüzde de, normlar hiyerarşisinin en tepe noktasında yer alan anayasanın üstünlüğünü ve birey hak ve özgürlüklerini koruma ödevini sürdürmektedir.

AYM'nin kuruluşunun nasıl sağlanacağı ve kendisine yüklenen ödevleri nasıl yerine getireceği hususundaki temel kurallar, bizzat anayasa metninde, AYM kuruluş kanunlarında ve Mahkeme içtüzüğünde yer almaktadır. Bu düzenlemeler ışığında çalışmanın ilk bölümünde, konunun temellendirilmesi adına anayasa, anayasa yargısı kavramları tanımlanmış, anayasa yargısının temel şartları ile anayasa yargısı uygulama modelleri açıklanıp incelenmiştir. Bu bölümde; anayasa yargısının ülkemizde geçirdiği tarihsel tekâmül süreci irdelenmiş ve Türk AYM'nin günümüz konum, kuruluş ve işleyişine yer verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümüyle birlikte, anayasa yargısı konusunda ülkemizdeki tarihsel sürece de değinilmiş; bu bağlamda sistemimizin AYM'yle tanışması ve 61 anayasası dönemindeki işleyişi incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca; temelinin 61 anayasası ile şekillendiği, 82 anayasasının ilk halinde genel hatlarıyla korunan ve bu anayasa döneminde yaşanan önemli değişikliklerde yapısı ve işleyişi baştan ele alınan Mahkeme'nin; temel kuruluşu, yapısı ve işleyişi irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümüyle birlikte, 2010 tarihli referandum ve sonrası dönemde AYM'nin yapısı ve işleyişi konusuna geçilmiştir. Bu bölümde öncelikle 5982 sayılı yasanın yasalaşma sürecine değinilmiş, söz konusu yasanın öngördüğü yenilikler ifade edilmiştir. Bireysel başvuru yolunun incelenmesine de yine bu bölümde ve konunun önemine binaen ayrı bir başlık altında yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, doktrin ve uygulamada, AYM merkezli temel sorun alanları belirtilmiş; bu sorunlara yaklaşımımıza ve somut çözüm önerilerimize de yine bu bölümde yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Çalışmamızın temelini oluşturan, ülkemizdeki anayasa yargısı deneyimi incelenirken; bu alana yön veren AYM'nin, bazı önemli kararlarına yer verilmiş ve bu alanın doktrinde bir hukuk disiplini olarak yer almasında önemli katkıları olan saygın hukukçuların temel eser olarak kabul görmüş yapıtlarından istifade edilmiştir.

Bu çalışmada yapacağımız inceleme, genel hatlar itibariyle şekillenecek ve anayasa yargısının işleyişi ile ilgili tüm kurumlara değinilmekle beraber bu kurumlar tüm ayrıntılarıyla, çalışmanın boyutunu aşacak ölçüde yer almayacaktır. Bu haliyle çalışmadan umulan hedef; anayasa yargısı kavramını anlaşılır bir üslupla aktarmak, ülkemiz anayasa yargısı işleyişine yönelik temel bilgilere yeterince yer vermek, iki anayasa döneminde söz konusu olan değişikliklere ve özellikle bireysel başvuru yolunun işleyişine değinerek, anayasa yargısı sisteminde ülkemizdeki gelişmelere ve temel sorun alanlarına dikkat çekmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASA YARGISI KAVRAMI VE TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ

I. TANIM

A. Anayasa Kavramı

Anayasa yargısı kavramının sağlıklı bir şekilde tanımlanabilmesi için öncelikle, bir anayasa¹ tanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Anayasa kavramı dar (şekli) anlamda ve geniş (maddi) anlamda olmak üzere iki alt başlık altında tanımlanabilmektedir. Buna göre dar anlamda anayasa, belli bir ülkede özel bir yöntemle yürürlüğe konmuş ve anayasal düzenin normatif esaslarını sistematik bir biçimde bir araya getiren “anayasa” adlı resmi-hukuki belgeyi ifade etmektedir. Geniş anlamda anayasa ise; biçimsel konumları ne olursa olsun devletin temel düzenini ve devlet-vatandaş ilişkisinin ilkelerini belirleyen yazılı ve yazılı olmayan kuralların bütünüdür².

Buna göre, siyasal iktidarın özelliklerini, yapısını, temel kuruluşlarını ve bunlar arasındaki etkileşimi, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen hukuk normları geniş anlamda anayasa kavramı kapsamında yer alır iken dar anlamda anayasa denilince, yalnızca anayasa adını taşıyan metin anlaşılır³.

En genel anlatımıyla anayasa; devletin şeklini, temel siyasi organlarını ve bu organların sahip olduğu kamu gücünün kapsam ve sınırlarını belirleyen, bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan ve bu özellikleri nedeniyle normlar hiyerarşisi⁴ nin en tepesinde yer alarak temel norm niteliği taşıyan emredici kurallar bütünüdür⁵.

---

¹ Ülkemizde batı dillerindeki “Constitution”ı karşılamak üzere üç sözcük kullanılmıştır: “Kanun-u Esasi”, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” ve “Anayasa”. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Turhan, **Anayasal Devlet**, Naturel Yayınları, Ankara, 2005, s.67 (Anayasal Devlet).

² Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2005, s.94

³ Şeref İba, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s.2; Turhan, **Anayasal Devlet**, s.12

⁴ Avusturyalı ünlü hukukçu Hans Kelsen’e göre; hukuk kuralları kademeli yapı içerisinde bir piramit oluşturur. Piramidin en üstünde anayasa yer almakta, anayasayı kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler takip etmektedir. Her düzenleyici işlem meşruiyetini, üstünde yer alan düzenleyici işlemde ve nihayetinde anayasadan almaktadır ve geçerliliğini koruyabilmek için dayanağı olan düzenleyici işleme uygun olmalıdır. Normlar hiyerarşisi olarak isimlendirilen bu kavram, Anayasa Hukuku alanında tüm otoriteler tarafından çalışmalarına esas alınan temel bir Anayasa Hukuku kavramı olarak

Anayasa, devletin şeklini ve esaslı organlarını, temel hak ve özgürlükleri ile kamu yetkisini ve sınırlarını ve kullanılma koşullarını düzenleyen emredici kurallar bütünüdür⁶. Bu yönüyle anayasa, sadece bir devletin hukuki statüsü değil; aynı zamanda devlet içinde iktidarı ve toplum içinde de devlet iktidarını sınırlayan belgedir⁷. Bu çerçevede anayasanın ilk ve en önemli amacının, siyasal bir topluluğun üyesi olan bireyin özerk alanını sağlamak ve bu alanı korumak olduğu söylenebilir⁸.

Bu tanımlar ışığında anayasa; bir devletin kuruluşunun temel çerçevesini çizen, devleti oluşturan organları belirleyen ve birey hak ve özgürlüklerini belirterek onları güvence altına alan metinlerdir. Bir devletin en temel düzenleyici işlemi olmasının bir sonucu olarak anayasalar, diğer düzenleyici işlemlerden farklı ve üstün bir konumu ihraz eden yüksel dereceli hukuk kuralları sistemi olarak da ifade edilebilir⁹. Bu üstünlüğün sağlanmasının pratik yolu ise, çeşitli yollarla anayasaya uygunluk denetiminin sağlanmasıdır. Anayasaya uygunluk denetimi sağlayan yolların başında da aşağıda açıklanacağı üzere, anayasa yargısı sistemi gelmektedir.

B. Anayasa Yargısı Kavramı

Anayasa yargısı kavramını tüm yönleriyle kapsayıcı bir tanımlamanın zorluğu¹⁰, doktrinde yazarları çeşitli tanımlar yapmaya itmiştir. Buna göre anayasa yargısı, yargılama süreci içerisinde hukuka uygunluğun ne anlama geldiği konusunda, anayasa hukukunu esas ve kriter olarak bağlayıcı bir şekilde karar vermek demektir¹¹.

Anayasa yargısı, kuvvetler ayrılığı ve anayasanın üstünlüğü ilkeleri ile kişi hak ve özgürlüklerini korumak için iktidarların hukuk kuralları içerisinde hareket

---

kabul görmüştür. (Bkz. Kelsen, Hans. **Pure Theory of Law**, Translation from the Second German Edition by Max Knight, The Lawbook Exchange, Clark, New Jersey, 2005, ss.1-16)

⁵Mithat Sancar, **Devlet Aklı Kısırcında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.35

⁶Yılmaz Aliefendioğlu, “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1984, s.101 (Türk Anayasa Yargısında İptal Davası).

⁷Turhan, Anayasal Devlet, s.8.

⁸Serdar Güleler, **Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2012 s.116.

⁹Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1999, s.2 (Anayasa Hukuku).

¹⁰Bu konuda bkz. Mehmet Merdan Hekimoğlu, **Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004, ss.9-10.

¹¹Gören, Anayasa Hukuku, s.255.

etmesini sağlamak üzere oluşturulan yapıdır. Diğer bir tabirle; devlet organlarının hukuk devleti ilkesine göre hareket edip etmediklerini denetlemek için oluşturulan yapı, anayasa yargısıdır¹². Bu haliyle anayasa yargısı anayasaya uygunluğu sağlayan bir çeşit yargı faaliyetidir¹³.

Günümüz devletlerinin temel kuruluş ve yapılarını belirleyen anayasaların, normlar hiyerarşisinin tepe noktasında bulunmasından kaynaklanan üstünlüklerini sağlamanın temel yolu, anayasaya uygunluk denetimidir. Anayasaya uygunluk denetiminin özü ise; başta kanunlar olmak üzere birtakım anayasa-altı işlemlerin anayasaya uygun olup olmadıklarının çeşitli yollarla denetlenmesi ve böylelikle anayasaya aykırılığın önlenmesi veya giderilmesidir¹⁴.

Normlar hiyerarşisine göre; kanun, tüzük, yönetmelik, genelge vs. düzenleyici işlemler, geçerliliklerini anayasalardan alırlar ve bu anayasalara uygun düzenlemeler içermek zorundadırlar. Bahse konu bu zorunluluğun hayata geçirilmesi ve bir anlam ifade edebilmesinin yegâne yolu; anayasa-altı normların anayasaya uygunluğunun denetimidir.

Yasama organının anayasaya aykırı yasalar çıkarmasını önlemek amacıyla, “yemin”, “çift meclis usulü”, “referandum”, “önceden inceleme” ve “devlet başkanının vetosu” gibi siyasal tedbirler öngörülmüştür. Ancak bu tedbirler bağımsız mahkemelerce yapılacak bir anayasaya uygunluk denetiminin sağlayacağı birçok güvenceden yoksundur. Siyasal organlar tarafından yapılan denetimde siyasi saikler ön planda olacak ve bu da çeşitli sakıncaları beraberinde getirecektir. Sonuçta anayasaya uygunluk denetiminin yargısal yöntemlerle, yargı organları tarafından yerine getirilmesi daha sağlıklı ve objektif sonuçlar alınmasına katkı sunacaktır.

Anayasaya uygunluk denetiminin, yargı organları tarafından, yargısal usul ve yöntemlerin takip edilmesi suretiyle yerine getirilmesi durumunda, karşımıza anayasa yargısı kavramı çıkmaktadır. Anayasa yargısı, ikinci dünya savaşı sonrasında batı demokrasilerinde hukuk devletinin yargısal güvencesi olarak, yasayı

---

¹²Harun Çolak, **Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkilerinin İncelenmesi, Federal Almanya Anayasa Mahkemesi ile Karşılaştırılması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2010, s.5.

¹³ Bülent Dâver, "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 1985, s.94 (AYM Kararları Açısından Siyasi Partiler); Mehmet Tevfik Gülsoy, **Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s.80.

¹⁴ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.50.

egemen iradenin keyfi tasarrufu olmaktan çıkarmak amacı ile düşünülmüş bir kurumsal mekanizmadır¹⁵.

Bu kavramı tüm yönleriyle kapsayan, genel geçer bir tanımlama yapılması konusunda var olan zorluklar, söz konusu kavramın, alt başlıklar altında açıklanması yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu konuda yapılan ilk ayırım ise, *dar anlamda* ve *geniş anlamda* anayasa yargısı tanımlarıdır¹⁶.

Dar anlamda anayasa yargısı; kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi olarak tanımlanmakta iken; geniş anlamda, devlet işlemlerinin anayasaya uygunluk denetimine ilişkin her türlü yargısal usul, anayasa yargısı olarak anlaşılmaktadır¹⁷. Dar anlamda anayasa yargısı; kanunların ve diğer bazı yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun yargısal organlar tarafından denetimidir. Geniş anlamda anayasa yargısı ise; anayasaya uyulması amacını taşıyan her türlü yargı işlemini ve anayasa hukuku sorunlarının yargısal usuller çerçevesinde bir karara bağlanma sürecini ifade etmektedir¹⁸.

Anayasa yargısı kavramının tanımlanması adına yapılan ikinci ayırım ise; *şekli anlamda* anayasa yargısı ve *maddi anlamda* anayasa yargısıdır. Şekli anlamda anayasa yargısı tanımında, merkeze yargılama organı alınarak bir tanımlamaya gidilmiştir. Buna göre; AYM'nin yasalar çerçevesinde yürüttüğü bütün faaliyetleri, anayasa yargısı kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

Maddi anlamda anayasa yargısı tanımında ise; konu unsuru nazara alınmakta ve bu yolla bir tanımlamaya gidilmektedir. Buna göre maddi anlamda anayasa yargısı; devletin yargı fonksiyonları içinde en yüksek dereceyi teşkil eden yargı türlerini içine alır. Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nce de kabul edilen bu tanımlamaya göre maddi anlamda anayasa yargısı kavramı içine, devletin farklı organları arasındaki anayasa hukuku meselelerinden doğan davalar ile federe devletler ile federal devlet arasındaki ihtilaflar¹⁹ girmektedir²⁰.

---

¹⁵ Meltem Dikmen Canikoğlu, **Anayasal Devlette Meşruiyet**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s.308

¹⁶ Gülsoy, s.81

¹⁷ Andreas Auer, Giorgio Malinverni, Michel Hotellier, **Droit constitutionnel suisse**, Vol. I, L'Etat, Deuxième édition, Stampfli Editions SA Berne, 2006, s.641'den aktaran İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.1.

¹⁸ Metin Kıratlı, **Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966, s.15; Hekimoğlu, ss.13-14.

¹⁹ Oktay Uygun, **Federal Devlet: Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulama**, İtalik Yayınları, Ankara, 2002, s.21.

Ülkemiz açısından, maddi anlamda anayasa yargısı kavramını kabul ettiğimiz takdirde, bu tanımın içine ancak kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi işlevi girmekte; yüce divan ve AYM'nin diğer görevleri bu kapsamda değerlendirilememektedir²¹. Bu yönüyle maddi anlamda anayasa yargısı kavramı ülkemiz anayasa yargısı uygulamasını tam olarak karşılayamamaktadır.

Anayasa yargısı kavramının tanımlanması konusunda, bu kavramı tüm yönleriyle karşılayan temel bir ifadeye ve ortak bir görüşe varılamamıştır. Bu nedenle son tahlilde; anayasa yargısı kavramının tanımı ve kapsamı, uygulandığı ülkenin genel hukuk sistemi ile siyasal ve toplumsal tercihleri göz önüne alınarak belirlenmelidir.

C. Anayasa Yargısını Doğuran Tarihsel Süreç

Hukuk biliminde olduğu gibi bu bilimin alt dallarından olan anayasa yargısında da bazı hukuki kurumlar, dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmelerin ve değişmelerin neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek amacıyla kurulmuş ve yine bu gelişmelere paralel olarak da değişikliklere tabi tutulmuştur²².

Anayasa yargısının yaygınlaşma döneminin öncesine bakıldığında totaliter ve otoriter rejimlerin, yasama organlarının sınırsız ve denetimsiz bir yetkiye sahip olması ve bunları özgürlükler aleyhine kullanması, bu yetkilerin denetimi ile neticelenmiş ve böylece anayasa mahkemelerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Faşizm ve komünizm gibi ideolojilere dayanan otoriter ve totaliter rejimlerin yıkılmasıyla benimsenen anayasa yargısı modellerine hâkim olan duygu, parlamentoya ve yargıya karşı duyulan güvensizlik olarak kabul edilir. Bunun sonucu olarak, parlamentonun aldığı kararları anayasaya uygunluk denetimine tabi tutacak ve yargı sisteminin kısmen dışında bağımsız organlar olarak çalışacak anayasa

---

²⁰ A. Ülkü Azrak, "Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa Düzenindeki Yeri, Teşkilatı ve Fonksiyonları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Cilt:28, Sayı:3-4, İstanbul, 1962, ss.662-663.

²¹ Erdal Kılıç, **Yüce Divan Sıfatı İle Anayasa Mahkemesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.13.

²² İsmail Köküsarı, **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2009, s.8.

mahkemeleri kurulmuştur²³. Böylece yeni kurucu erkler bir yandan ülkelerin yakın geçmişteki otoriter rejim ve diktatörlük uygulamalarına karşı bir tepki, öte yandan demokratik geleceğin güvencesi olarak yasama organı üzerinde yetkileri açıkça düzenlenmiş denetim mekanizmalarını benimsemiş oldukları kabul edilmektedir²⁴.

Anayasa yargısı fikri ortaya atılmadan, gerçekten de yakın denilebilecek zamana-2. Dünya Savaşı sonuna- kadar hukuk devleti denilince esas itibarıyla yürütme organının kanunlara bağlılığını sağlayacak yargısal denetim anlaşılmıştır. Fransız ihtilalından gelen bölünmez, devredilmez, yanılmaz ve temsil edilmez irade anlayışının etkisiyle, millet temsilcilerinden oluşan parlamentonun, insan haklarını ihlal edebileceği, dolayısıyla da insan haklarının sadece yürütme organı karşısında değil, parlamento karşısında da korunması gerektiği pek düşünülmemiştir²⁵.

Yukarıda açıklanan düşüncenin sonucu olarak tüm dünyada, yasama organlarına çok geniş yetkilerin tanınmış olması ve bu organların da bu geniş yetkilerinden istifade ederek birey hak ve özgürlüklerini sınırlayabildikleri gerçeğinin görülmesiyle; yasama organı yetkilerinin sınırlandırılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu düşünceden hareketle anayasa yargısı; yasama organının evrensel hukuk ilkeleri ile anayasalara aykırı işlemlerini denetlemek ve liberal düşüncenin bir ürünü olarak demokrasinin aşırılıklarını frenleyebilmek amacıyla ortaya çıkmıştır²⁶. Bu yolla güçler ayrılığının ve buna bağlı olarak “kontrol ve denge” sisteminin sonuçlarından biri olan yasama ve yürütme tasarruflarının üçüncü güç olan yargı tarafından denetlenmesi söz konusu olmuştur²⁷.

Sonuç olarak, anayasa yargısının doğuşu ve yayılmasında temel neden olarak iki argümanın öne sürüldüğü görülmektedir. Bunlardan birincisi totaliter ve otoriter yönetimlerin acı deneyimini yaşamış ülkelerde 2. Dünya Savaşı sonrası temel hak ve özgürlüklerin korunması düşüncesinin gelişmesidir. İkincisi ise, siyasal elitlerin demokratik seçimler sonucu kendi konumlarını kaybetmeleri ihtimalini düşünerek

---

²³ Zühtü Arslan, "Sunulan Raporlar Kapsamında Türk Anayasa Mahkemesi'nin Sorunlarının Tartışılması Paneli"ne Sunulan Tebliğ", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:21, Sayı:8, 2004, s.26 (Sunulan Raporlar Kapsamında Türk AYM).

²⁴ Kaboğlu, **Anayasa Yargısı**, s.23

²⁵ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s.379, (Türk Anayasa Hukuku).

²⁶ Turhan, **Anayasal Devlet**, s.110

²⁷ Zühtü, Arslan, **Anayasa Teorisi**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2005, s.29, (Anayasa Teorisi).

kendi konumlarını muhafaza etmek için böyle bir mekanizma kurma ihtiyacı hissetmeleri olarak görülmektedir²⁸.

D.Anayasa Yargısının Ortaya Çıkışı

Kanunların anayasaya uygunluğunun soyut düşünsel temellerini doğal hukuk öğretisine, Eski Yunan'a kadar götürmek mümkünse de²⁹; somut, pratik anayasaya uygunluk denetiminin son iki yüz yılın ürünü olduğu kabul edilmektedir³⁰.

Devlet iktidarının sınırlandırılması ve bu doğrultuda anayasa yargısı, bireyi ve onun haklarını tanıyan ve korumayı amaç edinen tarihsel bir tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır³¹. Anayasa yargısının ortaya çıkışının temel nedeni, hukuk devleti idealini gerçekleştirmek ve birey hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunmasını ve güvence altına alınmasını sağlamaktır. Anayasa yargısının diğer bir varoluş nedeni de federal devlet yapılarında kendini göstermektedir. Bu tip devletlerde federe devletler ile federal devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması konusundaki zorunluluklar anayasa yargısının ortaya çıkışını tetiklemiştir.

Anayasa yargısı, Avusturyalı ünlü hukukçu Hans Kelsen'in kurduğu kademeli hukuk düzeninin mantıklı bir sonucudur³² ve bu nedenle çağdaş Avrupa AYM'leri Avusturyalı ünlü teorisyenin buluşu olarak adeta tescil edilmiştir³³. Kelsen'e göre hukuk kuralları kademeli yapı içerisinde bir piramit oluşturur. Piramidin en üstünde anayasa yer almakta, anayasayı kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler takip etmektedir. Bunun anlamı, hukuku yürürlüğe koyan ya da uygulayan her düzeydeki organın, meşru ve geçerli kural yaratmak ve uygulamak istiyorsa, bir üst kurala uygun davranmak zorunda olmasıdır³⁴. Bu bakış açısına göre, anayasa yargısı için temel dayanak, kurallar kademelenmesidir. Denetimin yapılabilmesi için de yazılı ve katı

---

²⁸ Hüseyin Aksu, **Anayasa Mahkemesi-Siyaset İlişkisi: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2011, s.14

²⁹ Bu konuda bkz. Gülener, s.116.

³⁰ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.452.

³¹ Gülener, s.116.

³² Kelsen, s.1.

³³ Ozan, Ergül. **Yeni Kurumsalci Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007, s.91.

³⁴ Erdoğan, Teziç. **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, ss.82-83, (Anayasa Hukuku).

anayasanın varlığı gereklidir. Dolayısıyla böyle bir hukuk sisteminde, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı anayasaya uygunluk denetiminin mantıki ve hukuki temelini oluşturmaktadır³⁵.

Anayasa yargısının ortaya çıkışının diğer itici bir gücü de yukarıda değinildiği gibi hukuk devletinin ortaya çıkışıdır. Hukuk devleti anlayışının gelişmesiyle birlikte birey hak ve özgürlüklerinin sadece idarenin eylem ve işlemleriyle değil; aynı zamanda yasama organının anayasaya aykırı düzenleyici işlemleriyle de ihlal edilebileceği fikri benimsenmiştir. Yasama organının muhtemel anayasaya aykırı işlemlerinin denetlenmesi zorunluluğu da bizi anayasa yargısı kavramına ulaştırmıştır³⁶. Bu nedenle hukuk devletinin tam anlamıyla geçerlik ve işlerlik kazanabilmesi için, yasama işlemlerinin de bağımsız bir organın inceleme ve denetiminden geçirilebileceği bir yolun açık olması gerekir³⁷ ki bu yol günümüzde anayasa yargısı ve bu denetimi yerine getiren organ da anayasa mahkemeleridir.

Anayasa yargısı denetiminin çoğu ülkede ortaya çıkması ve benimsenmesinin diğer bir unsuru da insan temel hak ve özgürlüklerinin tanınması ve özgürlüklere yönelik müdahalelerin bertaraf edilmesi ihtiyacıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan ağır insan hakları ihlalleri, bu haklara yönelik her türlü müdahalenin önlenmesi gerektiği bilincini yükseltmiştir. Bu tarihsel süreç sonucunda; anayasa yargısı yoluyla yapılan denetimin, birey hak ve özgürlüklerini korumada etkin bir araç olarak kullanılması, tüm çağdaş demokrasilerde başvurulan bir yöntem olmuştur. Bu yolla yasama organının temel hak ve hürriyetlere müdahale eden kanunları AYM'nce iptal edilir ve böylece temel hak ve hürriyetler yasama organına karşı korunmuş olur³⁸.

Yazılı ve sert anayasalar 18. Yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başladığı halde, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bir yana bırakılırsa, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sisteminin yaygınlaşması için 20. Yüzyıl ortalarına kadar beklemek gerekmiştir³⁹. Bu süreçte, 2. Dünya Savaşı'nın ağır yıkım ve sonuçları, bu durumu hızlandıran önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2. Dünya

³⁵ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s.458.

³⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s127.

³⁷ Lütfi Duran, "Türkiye'de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1984, s.57 (Türkiye'de Anayasa Yargısı).

³⁸ Kemal, Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınları, Bursa, 2010, s.412, (Anayasa Hukukunun Genel Esasları).

³⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.379.

savaşından sonra insan haklarının korunması zorunluluğunun bilincine ulaşılmış ve bunun yollarından birinin de anayasa yargısı olduğu görülmüştür⁴⁰. Savaşın sona erdiği yıllardan sonra birçok Avrupa ülkesi kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemini ülkelerine kazandırmışlardır.

Anayasa yargısının, Huntington'ın demokratlaşma dalgalarına⁴¹ benzer şekilde, üç dalga halinde yayıldığı söylenebilir. Birinci dalga, ikinci dünya savaşından sonra Avusturya, Almanya ve İtalya'da faşist rejimlere tepki olarak ortaya çıkan anayasa mahkemeleridir. İkinci dalga Güney Amerika'da ortaya çıkmış ve bunun sonucunda 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de anayasa mahkemeleri kurulmuştur. Üçüncü dalga ise 1989 yılından itibaren özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile başlayan dönemde Doğu Avrupa ülkelerinde demokratikleşmeye paralel olarak anayasa yargısının doğuşuna neden olmuştur⁴².

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinin ilk ortaya çıktığı dönemlerde bu denetimi yapma görevi daha çok siyasi bir nitelik taşıyan organlara verilmiştir. Bunun temelinde yatan düşünce; kanunun siyasal sonuçlar doğuran daha doğrusu siyasi tercihleri yansıtan bir işlem olduğu, böyle siyasi sonuçları olan bir işlemin de yine siyasi organlar tarafından denetlenmesi fikridir⁴³. Örneğin Fransa'da 1799'dan bu yana kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi, Koruyucu Senato, Anayasa Komitesi ve Anayasa Konseyi adlarıyla oluşturulan siyasi organlarca yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de, Kanun-i Esasi'ye göre, Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan⁴⁴ tarafından yapılan kanun teklif ve tasarılarını, "Kanun-i Esasi ahkâmına uygunluk" açısından da inceleyip, buna aykırı bir şey görürse ya reddeder ya da değiştirilmek üzere Heyet-i Mebusan'a iade ederdi.

---

⁴⁰ Turhan, Anayasal Devlet, s.110.

⁴¹ S.P. Huntington, **Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl sonlarında Demokratikleşme**, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

⁴² Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.255; Gülsoy, s.54.

⁴³ Teziç, Anayasa Hukuku, s.185.

⁴⁴ **Meclis-i Mebusan**, Osmanlı İmparatorluğu'nda, 23 Aralık 1876 tarihli Anayasa'ya (Kanuni Esasi) göre kurulmuş ve I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde görev yapmış yasama organıdır. Seçilmiş parlamenterlerden oluşmakta ve padişah tarafından atanan üst kamara üyelerinin oluşturduğu Ayan Meclisi ile birlikte, Meclis-i Umumi'yi oluşturmaktaydı. (Bülent, Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 135-142).

Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde, Heyet-i Ayan, siyasi denetim organı işlevi görüyordu⁴⁵.

Siyasi organlar tarafından yapılan denetim, temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından yeterli bir güvence sağlamamıştır. Yasama işlevi yürüten parlamentonun, siyasal bağlılıkların, siyasal tercihlerin ve kişisel hesapların da etkisiyle, kendi yaptığı yasaların anayasaya aykırı olduğunu kabul etmesi çok zor ve ağır işleyen bir sistemdir. Kaldı ki kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi, hukuki bir sorun olduğu için, bu denetimin hukuki yol ve yöntemlerle üst düzeyde hukuk bilgisine sahip hukukçular tarafından yapılması gerekir. Siyasal ortamda bu tür hukuk bilgisine sahip parlamenterlerin çoğunluğu oluşturması beklenemez. Siyasi organdan, konuya bir yargıç gibi, hukuksal açıdan bakması, anayasanın ruh ve esprisine uygun yorum getirmesi beklenemez. Siyasi organ daha çok, yerindelik denetimine kaçmakta ve yasa koyucunun davranışını benimsemektedir⁴⁶.

Bu ve benzeri nedenlerden dolayı zaman içerisinde kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminin, yargısal organlar tarafından yapılması ilkesi geniş kabul görmüştür. Bugün birçok ülkede kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi mahkemeler tarafından yerine getirilmektedir. Bu görev ABD uygulamasında olduğu gibi ya bütün mahkemelere tanınmış ya da Avrupa uygulamasında olduğu gibi merkezde kurulmuş ve bu alanda uzmanlaşmış tek bir mahkemeye verilmiştir.

Bir mahkemede görülmekte olan bir davada uygulanan kanun hükmünün anayasa aykırı olduğunu gören yargıcın, bu hükmü ihmal etmesi şeklinde gerçekleştirilen anayasa uygunluk denetiminin hayli uzun bir geçmişi vardır ve bu denetimin ilk örneklerinden biri İngiltere'de gerçekleşmiştir. Yargıç Edward Coke, 1612 tarihli Dr. Bonham Case kararında, parlamento ve kral tarafından yapılan kanunların, mahkemelerce yıllar boyunca verile gelen kararlardan oluşan ortak hukuka (Common Law)⁴⁷ aykırı olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu kararıyla

---

⁴⁵ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s.464.

⁴⁶ Yılmaz, Aliefendioğlu, **Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.40, (Anayasa Yargısı).

⁴⁷ Ortak hukuk olan Common Law'a "Case Law (Hadiseler Hukuku)" da denir. Common Law, 11.yüzyılda seyyar hakimler tarafından toplanan İngiliz örf ve adetidir. commonLaw'a, hakim hukuku, içtihat hukuku veya İngiltere'nin kadim örf ve adet hukuku da denir. Common Law üzerinde, Norman adetleri ve Kilise Hukuku'nun da etkileri vardır. Bu konuda bkz. Hasan Tahsin Fendoğlu, **Anayasal Derinlik**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s.107 (Anayasal Derinlik).

yargıç Coke, kanunların üst bir kurala uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenmesi düşüncesinin ilk tohumlarını atmıştır⁴⁸.

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, yukarıda belirtilen Dr. Bonham Case kararından yaklaşık iki yüzyıl sonra, ABD’nde bakılmakta olan bir dava esnasında tekrar gündeme gelmiştir. 1787 tarihli ABD anayasasında kanunların anayasa uygunluğunun mahkemelerce denetlenmesi öngörülmediği halde, Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi⁴⁹, 1803 yılında önüne gelen Marbury/Madison davasında, kendini böyle bir denetim yapmaya yetkili görmüş ve böylece anayasa yargısının temeli atılmıştır⁵⁰.

Avrupa modeli anayasa yargısı ise, ilk olarak Çekoslovakya’da hayata geçirilmiş ve 9 Mart 1920 tarihli kanunla, anayasal uyuşmazlıkların çözümü konusunda münhasır yetkiye sahip bir yüksek mahkeme kurulmuştur. Çekoslovakya’yı Avusturya izlemiş ve 1 Ekim 1920 tarihli anayasayla, “Yüksek Anayasa Divanı” kurulmuştur. Daha sonra 9 Aralık 1931 tarihli anayasa ile İspanya’da, 1 Temmuz 1937 tarihli anayasa ile de İrlanda’da AYM kurulmuştur⁵¹. Bu ülkeleri, diğer Kıta Avrupa’sı ülkeleri takip etmiş ve özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası tüm Avrupa’da merkezi anayasa mahkemeleri kurulmuştur.

II. ANAYASA YARGISININ ÖNŞARTLARI

A. Genel Olarak

Bir ülkede anayasanın üstünlüğünün sağlanabilmesi ve bu üstünlüğün hayata geçirilebilmesi için hayati önemde olan anayasa yargısının var olabilmesi için, bazı ön koşulların⁵² yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu ön koşullardan ilki; ülkede yazılı bir anayasanın ya da diğer bir tabirle anayasa metninin bulunmasıdır. Bunun yanı sıra yazılı anayasanın değiştirilme usulleri bakımından alelade yasalardan

---

⁴⁸ Erdal, Onar. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Öncüler, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Ankara, 2003, ss.7-10, (Yargısal Denetim Alanında Öncüler); Onur, Sır, **Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s.219.

⁴⁹ Amerika Birleşik Devletleri Federal Yüksek Mahkemesi’nin yapısı, işleyişi ve işlevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Z. Arslan, *Anayasa Teorisi*, ss.176-182.

⁵⁰ Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, s.9.

⁵¹ Hasan, Tunç, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı Denetim Kapsamı ve Organları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.118.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Güleler, s.128.

farklılık göstermesi yani katı anayasa niteliğinde olması gerekir. Son koşul ise anayasaya uygunluk denetiminin yapılabileceği bir denetim organının öngörülmüş olmasıdır.

B. Yazılı Anayasa

Bir ülkede anayasa yargısının en temel varlık koşulu, o ülkede bir yazılı anayasanın yani bir anayasa metninin bulunmasıdır. Yazılı anayasa, bir anayasa içinde olması düşünülebilecek hukuk kurallarının yetkili bir organ tarafından *bir belge içinde* toplanmasıdır⁵³. Böylece anayasanın kuralları, kâğıt üzerinde siyah harflerle ifade edilmiş ve sonuçta anayasa metninin tüm yönleriyle aleniyeti sağlanmış olur.

İktidarı sınırlandırma araçlarından birisi olan anayasalar, sadece devletin kuruluş şemasını, devleti meydana getiren kurum, kuruluş ve erklerin yetkilerinin sınırlarını çizen birer yazılı belge değildir. Anayasalar, bunlara ek olarak, yurttaşların devlete karşı olan yükümlülüklerini ve insanların doğal haklarını, resmi bir belgede toplar ve ilan eder⁵⁴.

Çağımızın devletleri sürekli iradeyi halkın geçici iradesine karşı korumak istediklerinden daha üstte yer alan hukuk ilkelerini anayasalarına yazmışlardır⁵⁵ ve yazılı anayasa, anayasanın üstünlüğünü sağlayabilmenin önemli şartlarından biri⁵⁶ olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ilk modern yazılı anayasa 1787 tarihli ABD anayasasıdır. 1789 Fransız devriminde yapılan 1791 ve daha sonraki anayasalarla yazılı anayasa dönemi başlamıştır. Şu an dünyanın hemen hemen bütün ulusları yazılı bir anayasaya sahiptir⁵⁷. Ancak son derece istisnai de olsa; bu kurallar manzumesinin bir yazılı metin içerisinde toplanmaması da mümkündür. İngiltere ve İsrail⁵⁸ yazılı bir anayasanın bulunmadığı ülkelere örnek olarak gösterilebilir.

---

⁵³Gözler, Anayasa Hukuku, s.52.

⁵⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri/Genel Esaslar**, 3. Basım, Legal Yayınları, İstanbul, 2006, s.3, (Anayasa Hukuku).

⁵⁵ Turhan, Anayasal Devlet, s.108.

⁵⁶ Gülener, s.114.

⁵⁷ Turhan, Anayasal Devlet, s.10.

⁵⁸ İngiltere’de bildiğimiz anlamda yazılı, adına anayasa denilen bir anayasa yoktur. Ancak bu boşluğu dolduran, ‘Magna Carta’dan günümüze kadar gelen yazılı kurallar ve kanunlarca şekillenen bir ‘Teamüli Anayasa’ vardır. İngiltere’de temel kurumların işleyişi yüzlerce yıllık geleneklere, yasalara ve belgelere göre düzenlenmektedir. İsrail Devleti’nin yazılı bir anayasası bulunmamasına karşın; İsrail Ülkesi’ne, İsrail Devleti’nin işleyişine, yönetime ve insan hak ve özgürlüklerine ilişkin birçok

Anayasanın üstünlüğünü sağlamanın en uygun yolu, anayasacılığın gereklerine uygun bir yazılı anayasanın varlığıdır. Yazılı anayasa yapmak, devleti ve onun çatısı altındaki bütün kamu otoritelerini bağlayan birtakım üstün normatif esaslar koymak demektir. Bu, devlet yetkisi kullanan organ, makam ve mercilerin bunu ancak anayasal çerçeve içinde kalarak yapabilecekleri, bunların anayasanın kendilerine vermediği herhangi bir yetkiye sahip olma iddiasında bulunamayacakları anlamına gelir⁵⁹.

Devletin hukuki yapısını belirleyen anayasaların yazılı olması, anayasa yargısının olmazsa olmaz koşuludur. Yazılı bir anayasanın bulunmadığı İngiltere gibi bir ülkede Kıta Avrupası modeli bir anayasa yargısı denetiminin bulunmayışı bu iddianın en somut delilidir.

C. Sert (Katı) Anayasa

Yazılı anayasaların değiştirilmelerinde izlenen yöntemin sıradan kanunların değiştirilmelerinde izlenen yöntemle aynı veya onlara göre zorlaştırılmış olmaları açısından anayasaları; *yumuşak* ve *katı* anayasa olmak üzere iki kısımda ele alabiliriz. Bu bağlamda, yazılı bir anayasanın değiştirilmesinde sıradan kanunların değiştirilmelerine göre hiçbir zorlaştırıcı koşul söz konusu değilse, bu tür anayasalara *yumuşak anayasa* adı verilmektedir. Buna karşılık, değiştirilmelerinde, sıradan kanunların değiştirilmesine göre daha zorlaştırılmış bir yöntemin izlenmesi gereken anayasalara ise *katı anayasa* denilmektedir⁶⁰. Diğer bir ifadeyle katı anayasa, olağan yasama süreciyle değiştirilemeyen, değiştirilmesi için diğer kanunların yapılmasına göre daha zorlaştırılmış birtakım usullerin öngörülmüş olduğu anayasadır⁶¹.

Bir anayasa metnini katı anayasa haline getirmek için başvurulacak birtakım yöntemler vardır. Bu yöntemler kullanılarak, anayasalar diğer yasalardan daha farklı bir konuma oturtulmakta ve değiştirilme usulleri de zorlaştırılmaktadır.

“*Temel Yasa*”dan oluşan bir “*Esas Teşkilat Hukuku*” bulunmaktadır. (bkz. E. Onar, *Yargısal Denetim Alanında Öncüler*, ss.12-13)

⁵⁹ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s.48.

⁶⁰ E. Onar, *Yargısal Denetim Alanında Öncüler*, s.14.

⁶¹ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s.49.

En sık görülen katılık ölçütleri olarak;

- Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesinin yasaklanması,
- Gerek değişiklik teklifinin yapılmasında, gerek değişiklik teklifinin kabulünde, yasama organında sıradan kanunlara göre daha nitelikli bir yeter sayının aranması,
- Değişiklik teklifinin ikinci bir kez kabulünün gerekmesi,
- Değişiklik sürecinin uzatılması,
- Değişikliğin halkoyuna sunulması,
- Federal devletlerde, anayasa değişikliklerinin, federe devletlerin çoğunluğu tarafından da onanmasının aranması,

Gösterilebilir⁶².

Anayasanın üstünlüğü ilkesinin gerçekleşmesi için katı anayasaların bulunması büyük önem taşımaktadır. Böylece kanunlar ve diğer yasama organı işlemleri anayasaya uygun olmak zorunda kalacak ve yasama organının yasa yapım sürecindeki yetkilerinin sınırları belirlenmiş olacaktır. Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde de, 1921 anayasası dışında, Türk anayasalarında, katı anayasa özelliği egemendir⁶³.

Sonuç olarak, bir ülkede anayasa yargısının olabilmesi için öncelikle o ülkede yazılı ve katı bir anayasanın varlığı gereklidir. Bu bağlamda, yazısız anayasa sistemine sahip ülkelerde anayasa yargısı olamaz. Çünkü kanunların kendisine uygunluğunun araştırılacağı bir metin yoktur. Aynı şekilde, yumuşak anayasa sistemine sahip bir ülkede, yani anayasanın normal kanunlar gibi değiştirilebildiği ülkede de, anayasa yargısı olamaz. Çünkü yasama organı normal kanun yoluyla anayasayı değiştirmiş olur⁶⁴.

---

⁶² Jan-Erik Lane, **Constitutions and Political Theory**, Manchester University Press, 1996, s.114'den aktaran E. Onar, *Yargısal Denetim Alanında Öncüler*, s.15.

⁶³ İba, s.4.

⁶⁴ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.60.

D. Denetim Organı

Yazılı ve katı anayasaların bulunduğu ülkelerde anayasanın üstünlüğünü sağlayacak, anayasaya uygunluk denetimi yapan bir organın varlığı kaçınılmazdır. Normlar hiyerarşisi; hukuk devletinin iskeletini kurar; bunu ihlal etmenin en üst düzeyde yaptırımını, yasaların anayasaya uygunluğunun denetimi yoluyla uygulamaya geçirilir⁶⁵ ve bunun için söz konusu denetimi gerçekleştirecek denetim organlarına ihtiyaç duyulur.

Yasama organının yapmış olduğu düzenleyici işlemlerin anayasaya uygunluğunu denetleyecek bağımsız bir denetim organının bulunmaması, normlar hiyerarşisinin zirvesinde bulunan yazılı ve katı anayasaların önem ve değerini azaltacak; anayasanın üstünlüğünün sadece kâğıt üzerinde kalmasına sebep olabilecektir. Bu nedenle anayasanın üstünlüğü ilkesinin bir anlam ifade edebilmesi için, bunu güvenceye alacak bir mekanizmanın öngörülmesi gerekmektedir⁶⁶. Nitekim tarihsel süreç, yazılı anayasaların başlangıçtan beri var olan maddi ve şekli üstünlüğünün anayasayı korumaya yeterli olamayacağını göstermiştir⁶⁷.

Öte yandan, temel hakların tanınması anayasalara konulmasıyla bitmemekte, bu tanınmanın etkili güvenceye bağlanması gerekmektedir. Yasallık ve hukuki güven ilkeleri, adı üzerinde sadece birer ilkedirler, oysa üstün bir anayasanın gerçek koruması altında sağlanacak bir temel haklar düzeninin kilidi anayasaların üstün yorumlayıcısı yetkisine sahip olarak anayasallık denetimi yapan anayasa mahkemeleridir⁶⁸.

Eğer bir ülkede anayasanın bağlayıcılığı ve diğer normlardan üstünlüğü benimseniyorsa, anayasaya aykırı bir yasama işlemi yapıldığında, bu aykırılığın bir yaptırımını olmazsa üstünlük anlamsız kalacaktır. Bu nedenle kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organa tabii olarak ihtiyaç vardır⁶⁹.

Anayasal üstünlüğün gerçekleşmesini sağlayan ve bu amaçla anayasaya uygunluk denetimi yapan organlar, siyasal ya da yargısal organ niteliği taşıyabilirler. Ancak aşağıda da değinileceği üzere yargısal organların barındırdığı güvenceler ve

---

⁶⁵ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.14.

⁶⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s.184.

⁶⁷ Gülsoy, s.86.

⁶⁸ Dikmen Canikoğlu, s.253.

⁶⁹ Köküsarı, s.8.

siyasal organların taşıdığı riskler nedeniyle, günümüzde anayasaya uygunluk denetimi genelde yargı organları tarafından yerine getirilmektedir. Siyasal organlarca yapılacak denetimin, kişi hakları yönünden yeterli teminat sağlamayacağı açıktır. Bu sebeple, zaman içinde yargısal denetim sistemi yaygınlık ve üstünlük kazanmıştır⁷⁰.

Son olarak şunu da belirtmek gerekirse, anayasa yargısına sahip olan hukuk sistemlerinde denetim organı olan Anayasa Mahkemeleri, anayasaya uygunluk denetimi yapan bir organ olmanın yanı sıra, genellikle ikinci bir kanun koyucu gibi görülmektedir. Bunda AYM'nin iptal kararlarının *inter omnes (erga omnes)*, yani tüm devlet organları, makamları ve kişiler için geçerli ve bağlayıcı olmasının da rolü bulunmaktadır⁷¹.

III. ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ

A. Genel Olarak

Hukuk devleti; tarihsel süreçte insanoğlunun uğruna ağır bedeller ödeyerek ulaştığı bir yönetim anlayışıdır. Bu devlet sisteminde, başta anayasalar olmak üzere, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini belirleyen ve güvence altına alan metinler yer almaktadır. Devlet bahsedilen bu metinler doğrultusunda idare edilmekte ve bu da hukuksal bir güvenlik sağlamaktadır.

Bu hukuksal güvencenin bir anlam ifade edebilmesi için ise, devletin işlemlerini sınırlayacak üstün kuralların varlığı gerektiği gibi, tasarrufların bu üstün kurallara herhangi bir karşı koyma olduğu zaman, bu iddianın doğru olup olmadığını yargı yollarıyla saptayacak ve hukuk kuralına ters düşen durumu ortadan kaldıracak bir yargı organına ve yargı denetimine gereksinim vardır⁷². Bu doğrultuda kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi, devletin bir hukuk devleti olarak, yani hukukun hâkimiyeti altında işlemesi amacına da hizmet

⁷⁰ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.380.

⁷¹ A. Ülkü Azrak, "Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2011, s.153

⁷² Zeliha Taşbaş Gürbüz, **Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Hukuk Devleti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1991, s.14

edecektir⁷³. Bu yolla hukuk devleti ilkesi gerçek bir anlam ifade edecek ve birey hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunması mümkün olabilecektir.

Yukarıda ifade edildiği üzere hayati bir öneme sahip olan anayasaya uygunluk denetiminin nasıl, ne zaman ve hangi organ tarafından yapılacağı konusu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasaya uygunluk denetiminin, ne tür bir organ tarafından yapılacağı sorusu bizi, siyasal ve yargısal denetim ayrımına götürmektedir.

Kanunların ve diğer düzenleyici işlemlerin anayasaya uygunluğunun denetlenmesi konusunda ilk temel ayırım, denetimi yapacak organın niteliğine göre, siyasal denetim ve yargısal denetimdir. Burada denetimi yapacak organ esas alınarak bir ayırma gidilmekte; denetimi yapacak organ; kuruluşu, yapısı ve işleyişi itibarıyla siyasal bir nitelik taşıyorsa siyasal denetim; yargısal bir nitelik taşımakta ise, yargısal denetim söz konusu olmaktadır.

Tarihsel süreçte anayasaya uygunluk denetiminde ilk uygulamalara bakıldığında siyasal kurumların ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Ancak daha sonraki dönemlerde; siyasal denetimin içerisinde barındırdığı sakıncalar da dikkate alınarak, yargısal denetim yolunun yaygınlık göstermeye başladığı görülmektedir⁷⁴. Bu doğrultuda anayasaya uygunluk denetiminin anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkelerine dayandığını ve önce siyasal denetim şeklinde ortaya çıktığını ve ardından da yargısal denetim biçiminde geliştiğini söylemek mümkündür⁷⁵. Şimdi bu iki farklı anayasaya uygunluk denetimi yoluna daha derinlemesine bakalım.

B. Siyasal Denetim

Kanunların anayasaya uygunluğunun siyasal denetimi denilince, kanunun yasama organında yapımı sırasında veya yapımından sonra devlet başkanı tarafından yürürlüğe sokulma aşamasında gerçekleştirilen denetim anlaşılmaktadır⁷⁶. Bu yolu savunanlar yasaların siyasal tercihleri yansıtan işlemler olduklarını ve bu nedenle de siyasal bir organ tarafından değerlendirilebileceklerini ileri sürmüşlerdir⁷⁷.

---

⁷³ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s.84, (Anayasal Demokrasi).

⁷⁴ Gülener, s.128

⁷⁵ Sır, s.210

⁷⁶ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.19

⁷⁷ Turhan, Anayasal Devlet, s.105

Siyasal denetim; millet iradesinin temsil edildiği yasama organının iradesinin, yargı organı tarafından denetiminin, yargı kuvvetinin yasamanın üzerinde bir konuma çıkarabileceği ve bu durumun kuvvetler ayrılığına aykırı düşeceği saikiyle ortaya çıkmıştır⁷⁸. Kanunların siyasal tercihler içermesi nedeni ile ancak siyasal bir organ tarafından değerlendirilebileceğini ileri süren görüşe dayanan bu denetim biçimi, ilk kez 1799 Fransız anayasası ile kabul edilmiştir.

Ülkemizde de, 1876, 1921 ve 1924 anayasaları döneminde egemen olan sistem, anayasaya uygunluk denetiminin siyasal organlar tarafından hayata geçirilmesidir. Kanun-i Esasi döneminde bu organ Meclis-i Ayan⁷⁹ iken; 1924 anayasası döneminde bizzat Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin kendisidir.

Bu denetim türünde görev alan kişi ya da kişiler genelde seçimler sonucu belirlenmekte ve siyasal nitelikler taşımaktadır. Örneğin; anayasa komisyonu, seçimler sonucu belirlenen yasama meclisi üyelerince, 2. meclis doğrudan ya da dolaylı şekilde yapılan seçimlerle oluşturulmakta; veto yetkisini kullanan devlet başkanı ise dolaylı ya da doğrudan halk iradesine dayalı seçimlerle işbaşına gelerek siyasi bir nitelik taşımaktadır.

Siyasal denetimin başlıca organı olan parlamento, yasaların yapılışında şekil ve öz yönünden anayasaya aykırılıktan kaçınarak ve anayasaya aykırı görülen yasaları yürürlükten kaldırarak siyasal denetim yapar⁸⁰. Söz konusu bu denetim dışında akla gelen diğer uygulama örnekleri; yasama meclislerinde anayasa komisyonu⁸¹ eliyle sürdürülen denetim, çift meclis sistemi⁸²nde ikinci meclisin yapacağı denetim ve devlet başkanının veto yetkisi⁸³ yoluyla yapılan denetimlerdir.

Siyasal denetim, denetim zamanı açısından değerlendirildiğinde önleyici denetim özelliği göstermektedir. Önleyici denetimde, normun yürürlüğe girmesinden

---

⁷⁸ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.380

⁷⁹ **Meclis-i Ayan**, Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet sistemi içinde bir Senato veya bir Üst Kamara benzeri bir kurum olup, Meclis-i Mebusan ile birlikte Meclis-i Umumi'yi (Genel Meclis) meydana getiren ve 23 Aralık 1876 tarihli Kanûn-ı Esâsî'ye göre kurulmuş yasama organıdır. Üyeleri Padişah tarafından belirlenen bu organ; Meclis-i Mebusan üzerinde siyasal denetim görevini ifa eden bir 2. Meclis konumundadır. (Tanör, ss.135-137; Fendoğlu, Anayasal Derinlik, ss.878-879)

⁸⁰ Aliefendioğlu, Türk Anayasa Yargısında İptal Davası, s.101

⁸¹ Komisyonlar eliyle yürütülen anayasaya uygunluk denetimi için bkz. Güleler, s.122

⁸² Çift Meclis Sistemine İlişkin ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki hususunda Bazı Düşünceler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3-4, ss.60-140, (Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki).

⁸³ Devlet Başkanları devletin başı sıfatıyla, o devletin kurucu belgesi olan anayasanın da koruyucusu kabul edilmektedir. (Turhan, Feyzioğlu, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1951, s.15)

ve hukuken var olmasından önce yapılan bir denetim söz konusudur⁸⁴. Önleyici denetim yoluyla anayasaya aykırı unsurlar barındıran bir kanun, daha hukuken var olmadan önce ortadan kaldırılmaktadır ve bu denetim yolu, kural olarak, siyasal organlar tarafından yerine getirilmektedir.

Siyasal denetim araçlarında gözlenen ortak özellik, anayasaya aykırı yasa çıkmasına engel olmaktır. Ancak anayasaya uygunluk denetimi gibi, teknik özellik gösteren hukuksal bir sorunun çözümünün siyasal bir makam, organ ya da kurula verilmesinin yerindeliği tartışılır bir konudur. Parlamentoca seçilen ya da devlet başkanınca atanan veya anayasaca görevlendirilen siyasal nitelikli kurul, komite veya komisyonların, tarihsel süreçte yeterli etkinlikte olmadıkları, genellikle devlet başkanına ya da bir partiye bağlı olma eğiliminde oldukları gözlenmiştir⁸⁵.

Siyasi organlar tarafından yapılacak denetime karşı, haklı olarak, temel hak ve özgürlükler bakımından yeterli güvence sağlamayacağı ve siyasal organlar tarafından yapılan denetimin siyasi nedenlerle yerindelik denetimine dönüşebileceği eleştirileri yöneltmiştir⁸⁶.

Siyasi organdan, konuya bir yargıç gibi, hukuksal açıdan bakması, anayasanın ruh ve esprisine uygun yorum getirmesi beklenemez. Siyasi organ daha çok, yerindelik denetimine kaçmakta ve yasa koyucunun davranışını benimsemektedir. Bu açıdan, anayasal uygunluğun sağlanmasında en etkili yol yargısal denetimdir⁸⁷.

C. Yargısal Denetim

Yargısal denetim; kanunların anayasaya uygunluğunun, yargı organları tarafından ve yargısal muhakeme usulleri kullanılmak suretiyle yerine getirilmesidir. Bu bağlamda, anayasal bir meselede esas hakkındaki hükmün yargı organları tarafından kurulması, yargısal denetimin temel özelliğidir⁸⁸.

Kanunların anayasaya uygun olup olmadığına yönelik daha etkin bir denetleme, yargı organları tarafından yapılmaktadır. Normlar hiyerarşisinde anayasanın altında yer alan bir yasa, anayasaya aykırı olursa, belli bir olay hakkında

---

⁸⁴ Turhan, Anayasal Devlet, s.105

⁸⁵ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.40

⁸⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.380

⁸⁷ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.40

⁸⁸ Gülsoy, s.170

hem yasada hem de anayasada uygulanacak kural varsa mahkeme davayı ya yasaya göre ya da anayasaya göre çözecektir. Buna karar vermek doğrudan doğruya yargının görevi içinde bir konudur. O halde mahkemeler anayasa yasadan üstün bir metin olduğuna göre olayı anayasaya göre çözmek durumundadırlar. Aksi halde anayasa yapmanın bir anlamı kalmayacaktır⁸⁹.

Söz konusu sorun, bir kanundaki kuralın anayasaya uygun olup olmadığının belirlenmesi olduğuna göre, bu konudaki esas yetkinin yargı organında bulunması doğaldır⁹⁰. Yargı denetimi aracılığıyla kanun yapma yetkisine sahip yasama kuvvetinin anayasal sınırları, devletin diğer bir kuvvetini oluşturan yargı tarafından denetlenmiş olmakta, böylece hukuk devletinin amaçlamış olduğu hukuk yoluyla denetim gerçekleşmektedir⁹¹.

Önleyici ve düzeltici denetim ayrımı göz önüne alındığında yargısal denetim, düzeltici denetim niteliği göstermektedir. Bu denetim sisteminde, kural olarak, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra gündeme gelen, düzeltici bir denetim söz konusu olmaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere, yargısal denetimin ilk örneği 19. asrın başında anayasada yer almamasına karşın, ABD’nde görülmüştür. John Marshall başkanlığında toplanan “Federal Yüksek Mahkeme” 1803 tarihli Marbury V. Madison kararıyla yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi yolunu açmıştır⁹². Bu kararı takip eden yıllarda ve özellikle 2. dünya savaşı sonrasında, yargısal denetim konusunda uygulama örnekleri, tüm dünyada ve özellikle Avrupa ülkelerinde yayılmaya başlamıştır.

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, ya olağan yargı organlarınca ya da bu amaçla özel olarak kurulmuş bir yargı organı tarafından gerçekleştirilmektedir. Tarihsel kökenlerine bakıldığında, kanunların anayasaya uygunluk denetiminin ilk örnekleri, olağan yargı organlarınca sürdürülen denetim şeklinde başlamıştır. Bu amaçla kurulmuş merkezi yargı organları ise, zaman içerisinde ortaya çıkmış ve giderek yaygınlık kazanmıştır⁹³.

---

⁸⁹ Feyzioğlu, ss.168-172

⁹⁰ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.91

⁹¹ Gülener, s.129

⁹² Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.41

⁹³ İba, s.193

Anayasa yargısı modeli olarak dünyada iki farklı model yaygın olarak uygulanmaktadır. Bunlar *Amerikan modeli* ve *Avrupa modelleridir*⁹⁴. Amerikan modeli, prototipini Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'nin meydana getirdiği, İngiltere dışında Common Law ülkelerinde uygulanan “Yüksek Mahkeme Sistemi”dir. Avrupa modeli ise, prototipini Avusturya Anayasa Mahkemesi'nin meydana getirdiği, daha çok Romano-Germanik hukuk düzenlerinde uygulanan uzmanlaşmış “Anayasa Mahkemesi Sistemi” olarak tanımlanabilir⁹⁵. Şimdi bu anayasa yargısı modellerini daha derinlemesine inceleyelim.

1. Olağan Yargı Organları Tarafından Yapılan Denetim (Amerikan Modeli)

“Amerikan modeli” ya da “yüksek mahkeme modeli” olarak da isimlendirilen bu denetim türünde, anayasaya uygunluk denetimi, merkezi bir yargı organına tanınmamış ve bu konuda tüm yargı organları yetkili kılınmıştır. Yukarıda bahsi geçen 1803'te görülen Marbury V. Madison davasıyla temellenen bu denetim modelinde; adli, idari veya anayasal her türlü uyuşmazlık genel görevli mahkemeler marifetiyle çözümlenmektedir. Tüm mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi konusunda yetkili olmasının bir sonucu olarak bu denetim modeli “yaygın” denetim olarak da isimlendirilmiştir.

Bu sistemde yargıçların ve mahkemelerin temel görevlerinden biri de, anayasanın üstünlüğünü sağlamaktır. Bu yargı fonksiyonunun mantıki bir sonucudur. Bu nedenle de, yargı organları uygulayacakları yasaların anayasaya uygun olup olmadıklarını öncelikle kontrol etmek durumundadırlar. Marbury v. Madison kararı, anılan düşüncenin pratiğe aktarımının ifadesidir. Bu kararlarla düşünsel olmaktan sıyrılan anayasanın üstünlüğü kavramı, pratik güvenceye kavuşmuş olmaktadır⁹⁶.

Amerikan tipi anayasa yargısının uygulandığı ülkelerde, mahkemeler önüne gelen davada, biri diğerinden üstün olan normlar arasında bir çatışma olduğu

---

⁹⁴ Amerikan ve Avrupa tipi anayasa yargısının genel özellikleri ve söz konusu sistemleri benimsemiş ülke listesi için bkz. Gülener, ss.131-133

⁹⁵ Tunç, s.89

⁹⁶ Tunç, s.91

kanaatine vardığında, alttaki normu *ihmal*⁹⁷ ederek üst normu somut olaya uygulayacaktır. Bu kurala kanun anayasa çatışması açısından bakıldığında da kanun *ihmal* edilerek anayasa kuralı uygulanarak aynı sonuca ulaşılabilecektir⁹⁸.

Amerikan modeli anayasa yargısında bütün mahkemeler, önlerine gelen davalarda, olayda uygulayacakları kanunun anayasaya uygunluk sorununu da çözmeye, anayasaya aykırı buldukları kanunu uygulamayarak davayı anayasaya göre sonuçlandırmaya yetkilidirler. Kuşkusuz mahkemelerin bu kararlarına karşı, diğer kararları gibi Federal Yüksek Mahkemede temyiz yoluna gidilebilir. Bu durumda son kararı Federal Yüksek Mahkeme verecektir⁹⁹.

ABD Federal Yüksek Mahkemesi tarafından Marbury v. Madison kararıyla açılan bu denetim yolu, bir sorunun çözümünün kendisine bağlı olduğu federal kanunlar veya federe devlet kanunlarının anayasaya uygun olup olmadığını inceleme görevini yargıçların her birine vermiştir. Bunun bir sonucu olarak denetim; her düzeyde ve bütün yargıçlar tarafından yapıldığı için yaygınlaşmıştır¹⁰⁰.

Günümüzde bu model, ortaya çıktığı ABD’nde ve ayrıca Avustralya, Kanada, Japonya, Danimarka, Norveç ve İsveç’te halen uygulanmaktadır¹⁰¹.

2. Merkezi Bir Yargı Organı Tarafından Yapılan Denetim (Avrupa Modeli)

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi için başvurulabilecek farklı bir yöntem de; bu denetim yetkisini özellikle bu amaçla kurulmuş merkezi bir yargı organına bırakmaktır. Bu denetim türünü benimseyen ülkelerde, uzman bir mahkeme oluşturulmakta ve bu mahkeme bir kanunun anayasaya aykırılığı iddialarını çözümlene yetkisi ile donatılmaktadır¹⁰². Olağan yargı aygıtı dışında yer alan ve kamu iktidarlarından biri olarak, bağımsız bir organ konumunda bulunan bu yargı mercii anayasal bir organdır¹⁰³.

⁹⁷ Burada Mahkeme’nin yaptığı işlem “iptal” değil “ihmal”dir. Bu durum ise, Mahkeme’nin Anayasaya aykırı bulduğu bir kanunu davada uygulamaktan kaçınması anlamına gelmektedir (Bkz. E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.96)

⁹⁸ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.433

⁹⁹ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s.465

¹⁰⁰ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.19

¹⁰¹ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.434; Hekimoğlu, s.35

¹⁰² E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.119

¹⁰³ Tunç, s.117

İlk örneklerinin Avrupa’da görülmesi ve birçok Avrupa ülkesi tarafından benimsenmiş olması nedeniyle Avrupa modeli olarak isimlendirilen bu model, temelde, Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen’in normlar hiyerarşisi esasına dayanmaktadır¹⁰⁴. Bu sistem Hans Kelsen’in fikirlerine dayandığı için bu sisteme “Kelsen Modeli Anayasa Yargısı” da denmektedir¹⁰⁵.

Kelsen’e göre, yasa, dayanağını üst norm durumunda bulunan anayasadan alır ve üst norma aykırı olmadığı sürece geçerlidir. Yasanın anayasaya uygunluğunun denetimi ise, konusunda uzmanlaşmış kişilerden oluşacak merkezi özel bir mahkeme tarafından yapılmaktadır. Bu yolla anayasaya aykırı yasaların ayıklanması olanaklı olacaktır¹⁰⁶.

Merkezileşmiş biçimi altında anayasal yargı denetimi, bir AYM veya uzmanlaşmış bir mahkeme (ya da yüksek mahkemenin bir dairesi) nezdinde normları denetim ve iptal yetkisinin merkezileşmesi anlamına gelir. Bu nedenle buna uzmanlaşmış denetim yolu veya tekeli denetim adı verilir¹⁰⁷.

Arsel’e göre, anayasaya uygunluk denetiminin merkezi bir yargı organına bırakılmasının sebebi, “kazai kontrol dediğimiz yetkinin biraz da siyasi mahiyet arz eden bir faaliyet sahasına kapı açmış olması” gösterilmiştir. Buna göre önüne getirilen belirli bir kanunu belirli bir olaya uygulamakla görevli bir hâkimin, sırf bu amaçla yapacağı iş ile, aynı kanunun anayasaya veya onun dayandığı hukuk kurallarına uygunluğunu araştıran ve uygun bulmadığı takdirde bunun kanun vasfını taşımayacağını beyan eden hâkimin yapacağı iş arasında nitelik farkı mevcuttur¹⁰⁸. Bu nitelik farkı nedeniyle anayasaya uygunluk denetiminin merkezde kurulmuş ve alanında uzmanlaşmış bir yargı organınca yerine getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca denetimin AYM gibi bir üst mahkeme eliyle yapılması anayasal denetimde dağınıklığı ve değişik görüşlerin ortaya çıkmasını önler, uygulamada birliği ve etkinliği sağlar¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ Bkz. Hans, Kelsen, **Pure Theory of Law**, Translation from the Second German Edition by Max Knight, The Lawbook Exchange, Clark, New Jersey, 2005.

¹⁰⁵ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.438

¹⁰⁶ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.46

¹⁰⁷ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.22

¹⁰⁸ İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukuku’nun Umumi Esasları**, Birinci Kitap, Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, Mars Matbaası, Ankara, 1965, s.431

¹⁰⁹ Aliefendioğlu, Türk Anayasa Yargısında İptal Davası, s.102

Merkezi bir yargı organı tarafından yapılan denetim, olağan yargı organları tarafından yapılan anayasaya uygunluk denetiminin başlamasından hayli sonra ortaya çıkmıştır. Olağan yargı organları tarafından yapılan anayasaya uygunluk denetimi, ABD’nde 1800’lü yılların başlarında, Norveç’te 1800’lü yılların sonlarında başladığı halde; böyle bir denetimin yapılması için merkezi bir yargı organının oluşturulmasının ilk örnekleriyle, çok daha sonra, 1920 yılında karşılaşılmaktadır¹¹⁰.

1920 yılına gelindiğinde Çekoslovakya ve Avusturya’da merkezi anayasa mahkemeleri ile anayasaya uygunluk denetiminin ilk örnekleri sergilenmiştir. Bu ilk örnekleri takip eden yıllarda ve özellikle 2. dünya savaşından sonra birçok Avrupa ülkesi anayasalarında merkezi anayasa mahkemeleri yer almıştır. Yeni anayasalarını yürürlüğe koyan birçok Avrupa devletinin AYM kurması, günümüzde Avrupa modeli adı verilen anayasaya uygunluk denetiminin merkezileşmiş biçiminin genel kabul gördüğünü göstermektedir¹¹¹.

Anayasaya uygunluk denetiminde Avrupa modeli, dünyada en yaygın model olmakla beraber anayasa mahkemeleri tüm dünyada aynı yetki ve görevleri haiz değildir. Yani bulunduğu ülke tarafından çok geniş bir yetkiye sahip kılınabileceği gibi, sadece bazı yasama işlemlerinin denetimi AYM’ne bırakılmış olabilir. Ayrıca anayasa mahkemelerine yasama işleminin yürürlüğe girmesinden önce belirli aşamalarda denetim yetkisi veren ülkeler olduğu gibi, yürürlüğe girdikten sonra iptal davası ve itiraz yoluyla denetim yetkisi veren ülkeler de mevcuttur¹¹².

1961 anayasası ile ülkemiz de Kıta Avrupası uygulamasından etkilenerek Avrupa modelini seçmiştir. 1961 anayasası ile merkezi bir yargı organı ihdas edilerek, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi konusunda yetki bu mahkemeye verilmiştir. 1982 anayasası da genel hatlarıyla 61 anayasasında var olan sistemi aynen devam ettirmiştir¹¹³. Her iki anayasa döneminde söz konusu anayasaya uygunluk denetimi sisteminin işleyişine aşağıda ayrıntılarıyla yer verilecektir.

---

¹¹⁰ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.120

¹¹¹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.22.

¹¹² Tunç, s.35.

¹¹³ Her iki Anayasamızı farklılık gösterdiği temel düzenlemeler hususunda bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss. 57-66.

3. Amerikan ve Avrupa Modelleri Arasındaki Temel Farklar

‘Yüksek Mahkeme’ sistemleri ile ‘Anayasa Mahkemesi’ sistemlerini birbirinden ayıran dört belirgin farklılığın mevcut olduğu belirtilmektedir¹¹⁴. Buna göre;

- Anayasa mahkemeleri genel yargı sistemi dışında yer alan yargısal kuruluşlar ve özel olarak ve münhasıran anayasal uyuşmazlığı çözüme bağlamak için kurulmuş olup, organik anlamda mevcut yargı aygıtı dışında yer alan, bağımsız ve uzmanlaşmış yüksek bir yargı merciidir¹¹⁵. Yüksek mahkemeler ise genel yargı sistemlerinin bir parçasıdır.
- Anayasa yargısı organı olarak anayasa mahkemeleri bu alanda kurulmuş, özel ihtisas mahkemeleridir. Diğer yargı organları, anayasaya aykırılık sorunlarını AYM’ne iletmek ve çözümü oradan beklemek durumundadırlar. Anayasa mahkemeleri anayasaya aykırılık sorunlarını çözmekten imtina edemezler. Yüksek mahkeme sisteminde tüm yargı organları önlerine gelen davalarda kanunları uygulamak durumunda olduklarından¹¹⁶, önlerine gelen anayasaya aykırılık sorunlarını bizzat çözmek zorundadırlar. Bu konuda, hukuk sisteminde mevcut tüm yargı organları(adli, idari, askeri, v.b) anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkisine sahiptir.
- Anayasa mahkemesi sisteminde üç tür anayasaya uygunluk denetimi şekli uygulanabilmektedir. Anayasa şikâyeti yolu, iptal davası yolu ve itiraz yolu olarak adlandırılan denetim şekillerinin tamamı, anayasa mahkemeleri tarafından uygulanmaktadır. Buna karşılık yüksek mahkeme sistemlerinde, genellikle itiraz yolu olarak tanımlanan anayasaya uygunluk denetimi yolu uygulanmaktadır.
- Anayasa mahkemelerince anayasaya aykırı olduğuna karar verilen hukuk normu, bu kararın yürürlüğe girmesi ile birlikte hukuken

¹¹⁴ Mark F. Brzezinski, **The Emergence of Judicial Review in Eastern Europe: The Case Of Poland**, The American Journal of Comparative Law, Vol.:41, Num.:2, Spring 1993’den aktaran Tunç, s.90; Gülener, s.131.

¹¹⁵ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.16.

¹¹⁶ Sır, 282.

geçerliliğini yitirir. Yüksek mahkeme sistemlerinde, yargı organlarınınca verilen anayasaya aykırılık kararlarının ise böyle genel etkisi söz konusu değildir. Verilen kararlar genelde olayla sınırlıdır ve çoğu halde hukuk normu varlığını sürdürmektedir.

Son olarak Avrupa modeli anayasa yargısı sisteminde, kanun çıkar çıkmaz veya daha çıkmadan anayasaya uygunluk denetimine tabi olması soyut norm denetimi yoluyla mümkündür. Ancak Amerikan modelinde ise böyle bir denetim, sistemin mahiyeti gereği bulunmamaktadır¹¹⁷.

4. Karma Sistem

Yukarıda değinildiği üzere yüksek mahkeme sistemleri ile AYM sistemlerinin anayasaya uygunluk denetimleri konusunda kendine özel prensipleri ve yöntemleri bulunmaktadır. Karma sistem olarak nitelenen sistemlerde ise, bu iki tipe ait uygulama biçimlerine de rastlamak mümkündür¹¹⁸. Karma sistem olarak isimlendirilen bu modelde, hem yüksek mahkeme sistemine hem de AYM sistemine benzeyen uygulamalar görülmektedir. Bu sistemde Avrupa ve Amerikan modelleri birleştirilmiş ve karma bir anayasa yargısı uygulamasına geçilmiştir.

Avrupa'da güçlü bir merkezleşmiş anayasa yargısı denetimiyle birlikte, karma modellere doğru artan bir uygulama görülmektedir. İsviçre, Portekiz, Yunanistan ve Estonya buna örnek gösterilebilir. İsviçre'de bütün mahkemeler somut norm denetimi yapar. İsviçre Federal Mahkemesi de anayasal yargı işlevine sahip yüksek bir yargı organıdır. Fakat denetim, kantonların yasama işlemleriyle sınırlı kalır; yurttaşların anayasal başvurusu da, sadece kantonların işlemlerine karşı kabul edilmiştir. İsviçre modeli, yaygın denetimin, bireysel başvuru yolu ve merkezleşmiş denetim öğeleri ile birlikteliğini yansıtır¹¹⁹.

Yunanistan'da ise mahkemeler, yasaların anayasaya uygunluğunu inceleme ve onları uygulama yetkisine sahip kılınmıştır; fakat belirleyici yetki, zirvede yer alan yüksek yargı organlarından (Danıştay, Yargıtay, Sayıştay) birinin istemi ve yorum farklılığı olması şartıyla özel yüksek bir mahkemece sağlanır. Estonya, Rusya ve Güney Afrika modelleri de karma yapıyı yansıtmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁷ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.440.

¹¹⁸ Tunç, s.155.

¹¹⁹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.31.

Bu sistemin uygulandığı en ideal ülke Portekiz'dir. 1911 tarihli Portekiz anayasası, görülmekte olan davalar esnasında tarafların bu yöndeki talepleri üzerine, kanunların ve yürütme organınca çıkartılan kararnamelerin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisinin mahkemelere ait olduğu belirtilmiştir. Bu anayasa hükmüne göre ülkedeki bütün mahkemeler anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkisine sahiptir. 1933 anayasası ile bazı değişiklikler olsa da yaygın anayasa yargısı sistemi devam etmiştir. Bu anayasaya göre Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkartılan kararnamelerin anayasaya uygunluğunun denetimi Millet Meclisi tarafından yapılacak diğer hukuk normları ile ilgili olarak mahkemelerin yetkileri devam edecek ve mahkemeler sadece tarafların talebi üzerine değil resen de anayasaya uygunluk denetimi yapabileceklerdir. Nisan 1976'da kabul edilen anayasa ile 'karma sistem' olarak adlandırılan geçici bir sistem öngörülmüştür. Bu sistem hukuk normlarının hem yürürlüğe girmeden önce hem de yürürlüğe girdikten sonra anayasaya uygunluk denetimi yapılabileceğini belirten bu anayasaya göre, anayasaya uygunluğun soyut denetiminde son söz Devrim Konseyi'ne aittir¹²⁰. Mahkemelerin devam eden denetim yetkileri hakkındaki uyuşmazlıklarda ise anayasa komisyonuna başvurulabilir ve komisyon son merci olarak karar verebilir. Komisyon kararları sadece kişileri bağlarken komisyonun istişari görüşünün alınması ile gerçekleştirilen Devrim Konseyi denetimlerinde verilen kararlar genel bağlayıcılık etkisine sahiptir. Devrim Konseyi'nin denetimi normların yürürlüğe girmesinden önce de, yürürlüğe girmesinde sonra da olabilmektedir. 30 Eylül 1982'de yapılan anayasa değişikliği ile bu geçici düzenleme kaldırılmış, anayasa mahkemesi kurulmuştur. Devrim konseyi ve anayasa komisyonunun anayasaya uygunluk denetimine ilişkin yetkileri korunurken; devrim konseyi ve bu konseye bağlı olarak faaliyet gösteren anayasa komisyonunu ve mahkemeleri, sistemin önemli unsuru haline getirmiştir¹²¹.

---

¹²⁰ Çolak, s.25.

¹²¹ Tunç, ss.155-156.

IV. ÜLKEMİZDE ANAYASA YARGISININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. Genel Olarak

Ülkemizde günümüzdeki anlamıyla anayasa yargısı, 1961 anayasası ile gündeme gelmiştir. 61 Anayasası, anayasanın üstünlüğünü sadece teorik düzeyde ifade etmekle yetinmemiş, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemini benimsemek suretiyle, anayasa üstünlüğünün gerçek güvencesini ve müeyyidesini sağlamıştır¹²². Ancak bu tarihten önce de hukuki metinlerin anayasaya uygunluğunun denetimi konusunda çeşitli adımlar¹²³ atılmıştır. 61 öncesi dönemde anayasaya uygunluk denetiminde bir “mahkeme” görev üstlenmemiş ve bu görev çeşitli siyasi organlar tarafından yerine getirilmiştir.

Tanzimat’tan önceki dönemde Osmanlı Devleti’nde mutlak hükümdarlık hâkimdi. Bu yönetim şeklinde devletin temelini oluşturan yasama, yargı ve yürütme kuvvetleri yani bütün devlet yetkileri padişahın şahsında toplanmıştı¹²⁴. Bu kişilerin haiz olduğu salahiyetler bir vazife mahiyetinde değil şahıslarına bağlı, adeta patrimoniyal birer hak mahiyetinde idi¹²⁵. Kamu gücünü bu şekilde elinde bulduran kişilerin bu hak ve yetkileri veraset yolu ile babadan oğla intikal ediyordu. Bu sistemde idarenin egemenlik gücünden kaynaklanan yetkilerini denetleyecek herhangi bir yargısal organ mevcut değildi¹²⁶ ve bu nedenle bu dönemde anayasa yargısı anlayışından söz edilemezdi. Bu dönemde yönetimdeki tek güç sahibi padişahlar “şer’i hukuk” ve “örfi hukuk”¹²⁷ tarafından kısıtlanmış¹²⁸ olsa da, bu dönemde anayasa yargısı yoluyla yapılacak bir denetimin var olması mümkün değildi¹²⁹.

Tanzimat döneminde devlet iktidarının vatandaşlar lehine sınırlanması fikri yeşermeye başlamış ise de; bu dönemde yazılı bir anayasa bulunmadığından

¹²² Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.40.

¹²³ Bu dönemde kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine yönelik girişimler konusunda bkz. E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, ss.162-164; O. Ergül, ss.172-183.

¹²⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.25.

¹²⁵ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, 3. Bası, Cilt:1, İstanbul, 1966, s.125.

¹²⁶ Hekimoğlu, s.28.

¹²⁷ Şer’i ve örfi hukuk ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fendoğlu, Anayasal Derinlik, ss.153-160.

¹²⁸ Fendoğlu, Anayasal Derinlik, s.645.

¹²⁹ Klasik dönem Osmanlı siyasal sistemi için bkz. Z. Arslan, Anayasa teorisi, ss.118-120.

kanunların anayasaya uygunluğu denetimi söz konusu olmamıştır. Yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun denetimi konusunda ilk örneklerin görülmesi için Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan 1876 Kanun-i Esasi dönemini beklemek gerekmiştir.

B. 1876 Kanun-i Esasi ve Anayasa Yargısı

Osmanlı Devleti'nde hukuk devleti ile ilgili olarak ve dolayısıyla anayasa yargısı ile ilgili olarak görülen en önemli gelişme 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesidir. Kanun-i Esasi, Cemiyet-i Mahsusa¹³⁰ adını taşıyan bir kurulca Belçika, Polonya ve Prusya anayasalarından yararlanılarak hazırlanmış ve Mithat Paşa başkanlığındaki Heyet-i Vükela'dan da geçtikten sonra 23 Aralık 1876'da padişah 2. Abdülhamit tarafından ilan edilmiştir¹³¹.

1876 tarihli anayasa, temel bireysel hakları güvenceye alması, bütün Osmanlıların hukuk önünde eşit olduğunu belirtmesi, işkence ve kötü muamele görmeme hakkının hiçbir şekilde sınırlandırılmaz, mutlak bir hak olduğunu vurgulaması gibi sebeplerle¹³² Türk anayasal tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.

Kanun-i Esasinin 115. maddesine göre “*Kanun-i Esasi'nin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tadil veya icradan iskat edilemez*”. Bu hükme bakıldığında anayasanın bağlayıcılığı ve bir anlamda üstünlüğünden bahsedilmiştir¹³³. Fakat anayasanın üstünlüğüne ve bağlayıcılığına aykırı bir meclis tasarrufu olduğunda, bunun yaptırımından, yani bu aykırılığın denetiminden ve denetimi yapacak bir yargı organından söz edilmemiştir¹³⁴.

1876 tarihli Kanun-i Esasi, değiştirilebilmesi için diğer yasalara göre daha zor şartlar içermesi sebebiyle katı nitelikte bir anayasa olmasına karşın, anayasada, yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine yer verilmiş değildir. Kanun-i Esasi, yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi yerine, yasaların sadece siyasal denetimini kabul etmiştir¹³⁵.

---

¹³⁰ Cemiyet-i Mahsusa; Server Paşa Başkanlığında 16 Mülkiye mensubu, ulemeden 10 kişi, 2 General (refik) toplam 28 kişilik bir komisyon olup, Kanun-i Esasi bu komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bu konuda bkz. Fendoğlu, Anayasal Derinlik, s.869.

¹³¹ Tanör, ss.121-132; Fendoğlu, Anayasal Derinlik, s.860.

¹³² Z. Arslan, Anayasa teorisi, s.124.

¹³³ Tanör, s.148.

¹³⁴ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.162; Tunç, s.160.

¹³⁵ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.24.

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminin siyasal organlar tarafından yapılacağına yönelik düzenleme, Kanun-i Esasi'nin 64. maddesi hükmünde yer almaktadır. Söz konusu hüküm, "*Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan*¹³⁶'dan verilen kavanin ve muvazene layihalarını tetkik ile eğer bunlarda Kanun-i Esasi ahkâmına hâlel verir bir şey görür ise mütalaasının ilavesi ile ya katiyen red veyahut tadil ve tashih olunmak üzere Heyet-i Mebusan'a iade eder" şeklinde düzenlenmiştir. Buna göre 1876 anayasasının, anayasanın üstünlüğü ve kanunların anayasaya uygunluğunun siyasal denetimi ilkelerini kabul ettiğini söylemek mümkündür¹³⁷.

Bu düzenleme; 1876 anayasası döneminde kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminde 2. Meclis konumunda olan Heyet-i Ayan'ın söz sahibi olduğunu göstermektedir. Buna göre Ayan Meclisi, Mebusan Meclisi'nin çıkardığı kanunları inceleme ve Kanun-i Esasi'ye aykırı olanları kesin ret kararı ile yahut değiştirilmek üzere Mebusan Meclisi'ne iade etme yetkisine sahiptir. Heyet-i Ayan'ın siyasi nitelikli bir organ olması nedeniyle de bu denetim, siyasi denetim olarak ortaya çıkmıştır.

1876 anayasasının kabul ettiği bu siyasal denetim yöntemi Heyet-i Ayan'a yasa tasarılarını sadece yürürlüğe girmeden önce ve yasa yapım aşamasında anayasaya uygunluk açısından denetleme yetkisi veren, bir tür önleyici denetim sistemine dayandığı için bu yöntemin, temel hak ve özgürlüklerin güvenliği açısından yeterli ve etkili bir yol olduğu söylenemez¹³⁸. Bu doğrultuda doktrinde bazı yazarlar 1876 anayasasının gerçek bir anayasacılık faaliyetinin sonucu meydana gelmediğini belirterek kanunların anayasaya uygunluğunun siyasi denetimi yoluna ciddi anlamlar yüklememişlerdir¹³⁹.

1876 Kanun-i Esasi döneminde kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminin öngörülmemiş olmasına rağmen bu alanda önemli bir ilk yaşanmıştır. Bu dönemde kanunların anayasaya uygunluğunun yargı organlarınca denetlenmesine yönelik dikkat çekici bir girişim, 1915 yılında Halep mebusu Artin Efendi'nin

¹³⁶ 1876 tarihli anayasa döneminde yasama organı olan Meclis-i Umumi ve bu bağlamda Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'ın kuruluş ve yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Fendoğlu, Anayasal Derinlik, ss.878-880; Hekimoğlu, s.42.

¹³⁷ Selçuk A. Özçelik, Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, Umumi Esaslar, Cilt:1, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, İstanbul, 1978, s.45.

¹³⁸ Hekimoğlu, ss.43-44.

¹³⁹ Bu doğrultudaki görüşler için bkz.; Recai Galip Okandan, "Umumi Amme Hukukumuzun Ana Hatları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Dergisi**, Cilt.1, İstanbul, 1948, ss.134-174; Fendoğlu, Anayasal Derinlik, ss.872-873; Tanör, ss.148-149.

hazırladığı bir anayasa değişikliği önerisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu öneri kabul edilseydi, 1876 anayasası ile, olağan yargı organlarına, baktıkları davada uyguladıkları kanun hükümlerinin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi açık bir biçimde tanınmış olacaktı¹⁴⁰. Ancak bu öneri kabul edilmemiş ve kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi için 1961 yılına kadar beklemek gerekmiştir.

Bu dönemde kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi gelişmemiş olmasına rağmen hukuk devletinin gerçekleştirilmesi için birtakım adımlar atılmıştır. Bu adımlar: değiştirilme yöntemi bakımından sert bir anayasanın çıkarılması, temel hakların anayasa metninde yer almış olması, kuvvetler ayrılığının uygulanmaya başlaması ve mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin benimsenmesi olarak sıralanabilir. Söz konusu ilkelerin benimsenmesi ve özellikle 1909 değişiklikleriyle¹⁴¹, 1876 Anayasası, demokratik bir meşruti monarşi anayasası haline getirilmiştir¹⁴².

C.1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasi Kanunu) ve Anayasa Yargısı

1921 anayasası olağanüstü bir dönemde, olağanüstü koşullar altında acil ihtiyaçlara cevap verebilmesi için Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 24 maddelik kısa bir anayasadır. Esasen böyle olması da normaldir. Çünkü anayasa olağanüstü bir dönemin ihtiyaçlarını karşılamak ve geçici olarak ortaya çıkan kısmi iktidar boşluğunu doldurmak üzere hazırlanmıştır¹⁴³.

1921 anayasasının 7. maddesinde, kanun ve nizamların oluşturulmasında zamanın ihtiyaçlarına en uygun fıkıh ve hukuk hükümleri ile usul kuralları esas alınır denilerek, yasama organına kanun yapımında bir tür sınır çizilmişse de buna uyulup uyulmadığını denetleyecek bir yapı oluşturulmamıştır¹⁴⁴.

---

¹⁴⁰ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.164.

¹⁴¹ Kanun-i Esasi'de 1909 yılında gerçekleşen değişikliklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fendoğlu, Anayasal Derinlik, ss.883-885.

¹⁴² Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.27.

¹⁴³ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.151.

¹⁴⁴ Tanör, s.260.

Meclis hükümeti sisteminin özelliklerini yansıtan bu anayasa, değiştirilmesinde izlenecek yöntem açısından sıradan kanunlara göre daha zorlaştırılmış koşullar aramadığından, *yumuşak* bir anayasadır. Ayrıca, bu anayasada temel hak ve özgürlükler ve yargı işlevi gibi bazı alanlar hiç düzenlenmemiş, günün olağanüstü koşullarına uygun bir siyasal yapı kurmakla yetinilmiştir¹⁴⁵.

Bu dönemde anayasa yargısının hayata geçirilmesi mümkün olamamış ise de; kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminden ilk kez bu dönemde söz edildiği görülmektedir. Cumhuriyet dönemi hukuk literatüründe, AYM düşüncesinin ilk öncülerinden Ziya GÖKALP, 18 Birinci Kânun (Aralık) 1922 tarihli “Küçük Mecmua” dergisinde kaleme aldığı “Yüce Mahkeme” başlıklı yazıda, yasaların anayasaya uygunluğunun merkezi bir yargı organı eliyle denetlenmesi düşüncesini şu cümlelerle açıklamıştır¹⁴⁶:

“...Türkiye'nin Kanunu Esâsisi (Teşkilâtı Esâsiye Kanunu) dur... Her millette kanûnu esâsiye ruhan muhalif bir takım kanunlar vardır ki ya eskiden kalmış, yahut sonradan bilinmeyerek yapılmıştır. Bu gibi kanunların mevcudiyeti, kanûnu esâsinin bütün kanunlara ma'hez olması umdesini ihlâl etmez mi? Şüphesiz ki eder. Bir milletin kanunları arasında tenâkus bulunması, bilhassa, hususî kanunlarla kanûnu esâsî arasında hakikî tenâkusların mevcudiyeti anarşilerin en büyüğüdür... Bütün kanunların kanûnu esâsiye uygun olmasını nasıl temin etmeli?... Biz kanunları en karışık bir millet olduğumuz için, Türkiye'de de Amerika'da olduğu gibi bir (Yüce mahkeme) nin tesisine ihtiyaç var. Bu mahkeme, hem hususî kanunların teşkilâtı esâsiye kanununa muvafık olup olmadığını, hem de nizamnamelerin ve talimatların hususî kanunlara muvafakatini tedkik vazifesile mükellef olmalıdır.”¹⁴⁷

Ziya Gökalp'ten sonra yasaların anayasaya aykırılığını denetleyecek bir mahkemenin kurulması gerekliliğinden söz edilmekle birlikte, bu mahkemeye AYM adı verilmemiştir. “Anayasa Mahkemesi” ifadesi ilk olarak Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun 1951 yılında yayımladığı “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi¹⁴⁸” adlı eserinde geçmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.164; Hekimoğlu, s.47.

¹⁴⁶ <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=4&lang=0>, (20.05.2013).

¹⁴⁷ Ziya Gökalp, **Yüce Mahkeme**, Küçük Mecmua, 18 Birinci Kanun 1922; Reşit Ülker, **Gerekçeli Notlu Şerhli ve İzahlı Anayasa Mahkemesi Kanunu** içinde, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962, ss.5-6

¹⁴⁸ Bkz. 83 numaralı dipnot, s.21

¹⁴⁹ <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=4&lang=0>, (20.05.2013)

D.1924 Anayasası ve Anayasa Yargısı

1924 anayasası, 1921 anayasasının ihtiyaçlara cevap vermemesi üzerine 2. TBMM tarafından kabul edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak isimlendirilen bu anayasa, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin de en uzun soluklu anayasası olma özelliğine sahiptir.

Yapıldığı 1924 yılından, 27 Mayıs 1960 tarihinde bir askeri müdahale ile varlığına son verilene değin 36 yıl yürürlükte kalan 1924 anayasası, katı bir anayasadır¹⁵⁰. Gerçekten, anayasanın 102. maddesi uyarınca, değişiklik önerisinin TBMM üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yapılması ve bu önerinin TBMM üye tam sayısının en az üçte ikisi tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yine aynı maddede, anayasanın devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunu belirleyen 1. maddesinde değişiklik yapılmasının önerilmesi dahi yasaklanmıştır¹⁵¹.

Bu düzenlemelerle katı anayasanın iki farklı unsuru 1924 anayasasında yer almıştır. Buna göre, anayasa değişikliklerinde sıradan yasalara göre daha nitelikli çoğunluk aranması ve değiştirilemez bir maddenin öngörölmüş olması katı anayasa özelliğini yansıtan iki temel unsurdur¹⁵². Ancak buna rağmen 24 anayasası, yasaların anayasaya uygunluğunu yargısal yolla denetleyecek bir AYM kurma yoluna gitmemiştir¹⁵³.

Anayasa'nın 103. maddesinde ise, anayasanın diğer yasalara göre üstünlüğü konusunda açık ancak kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sisteminin uygulanabileceğine yorum yoluyla ulaşmak mümkündür¹⁵⁴ ve anayasanın söz konusu maddesinde bu konuda dolaylı bir işaret bulunmaktadır. Buna göre anayasanın 103. maddesi "*Anayasa'nın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz. Hiçbir kanun anayasaya aykırı olamaz*" hükmünü içermektedir.

Bu dönemde, anayasa'nın 103. maddesindeki bu düzenleme nedeniyle, kanunların anayasaya uygunluğunun genel mahkemeler tarafından yapılıp yapılamayacağı yönünde doktrinde önemli tartışmalar yaşanmıştır. Hukukçuların bir

¹⁵⁰ O. Ergül, s.157.

¹⁵¹ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.165.

¹⁵² 1924 anayasasının katı bir anayasa niteliği taşıdığı hususunda bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.32.

¹⁵³ Hekimoğlu, s.50.

¹⁵⁴ Sır, s.228.

bölümü; 103. maddenin amir hükmü çerçevesinde genel mahkemelerin, kanunların anayasaya uygunluğu denetimi yapabileceklerini savunurken; diğer bazı hukukçular anayasanın 52. maddesini referans alarak bunun mümkün olmadığını beyan etmişlerdir. Söz konusu maddeye göre, tüzüklerin kanunlara aykırılığı savı ileri sürüldüğünde, bunun çözüm yerinin TBMM olacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemeden hareketle bazı hukukçulara göre; yargıçlara, tüzüklerin kanunlara uygunluğunu inceleme yetkisi dahi tanınmadığına göre, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi “*evleviyetle*” tanınmazdı¹⁵⁵.

Yukarıda izah edilen fikir ayrılığının uygulamaya da yansıdığı görülmektedir. Bu dönem; mahkemeler tarafından kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi konusunda ilk adımların atılmaya başlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde uygulamada karşılaşılan ilk anayasaya uygunluk denetiminin, İstanbul Dördüncü Hukuk Mahkemesi tarafından 1927 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir¹⁵⁶. Bu yargılamada; yerel mahkeme, uygulanan kanunun anayasaya aykırı olduğunu tespit etmiş, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK) ise kanunun anayasaya aykırılığı bulunmadığını belirterek yerel mahkeme kararının bozulması yönünde karar vermiştir. Burada önemli olan husus ise; YHGK’nun mahkemelerin anayasaya aykırılığının inceleyemeyeceğinden söz etmemesidir. Bu durum doktrinde; Yargıtay’ın, bir mahkemenin davada uyguladığı kanun hükmünün anayasaya uygunluğunu denetleyebileceği görüşüne karşı çıkmadığı şeklinde yorumlamıştır¹⁵⁷.

YHGK’nun yukarıda belirtilen kararından sonra, 4 Şubat 1931 tarihinde, bu kez çok açık bir biçimde, mahkemelerin kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi yetkilerinin bulunmadığına karar verdiği görülmektedir. Yargıtay bu kararında, bir yargıcın yargı yetkisini kullanırken, herhangi bir kanunu, o kanunun anayasaya aykırılığından söz ederek uygulamaktan kaçınamayacağını belirtmektedir. Yargıtay bu kararıyla; kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi yolunu kesin bir şekilde kapatmıştır. Daha sonraki yıllarda bazı alt adliye mahkemeleri böyle

---

¹⁵⁵ Bu konuda doktrindeki farklı görüş ve değerlendirmeler için bkz. Feyzioğlu, ss.255-264

¹⁵⁶ Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.167; O. Ergül, s.177.

¹⁵⁷ Feyzioğlu, s.256.

bir yetkiyi benimsedilerse de özellikle 1952 tarihinde YHGK verdiği bir kararıyla¹⁵⁸ anılan yetkiyi tekrar reddetmiştir¹⁵⁹.

Yargıtay, tüzüklerin yargısal denetimi konusunda ise yukarıdaki kararlarında sergilediği tutumdan farklı bir duruş sergilemiştir. Yargıtay birkaç kararında, tüzüklere karşı doğrudan iptal davası açılmayacağını kabul etmekle beraber yasaya aykırı tüzüğün uygulanmayıp bir yana bırakılacağını açıkça ifade etmiştir. Böylece Yargıtay, yasayla tüzük arasında bir çatışma olduğunda yasayı uygulayıp tüzüğün bir yana bırakılması gerektiği ilkesini benimsemesine karşın, aynı kuralın, yasa ile anayasa arasında bir çatışma olduğunda geçerli olacağını kabul etmemiştir¹⁶⁰.

1924 anayasasında anayasanın üstünlüğü ve kanunların anayasaya uygun olması yolunda bir anayasa kuralı bulunmakla beraber, parlamentonun bu kurala uymasını sağlayacak kurumsal bir güvencenin getirilmemiş olması, anayasanın üstünlük ve bağlayıcılığı ilkesinin pratik değerini de oldukça zayıflatmıştı¹⁶¹. Bu konuda, 61 anayasasının öngörmüş olduğu AYM yoluyla yapılacak yargısal denetimi beklemek gerekmiştir.

Yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organın kurulmamış olması ve mevcut yargı organlarına da böyle bir yetkinin verilmemiş olması nedeniyle yasa koyucu o dönemde anayasaya aykırı kanunlar çıkarabilmiş ve keyfi uygulamalara yer verebilmiştir. Bu dönemde hukuk devletinin sağlanması yolunda önemli gelişmeler kaydedilmekle birlikte temel hak ve özgürlüklere yönelik ihlallere karşı yeterli önlemler alınamaması, anayasaya aykırı yasaların çıkarılmasının önlenememesi ve hâkimlere yeterli bağımsızlık sağlanamaması göze çarpan önemli eksikliklerdendir¹⁶². Söz konusu bu eksiklikler, 1960 askeri müdahalesine giden yolu hızlandıran siyasi ve hukuki tartışmaların yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir.

---

¹⁵⁸ YHGK E.4/209/96 K.140 K.T.3.12.1952.

¹⁵⁹ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.168.

¹⁶⁰ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.72.

¹⁶¹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.155.

¹⁶² Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss.33-35.

E. 1961 Anayasası ve Anayasa Yargısı

1924 anayasasının benimsemiş olduğu çoğunlukçu demokrasi anlayışı¹⁶³, özellikle 1950-1960 arasındaki Demokrat Parti (DP)döneminde çok sayıda siyasi krize¹⁶⁴ yol açmıştır. 1950'lerin siyasi hayatı, kültürel fay hattı boyunca ikiye ayrılmış olan toplumun temsilcileri olarak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve DP arasındaki mücadele ile geçmiştir¹⁶⁵.

Bu dönemde seçim sonucu aldığı oy oranlarına nispeten çok daha ezici bir şekilde yasama meclisi üyeliklerini elde eden iktidar partisi, muhalefet üzerinde demokrasi dışı yollara başvuruyordu. Bu durum da toplumun çeşitli katmanlarında ve akademik çevrelerde ciddi bir hoşnutsuzluğa sebep olmaktaydı. Bu nedenle 1961 anayasası bir meclis çoğunluğunun kendisini ulusal iradeyle bütünleştirip toplumun bazı kesimlerini ezmeğe kalkışmasına bir tepki olarak doğmuştu¹⁶⁶. 61 Anayasasını hazırlayanlar, tek parti çoğunluğuna dayanan Meclis tahakkümünü önleme amacıyla ve çoğulcu bir demokratik devlet kurmak isteğiyle, milli egemenliği kullanacak organların sayısını artırdıkları gibi, bu amaçla iki yeni kurum da öngörmüşlerdi. Bunlar, ikinci Meclis ve AYM'ydi¹⁶⁷.

Yasama kuvvetine hâkim olan çoğunluğun iradesi yürütme kuvvetinin iradesi ile birleşince anayasayı ihlal eden kanunlar çıkartılmasına ve tasarruflarda bulunulmasına engel kalmıyordu. Siyasi partinin hâkimiyeti sonucu her türlü kuvvette aynı partinin daha doğrusu parti lider ve liderlerinin iradesine bağlandığından, lider veya liderlerin görüşüne, anlayışına göre anayasa bir gerçek ifade ediyor veya kağıt üzerinde var oluyor, askıya alınıyordu. Böylece seçimlerde çoğunluğu elde eden parti, anayasanın üstünlüğü ve bu üstünlüğü sağlamak aracı olan katılık ilkesine rağmen, yaptığı kanunlarla anayasayı değiştirmek zahmetine katlanmadan dilediği gibi devlet faaliyetini düzenleyebiliyordu¹⁶⁸.

---

¹⁶³ O. Ergül, s. 149.

¹⁶⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Güleler, ss.227-236.

¹⁶⁵ O. Ergül, s.220.

¹⁶⁶ Mümtaz Soysal, "Temel Nitelikleriyle 1961 ve 1982 Anayasaları (Karşılaştırmalı)", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Ankara, 1984, s.16, (Temel Nitelikleriyle 61 ve 82 Anayasaları).

¹⁶⁷ Bülent Dâver, Anayasa Mahkemesi Yargıcı (Üyesi), **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, Ankara, 1986, s.14, (Anayasa Mahkemesi Yargıcı).

¹⁶⁸ Orhan Aldıkaçtı, "Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Dergisi**, No:522, İstanbul, 1978, ss.350-351.

Siyasi iktidarın bu denli keyfi hareket edebilmesi ve onu hukuki çerçevede frenleyebilecek merkezi bir anayasa yargısı organının olmayışı, Türkiye’de üniversite camiası, siyasi partiler ve basın camiası tarafından sürekli eleştirilmiştir¹⁶⁹. Bu kesimler, 1950-1960 yılları arasında çok partili siyasi sistemin sağlıklı bir şekilde işleyememesinin sebebini, anayasa yargısının olmayışına bağlamışlardır. Bunun için de 1961 anayasası hazırlanırken merkezi bir AYM’nin kurulması konusunda önemli ölçüde fikir birliğine varılmış durumdaydı. Bu nedenle Türk AYM, 1960 devriminin nedeni ve 1950-1960 arası gözetilerek gerekçesi ve sonucu olarak nitelendirilmiştir¹⁷⁰.

1924 anayasasına ve zamanın iktidarına karşı yapılan başlıca tenkit, bir AYM’nin mevcut olmadığı yönündeydi. Gerek üniversite öğretim üyeleri ve gerekse siyasi parti mensupları, basında çıkan yazarlar AYM’nin kurulmasını istiyor ve kurulacak olan bu mahkemenin hak ve hürriyetleri koruyacağını, anayasanın demokratik hükümlerinin tatbik edilebilmesinin bu sayede mümkün olabileceğini belirtiyorlardı¹⁷¹.

Bu düşüncelerden hareketle ülkemizde, yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine ilk kez 1961 anayasası ile açık bir biçimde yer verilmiş ve bu denetimin Avrupa modeli anayasa yargısı örnek alınarak, merkezi bir yargı organı tarafından yapılması yöntemi kabul edilmiştir¹⁷². Buna göre; 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*” 25.4.1962 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Anılan Yasanın 1. maddesine göre; “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile verilen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak üzere başkentte bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur*”. AYM’nin kuruluş kanununda Mahkeme’nin, bu kanunun yürürlüğe girişinden en geç bir ay sonra faaliyete geçmesi hükme bağlanmıştır. Ancak hazırlıklar tamamlanamadığı için Mahkeme, kanunun öngördüğü 25.5.1962 tarihinde

---

¹⁶⁹ 1924 anayasası döneminde yasamaya tanınan mutlak yetki alanının doğurduğu siyasi ve toplumsal sorunlar hakkında bkz. O. Ergül, ss.207-219.

¹⁷⁰ Yekta Güngör Özden, “Anayasa Mahkemesi Kanunkoyucu Gibi Hareketle Yeni Bir Uygulamaya Yol Açacak Biçimde Hüküm Tesis Edemez Kuralına Nasıl Gelindi? Bu Kural Nedir, Ne Değildir”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, Ankara, 1985, s.42, (Anayasa Mahkemesi Kanunkoyucu Gibi).

¹⁷¹ Servet Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, s.208.

¹⁷² E. Onar, *Yargısal Denetim Alanında Öncüler*, s.162.

değil, 28.8.1962 tarihinde faaliyete geçmiştir. 3.10.1962 tarihinden itibaren de Mahkeme'nin kararları Resmi Gazete'de yayınlanmaya başlamıştır¹⁷³.

1961 anayasası kanunların anayasaya uygunluğunu sağlamak üzere AYM eliyle gerçekleştirilecek bir denetim usulü öngörmek suretiyle, bir önceki anayasadan farklı olarak, anayasanın üstünlüğünü kurumsal bir güvenceye de bağlamıştır. Böylece, anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevli bir AYM'ni Türk anayasa düzenine ilk dâhil eden 61 anayasası olmuştur¹⁷⁴.

61 anayasası “çoğunluğa dayalı otoriter rejim” kurulmasını önlemek için, 24 anayasasının aksine, egemenliğin kullanılmasını yalnız TBMM'ne veren görüşten uzaklaşmıştır. Siyasal açıdan ikinci bir meclis ve yargısal yönden AYM'nin kurulmasını öngörerek yasama yetkisini frenlemek istemiştir¹⁷⁵. Bu düzenlemeler ile devletin bütün nüfuz ve kudretinin tanındığı ve kadir-i mutlak Meclis anlayışından, anayasanın üstünlüğü ve kanunların bu ‘üstün hukuk’a uygunluğunun denetimi anlayışına geçilmiş ve AYM yeni siyasal-anayasal sistem içinde aktif bir rol oynamıştır¹⁷⁶.

Bu dönemde meclis çoğunluğuna dayanarak oluşan otoriter yönetim eğilimlerine bir tepki olarak kabul edilen AYM, yargı erki içinde yer alan ancak, yüksek mahkemelerden ayrı, bunların dışında özel yetkilerle donatılan çok önemli bir kuruluş olarak kabul görmekteydi¹⁷⁷. 61 anayasası ile bir AYM'nin kurulmuş olması üzerinde yeterince durulmamış olan bir “hukuk ihtilalidir” bu uygulama ile “kadir-i mutlak” meclis anlayışından vazgeçilmiş, anayasanın üstünlüğü ve kanunların bu üstün hukuka uygunluğunun denetimi anlayışına geçilmiş ve AYM anayasal sistem içinde aktif rol oynamaya başlamıştır¹⁷⁸.

61 anayasasına kadar kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen siyasal denetim sistemi bu anayasa ile yerini yargısal denetim sistemine bırakmıştır. Yargısal denetim sistemlerinden ise; denetimin merkezde kurulmuş tek bir uzman mahkeme tarafından yürütülmesini öngören Avrupa modeli benimsenmiştir. 61 anayasasına

---

¹⁷³ <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=4&lang=0>, (20.05.2013)

¹⁷⁴ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.162; Hekimoğlu, s.55.

¹⁷⁵ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.73.

¹⁷⁶ Bakır Çağlar, “Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, Ankara, 1986, s.144.

¹⁷⁷ Artun Ünsal, “Siyaset ve Anayasa Mahkemesi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları Dergisi**, Ankara, 1980, s.131.

¹⁷⁸ Çağlar, s.61.

göre anayasaya uygunluk denetimi bazı durumlarda genel mahkemelerce de yapılabilmeyle beraber, kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminde esas görev, bu anayasa ile kurulmuş olan AYM'ne düşmektedir¹⁷⁹.

12 Mart 1971 muhtırası sonrasında Nihat Erim hükümeti döneminde 61 anayasası esas itibariyle, onun liberal yönlerini budamaya ve devlet otoritesini güçlendirmeye yönelik değişikliklere uğratılmıştır. Bu ara dönemde, anayasada değişiklik yapan 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı ve 15.03.1973 tarih ve 1699 sayılı kanunlarla, AYM'nin kuruluşu, görev ve yetkileri, yargılama ve çalışma usulleri konularında çeşitli değişiklikler yapılmıştır¹⁸⁰. Ancak bu değişiklikler, AYM'nin genel yapısını köklü bir şekilde farklılaştıran değişiklikler değildir.

61 anayasası döneminde dikkati çeken önemli bir husus, bazı durumlarda genel mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi konusunda yetkili kılınmasıdır. Anayasanın 151. maddesi uyarınca, AYM'nin, işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını vermesi ve açıklaması gerekiyordu. Bu süre içerisinde karar verilememesi halinde ise, genel mahkeme anayasaya aykırılık iddiasını *kendi kanısına göre* çözüme kavuşturmakla görevliydi. Anayasaya uygunluk denetimi konusunda genel mahkemelere verilen bu sınırlı yetki, 82 anayasası ile ortadan kaldırılmıştır.

Sonuç olarak; kanunların anayasaya uygunluğunu açıkça düzenleyen ve bu denetimi gerçekleştirmekle görevli, merkezi bir AYM'ni hukuk sistemimize kazandıran 61 anayasası; öngörmüş olduğu düzenlemelerle hukuk devleti anlayışının ülkemizde egemen olmasında büyük bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. AYM'nin kurulması ve kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminin kabulü, bu anayasanın en önemli ve etkili yeniliklerinden birisidir¹⁸¹. Bu nedenle, Türk siyasal-anayasal sisteminde, 61 anayasası ile bir AYM kurulmuş olması, bir hukuk ihtilali olarak görülmüştür¹⁸².

---

¹⁷⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.40.

¹⁸⁰ <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=4&lang=0>, (20.05.2013)

¹⁸¹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.40.

¹⁸² Çağlar, s.144.

F.1982 Anayasası ve Anayasa Yargısı

70'li yılların sonlarına gelindiğinde, Türkiye'de siyasi bunalımların ve şiddet olaylarının ayyuka çıktığı bir dönem yaşanmaktaydı. Bu dönemde, 61 anayasasının getirmiş olduğu özgürlüklerin kötüye kullanılması nedeniyle, iç savaş benzeri bir durum baş göstermiştir¹⁸³. Bu dönemde her gün onlarca vatandaş yaşamını yitiriyor ve bu esnada siyaset kurumu çözüm üretmekten çok öte, kendi iç siyasi çekişmeleri ile meşgul oluyordu. Böyle bir ortamda, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesi 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyarak, yürürlükteki 61 anayasasını ortadan kaldırdı.

80 müdahalesiyle yönetime el koyan komuta kademesinde, 61 anayasasının ülkeye "bol" geldiği şeklinde bir kanaat hâsıl olmuştu. Buna göre 61 anayasasının oldukça geniş tuttuğu birey hak ve özgürlükleri alanı, kötüye kullanılmış ve devletin mukadderatını tehlikeye sokacak bir boyuta ulaşmıştı. Bu nedenle 82 anayasası, her şeyden önce, otoriteyi vurgulayan ve bunun bir sonucu olarak yürütmeyi güçlendiren¹⁸⁴ bir anayasaydı¹⁸⁵.

Yukarıda izah edilen düşüncelerden hareketle oluşturulan 82 anayasası, 61 anayasasına oranla birey hak ve özgürlüklerini sınırlamış ve devlet otoritesini artırıcı düzenlemeler öngörmüştür. Anayasa yargısı ve AYM de büyük ölçüde eski uygulamayı yansıtmakla beraber, 82 anayasasının genel karakterinden hissesini almıştır¹⁸⁶. Bu dönemde anayasa yargısı alanında, denetimin kapsamı ve anayasa yargısı denetimini harekete geçirecek mekanizmalar daraltılmıştır.

82 anayasası, 61 anayasasına oranla bazı sınırlamalar getirmekle beraber anayasa yargısını esasta, aynen kabul etmiş ve bu yetkinin AYM'nce kullanılması kuralını korumuştur. 61 anayasası döneminde uygulanan 44 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran 1.11.1983 günlü, 2949 sayılı yasa, Mahkeme'nin kuruluşu ve yargılama usullerini 82 anayasasına göre yeniden düzenlemiştir¹⁸⁷.

---

¹⁸³ Hekimoğlu, s.61.

¹⁸⁴ Bu konuda bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss.61-62.

¹⁸⁵ Soysal, Temel Nitelikleriyle 61 ve 82 Anayasaları, s.16.

¹⁸⁶ 1982 anayasası sonrası merkezi vesayetinin güçlendirilmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülener, ss.255-259.

¹⁸⁷ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.73.

82 anayasasında AYM, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen özel bir mahkeme olarak görevine devam etmiştir. Anayasanın 148. maddesi ve devamında AYM'nin kuruluşu, görev ve yetkileri sayılmış ayrıntıların ve özellikle yargılama usulünün kanun ve AYM içtüzüğü gibi düzenlemelerle yapılması öngörülmüştür. Anayasanın gerekçesinde hukuk devletinde kanunların anayasaya aykırı olamayacağı ve anayasaya aykırı kanunların denetiminin 61 anayasası döneminde 2. meclis tarafından yapılan siyasi denetimle tam anlamıyla gerçekleşemediği ileri sürülerek, AYM gibi bir kuruma yer verildiği belirtilmiştir¹⁸⁸.

12 Eylül müdahalesinin gerçekleştiği zaman diliminde birçok Avrupa ülkesinde anayasa yargısı sistemi bulunmakta ve bu denetim merkezi bir yargı organı marifetiyle yerine getirilmekteydi. Uluslararası alanda bu denli kabul görmüş ve bir önceki anayasa döneminde uygulanmış olan AYM sistemi de, Avrupa ülkelerine paralel olarak, ülkemizde varlığını sürdürmüştür.

Burada ana hatlarıyla değinilen 82 anayasası dönemindeki anayasa yargısı sistemimize ve AYM'nin genel kuruluşuna dair düzenlemelere aşağıda ayrıntılarıyla yer verilecektir.

V. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KONUMU, KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ

A. Türk Anayasa Mahkemesi'nin Anayasal Konumu

1. Genel Olarak

61 anayasası döneminde ülkemize kazandırılan anayasa yargısı sistemi, uygulandığı bu dönemde başarılı sonuçlar vermiş ve AYM, temel bir anayasal organ haline gelmiştir. 82 anayasasının hazırlanış sürecinde, asli kurucu iktidar da bu duruma kayıtsız kalmamış ve AYM'nin varlığı muhafaza edilmiştir. Her iki anayasa döneminde de AYM'nin, şüphesiz yargı organının bir parçası olmak ve bir yüksek mahkeme niteliği taşımakla beraber, fonksiyonunun mahiyeti, onu yargı organı içinde özel ve öncelikli bir mevkie taşımıştır¹⁸⁹.

¹⁸⁸ Mehmed Akad ve Abdullah Dinçkol, **1982 Anayasası Madde Gereççeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1988, ss.587,588.

¹⁸⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.384.

Genel hatlarıyla 61 anayasası dönemindeki yapı ve işleyişini 82 anayasası döneminde de muhafaza eden Mahkeme, günümüz Türkiye’inde hala güncel birçok siyasi ve yargısal tartışmanın merkezindedir. Özellikle bireysel başvuru imkânının tanınmasıyla, birey temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında da doğrudan bir görev üstlenen Mahkeme, birey hak ve özgürlüklerini öncelendiği iddiasında olan ülkemiz anayasal sisteminin vazgeçilmez bir yargı organı olarak görevine halen devam etmektedir.

Aşağıda AYM’nin çeşitli konumlarını incelemeye geçmeden önce belirtelim ki; bir kurumun siyasi sistem içindeki konumunu, anayasadaki yeri ve düzenleniş biçiminden ziyade, işlevi belirlemektedir¹⁹⁰. Bu nedenle AYM’nin anayasal konumunu tam olarak saptayabilmek için yukarıda değinilen işlevlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

2. Bir Anayasa Organı Olarak Türk Anayasa Mahkemesi

AYM, 82 anayasasının üçüncü kısım, üçüncü bölümde “Yargı” ve “Yüksek Mahkemeler” başlığı altında 146 vd. maddelerinde düzenlenmiş bir organdır. Anayasa’nın 149. maddesinde “*Anayasa Mahkemesi’nin kuruluş ve yargılama usulleri kanunla; ....düzenlenir.*” denilmiş ise de; Mahkeme kuruluşu ve yapısı ile ilgili çok sayıda ayrıntılı düzenlemeye bizzat anayasa metninde yer verilmiştir¹⁹¹. Mahkeme’nin kuruluşu, üyelerinin hukuki statüsü, görev ve yetkileri, denetim yetkileri ve kapsamı, kararlarının özellikleri, çalışma ve yargılama usulü doğrudan anayasada belirlenmiş; kanun koyucuya sınırlı bir düzenleme yetkisi tanınmıştır¹⁹².

Buna göre; 146. maddede Mahkeme’nin kuruluşu, 147. maddede üyeliğin teminatı, 148. maddede Mahkeme’nin görev ve yetkileri ve 149. maddede Mahkeme’nin çalışma ve yargılama usulü düzenlenmiştir. 146 vd. maddelerinde düzenlenmeyen diğer hususlara ise; 6216 sayılı ve 30/03/2011 tarihli “*Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*” ile “*Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü*”nde yer verilmiştir.

Kurumsal olarak Türk AYM iki ayak üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisinde AYM, devletin yüksek mahkemesi iken; diğerine göre ise bir anayasa

---

¹⁹⁰ Duran, s.59.

¹⁹¹ Hekimoğlu, s.66.

¹⁹² Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s.462.

organıdır. AYM'nin hem yüksek mahkeme olması hem de anayasa organı olmasının anlam ve etkisi, hem ayrı ayrı hem de iç içe geçmiş bir bütün halinde AYM'nin kurum olarak özgün statüsünü belirler¹⁹³.

Bir anayasa organından söz edebilmek için sadece anayasada zikredilmek yeterli değildir. Bunun için bu organın varlığı, statüsü ve önemli yetkileri bizzat anayasada düzenlenmelidir. Diğer bir ifadeyle varlığının gerekliliği ve yetkileri, doğrudan doğruya anayasadan kaynaklanan devlet organları, "anayasa organı" olarak anlaşılmalıdır¹⁹⁴. Bu bağlamda AYM'nin kuruluşu ve yapısı ile ilgili temel düzenlemeler bizzat anayasa metninde yer almaktadır ve bu bizi AYM'nin bizzat anayasa tarafından düzenlenen bir anayasa organı olduğu sonucuna götürmektedir. Bunun anlamı ise; bir anayasa organı olarak AYM'nin devletin temel faaliyet alanlarından anayasa tarafından görevlendirilmiş olduğu konuda söz sahibi temel bir kurum olmasıdır¹⁹⁵.

AYM'nin anayasa organı olduğu tespitini haklı kılan üç neden sayılabilir:¹⁹⁶

- Bir bütün olarak görevinin kendine özgünlüğü,
- Kararlarının bağlayıcılığı (AY m.153/son),
- Kuruluşu, yetkileri ile üyelerinin nitelikleri ve hukuki statülerinin 82 anayasasında ayrıntılı olarak düzenlenmesi.

Buna karşılık diğer yüksek mahkemeler anayasada yer almalarına rağmen anayasa organı sayılmazlar. Bunun bir nedeni; görevlerinin önemli ölçüde yasalarla belirlenmesi; bir diğeri ise kararlarının etkileri bakımından anayasa hukuku alanında devlet oluşumuna bir katkılarının olmamasıdır¹⁹⁷. Bu kuruluşların görevleri, büyük ölçüde kanunla belirlenmektedir ve kararlarının etkileri bakımından anayasa hukuku planında ancak dolaylı roller üstlenebilirler¹⁹⁸.

---

¹⁹³ O. Korkut Kanadoğlu, **Anayasa Mahkemesi**, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s.3, (Anayasa Mahkemesi).

¹⁹⁴ Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, s.4.

¹⁹⁵ İba, s.199.

¹⁹⁶ Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, s.4.

¹⁹⁷ Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, s.4.

¹⁹⁸ İba, s.200.

AYM'nin bir anayasa organı olması niteliğine bağlanan iki temel sonuç ortaya çıkmaktadır¹⁹⁹. Bunlar;

- *Usulü Bağımsızlık*: AYM, usulü bağımsızlığına yani içtüzük yapma hakkını haiz olmaktadır. Bu yolla Mahkeme; kendi iç işleyişi ile ilgili kuralları anayasa ve yasaların koyduğu sınırlar çerçevesinde özgürce belirleyebilecektir²⁰⁰. (6216 SY m.5)
- *AYM'nin, bir anayasal organ olarak, diğer anayasada sayılan anayasal organlarla aynı seviyede yer alması*: Örgütlenme açısından anayasa organları birbirinden bağımsız konumda yer alırlar. Diğer devlet organlarıyla ilişkilerinde herhangi bir başka kurum ya da bakanlık araya girmez ve herhangi bir bakanlığın idari denetimi söz konusu olamaz. Mahkeme, merkezi yönetim bütçesi içinde kendi bütçesi ile yönetilir (6216 SY m.4) ve bu haliyle Mahkeme bütçe bakımından da bağımsızdır.

AYM'nin gerek 61 gerekse de 82 anayasaları döneminde bizzat anayasada düzenlenen bir anayasal organ olmaları, öncelikle bu Mahkeme'nin gücünü ve etki alanını perçinlemiş ve Mahkeme'yi daha etkin bir anayasal konuma taşımıştır. Çünkü anayasa, normlar hiyerarşisinin en tepe noktasındadır ve bu anayasada düzenlenen bir organ olarak AYM de kendisini var eden düzenleyici işleme paralel bir konumu ihraz etmektedir.

3. Bir Yüksek Mahkeme Olarak Türk Anayasa Mahkemesi

61 ve 82 Anayasaları döneminde AYM, yargı bölümünde yer almakla beraber, 61 anayasası döneminde “Yüksek Mahkemeler” başlığı altında düzenlenmemiştir. 82 anayasasında ise AYM, diğer yüksek mahkemelerle aynı statüye sahip olduğu izlenimi uyandırabilecek şekilde, “Yüksek Mahkemeler” başlığı altında ilk sırada yer almıştır. Dolayısıyla AYM, esas itibarıyla adli, idari ve askeri yargıların yüksek mahkemeleri gibi kabul edilmiştir²⁰¹. 82 anayasasının bu

---

¹⁹⁹ İba, ss.199-201.

²⁰⁰ Hekimoğlu, ss.70-72.

²⁰¹ Duran, s.80.

düzenlemesi karşısında, AYM, anayasa organı olmanın yanı sıra hatta ondan da önce yargı yetkisini kullanan bir yüksek mahkemedir²⁰².

Gerçekten de AYM, her şeyden önce, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimiyle görevlendirilmiş bir yargı organı ve özel olarak kurulmuş uzman bir yüksek mahkemedir²⁰³. Anayasa ile verilen diğer görevleri bir yana bırakılırsa, AYM'nin temel işlevi olan hukukilik denetimi ve Mahkeme'yi oluşturan üyelerin yargıç kimlikleri göz önüne alındığında, AYM'nin bir yargı organı olduğu gerçeği daha açık ortaya çıkacaktır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında AYM'nin bir yargı organı yani mahkeme olduğu kabul edilmekle beraber; Mahkeme'nin anayasal konumu ve sahip olduğu görev ve yetkiler birlikte değerlendirildiğinde, kendine özgü bir konumu kazandığı söylenebilir. Bu bağlamda AYM, anayasanın üçüncü bölümünde "Yargı" başlığı altında ve yüksek mahkemeler arasında yer almakla birlikte; Mahkeme'nin yerine getirdiği işlevin niteliği, onun genel yargı teşkilatı dışında özel ve bağımsız bir konum kazanmasına neden olmuştur²⁰⁴. Avrupa doktrininde AYM'ni, herhangi bir yüksek mahkeme değil, özel bir "Anayasa Organı" görme eğilimi mevcuttur²⁰⁵. Ülkemiz AYM'nin kuruluşu, yapısı ve işleyişi göz önüne alındığında da AYM'nin bir yüksek mahkeme olmasının yanı sıra, bu niteliği aşan kendine özgü bir statüsü olduğu izlenimi doğmaktadır. Bu bağlamda AYM'nin kendine özgü anayasal konumunu destekleyen olgular şu şekilde sıralanabilir²⁰⁶:

- Anayasa metninde, AYM'nin kuruluş, görev ve yetkileri diğer yüksek mahkemelere kıyasla çok daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu husus AYM'ne diğer yüksek mahkemelere oranla daha özel bir önem verildiği şeklinde de yorumlanabilecektir.
- AYM diğer yüksek mahkemelerin aksine, usuli bağımsızlığa sahiptir. Anayasa'nın 149. maddesine göre "*Mahkeme'nin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle belirlenir*". Bu yolla Mahkeme; kendi iç işleyişi ile ilgili

²⁰² Serdar Narin, "1982 Anayasası Düzeninde Anayasa Mahkemesi Yargıçlarında Aranan Nitelikler, Görev Süreleri ve Yargıçları Belirleme Kuralları", **İzmir Barosu Dergisi**, Sayı:5, İzmir, 2009, s.178 (1982 Anayasası Düzeninde).

²⁰³ Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.175.

²⁰⁴ Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s.265.

²⁰⁵ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.384.

²⁰⁶ Kıratlı, ss.40-51.

kuralları anayasa ve yasaların koyduğu sınırlar çerçevesinde özgürce belirleyebilecektir. (6216 SY m.5)

- 6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 4. maddesi uyarınca; “*Mahkeme, merkezi yönetim bütçesi içinde kendi bütçesi ile yönetilir*”. Bu düzenleme ile AYM mali bağımsızlığı da elde etmiş ve herhangi bir bakanlıkla ilişkilendirilmemiştir.
- Anayasa'nın 153/son maddesi uyarınca; “*Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazete’de hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar*”. Bu düzenleme ile AYM, diğer yargı organlarından daha üstün özel ve öncelikli bir konuma oturtulmuştur²⁰⁷.
- Anayasa'nın Uyuşmazlık Mahkemesi (UYM)'ni düzenleyen 158. Maddesinde; “*Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesi'nin kararı esas alınır*”. Bu düzenleme ile de AYM, diğer yargı organlarından daha üstün bir konuma oturtulmuştur.
- Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca; “*Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar*”. Bu düzenleme ile de diğer yargı organı mensuplarını yargılama yetkisine sahip olan AYM'nin, bu yargı organlarından üstün bir konumda olduğu söylenebilir.

Tüm bu açıklamalar ışığında ve nihai olarak söylenebilir ki; 1982 anayasası döneminde “Yargı” ve “Yüksek Mahkemeler” başlıkları altında düzenlenen AYM, bir yüksek mahkeme olmanın yanı sıra, kendisine tanınan yetkiler de göz önüne alındığında kendine özgü bir anayasal yargı organı olarak nitelenebilecektir²⁰⁸.

²⁰⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.384.

²⁰⁸ İba, s.200.

4. Yüce Divan Olarak Türk Anayasa Mahkemesi

Türk AYM, ilk kez 61 anayasası ile sahip olduğu yüce divan görevini²⁰⁹ 82 anayasası döneminde de sürdürmüştür. Egemenlik denen gücü, halkın adına yürüten ve yargı erklerinde kullanan üst derecedeki kamu görevlilerinin görev suçlarını muhakeme etmek üzere kurulan mahkemelere “Yüce Divan” denilmektedir²¹⁰. 24 anayasası döneminde, gereken zamanlarda, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan yirmi bir kişilik “Divan-ı Ali” tarafından yerine getirilen yüce divan görevi²¹¹ 61 anayasası ile birlikte AYM’ne tevdi edilmiştir.

Anayasa’nın 148. maddesi uyarınca; “*Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar*”.

AYM’nin temel işlevi, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini gerçekleştirmektir. Ancak anayasanın 148. maddesindeki yüce divan yetkisi ile AYM’ne diğer görevleri yanı sıra klasik bir ceza mahkemesi gibi²¹² ceza yargılaması yapma görevi de verilmiştir.

Bilindiği üzere; genel ceza mahkemeleri; sulh, asliye, ağır ceza mahkemeleri ve Yargıtay’dan oluşmaktadır. Bu mahkemelerin dışında ceza yargılaması yapan bir yargı organı olarak AYM, anayasal bir yüksek mahkeme olmasının yanı sıra, yüce divan sıfatıyla yargılama yapma yetkisi ile klasik bir ceza mahkemesi olma niteliğini de elde etmiştir. Bu yetkiyi kullanırken yüce divan, doğal yargıç ilkesine aykırılık oluşturmaz ve olağanüstü bir mahkeme niteliği de taşımaz²¹³.

²⁰⁹ 1924 Anayasası döneminde bu görev, gereken zamanlarda, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan yirmi bir kişilik “Divan-ı Ali” tarafından yerine getirilmiştir. (Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, 11. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005, s.259).

²¹⁰ Bahri Öztürk, "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 4, 1995, s.59.

²¹¹ Sabuncu, s.259.

²¹² Yusuf Şevki Hakyemez, **Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Arayışı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s.371.

²¹³ Çetin Arslan, **Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 1999, s.5.

B.Anayasa Mahkemesi Üyeliği

AYM'nin kuruluşu ve yapısı ile ilgili temel düzenlemelere bizzat anayasa metninde yer verildiğine ve bu nedenle Mahkeme'nin bir "anayasa organı"²¹⁴ niteliği taşıdığına yukarıda değinmiştik. Bu bağlamda AYM üyeliği ile ilgili temel kurallara da öncelikle anayasada yer verilmiştir. Buna göre; anayasanın 146. maddesinde, üyelerin sayıları, hangi organlardan ve kimler tarafından seçilecekleri ve üyelerin taşınması gereken nitelikler belirtilmiş; 147. maddesinde ise üyelerin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi ile ilgili temel kurallara yer verilmiş.

AYM üyeliği ile ilgili anayasada değinilmemiş olan daha ayrıntılı kurallara ise 6216 sayılı "*Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (Kuruluş Kanunu)*"da yer verilmiştir. Bu bağlamda 6216 sayılı yasanın ikinci kısmında 6-19. maddeleri arasında AYM üyeliği ile ilgili birçok düzenlemeye yer verilmiştir. Üyelerin nitelikleri, seçimi ve atanması ile üyelerle ilgili disiplin, suç ve cezalara ilişkin hükümler söz konusu bu düzenlemeler arasında sayılabilir.

Anayasa ve 6216 sayılı yasada belirtilmemiş olan, üyelerle ilgili diğer tali hususlar ise AYM'nce hazırlanmış olan "Mahkeme İktüzüğü"nde düzenlenmiştir. Buna göre AYM İktüzüğü'nün, "Anayasa Mahkemesi Üyeliği" başlığını taşıyan ikinci bölümünde, "Başkan ve Başkanvekillerinin Seçimi, Görev ve Yetkileri ile Üyelerin Yükümlülükleri" başlığını taşıyan üçüncü bölümünde ve "Suç ve Cezalara İlişkin hükümler ile Disiplin İşlemleri" başlığını taşıyan dördüncü bölümünde, AYM üyeliği ile ilgili diğer ayrıntı hükümlere yer verilmiştir.

AYM'nin yapacağı anayasaya uygunluk denetiminin yerindeliği ve etkinliğini, kendisini oluşturan üyelerin niteliği doğrudan etkileyecektir. Anayasal sistem içerisinde kendisine verilen görevlerden kaynaklanan²¹⁵; anayasayı yorumlamak²¹⁶, devletin hukuksal yapısına anayasa doğrultusunda yön vermek ve böylece anayasanın koruyuculuğunu yapmak durumunda bulunan AYM'nin, gerçekten seçkin hukukçulardan oluşması gerekmektedir²¹⁷. Bu doğrultuda iyi bir

²¹⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.385.

²¹⁵ Hakyemez, s.372.

²¹⁶ Hakyemez, s.371.

²¹⁷ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.214.

hukuki formasyon, üyelik yapısının ortak paydasıdır²¹⁸. Bu hususta yeterli donanıma sahip üyelere oluşan AYM, kendinden beklenen hayati fonksiyonları etkin bir şekilde yerine getirebilecektir. Bu düşünceden hareketle 82 anayasası, üyelere aranan nitelikleri bizzat düzenleyerek bu konuya verdiği önemi de gözler önüne sermektedir. Şimdi AYM üyeliği için aranan koşullara değinelim.

1. Üyelerde Aranan Koşullar

Devlet yapılanması içerisinde son derece önemli bir görev ifa eden²¹⁹ AYM üyelerinin, görev alanlarında yetkin hukukçulardan seçilmesi gerektiğine yukarıda değinmiştik. Bu düşünceden hareketle 61 anayasası döneminde olduğu gibi 82 anayasasında da, üyelerin belirli nitelikleri haiz olması kuralı devam etmiştir. Buna göre AYM'ne üye seçilebilmek için yaş, tahsil(eğitim) ve tecrübe şartları aranmıştır²²⁰. Söz konusu kurallar özünde, anayasa yargıçlarının bağımsızlığını ve haysiyetini güvence altına alma amacını taşımaktadır²²¹.

a. Yaş Şartı

Anayasanın 146. maddesinde, AYM üyeliğine seçilebilecek bir grup aday için 45 yaş alt sınır şartı öngörülmüştür. Buna göre; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin, avukatların, üst kademe yöneticilerinin, hâkim ve savcılarının AYM üyeliğine seçilebilmesi için en az 45 yaşın doldurulmuş olması gerekmektedir. 82 anayasasının ilk halinde 40 olan alt yaş sınırı, 7/5/2010 tarih ve 5982 sayılı yasa ile 45'e yükseltilmiştir.

61 anayasası döneminde bahse konu 45 yaş şartı tüm üyeler bakımından aranırken; 82 anayasası uygulamasında yüksek mahkemelerden seçilecek üyeler bakımından söz konusu yaş şartı aranmamaktadır.

AYM üyeliği ile ilgili diğer bir yaş şartı ise 65 olan üst yaş sınırıdır. Buna göre; *“Anayasa Mahkemesi üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliye*

²¹⁸ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.42.

²¹⁹ Hekimoğlu, s.79.

²²⁰ Arsel, Türk Anayasa Hukuku, s.432.

²²¹ Celal Fatih Türe, **Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’nin Yapısı, Konumu, İşlevi ve Batı Demokrasilerinden Örnekler: İngiltere, A.B.D., Fransa**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s.49.

ayrılırlar.”(AY m.147). Söz konusu 65 yaş sınırı, 45 yaş alt sınırının aksine, tüm üyelerle ilgili bir kural olup, bu yaş, zorunlu emeklilik yaşı olarak da ifade edilmektedir. Ancak herhalde üyelerin görev süresi 2010 değişikliğiyle birlikte 12 yıl olarak sınırlanmıştır.

b.Tahsil ve Tecrübe Şartı

Gerçekleştirdiği denetim “yargısal” niteliğe sahip olmasına rağmen, AYM yargıcı, diğer yargıçlardan farklıdır. Anayasa yargıcı, diğer yargıçlardan farklı olarak, yargı yetkisini kullanırken, anayasayı yorumlama biçimindeki önemli bir görevi yerine getirmektedir²²². Bu görevin hakkıyla ifası için ise, AYM yargıcının belirli bir ilmi ve mesleki tecrübeye sahip olması kaçınılmazdır.

Bu doğrultuda, anayasa'nın 146. maddesi ve 6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 6. maddesi uyarınca AYM üyeliği için aranan diğer bir şart; adayların geçmiş mesleki ve akademik birtakım yeterliklerinin bulunmasıdır. Buna göre AYM üyeliğine seçilecek olan;

- Yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin, hukuk, iktisat ve siyaset bilimler dallarında profesör veya doçent unvanını kazanmış olmaları,
- Avukatların, en az 20 yıl fiilen avukatlık yapmış olmaları,
- Üst kademe yöneticilerinin, yükseköğretim görmüş ve en az 20 yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkan veya üyesi ya da bir yükseköğretim kurumunun rektör veya dekanı ya da müsteşar, müsteşar yardımcısı, büyükelçi veya vali olmaları,
- Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının, birinci sınıfa ayrılmış ve en az 20 yıl çalışmış olmaları,
- AYM raportörlerinin, en az 5 yıl raportörlük yapmış olmaları,

Gerekmektedir.

---

²²² Hakyemez, s.371.

c. Hakimlik Mesleğine Engel Bir Halin Bulunmaması

AYM, anayasada kendisine verilen görevleri yargı denetiminin gereklerine bağlı olarak yerine getirilmektedir. Bu nedenle anayasa yargıcısı da, görevini yerine getirirken, yargı organı içerisinde yer alan diğer yargıçlar gibidir²²³. Bu durumun doğal bir sonucu olarak AYM üyeliği için, söz konusu adayın, 2802 sayılı “Hâkimler ve Savcılar Kanunu”na göre, hâkimlik mesleğine alınmamayı gerektiren bir suçtan dolayı mahkûm olmamaları ve hâkimlik mesleğine alınmaya engel bir halinin bulunmaması gerekmektedir.

Bu şart, üye seçilmenin olumsuz ortak koşulu olarak da ifade edilebilir²²⁴. Bu düzenleme ile özü itibarıyla birer yargıç konumunda olan AYM üyelerinin, bu mesleğin temel bir niteliğine sahip olmaları istenmiştir. Yine bu doğrultuda AYM üyeleri her biri birer hâkim olmaları itibarıyla, hâkimlik teminatını sağlayan bütün hükümlerden faydalanırlar²²⁵.

2. Üyelerin Belirlenmesi

82 anayasası döneminde AYM üyelerinin nasıl belirleneceği²²⁶, anayasanın 5982 sayılı kanun ile değişik 146. maddesinde öngörülmüştür. Bu konu aşağıda tüm yönleriyle inceleneceğinden, gereksiz tekrardan kaçınmak adına burada ayrıntılı bilgilere yer verilmeyecektir.

3. Başkan ve Başkanvekili

1982 anayasasının 146/6 maddesi uyarınca “*Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve iki başkanvekili seçilir.*” Süresi bitenler yeniden seçilebilir ve AYM üyelerince yapılacak bu seçimler, Başkan ve başkanvekilliği görevinin sona ereceği tarihten

---

²²³ Hakyemez, s.371.

²²⁴ Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.191.

²²⁵ Arsel, Türk Anayasa Hukuku, s.433.

²²⁶ Bazı batı ülkelerinde Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı, üyelerin geldikleri kaynak ve görev sürelerini gösterir liste için bkz. Gülener, ss.300-301 .

önceki iki ay içerisinde sonuçlandırılacaktır. (6216 SY m.12/2) Bu seçimlerde AYM üyelerince aday gösterilemez (AYM İçT. m.8).

Başkanlık ve başkanvekilliği kadrolarında görev süreleri dolmadan boşalma olduğunda da aynı usuller çerçevesinde seçimler yapılacaktır (AYM İçT. m.8/3)

61 anayasası döneminde, Başkan ve başkanvekilleri asıl ve yedek tüm üyeler arasından seçilmekte iken; 82 anayasasının ilk halinde Başkan ve başkanvekilleri Mahkemenin asıl üyeleri arasından seçilmesi esas benimsenmiştir. Bu dönemde birçok tartışmaya neden olan bu uygulama, asıl üye/yedek üye ayrımının ortadan kalkmasıyla son bulmuştur. Öte yandan, eski düzenlemede bir olan Başkanvekili sayısı, 2010 değişiklikleriyle Mahkeme'nin olası iş yükü ve iki bölümün varlığı da nazara alınarak²²⁷ ikiye çıkartılmıştır.

6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 13. maddesi ve AYM İçtüzüğü'nün 10. maddeleri uyarınca AYM Başkanı'na ait görev ve yetkiler şunlardır;

- Mahkemeyi temsil etmek,
- Mahkemenin verimli ve düzenli çalışmasını sağlamak ve bu amaçla uygun göreceği tedbirleri almak,
- Genel Kurulun ve gerektiğinde bölümlerin gündemini belirlemek,
- Genel Kurul'a ve Yüce Divan'a başkanlık etmek; gerekli gördüğü takdirde kendi yerine bu görevleri ifa etmek üzere başkanvekilllerinden birini görevlendirmek,
- Genel Sekreter ve Genel Sekreter yardımcıları ile başraportörleri görevlendirmek ve görevden almak,
- Mahkeme yönetmeliklerini onaylamak,
- Harcamaların Mahkeme bütçesine uygunluğunu denetlemek,
- Bölümlerden birinin fiili ya da hukuki imkânsızlık nedeniyle toplanamaması halinde diğer bölümlerden üye görevlendirmek,
- Genel Kurulun aldığı prensip kararları doğrultusunda iş yükünü bölümler arasında dengeli bir şekilde dağıtılması için gerekli önlemleri almak,

---

²²⁷ AYM Başkanvekilliği için iki kadronun tanınmış olması, Mahkeme'nin bundan sonraki dönemde İki bölüm halinde çalışacak olması gerekçesine dayanmaktadır. Bkz. 5982 sayılı yasa gerekçesi, s.12 <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013).

- Bölümlerden birinin iş yükünün normal çalışmayla karşılanmayacak şekilde arttığı ve bölümler arasında iş yükü bakımından dengesizlik meydana geldiğinin tespiti halinde, bu hususu görüşmek üzere Genel Kurulu toplantıya çağırmak,
- Bölümlerin kararları arasında içtihat uyumsuzluğunun olduğu ya da oluşacağı kanaatine varıldığı hallerde, Genel Kurulu bu konuyu görüşmek üzere toplantıya çağırmak,
- Bölüm Başkanlarının da görüşlerini alarak bireysel başvurunun işleyiş ve organizasyonuna ilişkin düzenlemeler yapmak,
- Mahkeme personelinin atamasını yapmak,
- Gerekli görülen hallerde basına ve kamuoyuna Mahkemeye ilgili bilgi ve demeç vermek veya bu amaçla Başkanvekili, üye veya raportör görevlendirmek,
- Mahkeme ile ilgili güvenlik önlemlerini almak veya aldirmek.

Yukarıda sayılan Başkan'a ait görev ve yetkiler, başkanlığın boş olması halinde kıdemli Başkanvekili; Başkanın mazeretli veya izinli olması hallerinde ise Başkan tarafından belirlenen Başkanvekilince yerine getirilir. Başkanvekillerinin de bulunmaması durumunda Mahkeme'ye en kıdemli üye başkanlık edecektir.(AYM İçT. m. 10/2).

6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 14. maddesi ve AYM İçtüzüğü'nün 11. maddeleri uyarınca Başkanvekillerine ait görev ve yetkiler ise şunlardır;

- Başkanın gerekli gördüğü hallerde Genel Kurul ya da Yüce Divana başkanlık etmek,
- Üyesi olduğu bölümün oturumlarına başkanlık etmek ve bölümün işlerini yönetmek,
- Başkan oldukları bölümün gündemini, Genel Kurulun çalışmasını aksatmayacak şekilde belirlemek,
- Bölümün duruşmalarına başkanlık etmek,
- Bölüm üyelerinin görev yapacakları Komisyonları belirlemek,
- Bölüm üyelerinin, komisyonlarda dönüşümlü olarak görev yapmalarını sağlamak, bu amaçla listeler hazırlamak,

- Komisyonların verimli ve düzenli çalışmasını sağlamak ve bu amaçla uygun göreceği tedbirleri almak,
- Komisyonların kararları arasında içtihat uyumsuzluğunun olduğu ya da oluşacağı kanaatine varıldığı hallerde, bölümü bu konuyu görüşmek üzere toplantıya çağırarak,
- İş yükünün komisyonlar arasında dengeli bir şekilde dağıtımını için gerekli önlemleri almak,
- Kanun ve içtüzükte verilen görevler ile Başkan tarafından tevdi edilen sair işleri yapmak.

Yukarıda sayılan Başkanvekilliğine ait görev ve yetkiler Başkanvekilliğinin boş, Başkanvekilinin mazeretli ya da izinli olması hallerinde bölümdeki en kıdemli üye tarafından yerine getirilecektir(AYM İçT. M. 11/2).

4.Üyelerin Yükümlülükleri

AYM üyeleri, Mahkeme'nin sahip olduğu özel anayasal konumu²²⁸ ve yerine getirdiği kritik görevler nedeniyle, son derece hayati bir görevi ifa etmektedirler. Bu nedenle, kendilerinden beklenen görevleri en iyi şekilde ifa edebilmeleri ve tarafsızlıklarını muhafaza edebilmeleri için kendilerine birtakım sorumluluklar yüklenmiştir.

Öncelikle ifade edilmelidir ki anayasa yargıçlarının en belirgin özellikleri, bağımsızlık ve yansızlık gibi yüksek ahlaki niteliklere sahip olmalarıdır²²⁹. Yargıcın tarafsız olması ise, görev yaparken kimseyi kayırmaması, kişisel görüşlerini ön planda tutmaması, duygularını karıştırmaması, kimsenin çıkarını gözetmemesi anlamını taşımaktadır²³⁰.

Bu konuda AYM üyelerine yönelik en temel yükümlülük bizzat anayasa metninde yer almaktadır. Buna göre anayasanın 146/son maddesi uyarınca “*Anayasa Mahkemesi üyeleri asli görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.*” Bu bağlamda anayasanın 68/5 maddesi uyarınca hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil

²²⁸ Hekimoğlu, s.76

²²⁹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.52

²³⁰ Merih Öden, "Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:43, Sayı:1-4, Ankara, 1993, s.61

yüksek yargı organları mensupları – AYM üyeleri dâhil - siyasi partilere üye olamazlar. Ancak 6216 sayılı yasanın 15/2 maddesi uyarınca; sportif, sosyal ve kültürel amaçlı derneklerde yönetim ve denetim kurullarında görev almamak koşuluyla üyelik halinin anayasada belirtilen “görev” kapsamı içerisinde değerlendirilmeyeceği ifade edilmiştir²³¹. Ancak özellikle bireysel başvuru hakkının kabulünden sonra bir Mahkeme üyesinin sportif, sosyal ve kültürel amaçlı dahi olsa bir tüzel kişi ile organik bağının bulunması, özel hukuk tüzel kişilerine de bireysel başvuru hakkının tanınmış olması gerekçesiyle sakınca oluşturabilecektir²³².

AYM üyelerine yönelik diğer temel bir yükümlülük ise çeşitli durumlarda bazı dava ve işlere iştirak edememeleridir. 6216 sayılı Kuruluş Kanunu’nun 59. maddesi uyarınca Başkan ve üyeler;

- Kendilerine ait olan veya kendilerini ilgilendiren dava ve işlere,
- Aralarında evlilik bağı kalkmış olsa bile eşinin, kan veya akrabalık yönünden üstsoy ve altsoyunun, dördüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan yönünden ve akrabalığı doğuran evlilik bağı kalkmış olsa bile üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) akrabalık yönünden civar hısımlarının veya aralarında evlatlık bağı bulunan kimselerin dava ve işlerine,
- Dava ve iş sahiplerinin vekili, vasisi veya kayyımı sıfatıyla hareket ettiği dava ve işlere,
- Hâkim, savcı, hakem sıfatıyla bakmış veya tanık ya da bilirkişi olarak beyanda bulunmuş olduğu dava ve işlere,
- İstişari görüş ve düşüncesini ifade etmiş olduğu dava ve işlere,

Bakamazlar.

Yukarıdaki yükümlülükler dışında 6216 sayılı yasanın 15. ve AYM İçtüzüğü’nün 12. maddelerinde de Mahkeme üyelerine birtakım tali yükümlülükler yüklenmiştir. Buna göre üyeler;

---

²³¹ Bu doğrultuda doktrinde öğretim üyesi olan mahkeme üyelerinin, üniversitelerinde ders vermelerine ve bilimsel çalışmalarını devam ettirmelerine izin verilmesi gerektiği görüşü de dillendirilmektedir. Bkz. Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.256

²³² Sır, s.309

- Hâkimlik mesleğinin vakar ve şerefine uygun hareket etmek zorundadırlar,
- Geçerli mazeretleri olmadıkça oturumlara katılırlar,
- Mahkemede görüşülmekte olan veya Mahkemeye gelmesi muhtemel güncel konular hakkında görüş ve düşüncelerini açıklayamazlar, (ancak yapılacak bilimsel çalışmalar ve bilimsel çalışma içinde bildirilecek görüşler bu yasak kapsamı içerisinde düşünülmemelidir²³³.)
- Oturumun ve oylamanın gizliliğini muhafaza ederler,
- Oylamalarda çekimser oy kullanamazlar.

AYM yargıçlarının iştirak edemeyecekleri dava ve işlerin düzenlendiği 6216 sayılı yasanın ilgili maddesi incelendiğinde, dikkati çeken önemli bir farklılığın olduğu görülmektedir. Hâkimin iştirak edemeyeceği dava ve işlerin sayıldığı 6100 sayılı “Hukuk Muhakemeleri Kanunu”nun 34. maddesinde nişanlılık durumu bir yasaklılık sebebi olarak öngörülmüş; ancak aynı durum 5271 sayılı “Ceza Muhakemeleri Kanunu” ve 6216 sayılı “Kuruluş Kanunu”nda bir yasaklılık durumu olarak öngörülmemiştir. Kanaatimizce, hukuk, ceza ve anayasa yargısında görev üstlenen hâkimlerin, bakamayacağı dava ve işler konusunda bir paralelliğin sağlanması ve mevcut çelişkinin giderilmesi yerinde olacaktır.

5. Başkan ve Üyelere İlişkin Cezai Soruşturma

AYM Başkan ve üyeleri hakkında yapılacak cezai soruşturmalarla ilgili ayrıntılı düzenlemelere 6216 sayılı Kuruluş Kanunu’nun 16 vd. maddeleri ile Mahkeme İçtüzüğü’nün 13 vd. maddelerinde yer verilmiştir. Bu hükümler doğrultusunda yapılacak en önemli ayırım; ağır ceza mahkemesinin görevine giren kişisel suçlarla ilgili suçüstü hallerinde soruşturmanın genel hükümlere tabi olması ve kovuşturmanın da “Yargıtay Ceza Genel Kurulu”na yapılacak olmasıdır. Buna göre; AYM üyeleri için söz konusu edilecek bu istisnai soruşturma usulleri, üyelerin *görevlerinden doğan veya görevleri sırasında işledikleri iddia edilen suçları ve ağır*

²³³ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.221.

ceza mahkemesinin görevi dışında kalan kişisel suçları açısından gündeme gelecektir.

Başkan, üyelerle ilgili suç isnatlarında, müstear adla yapılan veya yapıldığı anlaşılan imzasız, adressiz yahut belli bir olayı ve nedeni içermeyen, delilleri ve dayanakları gösterilmeyen ihbar ve şikâyetleri işleme koymaz. Şikayetin imzalı, adlı ve adresli, delil ve dayanakları gösterir şekilde olması gerekmektedir²³⁴. Ancak bu ihbar ve şikâyetlerin somut delillere dayanması durumunda konu hakkında gerekli inceleme ve araştırma yapılır. Bu şekilde işleme konan üyelerin görevlerinden doğan veya görevleri sırasında işledikleri iddia edilen suçları ve ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen kişisel suçları için soruşturma açılması Mahkeme Genel Kurulu'nun kararına bağlıdır. Başkan gereken hallerde, işi Genel Kurul'a götürmeden önce üyelerden birine ön inceleme yaptırabilir. Görevlendirilen üye, incelemesini tamamladıktan sonra, kendi düşüncesini açıklamaksızın vakıayı, iddiaları ve delilleri kapsayan bir ön inceleme raporu hazırlayarak Başkan'a bildirir. (6216 SY. M. 16/2-3 ve AYM İçT. M. 13,14/1-ç)

Ön inceleme raporu, Başkan tarafından gündeme alınır ve Genel Kurul'da görüşülür. Genel Kurul önüne gelen olayda iddiaları yerinde görmezse “soruşturma açılmasına yer olmadığına” karar verir. Aksi kanaatte ise, Genel Kurul, üyeler arasından üç kişiyi “Soruşturma Kurulu” nu oluşturmak üzere seçer. Kıdemli üye bu kurula başkanlık eder ve kurul Cumhuriyet savcısına²³⁵ tanınan bütün yetkilere sahiptir. (6216 SY. M.16/4-5)

Soruşturma Kurulu soruşturmayı tamamladıktan sonra kamu davasının açılmasına gerek görmezse “ kovuşturma yapılmasına yer olmadığına”²³⁶ karar verir. Kurul, kamu davası açılmasını gerek görürse düzenleyeceği iddianameyi ve dosyayı görevleriyle ilgili suçlarda yüce divan sıfatıyla yargılama yapmak üzere AYM'ne, kişisel suçlarda ise Yargıtay Ceza Genel Kurulu'na tevdi olunmak üzere Başkanlığa gönderir. Soruşturma kurulunun söz konusu bu işlem ve kararları kesindir; kararlar

---

²³⁴ Türe, s.102.

²³⁵ Burada bahsi geçen yetkiler, 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 161ve devamı maddelerinde soruşturmada görev alan Cumhuriyet Savcısının sahip olduğu yetkileri ifade etmektedir.

²³⁶ Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 172. Maddesine göre; Soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağı bulunmaması hallerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verilir.

şüpheliye ve varsa şikâyetçiye tebliğ olunur. (6216 SY M. 17/4 ile AYM İçT. M. 15/3)

Soruşturma ve kovuşturma aşamasında koruma tedbirlerine başvurulma konusunda da yukarıdaki söz konusu ayırım geçerlidir. Buna göre görevden doğan veya görev sırasında işlendiği iddia edilen suçlar ile ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçüstü hali dışındaki kişisel suçlarda Soruşturma Kurulu 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda ve diğer kanunlarda yer alan herhangi bir koruma tedbirinin alınması talebinde bulunursa, bu konuda karar verme yetkisi Genel Kurul'a aittir. Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçüstü halinde ise koruma tedbirlerine başvuru, genel hükümlere tabidir. (AYM İçT. M 12/2-3)

6. Üyeliğin Sona Ermesi

AYM üyeliğinin sona erme sebeplerinin başında zorunlu emeklilik yaşı gelmektedir. Anayasanın 147. maddesi uyarınca, AYM üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliğe ayrılırlar. Anayasanın aynı maddesi uyarınca, üyeliğin sona ermesi konusunda diğer başlıca sebep de azami görev süresidir. Buna göre AYM üyeleri on iki yıl için seçilirler ve bir kimse iki defa AYM üyesi seçilemez (AY m. 147)

AYM üyeliğini sona erdiren diğer bazı durumlar da 6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 11/3 maddesinde yer almaktadır. Bu hükme göre;“ *Başkan ve üyelik; 24.2.1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'na göre hâkimlik ve savcılık mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı kesin hüküm giyilmesi veya Türk vatandaşlığının kaybedilmesi halinde kendiliğinden; görevin sağlık bakımından yerine getirilemeyeceğinin sağlık kurulu raporuyla kesin olarak anlaşılması halinde Mahkeme üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararıyla ya da Genel Kurul kararıyla üyelikten çekilmeye davet edilme cezası verilen üyenin kendiliğinden çekilmesi veya istifa etmiş sayılması*²³⁷ hallerinde sona erer.”

Yukarıda sayılan tüm bu nedenlerin dışında da Başkan ve üyeler, zorunlu emeklilikleri gelmediği halde yazılı olarak emekliliklerini isteme hakkı söz konusu

---

²³⁷ Hakkında üyelikten çekilmeye davet cezası verilen üye, tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde buna uymazsa istifa etmiş sayılır ve bu süre içinde izinli kabul edilir. (6216 SY md. 21/2)

olduğu gibi²³⁸, muddet ve kabule bağlı olmaksızın görevlerinden çekilebileceklerdir.(6216 SY M. 11/2)

C. Türk Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkileri

61 anayasası ile hukuk sistemimize giren AYM, devlet yapısı içerisinde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu dönemde başarılı bir uygulama ortaya koyan Mahkeme, genel hatlarıyla yapısını ve işleyişini muhafaza ederek, 82 anayasasında da temel bir anayasal yargı organı olma özelliğini devam ettirmiştir. Anayasal konumu ve sahip olduğu kritik işlevler²³⁹ nedeniyle AYM, bugün de sahip olduğu önemi korumaktadır. Özellikle son dönemde birey hak ve özgürlüklerin korunması hususunda da önemli bir misyona sahip olduğu kabul edilen Mahkeme, bu işleviyle de çağdaş bir kurum olarak göze çarpmaktadır.

AYM'nin hem ülkemiz için hem de bu sistemi benimseyen çok sayıda ülke için bu denli önemli bir kurum haline gelmesini, onun sahip olduğu görev ve yetkiler ile sahip olduğu işlevlerde aramak gerekir. Gerçekten Mahkeme, sahip olduğu görev ve yetkilerle, tüm ülke yönetimine şekil verebilmekte; bulunduğu ülkenin siyasi atmosferini etkileyebilmektedir.

AYM'nin sahip olduğu bu yetkilerden en önemlisi, Mahkeme'nin var oluş sebebi olarak da ifade edilebilecek, anayasa yargısı denetimidir. Böylece anayasanın belirttiği kamu işlemlerinin veya normların anayasaya uygunluğunu denetlemek²⁴⁰ ve anayasaya aykırı olanlarını iptal etmek söz konusu olmaktadır. Buna AYM'nin norm denetimi işlevi denmektedir²⁴¹. Bu yolla temelde, kanunlar ve diğer birtakım düzenleyici işlemlerin anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluk denetimi gerçekleştirilmektedir. Anayasanın üstünlüğünün bir anlam ifade edebilmesi için de bunu güvenceye bağlayacak böyle bir mekanizmanın anayasada öngörölmüş olması²⁴² kaçınılmazdır.

---

²³⁸ Hekimoğlu, s.99.

²³⁹ Hekimoğlu, s.65.

²⁴⁰ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.447.

²⁴¹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.296.

²⁴² Turhan, Anayasal Devlet, s.103.

Mahkeme'nin sahip olduğu diğer görev ve yetkilerin ise norm denetimi yetkisine nazaran tali bir nitelikte olduğu söylenebilir. Bu nedenle AYM'nin görev ve yetkilerinin incelendiği bir çalışmada, bu şekilde bir ayırım yapılarak konunun incelenmesinde yarar vardır.

1. Norm Denetimi ile İlgili Görev ve Yetkiler

AYM'nin sahip olduğu temel işlev, norm denetimini yani anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştirmektir. Norm denetimiyle, başta kanunlar olmak üzere yasama organının bazı tasarrufları anayasaya uygunluk bakımından denetlenmekte; anayasanın öngördüğu şekil ve esas kurallarına aykırı hükümler barındıran düzenlemeler hukuk sisteminden ayıklanmaktadır. Bu yolla anayasanın üstünlüğu ilkesi, pratik bir anlam kazanmakta ve söz konusu bu üstünlük gerçek anlamda temin edilebilmektedir. Bu tür bir denetim kanunların anayasaya aykırı olamayacağını buyuran anayasa hükmünde ifadesini bulan “anayasanın üstünlüğu” ilkesinin de doğal bir sonucudur²⁴³.

AYM'nin sahip olduğu norm denetimi yetkisi ile ilgili temel kurallar başta 82 anayasasının ilgili maddeleri olmak üzere; 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” ile “Mahkeme İtüzüğu”nde yer almaktadır. Bu düzenlemelerde norm denetimi ile ilgili temel çerçeve çizilmiş; denetimin konusu, kapsamı, biçimi ve sonuçları ile ilgili tüm ayrıntılara yer verilmiştir.

a. Denetimin Konusu

AYM tarafından gerçekleştirilen anayasaya uygunluk denetiminde denetim konusu başlığı altında ifade edilmek istenen; Mahkeme'nin denetimine tabi olacak normların yani düzenleyici işlemlerin belirlenmesidir. Anayasaya uygunluk denetiminin konusu nedir sorusunun cevabı; AYM hangi norm ve işlemlerin yargısal denetimini yapabilir sorusunun da yanıtını içermektedir²⁴⁴.

²⁴³ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.296.

²⁴⁴ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.448.

Bu konudaki temel çerçeve bizzat anayasa tarafından çizilmiştir. Anayasanın 148. maddesi hükmüne göre “*Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğünün anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler... Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.*” Bu düzenleme ışığında anayasaya uygunluk denetiminin kapsamına; anayasa değişiklikleri, kanunlar, kanun hükmünde kararnameler (KHK) ve TBMM İktüzüğü ile bunların belirli madde ve hükümleri girmektedir.

Yukarıdaki hükümler çerçevesinde anayasaya uygunluk denetiminin temel konusunun kanunlar olduğu göze çarpmaktadır²⁴⁵. Kanunlar yasama organı tarafından ihdas edilen temel düzenleyici işlemlerdir. Anayasada bir ayırım yapılmadığına göre, özel af gibi genellik ve nesnellik nitelikleri bulunmayan kanunlar da anayasal denetim kapsamına girer. Anayasanın dördüncü kısmında mali hükümler bölümünde yer alan ve öteki kanunlardan ayrı bir usule göre görüşülen (m. 162) bütçe kanunları da iptal davalarının konusu olabilmektedir²⁴⁶.

AYM, Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan ve kanun adı altında anılmadığı halde kanun hüküm ve kuvvetinde olan muvakkat (geçici) düzenlemeler ve bir konuyu asli bir biçimde düzenleyen nizamnameleri de denetim kapsamında değerlendirmektedir²⁴⁷. Mahkeme bir kararında²⁴⁸; “*nizamname yurtiçinde bulunmuş ve bulunacak eski eserler hakkında işlem yapılacağına ve bunların mülkiyetinin kime ait olacağını göstermektedir. Asar-ı Atika nizamnamesi bir kanunu uygulama maksadıyla düzenlenmiş olmayıp konuyu doğrudan doğruya düzenler nitelikte kurallar koymakta ve bu niteliği bakımından... Kanunun uygulama şeklini belirten ve kanunun emrettiği işleri açıklayan tüzüklerden ayrı bir durum göstermekte ve yürürlüğünden önceki mevzuatı ortadan kaldırmaktadır.*” demek suretiyle bu tür işlemleri denetim kapsamında değerlendirmesinin gerekçelerini de ifade etmiştir.

Kanunlar şekil ve esas bakımından anayasa yargısı kapsamı içerisinde iken; anayasada değişiklik yapan kanunlar konusunda farklı bir durum söz konusudur. Bu

²⁴⁵ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.448.

²⁴⁶ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.106.

²⁴⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.390.

²⁴⁸ AYMK, 6.7.1965 tarihli, E.1965/16, K.1965/41 sayılı karara ulaşmak için http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=916&content=

tür kanunlar, ancak şekil bakımından anayasa yargısı denetimi kapsamındadır ve bu kanunlarla ilgili esas denetimi yapılamaz.(AY m.148)

Kanunların yanı sıra, kanun gücünde diğer bir düzenleyici işlem olan KHK'ler de anayasaya uygunluk denetiminin kapsamına girmektedir. 61 anayasası döneminde 71 değişiklikleri ile hukuk sistemimize giren KHK'ler²⁴⁹; TBMM'nce çıkartılan bir yetki kanununa dayalı olarak Bakanlar Kurulu'nca çıkartılan bir düzenleyici işlemdir(AY m.91).

KHK'nin yürütmenin diğer işlemlerinden farkı, kanuna eşit hukuki güçte oluşudur. Diğer bir deyimle, tüzük ve yönetmelik gibi diğer düzenleyici işlemlerin, yürürlükteki kanun hükümlerini değiştirmeleri veya kaldırmaları mümkün olmadığı halde, KHK ile yürürlükteki kanun hükümleri değiştirilebilir veya kaldırılabilir²⁵⁰. KHK'lerin bu niteliği nedeniyle, anayasanın 148. maddesindeki düzenleme ışığında Bakanlar Kurulu'nca çıkartılan bu düzenleyici işlem de anayasaya uygunluk denetimi kapsamında yer almaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki; bu kapsamdaki KHK'ler anayasanın 91. maddesi hükmüne göre çıkartılan ve olağan kanun hükmünde kararname olarak isimlendirilen KHK'lerdir. Daha sonra değinileceği üzere olağanüstü dönem KHK'leri bu kapsamda değildir²⁵¹.

Anayasaya uygunluk denetiminin diğer bir konusunu da parlamento içtüzükleri oluşturmaktadır. İçtüzükler, parlamentoların kendi çalışmalarını düzenlemek amacıyla oluşturdukları metinlerdir. Bu metinler taşıdıkları büyük siyasi önem nedeniyle "sessiz anayasa"²⁵² olarak nitelenmişler ve AYM denetimine tabi kılınmışlardır.

Parlamento içtüzüğü hukuki niteliği itibariyle bir kanun değil, bir parlamento kararıdır²⁵³. Kural olarak parlamento kararları anayasa yargısı kapsamında değil iken; anayasamıza göre AYM, TBMM içtüzüğünün de şekil ve esas bakımından anayasaya uygunluğunu denetleyebilmektedir.

---

²⁴⁹ Murat Sezginer, **Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010, s.122.

²⁵⁰ Ergun Özbudun, "1961 ve 1982 Anayasalarında Kanun Hükmünde Kararnameler", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, Ankara, 1985, s.227 (61 ve 82 Anayasalarında Kanun Hükmünde Kararnameler).

²⁵¹ Olağan ve olağanüstü dönemlerde yapılan KHK'lerin karşılaştırması için bkz. Sezginer, s.125

²⁵² Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3. Bası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, ss.91-93.

²⁵³ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.392.

TBMM, çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütür. İchtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, meclisin bütün faaliyetlerine üye sayıları oranında katılmalarını sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. AYM içtüzük hükümlerini ve içtüzük değişikliklerini anayasanın öngördüğü bu kurallara uygunluğu yönünden denetler²⁵⁴. Bahse konu bu denetim TBMM içtüzüğünün taşıdığı siyasal önemden kaynaklanmaktadır²⁵⁵.

AYM içtüzük olarak isimlendirilmemiş de olsa, bu nitelikte gördüğü parlamento kararlarını “eylemli içtüzük değişikliği”²⁵⁶ olarak değerlendirmekte ve denetime tabi tutmaktadır. AYM bir kararında²⁵⁷; “*yasama meclislerince anayasada öngörülenler dışındaki adlar altında ve başka yöntemler uygulanarak oluşturulan işlemlerin Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlı olup olmadığı saptanırken, uygulanan yöntem kadar o metnin veya belgenin anayasaca denetime bağlı tutulan işlemlerle eşdeğerde ve etkinlikte olduğunu ortaya koyuyorsa, onun da denetime bağlı tutulmasına zorunluluk vardır.*” demek suretiyle bu hususu temellendirmiştir. AYM, bu kararda olduğu gibi, çeşitli kararlarında da benzer gerekçelere dayanarak, “eylemli içtüzük kuralı”, “ıchtüzük değişikliği niteliğinde”, “ıchtüzük düzenlemesi niteliğinde” gördüğü yasama işlemlerini anayasa yargısı kapsamında görüp iptal istemini görüşmeye yetkili olduğu yorumunu yapmaktadır²⁵⁸.

b. Denetim Dışında Kalan Normlar

AYM marifetiyle gerçekleştirilen anayasaya uygunluk denetiminde kural, tüm kanunların denetim kapsamında yer alması olmakla beraber; bu kuralın birtakım istisnaları mevcuttur. Bu istisnaların başında da anayasa'nın 174. maddesinde sayılan inkılâp kanunları gelmektedir²⁵⁹. Bu sınırlama ile Cumhuriyetin temel niteliklerini yansıtan ve Atatürk ilke ve inkılâplarından doğan yasaların, AYM önüne götürülerek ortadan kaldırılması engellenmek istenmiştir. Anayasa, Cumhuriyetin temel

²⁵⁴ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.118.

²⁵⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.392.

²⁵⁶ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.104.

²⁵⁷ 24.09.1990 tarihli, E.1990/31 ve K.1990/24 sayılı karar, ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=916&content=

²⁵⁸ Meral Kaya, *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s.57.

²⁵⁹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.296; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.391.

ilkelerinin korunması gereğinin önemini, bu yasaları, anayasal denetimin dışında bırakarak başka bir yoruma yer vermek istememiştir²⁶⁰.

Bu hüküm uyarınca; “*Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasa’nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte (7.11.1982) yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şekilde anlaşılabilir ve yorumlanamaz*”. Bu hükümde bahsi geçen inkılap kanunları ise şunlardır:

- 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu,
- 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun,
- 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile birtakım Unvanların Men’i ve İlgasına dair Kanun,
- 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun,
- 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun,
- 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun,
- 3 Kanunuevvel 1934 tarihli v 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun,
- 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikâh esasları ile aynı kanunun 110.maddesi hükmü. (AY m.174)

Anayasaya uygunluk denetiminden muaf olan diğer bir işlem kategorisi de, normatif değeri bakımından kanuna eşit, hatta insan hakları söz konusu olduğunda kanundan üstün olan uluslararası antlaşmalardır. Nitekim anayasanın 90. maddesinin son fıkrasında, usulüne uygun olarak yürürlüğe konmuş olan uluslararası antlaşmalar hakkında anayasaya aykırılık iddiasıyla AYM’ne başvurulamayacağı belirtilmiştir²⁶¹.

²⁶⁰ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.164; Hekimoğlu, s.147.

²⁶¹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.296.

Bu antlaşmaların denetim dışında bırakılmasının nedeni, antlaşmaların hukuki geçerliliklerini iç hukuktan değil, bizzat milletlerarası hukuktan almalarıdır. Bu sebeple AYM'nin vereceği iptal kararının pratikte hiçbir önemi olmayıp, yükümlülükler milletlerarası hukuktan dolayı devam etmektedir. Hal böyleyken, milletlerarası antlaşmaların AYM'nce denetiminin önü kapatılarak, ülkemizin muhtemel bir milletlerarası hukuk ihlali ile karşı karşıya gelmesi engellenmekte, ülkemizin güç durumda kalmasının önüne geçilmek istenmektedir²⁶². Ancak Türk AYM, uygunluk denetiminde ve siyasi parti kapatma davalarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ni "bağımsız ölçü norm" olarak değil sadece "destek ölçü norm" olarak kullanmaktadır. Sözleşme organlarının kararlarına da gereği gibi yer verilmemektedir. Dahası, AYM Sözleşme'yle iç hukuk arasında bir çatışma olasılığını hiçbir şekilde gündeme getirmemektedir²⁶³.

Uluslararası antlaşmalar anayasa yargısı denetimi dışında bırakılmış olmakla beraber; söz konusu antlaşmanın TBMM tarafından uygun bulunması şeklindeki kanun diğer kanunlardan farklı olmayıp, AYM'nin denetimine tabidir²⁶⁴.

Anayasaya uygunluk denetimi konusunda getirilen diğer bir sınırlama da olağanüstü hal KHK'leridir. Bir toplumda yaygın şiddet hareketlerinin giderek büyümesi ve çatışmaya dönüşmesi olağanüstü yönetim usullerine başvurmayı gerekli kılabilir. Olağanüstü yönetimin ortak özelliği, yönetsel yetkilerin arttırılarak yürütmenin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin ileri ölçüde sınırlandırılmasıdır²⁶⁵. Bu dönemlerde yönetsel yetkilerin arttırılması konusunda, yürütme organına tanınan başlıca imkan da olağanüstü hal KHK'leri çıkartabilmektir. KHK'lerin denetim dışında kalması konusunda ise önemli olan, KHK'nin olağanüstü yönetim usulünün gerekli kıldığı konularla ilgili olup olmadığıdır²⁶⁶. Ancak bu kapsamdaki bir KHK, denetim kapsamı dışında kalabilecektir.

---

²⁶² Mümtaz Soysal, "Uluslararası Andlaşmalar Konusunda Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:14, Sayı:5, Ankara, 1997, s.179 (Uluslararası Andlaşmalar).

²⁶³ Zühtü Arslan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:17, Sayı:6, Ankara, 2000, s.283 (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı).

²⁶⁴ Arslan, Avrupa İnsan Hakları..., s.283.

²⁶⁵ Yılmaz Aliefendioğlu, "Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usulleri", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:9, Sayı:3, Ankara, 1992, s.411 (Olağanüstü Yönetim Usulleri).

²⁶⁶ Sezginer, s.124.

Anayasanın 121 ve 122. maddeleri uyarınca “*olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir.*” Bu şekilde ihdas edilen KHK’lerin şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla, AYM’nde dava açılmayacağı anayasanın 148. maddesi ile ifade edilmiştir.

Ancak AYM, olağanüstü hal KHK’si başlığıyla önüne getirilen kuralların, gerçekten bu kapsamda ve anayasanın öngördüğü sınırlar içinde olup olmadığını incelemektedir. AYM verilen ada değil içeriğine bakarak, olağanüstü hal bölgesi dışına etki yapan, yasalarda değişiklik getiren, olağanüstü halin gerekli kıldığı konular dışında kimi kurallar koyan KHK’leri, adına ve oluşumuna bakmadan olağanüstü hal KHK’si niteliğinde görmemekte ve bunları olağan KHK imiş gibi denetlemekte ve yetki yasasına dayanmadıklarından iptal etmektedir²⁶⁷.

Anayasamıza göre, AYM denetimi dışında bırakılan diğer bir konu da Cumhurbaşkanının bazı işlemleridir. Anayasanın 105/2 hükmüne göre; “*Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamaz.*” Burada bahsedilen kararlar Başbakan ya da ilgili bakanın imzasına gerek duyulmaksızın Cumhurbaşkanı tarafından bizzat gerçekleştirilebilecek işlemlerdir. Yani Cumhurbaşkanının, kanunları tekrar görüşülmek üzere TBMM’ne geri göndermek, AYM’ne iptal davası açmak, Başbakan’ın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek gibi yetkileri tek başına kullandığı yetkililerdir ve bu kararlar aleyhine AYM’ne başvurulamaz²⁶⁸.

Yukarıda değinilen istisnaların yanı sıra, kural olarak parlamento kararları da AYM denetimi dışında yer almaktadır. Ancak yasama meclisi üyeleri ile ilgili bazı kararlarında olduğu gibi; yasama meclisinin parlamento kararı niteliğindeki bazı işlemleri de denetim kapsamında yer almaktadır ve bu kurala istisna teşkil etmektedir²⁶⁹.

Burada değinilmesi gereken son bir husus da anayasanın geçici 15. maddesiyle getirilen çeşitli kısıtlamalardır. 1982 anayasasının ilk halinde var olan bu düzenleme ile 12 Eylül askeri müdahalesini gerçekleştiren kadroların ihdas ettiği

²⁶⁷ Aliefendioğlu, Olağanüstü Yönetim Usulleri, s.426.

²⁶⁸ Aliefendioğlu, Türk Anayasa Yargısında İptal Davası, s.136.

²⁶⁹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.104.

düzenleyici işlemlerin ve tasarrufların AYM denetimi dışında tutulması hedeflenmişti. Ancak 3.10.2001 tarihli anayasa değişikliği ile anayasanın geçici 15. maddesinin üçüncü fıkrası ilga edilmiş ve bu tür işlemler de AYM denetimine tabi kılınmıştır²⁷⁰. Söz konusu maddenin 7.5.2010 tarih ve 5982 sayılı yasa ile tamamen ortadan kalkmasıyla, bir adım daha öteye gidilmiş ve askeri müdahaleyi gerçekleştiren kadroların yargılanması önündeki engeller de ortadan kaldırılmıştır.

c. Denetimin Kapsamı

Anayasamızın 148. maddesi “*Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararname ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler...*” hükmünü içermektedir. Burada yer alan denetimin “*şekil*” ve “*esas*” yönünden yapılacağı kuralı aynı zamanda anayasaya uygunluk denetiminin kapsamını da ifade etmektedir²⁷¹.

(1). Şekil Yönünden Denetim

Şekil bakımından denetim, normun dış yapısının (şeklinin) ve onun yapılmasında izlenen usulün anayasaya uygun olup olmadığının incelenmesi²⁷² olarak ifade edilebilir. Burada denetimin konusunu, normun anayasada öngörülmesi olan şekli şartlara ve prosedüre uygun bir şekilde ihdas edilip edilmediği²⁷³ sorunu oluşturmaktadır.

AYM’ne göre şekil bakımından denetim, “*mevzuatın Anayasa ve içtüzükte öngörülmesi bulunan usul ve şekil kurallarına uygun biçimde yapılıp yapılmadığı hususlarının denetimidir; zira herhangi bir hukuk kuralı ancak Anayasanın öngördüğü ya da Anayasaya uygun hukuk kurallarının müsaade ettiği usullere göre konulabilir. Biçim kuralları; tasarı ya da teklifin kanunlaşmasına kadar geçirdiği tüm evrelerde uyulması gereken usul ve şekil kurallarının bütünü ifade eder*²⁷⁴.”

²⁷⁰ Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.163.

²⁷¹ Hekimoğlu, s.178.

²⁷² Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.297.

²⁷³ Teziç, Anayasa Hukuku, s.191.

²⁷⁴ K.T.18.06.1987, E.1987/9 K.1987/15, sayılı karara ulaşmak için http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=769&content=

Anayasanın 148. maddesinin 2. fıkrası ve 6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 36. maddesiyle, bahse konu şekil denetimi ile ilgili birtakım sınırlamalar ve kriterler koyulmuştur²⁷⁵. Buna göre; AYM'nin şekil yönünden denetimi;

- Kanunlarda; son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı,
- Anayasa değişikliklerinde; teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı,
- TBMM İçtüzüğünde, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı,
- KHK'lerde ise; yetki kanununda öngörülen süre içinde çıkarılıp çıkarılmadığı ile Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinin imzalarının bulunup bulunmadığı,

Hususlarıyla sınırlıdır. Bu durumda kanunların oluşumu sırasında anayasanın uyulmasını öngördüğü kanun tasarısı ve tekliflerinin, bütçenin, TBMM'nde görüşülme usul ve esaslarına uyulmaması; Başkanlık Divanı'nın kurulmasında ve siyasi partilerin temsilinde anayasaya aykırılık hallerinde dahi AYM incelediği yasayı şekil yönünden iptal edemeyecektir²⁷⁶.

Şekil bakımından denetim, anayasaya uygunluk denetimine tabi olan normların anayasada belirtilmiş usul ve şekil kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadıklarının araştırılmasıdır²⁷⁷. Bu anlamıyla şekil denetimi çok geniş bir alanı içine almaktadır; zira hem anayasada hem de TBMM içtüzüğünde söz konusu normların kabul edilmesi için öngörülmüş birçok şekil ve usul kuralı vardır. Anayasamız, bütün bu hususların AYM'nce denetlenmesini istememiş, anayasada ve 6216 sayılı yasada öngörülen hükümlerle, şekil denetiminin içine nelerin girdiğini sınırlayıcı bir şekilde tespit etmiştir²⁷⁸.

Şekil yönünden anayasaya uygunluk denetiminde getirilen diğer bir sınırlama da bu denetimi harekete geçirebilecek aktörlerin sınırlandırılmasıdır. Buna göre; “*şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir.*” (AY m.148/2) Bu kuralın bir sonucu

²⁷⁵ Teziç, Anayasa Hukuku, s.192.

²⁷⁶ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.81.

²⁷⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.402.

²⁷⁸ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Bası, Ekin Yayınları, Bursa, 2000, s.887 (Türk Anayasa Hukuku)..

olarak da 6216 sayılı yasanın 36/4. maddesi uyarınca; “*şekil bozukluğuna dayanan Anayasaya aykırılık iddiası mahkemeler tarafından ileri sürülemez.*” Buradan çıkan sonuç, somut norm denetimi yoluyla şekil yönünden anayasaya uygunluk denetiminin yapılamayacak olmasıdır.

Şekil bakımından denetlemede öngörülen son sınırlama da süre yönündendir. Buna göre; “*kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; defî yoluyla da ileri sürülemez.*” (AY m.148/2)

Anayasaya uygunluk denetiminde, şekli bozukluklar, denetim konusu işlemi kökten sakatlamakta ve şekli bozukluk saptanan bir işlemin esas denetimine ise geçilmemektedir. Bu düşünceden hareketle anayasanın 149/4 maddesi uyarınca; “*şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.*” Bu durum şekil bozukluğuna yönelik iddiaların çok fazla gündemi meşgul etmesinin istenmediğinin bir göstergesidir²⁷⁹.

(2). Esas Yönünden Denetim

AYM'nin bir kararında²⁸⁰ esas yönünden yapılan denetim; “*bir kanunun, kanun hükmünde kararnamenin ya da içtüzük kuralının, Anayasa ile çelişen bir yönü olup olmadığının araştırılmasıdır*”. Diğer bir ifadeyle; esas denetimi, bir normun (kanun, parlamento kararı vs.) anayasaya aykırı olup olmadığının içerik (muhtevası) yönüyle incelenmesidir ve bu haliyle denetim konusu kanunun anayasa karşısında hukuki kıymetini ölçme anlamını taşır²⁸¹.

Esas yönünden denetim, kanunun içeriğinin anayasaya uygun olup olmadığı ile ilgili olup, buna *maddi açıdan denetim* ya da *öz açısından denetim* adı da verilmektedir. Bu denetim, aynı zamanda, kanunun anayasa karşısında hukuksal değerini ölçme anlamı da taşımaktadır²⁸².

²⁷⁹ Erdal Onar, **1982 Anayasasında Anayasayı Değişirme Sorunu**, Ankara, 1993, ss.177-178 (82 Anayasasında Anayasayı Değişirme Sorunu).

²⁸⁰ K.T.18.06.1987, E.1987/9 K.1987/15, sayılı karara ulaşmak için http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=769&content=

²⁸¹ Teziç, Anayasa Hukuku, s.195.

²⁸² Erdoğan Teziç, "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Esas Açısından Denetimi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 1985, s.26 (Esas Açısından Denetim).

Bir normun esas bakımından anayasaya aykırı olması, o normun içerdiği kuralların anayasa kuralları ile çatışmasıdır²⁸³. Yani burada bir içerik denetimi yapılmakta; anayasaya ve diğer ölçü normlara aykırı hususlar barındıran düzenlemeler, hukuk sisteminden ayıklanmaktadır.

AYM'nin burada yapmış olduğu denetim yerindelik denetimi değil; hukukilik denetimidir. Mahkeme, anayasaya uygunluk denetimi yaparken “ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar” gibi hukukun dışında kalan kriterlere göre yapılan bir “siyasi yerindelik” denetimi değil, tamamen hukuki kriterlere göre ve hukuksal yöntemlerle yapılan bir hukukilik” denetimi yapmak durumundadır. AYM'nin yapacağı esas bakımından denetim, yasa koyucunun yerine geçerek, onun yerine işlem yapmaktan uzak olmaktadır²⁸⁴.

Doktrinde, anayasaya uygunluğun esas bakımından denetiminde göz önünde tutulması gereken kıstaslarla, idare hukukunda yaygın şekilde kullanılan “idari işlemin kanuna aykırılık nedenleri” arasında paralellik kurulmuştur²⁸⁵. Bu bağlamda; bir normun anayasaya aykırılığının esas bakımından denetimi, içerik bakımından yapılan denetim anlamına gelmektedir ve burada esas denetimine tabi tutulan normun *sebeup, amaç* ve *konu* unsurları bakımından denetlenmesi söz konusu olmaktadır²⁸⁶.

Mahkeme, esas denetiminde “neden”, “niçin” ve “nasıl” sorularına yanıt arar. “neden” sorusuna verilecek cevap *sebeup* unsuruna; “niçin” sorusuna verilecek cevap *amaç* unsuruna; “nasıl” sorusuna verilecek cevap ise *konu* unsuruna karşılık gelmektedir²⁸⁷.

(i).Sebeup Unsuru

Bir hukuki normun sebebi, o normun yapılmasında rol oynayan belirleyici etken olarak tanımlanabilir²⁸⁸. Sebeup unsurunu açısından yapılan esas denetimi, inceleme konusu normun yasama organı tarafından meydana getirilmesine neden

²⁸³ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.399.

²⁸⁴ E.1977/123 K.1978/16 k.t. 16.2.1978 söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=532&content=

²⁸⁵ Kıratlı, s.127 .

²⁸⁶ Hekimoğlu, s.179.

²⁸⁷ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s:84-85.

²⁸⁸ Hekimoğlu, s.180.

olan etkenler olarak ifade edilmektedir ve genel olarak bu etkenler kanun koyucunun takdirine bağlıdır²⁸⁹.

Yasama organınca ihdas edilecek normların sebep unsurunu belirleme hususunda meclisin takdir yetkisi bulunmakla beraber; bazı kanun ve meclis kararlarının sebepleri açıkça belirlenmiş olabilir. Örneğin anayasanın 78. maddesine göre; “*Savaş sebebi ile yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, TBMM seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir*”. Bu hüküm karşısında savaş durumundan başka bir sebeple seçimlerin geri bırakılması mümkün değildir²⁹⁰ ve bu hususta AYM sebep unsuru yönünden esas denetimi yapabilecektir. Yine anayasanın 122. maddesinde sıkıyönetim ilanının sebepleri tek tek sayılmıştır ve yasa koyucunun bu sebepleri göz ardı etmesi de sebep unsuru açısından sıkıyönetim ilanı sakatlayarak AYM’nin sebep unsuru yönünden söz konusu işlemi iptal etmesi sonucunu doğuracaktır.

Sonuç olarak; anayasada çıkarılacak kanunlar için “sebeplere” belirten hükümler çok azdır. Kural olarak bir kanunun çıkarılmasındaki sebepler yasama organının takdirindedir. Anayasada sebep gösterilen hallerde AYM’nin bu sebebin gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırması mümkündür. Anayasada sebep belirtilmeyen durumlarda ise AYM kanunları sebep unsuru bakımından denetleyemez, zira böyle bir durumda AYM’nin yaptığı denetimi, yerindelik denetimine dönüşebilir²⁹¹.

(ii). Amaç Unsuru

AYM “niçin” sorusuna yanıt arayarak yasanın amacını bulmaya çalışır²⁹². Yasama işlemlerinin amacı, kanun koyucunun o işlemi yaparken en nihayetinde neyi istediği ve irade ettiği²⁹³. Bu işlemlerin amacı bazen anayasada belirtilebilir, bu durumda özel bir amaç söz konusudur; genellikle belirtilmez, bu durumda ise amaç, genel amaç olan “*kamu yararı*”dır²⁹⁴. Bu nedenle, kanunların anayasanın belirttiği

²⁸⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.399; Teziç, Anayasa Hukuku, s.198.

²⁹⁰ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.399.

²⁹¹ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Bası, Mimoza Yayınları, Konya, 2002, s.342.

²⁹² Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.84.

²⁹³ Şeref Gözübüyük, **Yönetmelik Yargısı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s.233.

²⁹⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.891.

amaç ya da kamu yararı dışında, başka bir amaç için çıkartılması, anayasa yargısı yoluyla iptal nedeni olarak benimsenmiştir²⁹⁵.

Örneğin anayasanın 20. maddesinde özel hayatın gizliliğinin hangi amaçlarla sınırlandırılabilirliği açıkça öngörülmüştür. Bu amaçlar dışında özel hayatın gizliliği kuralının ihlali sonucunu doğurabilecek yasama işlemleri, amaç unsuru yönünden denetlenebilecek ve iptal edilebilecektir.

Anayasa bir kanunun yönelmesi gereken özel amacı göstermemişse, yasama organının takdir yetkisi üzerindeki tek sınır, anayasanın 5. maddesindeki “devletin temel amaç ve görevleri” ile “kamu yararı kavramı”dır. Bu bağlamda kanun, kamu yararı dışında bir amaçla, örneğin kişiye özgü ya da belli bir grubun menfaatine yönelik ise amaç unsuru bakımından sakat bir düzenleme olacaktır. Ancak bu yönde açık kanıtların olmaması halinde yasama organının kamu yararı ile hareket ettiğini kabul etmek gerekir; zira AYM’nin kamu yararının varlığını kendi takdirine göre belirlemesi, başka bir deyimle, kendi kamu yararı anlayışını yasama organının kamu yararı anlayışının yerine koyması, mümkün değildir²⁹⁶. Bu yönde bir uygulama AYM’ni yerindelik denetimine kaydıracak ve seçilmiş yasama meclislerinin demokratik değerlerle bağdaşmayacak ölçüde sınırlandırılması sonucunu doğuracaktır.

(iii). Konu Unsuru

Bir yasama işleminin konu unsuru en temel anlatımıyla, o işlemin içeriği ya da ortaya çıkaracağı sonuç olarak ifade edilebilir²⁹⁷. Kanunun konusu, oluşturduğu hukuksal durum ve aynı zamanda içeriğini ifade eder²⁹⁸. AYM’nin “nasıl” sorusuna aradığı yanıtı, denetim konusu düzenlemenin biçimini, anlamını ve içeriğini, başka bir deyişle yasanın konu unsurunu belirler. Diğer bir tabirle; normun düzenlediği alandaki hukuki ilişkilere getirdiği değişiklikler onun konusunu oluşturur. Bir temel hakkın sınırlanması, belli kişilere yeni birtakım haklar verilmesi, bir yasağın kaldırılması gibi²⁹⁹.

²⁹⁵ Hekimoğlu, s.184.

²⁹⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss.399-400.

²⁹⁷ Hekimoğlu, s.192.

²⁹⁸ Teziç, Esas Açısından Denetim, s.32.

²⁹⁹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.297.

Demokratik rejimlerde yasama organları, konu unsuru bakımından geniş bir yetki alanına sahiptirler ve bunun sonucu olarak anayasaya aykırı olmamak şartıyla her konu, kanunun konusu olabilmektedir. AYM bir kararında³⁰⁰, “*Anayasa herhangi bir konuda emredici veya yasaklayıcı bir kural koymamışsa bunun düzenlenmesini kanun koyucunun takdirine bırakmış demektir*” diyerek bu hususa işaret etmektedir.

Kural yasama organının bu konuda serbestliği iken; bazı konular bizzat anayasa tarafından yasaklanmış ve bu konuda yasama organına takdir hakkı tanınmamış olabilir. Örneğin anayasamızın 18. maddesi uyarınca angarya yasaktır. Bu nedenle zorla çalıştırma sonucunu doğurabilecek bir yasama işlemi konu unsuru bakımından anayasaya aykırılık teşkil edecektir. Yine aynı şekilde anayasamızın 67. maddesinde seçimlerin taşınması gereken temel nitelikler belirtilmiştir. Bu kurallara aykırı hususlar barındıran bir seçim kanunu konu unsuru bakımından anayasaya aykırı olarak değerlendirilecektir. Aynı doğrultuda anayasamızın 169. maddesinde orman suçları için genel ve özel af ilanı yasaklanmıştır. Bu nedenle genel ya da özel af ilanı sonucunu doğuracak bir yasama işlemi, konu unsuru bakımından sakatlanacaktır.

Anayasaya uygunluk denetiminde konu unsuru bakımından akla gelebilecek başka bir husus da “eksik düzenleme” hususudur. Yasanın, anayasanın öngördüğü konuyu bütünüyle içerip içermediği, başka bir deyişle eksik düzenleme olup olmadığı bu inceleme sırasında saptanır³⁰¹. Anayasada kanunla düzenlenmesi öngörülmüş bir konuda yasama organının eksik bir düzenleme yapması, örneğin kanun kapsamına girebilecek olanların bir kısmını bu kapsam dışında bırakması, tek başına bir anayasaya aykırılık sebebi değildir³⁰². Kanun koyucunun eksik düzenlemesi, ancak başka bir anayasa ilkesinin, örneğin, eşitlik ilkesinin ihlaline yol açıyorsa, bir anayasaya aykırılık sebebi sayılabilir³⁰³. Mahkeme’ye göre; “*Anayasanın öngördüğü ve mutlak düzenlemesini istediği hususlara yer vermeme durumu dışındaki, yasanın isterse getirebileceği bir kuralı getirmeme eksikliği, iptal nedeni olamaz. İsterse yer verip isterse yer vermeyeceği bu tür eksiklikler, yasa*

---

³⁰⁰E.1965/18 K.1965/53 k.t.11.10.1965 söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=154&content=

³⁰¹ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.85.

³⁰² Hekimoğlu, s.198.

³⁰³ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.402.

koyucunun takdir yetkisi içindedir. Anayasanın öngördüğü, düzenlemesini zorunlu kıldığı bir konuda boşluk, aykırılık oluşturan bir eksiklik sayılarak iptal nedeni yapılmakla birlikte, yasa koyucunun anayasa ilkelerine aykırı düşmeyen kimi düzenlemelere yer vermemesi eksikliği iptal nedeni kabul edilemez.³⁰⁴”

Bu doğrultuda AYM’ne göre; bir hükmün anayasaya aykırılığının gündeme gelebilmesi için, onun bir “anayasa meselesi” teşkil etmesi gerekmektedir³⁰⁵. Yani Mahkeme, anayasada hiçbir şekilde düzenlenmeyen bir konunun anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceği kanaatindedir³⁰⁶.

d. Denetim Şekilleri

Yasama işlemlerinin (anayasa değişikliği, kanun, içtüzük, KHK) anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için, yüksek mahkemeye kimler, ne süre içinde, hangi aykırılıkları ileri sürerek başvurabilir³⁰⁷ sorusu bizi anayasaya uygunluk denetiminde denetim şekilleri konusuna götürmektedir.

Ülkemiz anayasa yargısı sisteminde, herhangi bir başvuru olmadan AYM’nin anayasaya aykırılığı resen ele alarak karar verme imkanı bulunmamaktadır³⁰⁸. Mahkeme’nin kendisine tevdi edilen anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştirebilmesi için, söz konusu sorunun Mahkeme önüne taşınması gerekmektedir ki; bu süreç aşağıda değinileceği üzere üç farklı prosedür takip edilerek mümkün olabilmektedir.

82 anayasasında AYM, anayasaya uygunluk denetimini; soyut norm denetimi (iptal davası), somut norm denetimi (def’i-itiraz yolu) ve bireysel başvuru (anayasa şikâyeti) yoluyla gerçekleştirmektedir. 61 Anayasası ve 82 Anayasasının ilk halinde yer verilmeyen bireysel başvuru yolu; 2010 değişiklikleriyle anayasamızdaki yerini almıştır.

---

³⁰⁴E.1988/3 K.1989/4 k.t. 18.1.1989 söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=847 &content=

³⁰⁵ Teziç, Anayasa Hukuku, s.205.

³⁰⁶E.1963/192 K.1963/161 k.t.21.6.1963, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=52 &content=

³⁰⁷ Duran, s.68.

³⁰⁸ Teziç, Anayasa Hukuku, s.218.

AYM’nce gerçekleştirilen denetim şekillerinden iptal davasında amaç, anayasaya aykırı yasa ya da yasa hükümlerini iptal ederek aykırılığı gidermek olduğu halde, itiraz yoluyla yapılan başvurularda anayasaya aykırı hükümlerin uygulanmaması³⁰⁹, bireysel başvuru yoluyla yapılan denetimde ise birey temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına hizmet etmektedir.

(1). Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)

(i). Genel Olarak

82 anayasasının 150. maddesi ışığında soyut norm denetimi; kanunların, KHK’lerin, TBMM İçtüzüğü’nün veya bunların belli madde ve hükümlerinin anayasaya aykırılığı savıyla AYM’nde doğrudan doğruya dava açılabilmesi yoluyla gerçekleştirilen denetim biçimidir. Bu denetim şeklinde, kanunun temel norma uygunluğu sorunu bir hâkim önünde herhangi bir uyuşmazlığa uygulanması şartına bağlı olmaksızın³¹⁰ ortaya konduğu için soyut norm denetimi adı verilmiştir. Yani anayasaya aykırılık iddiası ve denetimi, herhangi bir dava ile ilgili olmaksızın soyut olarak yapılmaktadır³¹¹.

İptal davasında amaç, anayasaya aykırı yasa ya da yasa hükümlerini iptal ederek aykırılığı gidermektir. AYM 1971 yılında verdiği bir kararda³¹² “*Anayasa, anayasaya aykırı hükümlerin yürürlükten kaldırılması, başka bir deyimle ayıklanması için iptal davası müessesesini kurmuştur*” demek suretiyle iptal davalarının amacını belirtmiştir³¹³.

İptal davası yolu, bazı kişilerin çıkarlarının doğrudan korunmasına yönelik bir dava türü değildir. Bu yolla, anayasaya aykırı kurallar iptal edilerek hukuk düzeni arıtılmakta ve uygulamada anayasanın üstünlüğü ilkesinin gerçekleşmesine çalışılarak kamu yararı amacı güdülmektedir. Bu açıdan usulüne uygun açılan bir iptal davasından vazgeçilmesi ya da davayı açanın varlığını yitirmesi davanın AYM’nce incelenip karara bağlanmasını engellemez³¹⁴.

³⁰⁹ Aliefendioğlu, Türk Anayasa Yargısında İptal Davası, s.105.

³¹⁰ Sır, s.313.

³¹¹ Sabuncu, s.286 .

³¹² E.1971/3, K.1971/17, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=335&content=

³¹³ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.125.

³¹⁴ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.125.

İptal davasıyla denetim, hayli etkili bir yol olması, yasama meclisinin çıkardığı kanunların sık sık geçerliliklerinin dava konusu yapılabilmesi, anayasa hâkimlerinin halk tarafından parlamento üstü bir güç olarak görülmesine, kurucuların bu mekanizmaya kuşku ile bakmalarına yol açabilmektedir³¹⁵. Onun için dava yolunu benimseyen ülkelerde, denetlemeyi yapacak yargılama makamına dava açma yetkisini belli organ, kuruluşlara tanıma yolu seçilmekte ve bu yetki bazı şartlara bağlanmaktadır³¹⁶.

(ii).Dava Açma Yetkisi

AYM bakmakta olduğu bir iptal davasında yasama işlemleri gibi son derece önemli düzenlemeleri inceleme konusu yapmakta ve tüm devlet kurumlarını bağlayıcı kararlar verebilmektedir. Bu nedenle önemli bir yargısal mekanizma olan soyut norm denetiminin de ancak belirli kişi ya da kurumlar tarafından başlatılabilmesi gerekmektedir.

Bu düşünceden hareketle 82 anayasası döneminde de soyut norm denetimini harekete geçirebilecek kişi ve organlar bizzat anayasa tarafından tahdidi olarak sayılmıştır. Bu anayasada 61 anayasasına kıyasla dava açmaya yetkili olanlar daha da sınırlandırılmış³¹⁷ ve yüksek mahkemelere ve üniversitelere tanınan istisnai dava açma hakkı (organ davası) ortadan kaldırılmıştır.

Ayrıca bundan böyle, iptal davası açabilmek için, parlamentoda grubu bulunmak da yeterli olmayıp, en çok üyeye sahip, iktidar veya ana muhalefet partileri olmak gerekmektedir³¹⁸. Bu düzenlemeyle, iptal davası açma yetkisi açısından siyasal partiler kısmen ya da tamamen devre dışı bırakılmak suretiyle yasama organındaki azınlık grupları anayasa yargısı güvencesi mekanizmasını işletme yetkisinden yoksun bırakılmışlardır³¹⁹.

Buna göre anayasanın 150. ve 6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 35. maddesi uyarınca; kanunların, KHK'lerin, TBMM İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde

³¹⁵ Aşağıda, yargısal aktivizm ve AYM'lerinin meşruluğu başlıkları altında bahse konu sorunlar irdelenmiştir.

³¹⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s.215.

³¹⁷ Hekimoğlu, s.230.

³¹⁸ Duran, s.69.

³¹⁹ Yusuf Karakoç, "Türk Hukukunda Vergi Kanunlarının Anayasa'ya Uygunluğunun Yargısal Denetimi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:13, Sayı:5, Ankara, 1996, s.263.

ya da hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla doğrudan doğruya iptal davası açmaya yetkili olanlar şunlardır:

- Cumhurbaşkanı
- İktidar ve Ana muhalefet partisi Meclis gurupları
- TBMM üye tamsayısının en az beşte biri (110) oranındaki üyeleri.

İktidarda birden fazla siyasi partinin olması halinde ise, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanacaktır. (AY m.150)

İktidar ve ana muhalefet partisi meclis guruplarına, esasa yönelik iptal davası açma yetkisi tanınmış iken; anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil bakımından iptal davası açma yetkisi tanınmamıştır (AY m.148/2). Ancak bu sınırlama sadece anayasa değişiklikleri ve kanunlarla ilgilidir. Anayasanın 150. maddesi esas alınarak iktidar ve ana muhalefet parti guruplarına, içtüzük ve KHK'lere karşı şekil yönünden de dava açabilme hakkı tanınmıştır. Söz konusu parti gurupları bu davaları, genel kurullarının üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alacakları bir karara istinaden açabileceklerdir. (6216 SY m.38/1)

Soyut norm denetimi, klasik anlamda bir dava olmaktan çok, daha ziyade siyasi karakter içeren bir davadır. Davanın bu niteliği, yukarıda belirtilen dava açma yetkisi olanlara AYM'ne dava açıp açmama konusunda serbestlik tanımaktadır³²⁰. Bu nedenle dava açma konumunda olan kişi ve organlar, konuyla ilgili kendi değerlendirmelerini yapacak ve bu konunun pekâlâ siyasi yönünü de değerlendirebileceklerdir.

(iii). Dava Açma Süresi

82 anayasasında soyut norm denetiminde dava açma yetkisi olanlar sınırlandırıldığı gibi dava açma süreleri yönünden de bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Bu hususta, anayasanın 148. ve 150. maddeleri ışığında iki farklı süre karşımıza çıkmaktadır. Buna göre;

- Anayasa değişiklikler ile kanunların şekil yönünden denetimi amacıyla iptal davası açama süresi on (10) gün,

---

³²⁰ Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, s.163.

- KHK ve TBMM İÇtüzüğünün şekil ve esas yönünden, kanunların ise sadece esas yönünden denetimi amacıyla iptal davası açma süresi ise altmış (60) gün,

olarak belirlenmiştir. Söz konusu süre 6216 SY'nın 37. maddesi uyarınca hak düşürücü süre olup, Resmi Gazete'de yayımlanması ile başlamaktadır. Bundan dolayı Mahkeme üyelerinin iptal davalarında yapılan başvurunun, belirtilen süreler içinde yapılıp yapılmadığını kendiliğinden göz önünde bulundurması ve uygulaması gerekir³²¹.

AYM'nin bir kararına³²² göre, sürenin son gününün pazara rastlaması ve sonraki iş gününde davanın açılması durumunda süre geçmiş sayılmaz. Mahkeme'nin başka bir kararında³²³ ise, dava açma süresinin hesaplanmasında, kararın Resmi Gazete'de yayımlanma gününün de hesaba katılması gerektiğini belirtmiştir³²⁴.

(iv). İptal Davası Açılmasında Usul

6216 sayılı yasanın 38. ve 39. maddelerinde iptal davası açılması sürecine yönelik kimi esaslar belirlenmiştir. Buna göre iptal davaları, dava dilekçesinin "Genel Sekreterlikçe" "Yazı İşleri Müdürlüğü"ne havale edildiği tarihte açılmış kabul edilir. Davanın bu şekilde açılması ile birlikte davayı açanlara "Genel Sekreterlikçe" başvurunun kayda alındığına dair bir belge verilecektir³²⁵.

Davanın TBMM üyelerince açılması halinde dava dilekçesi ile birlikte tüm üyelerin kimlik bilgilerinin ve bu bilgileri tasdik eden TBMM Başkanlığı'na düzenlenecek mühür ve imzaların bulunması gerekir. Ayrıca çok sayıda üyenin temsili ve tebligat zorunluluğu da göz önüne alınarak, iki üyenin tebligat yapılacak kişiler olarak belirlenmesi gerekmektedir. (6216 SY. M. 38/2,4)

---

³²¹ Hekimoğlu, s.236.

³²² AYMK, E.1973/19 K.1975/87 k.t.15.4.1975, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=447&content=

³²³ AYMK, E.1964/22 K.1964/54 k.t.3.7.1974, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=106&content=

³²⁴ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.130.

³²⁵ Hekimoğlu, s.239.

Dava açan siyasi parti gruplarının ise; dava açılması konusundaki grup kararlarının ve dava dilekçesinde imzası bulunanların grup başkanı veya vekili olduğuna dair onaylı belgelerin de Mahkeme'ye sunulmuş olması gerekir.(6216 SY. M. 38/5)

Açılan iptal davalarında, anayasaya aykırılıkları ileri sürülen hükümlerin Anayasa'nın hangi maddelerine aykırı olduğunun ve gerekçelerinin de belirtilmiş olması gerekir.(6216 SY. M.38/son) Bu düzenlemenin, Mahkeme'nin soyut iddialar ile meşgul edilmesinin önüne geçme amacına yönelik olduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen hususların, dava açmakta olan kişi ya da gruplar tarafından eksiksiz bir şekilde yerine getirilip getirilmediğinin denetimi, AYM tarafından yapılacaktır. Burada Mahkeme, dava dilekçesinde, görevine giren bir konunun olup olmadığına, anayasaya aykırılığın açıkça belirtilip belirtilmediğine, dilekçeyi verenin dava açmaya yetkili olup olmadığına bakar ve bu hususları inceleyerek esasa girmeden ilk incelemesini gerçekleştirir³²⁶.

Bu ilk inceleme sonucu Mahkeme; dava dilekçesinin, yukarıda bahsi geçen şartları taşıyıp taşımadığını, kayıt tarihinden itibaren on (10) gün içinde inceler ve herhangi bir eksiklik saptaması halinde, en az on beş (15) günlük bir mehil tanınarak eksikliğin giderilmesi istenecektir. Bu eksikliklerin giderilmemesi halinde ise; Genel Kurul, "iptal davasının açılmamış sayılmasına" karar verecektir³²⁷. (6216 SY. M. 39/1,3)

Önüne gelen davada ilk incelemesini bitiren Mahkeme, işin esasına geçecek ve talep doğrultusunda, şekil ve esas yönlerinden iptali istenen düzenlemenin anayasaya uygunluğunu irdeleyip nihai bir karara ulaşacaktır.

(2). Somut Norm Denetimi (Def'i/İtiraz Yolu)

(i). Genel Olarak

Somut norm denetimi, görülmekte olan bir dava sırasında mahkemenin, uygulanacak bir kuralı anayasaya aykırı görmesi ya da taraflardan birinin aykırılık

³²⁶ Bülent Nuri Esen, **Anayasa Mahkemesi'ne Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.29.

³²⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.410.

savı üzerine yapılan denetimdir³²⁸. Diğer bir ifadeyle itiraz yolu, bir mahkemede görülmekte olan bir davanın karara bağlanmasının, o davada kullanılacak hukuk normunun anayasaya uygun olup olmamasına bağlı olması halinde yapılan denetimdir³²⁹. Burada, kanunun somut bir duruma uygulanması esnasında anayasaya uygunluğunun incelenmesi söz konusu olmaktadır³³⁰ ve bu nedenle bu denetim şekli “*somut norm denetimi*” olarak isimlendirilmiştir.

Somut norm denetiminde derdest bir ceza, hukuk veya idari davada taraflardan biri hakkında uygulanacak kanunun anayasaya aykırı olup olmadığı meselesi ortaya atılır³³¹. Bu yolla anayasaya aykırılık iddiası önüne gelen AYM, bu konuda bir karar verir ve bu karar sadece işin kendisine geldiği mahkemedeki olaya etkili sonuçlar doğurmaz ve iptal halinde düzenleme herkes için geçerli olacak şekilde, tümünden hukuk sisteminden ayıklanmış olur.

82 anayasasının 152. maddesinde “*Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi*” başlığı altında yer alan itiraz yolu; 6216 sayılı yasanın 40 vd. maddeleri ile daha da ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler göz önüne alındığında 82 anayasası döneminde de 61 anayasası döneminde uygulanan somut norm denetimi usulünün genel hatlarıyla korunduğu gözlenmektedir. Ancak bu dönemdeki en temel farklılık, 61 anayasası döneminde var olan yalnız olay ve tarafları bağlayıcı karar verme imkânının ve yerel mahkemelere tanınan istisnai³³² norm denetimi yetkisinin, 82 anayasası dönemindeki somut norm denetimi uygulamasında yer almamasıdır. Bu dönemde yerel mahkemeler, anayasaya aykırılık iddiasını bekletici sorun (mes’ele-i müstehire) yaparak³³³ anayasaya uygunluk denetimi imkânına kavuşmuştur.

---

³²⁸ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.131.

³²⁹ Kıratlı, s.35.

³³⁰ Karakoç, s.264.

³³¹ Feyzioğlu, s.52.

³³² Bu dönemde söz konusu yetki uygulamada hiç kullanılmamıştır. Çünkü, Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında 22 Nisan 1962 tarih ve 44 Sayılı eski kanun (m.27/3) “Mahkeme, Anayasa Mahkemesi’nin bu konuda vereceği karara resmen itila kesbedinceye kadar davayı geri bırakır” kuralını içermektedir. Anayasaya aykırı olmasına rağmen yürürlükte kalabilen 44 sayılı kanundaki bu kural, dava mahkemelerinin Anayasaya aykırılık denetimi yapabilmelerini engellemektedir. (bkz. Teziç, Anayasa Hukuku, s.214); Bu istisnai düzenleme ancak def’i yoluyla yapılan anayasaya uygunluk denetiminde söz konusu olabilmektedir ve bu konuda Anayasa Mahkemesine bir takdir hakkı tanınmıştır. Anayasa Mahkemesi bu husustaki yetkisini, yirmi yıl boyunca, ancak birkaç itiraz başvurusu üzerine kullanmış ve genellikle kullanmamayı yeğlemiştir. (bkz. Duran, s.73)

³³³ Sır, s.320.

61 anayasası döneminde var olan olay ve tarafla sınırlı karar verme olanağı; 82 anayasası döneminde kabul edilmemesi bazı yönlerden sakıncalı sonuçlara sebep olabilecektir. Zira, AYM kararları geriye yürümez. Böyle olunca, anayasaya aykırı bir normun iptal edilmesini isteyen taraf, norm daha sonra iptal edilse bile kayba ve zarara uğrayacaktır. Çünkü, AYM beş ay içerisinde kararını vermez ise, yerel mahkeme kararını yürürlükteki anayasaya aykırı kanuna göre verecektir³³⁴.

Somut norm denetiminin konusu anayasanın 152. maddesi uyarınca, kanunlar ve KHK'lerdir. Ayrıca 148. madde hükmü uyarınca, bu normlar sadece esas denetimi bakımından itiraz yolunun konusu olabilmekte; şekil yönünden itiraz konusu edilememektedir. TBMM İçtüzüğü ile anayasa değişikliklerinin ise esas ve şekil bakımından somut norm denetiminin konusu edilebilmeleri ise söz konusu değildir.

Soyut norm denetiminde, denetimin başlangıcında var olan süre sınırlamaları, itiraz yolunda bulunmamaktadır ve böylece herhangi bir zaman diliminde hukuk sistemimizde var olan anayasaya aykırı işlemlerin, hukuk dünyasından ayıklanması mümkün olabilmektedir.

(ii).Somut Norm Denetiminin Şartları

AYM'nce yapılan somut norm denetiminin gerçekleştirilebilmesi için somut olayda belli şartların oluşması gerekmektedir. Bu şartlar;

- Bakılmakta olan bir davanın bulunması,
- Davaya bakan merciin bir mahkeme olması,
- İtiraz konusu normun davada uygulanacak olması,
- Uygulanacak olan normun mahkemece resen anayasaya aykırı görülmesi ya da bu yöndeki talebin mahkemece ciddi görülmesidir.

Somut norm denetiminin işleyebilmesi için her şeyden önce görülmekte olan bir davanın bulunması gerekmektedir. Bu nedenle henüz açılmamış ya da hakkında kesin hüküm verilmiş dava hakkında bu denetim yoluna başvurulamaz³³⁵. Bakılmakta olan dava şartı; mahkemenin göreve başlamasından temyiz, itiraz ve

³³⁴ Serdar Narin, **Türk Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararların Hukuksal Yaptırımı ve Etkisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001, s.137 (Türk Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararlar).

³³⁵ Kıratlı, s.91 .

karar düzeltme gibi aşamalar da dâhil olmak üzere hükmün kesinleşme aşamasına kadar geçerlidir³³⁶. Ayrıca burada mahkemenin uyuşmazlık konusunu çözümünde yetkili ve görevli olması da gerekmektedir.

Somut norm denetiminin işleyişi için aranan diğer bir şart ise davaya bakan merciin bir mahkeme olmasıdır. AYM'nin bir kararı³³⁷ uyarınca mahkeme; adli, askeri ve idari davalara bakan ve bu davalarda nihai hüküm vermek suretiyle anlaşmazlıkları çözümleyen her derece mahkemedir. Diğer bir karara³³⁸ göre ise; mahkeme kavramı, bir davaya bakmakta olan, hâkim niteliğindeki kişilerden kurulu, yargı yetkisine sahip, taraflar arasındaki uyuşmazlığın esasını çözümleyen mercii olarak nitelenmiştir. AYM'nin oluşturduğu bu genel çerçeve genel olarak öğretide de benimsenmiş, çok fazla eleştirilmeyerek, bu yaklaşım anayasa yargısında mahkeme kavramının temel dayanağı kabul edilmiştir³³⁹. Bu bağlamda AYM, kendisini yüce divan sıfatıyla çalışırken ve siyasi parti kapatma davalarında mahkeme kavramı içerisinde değerlendirirken; Sayıştay'ı bu kapsamda görmemektedir.

İtiraz yolunun işletilebilmesi için davaya bakan merciin mahkeme olması yanı sıra; itiraz yoluna konu edilecek normun da o yargılama esnasında uygulanacak norm olması gerekmektedir. AYM verdiği kararlarda, davanın her aşamasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde etkili olacak tüm kuralları uygulanacak kural olarak kabul etmiştir. Bu doğrultuda Mahkeme, itiraz konusu kanun hükmünün belirtilen özelliğe sahip olup olmadığını bizzat denetlemekte ve eğer aksi sonuca varırsa davayı reddetmektedir³⁴⁰.

Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi ile başlayan anayasaya uygunluk denetiminin son şartı ise; uygulanacak olan normun mahkemece resen anayasaya aykırı görülmesi ya da taraflardan gelen bu yöndeki talebin, mahkemece ciddi görülmesidir. Aykırılığın ciddi olması, konunun hukuksal yönden

³³⁶ Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, s.173.

³³⁷ AYMK, E.1964/51 K.1965/3 k.t. 12.01.1965 söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=122&content=

³³⁸ AYMK, E.1967/15 K.1967/15 k.t. 30.5.1967 söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=201&content=

³³⁹ Kemal Başlar, “Anayasa Yargısında Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Kavramı”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006, s.220.

³⁴⁰ Ülkü Müge Kadıgil, “İtiraz Başvurularında Davada Uygulanacak Kural Sorunu”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006, s.278.

tartışılır durumda bulunması anlamındadır³⁴¹. Burada taraflardan anlaşılması gereken ise; davalı, davacı ya da onlar adına hareket eden avukatları ya da savcı ve sanıktır³⁴². Mahkeme, anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu konuda nihai kararı verecek merci ise, temyiz incelemesini yapacak olan merciidir. (AY.M.152/2)

(iii). Somut Norm Denetiminin İşleyişi

Yukarıda değinildiği üzere, anayasanın 152. maddesi uyarınca mahkeme ya resen ya da tarafların istemi üzerine bu talebi ciddi görerek, anayasaya aykırılık iddiasını AYM'ne taşımaktadır. Burada yerel mahkeme, uygulayacağı kuralı anayasaya aykırı görür ya da taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, davayı, AYM'nin bu konuda vereceği karara kadar geri bırakır. AYM, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş (5) ay içinde kararını verir ve açıklar³⁴³.

Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme, davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak mahkemenin esasa ilişkin kararı kesinleşmeden AYM kararını verirse, davaya bakan mahkeme bu karara uymak zorundadır³⁴⁴ (AY. m. 152). Yani bu dönemde, 61 anayasasınca genel mahkemelere şarta bağlı istisnai bir durum olarak tanınmış bulunan anayasaya aykırılığı ön sorun biçiminde çözüme yetkisi³⁴⁵, 82 anayasası tarafından kaldırılarak, bu yetki AYM'nin tekeline bırakılmıştır³⁴⁶.

İtiraz yolu başvurusunun AYM'nde kayda girişinden itibaren on (10) gün içinde başvurunun yöntemine uygun olup olmadığı incelenir. Açık bir şekilde dayanaktan yoksun veya yöntemine uygun olmayan itiraz başvuruları, Mahkeme tarafından esas incelemeye geçilmeksizin gerekçeleriyle reddedilir. (6216 SY.m.40/4)

İlk inceleme aşamasından sonra esas incelemeye geçen AYM, anayasaya aykırılık hususunda nihai kararını verir. Bu aşamada AYM'nin anayasaya aykırılık

³⁴¹ Aliefendioğlu, Türk Anayasa Yargısında İptal Davası, s.125.

³⁴² Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s.508.

³⁴³ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.418.

³⁴⁴ Hekimoğlu, s.263.

³⁴⁵ Teziç, Anayasa Hukuku, s.214.

³⁴⁶ Karakoç, s.268.

hususunda ileri sürülen gerekçelere dayanma zorunluluğu yoktur. Mahkeme, taleple bağlı kalmak şartıyla başka gerekçeyle de anayasaya aykırılık kararı verebilir.(6216 SY.m.43/3)

Anayasaya uygunluk denetiminde AYM dosya üzerinden inceleme yapar. Mahkeme ayrıca gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarda bulunmak üzere ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırabilir. (6216 SY.m.43/1)

82 anayasası ile getirilen diğer bir kural ise itiraz yoluna başvuru konusunda belli bir zaman sınırlamasına gidilmesidir. Buna göre; “*Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.*”(AY. m. 152/4) Böyle bir düzenlemeye 61 anayasası döneminde rastlanılmıyordu. 61 anayasasının 151. maddesine göre, yeniden başvuru yapılmasını kısıtlayıcı bir hüküm yoktu³⁴⁷.

On yıllık süre sınırlamasıyla ilgili değinilmesi gereken diğer bir konu ise; itiraz konusu kanunun ya da kendisine aykırı olduğu ileri sürülen anayasa maddesi değişmişse nasıl bir tutum sergileneceğidir. Bu durumda on yıllık yasaklayıcı hüküm devre dışı bırakılacak ve itiraz konusu kanun tekrar incelemeye alınabilecektir. Zira, Mahkeme ileriye dönük ve daha sonra ortaya çıkabilecek değişik koşullar karşısında tavrını önceden belirlememeli, anayasa yargısının değişen koşullara uyum gösterme çabasının ve dinamik yapısının önüne engeller koymamalıdır³⁴⁸.

(3). Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti)

12 Eylül 2010 tarihli 5982 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği ile 82 anayasasındaki yerini alan bu denetim şekline aşağıda üçüncü bölümde yer verilecektir.

e. Denetimin Doğurduğu Sonuçlar

Somut ve soyut norm denetimi sonucunda işin esasına giren AYM ret ya da iptal şeklinde iki farklı karar verecektir. Mahkeme; denetime konu normun

³⁴⁷ Narin, Türk Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararlar, s.110.

³⁴⁸ Narin, Türk Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararlar, s.114.

anayasaya uygun olduğu kanaatindeyse başvuruyu reddeder ve söz konusu norm hukuken geçerliliğini devam ettirir.

Mahkeme; denetime tabi normun anayasaya aykırı olduğunu tespit etmesi halinde ise, söz konusu normu iptal ederek hukuki varlığına son verir ve norm ortadan kalkar³⁴⁹. Bu halde iptal edilen norm, Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar ancak Mahkeme, iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu halde ise söz konusu tarih, kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez³⁵⁰. (AY.m.153)

AYM, önüne gelen bir normun tamamını ya da belirli madde veya hükümlerini iptal edebilir. Ancak iptal edilen hükümler, denetim konusu normun diğer hükümlerinin de uygulanma olanağını ortadan kaldırmakta ise Mahkeme; uygulama kabiliyeti kalmayan bu hükümlerin de iptaline hükmedebilir. (6216 SY.m.43/4)

AYM’nin iptal kararları anayasanın açık hükmü gereği geriye yürümeyecektir ve ileriye yönelik etkiler doğuracaktır. Dolayısıyla, norm iptal edilmeden önce, ona dayanarak yapılmış olan işlemlerin sağlığına bir hanel gelmez³⁵¹. Böylece kazanılmış haklara saygı ve hukuki istikrarın sağlanması hedeflenmektedir. Bu kuralın aksinin kabulü halinde; ilgili norma dayanarak yapılan birçok işlem geçersiz sayılacak, bunun neticesinde de hukuk güvenliği ve hukuk düzeninin istikrarı açısından çok büyük sakıncalar doğmuş olacaktır³⁵².

AYM önüne gelen bir normun anayasa aykırı olduğu kanaatinde ise sadece o normu iptal etmekle yetinir. Anayasaya göre; “*Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez*”. Anayasanın 153. maddesinde yer alan bu amir hüküm, AYM’ne yönelik bir sınırlama içermekte ve Mahkeme’nin, yasama organının yetki alanına girmesinin engellenmesi amacına hizmet etmektedir.

Son olarak anayasanın amir hükmü uyarınca, AYM kararları yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar ve bu

³⁴⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.421.

³⁵⁰ Hekimoğlu, s.285.

³⁵¹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.301.

³⁵² Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.430.

durum tüm kurum ve kişilerin söz konusu karara uygun hareket etme zorunluluğunu doğurmaktadır³⁵³.

AYM kararlarının bağlayıcılığı, bir normun yürürlük ve hukuki geçerliliği bakımındandır; bundan dolayı, AYM'nin iptal ettiği bir norm hiç kimse tarafından artık uygulanamaz, iptalini reddettiği bir normu ise Mahkeme'nin kendisi dahil hiç kimse uygulamadan alıkoymaz veya uygulamaktan kaçınmaz³⁵⁴.

2. Norm Denetimi Dışındaki Görev ve Yetkiler

61 anayasası dönemindeki düzenlemelere paralel olarak³⁵⁵, 82 anayasası döneminde de AYM, temel görevi olan norm denetimi dışında birtakım görev ve yetkilerle donatılmıştır. Bizzat anayasa metninde yer alan bu görev ve yetkiler, genel hatlarıyla, 61 anayasası dönemindeki şekliyle, 82 anayasası döneminde de varlığını devam ettirmiştir. AYM'nin temel işlevi olan norm denetimi dışındaki bu görev ve yetkilere aşağıda sırasıyla değinilecektir.

a. TBMM Üyeliğine ilişkin Görev ve Yetkiler

61 anayasası döneminde olduğu gibi 82 anayasası döneminde de AYM'ne verilen yetkilerin başında; yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve yasama üyeliğinin düşmesine ilişkin kararları inceleme yetkisi gelmektedir. Anayasanın 85. maddesindeki düzenlemeye göre; *“Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84. Maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde, ilgili milletvekili veya diğer bir milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”*

82 anayasası sisteminde kural olarak parlamento kararları anayasa yargısı denetimi dışında tutulmuştur. Ancak burada incelediğimiz milletvekilleri ile ilgili kararlar, bu kuralın dışında tutulmuş ve AYM'nin denetimi kapsamına alınmıştır³⁵⁶.

³⁵³ Sır, s.369.

³⁵⁴ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.301.

³⁵⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 388.

³⁵⁶ İba, s.210.

82 anayasası döneminde de TBMM'nin milleti temsil etme konumunda olan üyelerinin, yasama dokunulmazlığı zırhına büründürülerek çeşitli baskı ve yönlendirmelerden korunması hedeflenmiştir³⁵⁷. Dokunulmazlığın amacı milletvekillerini siyasi amaç taşıyan ve ciddi olmayan kovuşturmalara karşı korumak ve onların yasama görevini yerine getirmekten alıkonmamalarını sağlamaktır³⁵⁸.

Bu bağlamda; “ *seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz.*”(AY.m.83/2). Görüldüğü üzere meclis üyelerinin sahip olduğu dokunulmazlığın sağladığı imkânlar ancak TBMM tarafından aksi yönde bir karar alınıp dokunulmazlığın kaldırılmamış olması haline münhasırdır. Yani meclis tarafından dokunulmazlığın kaldırılması yönünde karar verilerek bir meclis üyesinin ceza yargılamasına muhatap edilmesi söz konusu olabilecektir. Meclisin bu kurumun amacına aykırı davranması halinde ise AYM, dokunulmazlığın kaldırılması kararını iptal edebilecektir³⁵⁹.

82 anayasasınının 84. maddesinde bazı hallerde yasama meclisi üyeliğinin sona ereceği ifade edilmiştir. Buna göre; bir milletvekilinin istifa etmesi, milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etmesi ve TBMM çalışmalarına mazereti olmaksızın belirli bir süre devam etmemesi durumunda üyeliğin sona ermesine bizzat TBMM'nin kendisi karar verecektir.

Görüldüğü gibi, yasama dokunulmazlığında olduğu gibi, üyeliğin düşmesi konusunda da meclisin bir kararı gerekmektedir. İşte meclisçe alınan yukarıda bahsettiğimiz kararların anayasaya ve içtüzük hükümlerine uygunluğunu denetleme ve söz konusu kararlarda hukuka aykırı bir durumun tespiti halinde iptal edilmesi görevi de AYM'ne tevdi edilmiştir³⁶⁰. Böylece, milletvekillerini siyasi amaç taşıyan ve ciddi olmayan kovuşturmalara karşı korumak ve onların yasama görevini yerine getirmekten alıkonmamalarını sağlamak mümkün olabilecektir³⁶¹.

---

³⁵⁷ Hekimoğlu, s.126.

³⁵⁸ Gören, Anayasa Hukukuna Giriş, s.286.

³⁵⁹ Gören, Anayasa Hukukuna Giriş, s.286.

³⁶⁰ İba, 210.

³⁶¹ Zafer Gören, "Anayasa Yargısı ve Yasama Türk ve Alman Hukukunda Anayasa Mahkemesi ve Parlamentonun Karşılıklı Etkileşimi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:13, Sayı:5, Ankara, 1996, s.93 (Anayasa Yargısı ve Yasama).

Bu konuda AYM’ni, hakkında karar verilen meclis üyesi harekete geçirebileceği gibi, TBMM üyelerinden herhangi biri ya da TBMM üyesi olmayan bakanlar da söz konusu kararları AYM’nin önüne götürebilmektedir. 6216 sayılı Kuruluş Kanunu’nun 54. maddesine göre “*Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarına karşı, ilgili milletvekili veya milletvekili olmayan bakan ya da bir diğer milletvekili... Mahkeme’ye başvurabilir.*”

AYM bu husustaki iptal taleplerinde, ilgilinin ibraz etmesini beklemeksizin gereken evrakı doğrudan getirtir. (6216 SY.m.54/2) Mahkeme dokunulmazlığın kaldırılması ve üyeliğin düşmesi konusundaki işlere, dosya üzerinde inceleme yapmak suretiyle bakar; ancak gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri de çağırabilir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya yasama üyeliğinin düşürülmesine yönelik kararların hukuka uygunluğunun denetimi büyük önem arz etmektedir. Zira söz konusu kararlar siyasi boyutu olan ve siyasi saiklerle kötüye kullanımı söz konusu olabilecek kararlardır. Bu nedenle bu kararların AYM gibi bağımsız bir yargı organı tarafından denetlenmesinde büyük faydalar bulunmaktadır. Sonuçta, AYM’ne böyle bir yetki verilmesinin sebebi, dokunulmazlık ve üyeliğin düşürülmesine ilişkin alınacak kararların keyfî ve en önemlisi de yanlı olmasını engellemektir³⁶².

b.Yüce Divan Olarak Görev ve Yetkiler

Yüce Divan; Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri, Yüksek Mahkeme Başkanları ve üyeleri ile Türk Silahlı Kuvvetleri gibi yürütme ve yargıda ulus adına egemenlik yetkileri kullanan üst düzey kamu görevlilerinin görevsel suçlarını yargılamak üzere kurulan mahkemeye verilen isimdir. Yüce Divan görevi, salt bir ceza yargılaması karakteri taşımasına³⁶³ rağmen, bu görev, kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli AYM’ne bırakılmıştır³⁶⁴.

³⁶² Fatih M. Dikici, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s.260.

³⁶³ Hekimoğlu, s.120.

³⁶⁴ Yüce Divan görevinin AYM’ne verilmiş olmasına dönük eleştiriler için bkz. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s.300.

24 anayasası döneminde, gereken zamanlarda, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan yirmi bir kişilik “Divan-ı Ali³⁶⁵” tarafından yerine getirilen Yüce Divan görevi³⁶⁶ 61 anayasasının 147. ve bu sistemi devam ettiren 82 anayasasının 148. maddesi uyarınca AYM’ne verilmiştir³⁶⁷. Bu düzenlemeye göre AYM;

- Cumhurbaşkanı,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı,
- Bakanlar Kurulu üyelerini,
- Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını ve Başsavcivekilini,
- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini,
- Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanını,

Görevleriyle ilgili suçlarından dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamaktadır. Burada AYM, temel olarak “Ceza Muhakemeleri Kanunu” çerçevesinde bir ceza yargılaması faaliyeti yürütmektedir ve sanık ya da sanıklar hakkında beraat ya da ceza mahkûmiyetine karar vermektedir.

AYM’nin Yüce Divan sıfatıyla yargılama yaparken uyması gereken temel usuli hükümlere 6216 sayılı Kuruluş Kanunu’nun 57 vd. maddelerinde “Yüce Divan Yargılaması” başlığı altında yer verilmiştir. Buna göre AYM Genel Kurulu, Yüce Divan sıfatıyla çalışırken yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir.

Yargılama görevi Genel Kurul’a tevdi edilen Yüce Divan yargılamasında savcılık görevini ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Başsavcivekili ifa etmektedir. Yargıtay Cumhuriyet savcılarında görevlendirilenler de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Başsavcivekili ile birlikte duruşmaya iştirak edebilir. (6216 SY.m.57/son)

Anayasanın 148. maddesinin 5982 sayılı kanun ile değişik beşinci fıkrası hükmü uyarınca “*Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurul’un yeniden inceleme sonucu verdiği kararlar ise kesindir*”. Bu düzenleme ile Yüce Divan yargılama yönteminde sağlanan güvenceler

³⁶⁵ İba, s.211.

³⁶⁶ Sabuncu, s.259 .

³⁶⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.388.

geliştirilmektedir³⁶⁸. Yeniden inceleme yoluna; Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Başsavcivekili, sanık, müdafî, katılan veya vekili başvurabilecektir. (6216 SY. m. 58/1)

Yeniden inceleme başvurusu hükmün açıklanmasından itibaren on beş(15) gün içinde Yüce Divan'a bir dilekçe verilmesi suretiyle yapılır. Yeniden inceleme, yalnızca başvuruda belirtilen hususlarla sınırlı olarak yapılır. Başvurunun yerinde görülmesi halinde aynı zamanda başvuru konusu hakkında da karar verilir.(6216 SY.m.58)

Sonuç olarak devletin en üst kadrolarında bulunan kamu görevlilerinin görev suçlarından dolayı farklı bir yargılama makamı kurulmasının sebebi, sadece yürütme ve yargı gibi egemenliğin iki önemli kısmını millet adına istimal edebildikleri için nüfuz alanı oldukça geniş bulunan bu kişilerin herkesin tabi bulunduğu yargıyı etkileyebilecekleri ve bu suretle kayırılmalarını temin edebilecekleri endişesi değil; ve fakat aynı zamanda siyasi hesaplaşma ve sair düşüncelerle bu kişilerin haksızlığa uğratılabileceği yolundaki kaygılardır. Kısaca, amaç adil yargılama yapmaktır³⁶⁹. Bu nedenle bahse konu sakıncaları gidermek amacıyla bu yetki merkezde kurulan bir yüksek mahkeme olan AYM'ne tevdi edilmiştir.

c. Siyasi Partilere İlişkin Görev ve Yetkiler

(1). Genel Olarak

En genel anlatımıyla siyasal partiler; programını, felsefesini, görüşlerini, doktrinini, ideolojisini uygulamak için iktidara gelmeyi amaçlayan örgütlenmiş bir insan topluluğudur³⁷⁰. Siyasi partiler, toplumsal sorunlara aynı düşüncelerle bakan kişilerin ortak düşünce etrafında organize olmalarıyla doğmaktadır³⁷¹. Demokratik sistemlerde bu örgütlenmeler, siyasi alanda toplumu temsil etmekte ve demokrasinin

³⁶⁸ Bkz. 5982 sayılı yasa gerekçesi, s.14 <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013).

³⁶⁹ B. Öztürk, s.60.

³⁷⁰ Daver, AYM Kararları Açısından Siyasi Partiler, s.97.

³⁷¹ Hamdi Mehter, "Anayasa Mahkemesi'nin Mali Denetimi İşlevi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, 1991, s.441.

işlerlik kazanmasına zemin hazırlamaktadırlar. Çünkü artık günümüzde halkın yönetime ilişkin kararları bizzat kendisinin alması mümkün olamamaktadır³⁷².

82 anayasasının siyasi partilere ilişkin düzenlemeleri “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığı altındaki dördüncü bölümünde madde 68 ve 69’da düzenlenmiştir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2820 sayılı “Siyasi Partiler Kanunu” ile de anayasada yer almayan diğer ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Bu düzenlemelerle siyasi partiler, demokrasinin işlerliği adına hayati birer kurum olarak kabul edilmiş ve anayasal bir güvenceye kavuşmuşlardır. Çünkü, siyasal partiler siyasal sistemin seçimlerle birlikte en önde gelen unsurları arasındadır³⁷³.

AYM’nin siyasi partilere ilişkin görev ve yetkileri, 61 anayasası döneminde olduğu gibi, siyasal partilerin yargısal ve mali denetimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yargısal denetimde ceza hukuku anlamında bir muhakeme süreci söz konusu iken; mali denetimde siyasi partiler üzerinde idari ve mali denetim yetkisi kullanılmaktadır.

(2). Siyasi Partilerin Yargısal Denetimi

Hem 61 hem de 82 tarihli Türkiye Cumhuriyeti anayasaları, siyasi partileri demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlamıştır. Günümüzde, partilerin serbestçe kurularak iktidar yarışına katılmadıkları bir düzen demokrasi olarak nitelendirilemez. Demokratik rejimin işleyişi bakımından taşıdığı önem nedeniyle, siyasal partiler bazı güvencelerle donatılmıştır³⁷⁴ ki bunların başında da siyasal partileri kapatma yetkisinin AYM’ne verilmesi gelmektedir.

61 anayasası öncesi dönemde bir siyasi partinin sıradan bir ilk derece mahkemesi tarafından kapatılması, 61 anayasasının yürürlüğe girmesiyle ortadan kalkmıştır. 61 anayasasını yapanlar bundan böyle Türkiye’de siyasal partilerin denetimi gibi çok önemli bir konunun normal mahkemeler kanalıyla değil, savaş sonrasında Almanya, İtalya ve Avusturya’da olduğu gibi ayrı bir AYM tarafından yapılmasının daha uygun olacağını düşünmüşlerdir³⁷⁵. Böylece 61 anayasası ile başlayan ve 82 anayasası ile devam eden süreçte siyasi partiler daha güçlü bir

³⁷² O. Ergül, s.227.

³⁷³ Gülsoy, s.126.

³⁷⁴ Oktay Uygun, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:17, Sayı:6, Ankara, 2000, s.256.

³⁷⁵ Daver, AYM Kararları Açısından Siyasi Partiler, s.109.

konuma oturtulmuş ve kapatılmaları ile ilgili mevzuatta köklü değişikliklere gidilmiştir.

82 anayasası döneminde AYM'nin sahip olduğu kritik yetkilerden biri de; siyasi partilerle ilgili kapatma davalarına bakmaktır. Bu anayasa döneminde de siyasi partilerin önemi, bizzat anayasa tarafından vurgulanmış ve siyasi partiler, ister iktidar ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelendirilmişlerdir. AYM de bir kararında³⁷⁶ “*Anayasanın siyasi partilere verdiği büyük önem, onların göreceği işle orantılıdır ve yerindedir*” demek suretiyle bu önemi vurgulamıştır. Zaten anayasal bir kurum olarak siyasal partileri düzenlemek de, aynı zamanda demokrasiye anayasal güvence sağlama çabasının bir parçasıdır³⁷⁷.

Çünkü demokrasi çoğulcu bir siyasal hayatı gerektirmektedir. Siyasetin çoğulculuğu ise, farklı dünya görüşlerine, programlara ve çıkarılara sahip olan çeşitli kişi ve grupların serbestçe örgütlenip siyasal iktidar yarışına katılabilmelerini ifade eder. Başka bir anlatımla, siyasi çoğulculuk yarışmacı bir siyaset, çok partili siyasal hayat demektir³⁷⁸.

Anayasa metninde siyasi partilerin önemi vurgulanmakla beraber³⁷⁹, hiç şüphesiz bu partilerin de tabii oldukları birtakım düzenlemeler ve kurallar bulunmaktadır³⁸⁰. Bu konuda siyasi partilere yüklenen temel sorumluluk ise anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrası hükmünde ifadesini bulmuştur. Buna göre; “*Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.*”

82 anayasasının yanı sıra 2810 sayılı siyasi partiler kanununun dördüncü kısmında “Siyasi Partilerle İlgili Yasaklar” başlığı altında, siyasi partilere yasaklanan diğer birtakım faaliyetlere yer verilmiştir. Bu yasaklamalar genel hatlarıyla; Cumhuriyetin korunması, milli devlet niteliğinin korunması, laik devlet niteliğinin ve

³⁷⁶ AYMK, E.1968/26 K.1969/14 K.T: 19/2/1969, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=266&content=

³⁷⁷ Gülsoy, s.127.

³⁷⁸ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.124.

³⁷⁹ Hakyemez, s.306.

³⁸⁰ Hakyemez, s.315.

Atatürk devrimciliğinin korunması, demokratik düzenin ve meşruluk temelinin korunması amaçlarına hizmet etme fikriyle ortaya çıkmıştır. (2820 SY. M. 78-97)

Yukarıda ifade edilen yükümlülüklerin siyasi partiler tarafından ihlal edilmesi durumunda ise bu siyasi partilerin kapatılması söz konusu olabilmektedir. Bu anayasa döneminde de siyasi parti kapatma davalarında yetki AYM'ne tevdi edilmiştir³⁸¹. Anayasanın 69. maddesine göre; *“Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce kesin olarak karara bağlanır.”*

Anayasanın 69/5. maddesinde yer alan düzenlemeye göre siyasi partiler yukarıda değinilen 68. maddenin beşinci fıkrasındaki eylemlerde bulunmaları halinde temelli kapatılacaktır. Ancak aynı maddenin 6. ve 10. fıkrası uyarınca bir siyasi parti hakkında kapatma kararı verilebilmesi için, o partinin 68/5'de yasaklanan fiillerin işlendiği bir odak haline geldiği yönünde bir tespit yapılabilmesi ya da yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım aldığıın ispatlanabilmesi gerekmektedir³⁸².

Siyasi partilerin gelişi güzel kapatılmalarına mani olmak için 2001 yılında eklenen bir cümle ile “odak hali olma” kavramı somutlaştırılmaya çalışılmıştır³⁸³. Buna göre; *“Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o siyasi partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.”*

82 anayasasının 69. maddesine 2001 tarihli değişiklikle eklenen diğer bir fıkrada da; kapatılacak bir siyasi partiye, kapatma yerine seçenek yaptırımlar³⁸⁴ uygulanabilmesinin yolu açılmış ve Mahkeme'nin yetkileri daraltılmıştır³⁸⁵. Buna göre; *“Anayasa Mahkemesi, ... temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin*

---

³⁸¹ Hekimoğlu, s.123.

³⁸² Bu hüküm ile anayasa, siyasal partilerin gelirlerine yönelik olarak bir anlamda ekonomik-siyasal sınırları belirlemektedir. (Gülsoy, s.129).

³⁸³ Hekimoğlu, s.123.

³⁸⁴ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.204.

³⁸⁵ İba, s.212.

ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.”

Siyasi parti kapatma davalarında, kapatma yaptırımını güçleştirmek adına atılan diğer bir adım da bu konudaki karar yeter sayısının artırılmasıdır³⁸⁶. Buna göre 6216 sayılı yasanın 52. maddesi uyarınca; *“Bir siyasi partinin ... kapatılmasına veya dava konusu fiillerin ağırlığına göre Devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılmasına, toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğuyla karar verebilir.”*

6216 sayılı kanunun 52. maddesi hükümleri çerçevesinde; siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, 5271 sayılı “Ceza Muhakemeleri Kanunu”nun davanın mahiyetine uygun hükümleri uygulanmak suretiyle dosya üzerinden incelenir. Bu inceleme yetkisi Mahkeme Genel Kurulu’na aittir ve Genel Kurul’un bu husustaki kararları kesin bir nitelik taşır. Bu nitelik siyasi parti kapatma davalarında verilen kararlar aleyhine başvurulabilecek herhangi bir yasa yolunun bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Siyasi parti kapatma davalarında kural dosya üzerinden inceleme yapmak ise de; davanın niteliği de göz önüne alınarak bu hususta farklı muhakeme kuralları da kabul edilmiştir. Buna göre; siyasi parti kapatma davalarında iddianamenin kabulünden ve iddia makamı olan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’ndan sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin sözlü savunması da dinlenecektir. Ayrıca Genel Kurul, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek için ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırabilir.(6216 SY.m.52)

61 ve 82 anayasaları dönemlerinde, siyasi partilerin yasaklanma sebeplerinin anayasa metninde tahdidi olarak sayılması nedeniyle, bu sebeplerin bir kanun konusu olmasına cevaz verilmemiş olup, partilerin serbestçe kurulmaları ve faaliyette bulunmaları esası benimsenmiştir. Zaten, siyasi partilerin kapatılmaları hakkındaki davaların AYM’nde görülmesinin en önemli nedeni de, siyasi partilere güvence sağlamaktır³⁸⁷.

³⁸⁶ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.205.

³⁸⁷ Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, s.274.

(3). Siyasi Partilerin Mali Denetimi

82 anayasasının 68. maddesinde demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelenen siyasi partilerin sahip oldukları bu değer ve ifa ettikleri kritik görev nedeniyle, şeffaf ve hesap verebilir olmaları büyük önem arz etmektedir³⁸⁸. Bu nedenle 61 anayasası döneminde olduğu gibi 82 anayasası döneminde de, siyasi partilerin, gelir kaynakları ve giderleri hakkında AYM'ne hesap verecekleri açıkça düzenlenmiştir³⁸⁹. Anayasanın 69. maddesinin 3. fıkrasında genel çerçevesi çizilen bu denetimin nasıl yapılacağıın kanunla düzenleneceği aynı maddede öngörülmüştür. Anayasanın bu amir hükmü doğrultusunda 6216 sayılı “Kuruluş Kanunu” ve 2820 sayılı “Siyasi Partiler Kanunu” ile siyasi partilerin mali denetimi ile ilgili ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir.

6216 sayılı yasanın dördüncü kısım altıncı bölümü “Siyasi Partilerin Mali Denetimi” ve 2820 sayılı yasanın üçüncü kısmı “Mali Hükümler” başlığını taşımaktadır. Bu başlıklar altında, siyasi partilerin gelir kaynakları, parti harcamaları, mali hükümlerle ilgili müeyyideler, parti içi mali denetim ve mali denetimin nasıl yerine getirileceği gibi hususlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Siyasi partilerin temel amacı, toplumda geniş kitlelerin desteğini alarak iktidara sahip olmaktır. Bu sebeple siyasi partiler birçok faaliyette bulunur ve bundan dolayı da bu örgütlerin finansal gereksinimleri artar. Toplumun geniş kesimine hitap eden bu siyasi örgütlerin, artan bu faaliyetleri ve geniş kapsamlı örgütlenmeleri karşısında denetlenmesi bir nevi zaruret hali almıştır³⁹⁰.

Siyasi partiler, karara bağlanarak birleştirilmiş bulunan kesin hesap ile parti merkez ve bağlı ilçeleri kapsayan iller teşkilatının kesin hesaplarının onaylı birer örneğini haziran ayı sonuna kadar 2820 sayılı kanuna uygun olarak, AYM'ne gönderirler. Mahkeme kendisine gönderilmiş olan bu belgeleri incelenmek üzere, bu konuda uzman bir kurum olan Sayıştay'a gönderir. Sayıştay'ca düzenlenen incelemeye ilişkin raporlar karara bağlanmak üzere AYM'ne geri gönderilir. (6216 SY.m.55)

³⁸⁸ Mehter, s.442.

³⁸⁹ Gören, Anayasa Hukukuna Giriş, s.290.

³⁹⁰ Mehmet Oğuz Kaya, Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sorunu: Mevcut Durumun Eleştirisi ve Çözüm Önerileri, Anayasa Yargısı incelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006, s.586.

Bu yolla önüne gelen siyasi partiye ait mali tabloyu inceleyen AYM, incelemeleri ve araştırmaları sonucunda o siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğruluğu ve kanuna uygunluğu hakkında karar verir; kanuna uygun olmayan gelirler ile giderler dolayısıyla da bunların Hazineye gelir kaydedilmesine; hukuka aykırı taşınmaz malların ise paraya çevrilmesine karar verilir (2820 SY. M.76,77). Bu kararlar da Mahkeme'nin diğer kararlarında olduğu gibi kesin niteliktedir ve Resmi Gazete yayımlanarak ilan edilir.

Yukarıda kısaca özetlenen, siyasi partilerin mali yönden denetiminin temel amacı, siyasi partilerin açıklığını sağlayarak ve mali yapılarını olabildiğince şeffaf halde ortaya koyarak demokratik devlet düzenine katkı sağlamaktır³⁹¹.

d. Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanını Belirleme Yetkisi

Anayasanın 158. maddesinde düzenlenen ve 9.7.1945 tarih ve 4788 sayılı “Uyuşmazlık Mahkemesi Kurulması Hakkında Kanun” ile göreve başlayan anayasal bir yargı kurumu olan UYM; adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkili yargı organıdır.

UYM, 12.06.1979 tarihinde 2247 sayılı kanunla 1961 Anayasasının 142. maddesine uygun olarak yeniden düzenlenmiş, yalnız “Hukuk” uyuşmazlıklarına bakmakta olan yüksek mahkemenin görev alanına “ceza” davalarından doğan görev ve hüküm uyuşmazlıkları da dahil edilmek suretiyle mimarisi tamamlanmıştır. Bu mahkeme, daha sonra 82 anayasasının 158. maddesinin düzenlenmesiyle, “Yüksek Mahkemeler” bölümündeki yerini korumuştur³⁹². Günümüzde de Mahkeme'nin yapısı, kuruluşu, görev ve yetkileri halen yürürlükte olan söz konusu 2247 sayılı yasaya göre belirlenmiştir.

Uyuşmazlık Mahkemesi, yargı ayrılığı ilkesinin ortaya çıkardığı görev uyuşmazlıklarını çözmek suretiyle kişilerin askıda kalan hak arama hürriyetlerinin gerçekleşmesini sağlayan; hüküm uyuşmazlıklarını çözmek suretiyle de hakkın yerine getirilmesini olanaksız kılan hukuki engelleri gideren; yargı erkini paylaşan diğer yüksek mahkemelerden Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kararlarını kaldırıp onların yerine hüküm tesis edebilen özel

---

³⁹¹ M. O. Kaya, s.606.

³⁹² http://www.uyusmazlik.gov.tr/mahkeme_hakkinda/tarihce.html (20.05.2013)

yetkili bir yüksek mahkeme, dolayısıyla, hukukumuzda kesin hükmü ortadan kaldıracak tek yargı organıdır³⁹³. Ancak diğer mahkemelerle, AYM'nin arasındaki görev uyuşmazlıklarında, UYM'nin bu yetkisi sınırlanmakta ve AYM'nin kararı esas alınmaktadır. (AY.m.158/son)

82 anayasası döneminde AYM, UYM'ne başkanlık edecek üyeyi belirleme yetkisine de sahip kılınmıştır³⁹⁴. AYM'nin hukuk sistemimize girmesinden önceki dönemde, UYM Başkanlığı görevine Temyiz ve Danıştay Başkanları tarafından yıllık dönüşüm ile bakılmaktaydı. UYM başkanlığındaki değişiklik, içtihat istikrarsızlığına yol açtığı cihetle 61 anayasası ile bu sistemden vazgeçilerek, UYM başkanlığını belirleme yetkisi AYM'ne verilmiştir.

82 anayasası döneminde de bu istikrarlı uygulama devam etmiş ve 82 anayasasının UYM'ni düzenlediği 158. maddesinde, UYM Başkanlığı'nı, AYM'nin, kendi asıl ve yedek üyeleri arasından belirlediği üyenin yapması kuralı korunmuştur. Buna göre AYM, UYM Başkan ve Başkanvekilini, üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla dört yıl için seçmektedir. (6216 SY.m.12/1)

Sonuç olarak UYM, 61 anayasası döneminde olduğu gibi 82 anayasası döneminde de anayasal bir kurum olma özelliğini sürdürmüş ve AYM'nin UYM Başkanı olacak üyesini belirleme yetkisi de muhafaza edilmiştir.

---

³⁹³ http://www.uyusmazlik.gov.tr/mahkeme_hakinda/tarihce.html (20.05.2013)

³⁹⁴ Hekimoğlu, s.134

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL 2010 TARİHLİ REFERANDUM VE 5982 SAYILI YASA İLE KABUL EDİLEN ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN TÜRK ANAYASA YARGISI SİSTEMİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

I. 12 EYLÜL 2010 TARİHLİ REFERANDUM SONUCU GERÇEKLEŞEN DEĞİŞİKLİKLER

A. 5982 Sayılı Yasa'nın Yasalaşma Süreci

Bu başlık altında temel konumuz olan 5982 sayılı kanun, Nisan 2010'da TBMM'ne teklif³⁹⁵ olarak verilmiştir. “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında*”ki söz konusu yasa, TBMM’nde anayasa değişikliklerinin görüşülme usullerine göre görüşüldükten sonra, 07.05.2010 tarihinde yasalaştı. Söz konusu yasa, TBMM üye tam sayısının 3/5’inden fazla ancak 2/3’ünden az bir oyla kabul edildiği için, anayasanın amir hükmü uyarınca³⁹⁶, Cumhurbaşkanınca halkoylaması (referandum³⁹⁷)’na sunulmak üzere 13.05.2010 gün ve 27580 sayılı Resmî Gazete’de yayımlandı³⁹⁸.

Bu aşamada Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’nun 25.05.2010 tarihli ve 340 sayılı kararıyla³⁹⁹ halk oylamasının 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılması öngörülmüştü. Böyle bir dönemde, 110’dan fazla sayıdaki milletvekilinin imzasıyla,

³⁹⁵ Söz konusu teklifin hazırlık aşamasına yönelik eleştiriler için bkz. Adnan Deynekli, “Yargıtay’ın Anayasa Şikâyetine Bakışı”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.77; Bertil Emrah Oder, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikayeti) Etkin ve Etkili Kullanım Sorunları”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.90

³⁹⁶ Anayasa md. 175/4: “*Meclisçe üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki Kanun, Cumhurbaşkanını tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazetede yayımlanır.*”

³⁹⁷ Referandum kavramının dil bilimsel karşılığı ve ülkemiz tarihindeki referandumlar için bkz. Şeniz Anbarlı Bonatay, 12 Eylül 2010 Referandum ve Referandum Sürecinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı:9/2, 2011, ss.119-140

³⁹⁸ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr> (01.10.2013)

³⁹⁹ Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2010Pdf/2010-340.pdf> (01.10.2013)

5982 sayılı yasanın iptali için AYM'ne iptal davası açılmış, Mahkeme, 07.07.2010 tarih ve 2010/87 sayılı kararıyla değişikliğin küçük bir bölümünü iptal etmiştir⁴⁰⁰.

AYM tarafından söz konusu kararda, 5982 sayılı yasanın 16, 22, 25 ve Geçici 18 ile 19. maddelerindeki bazı ibarelerin ve bir cümlenin anayasaya aykırı olduğu saptanarak iptaline karar verilmiştir. Söz konusu iptalle, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulundan AYM üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde her bir üyenin ancak bir aday için oy kullanabileceği ile; serbest avukatlar arasından gösterilecek üç aday için yapılacak seçimde, her bir baro başkanının ancak bir aday için oy kullanabileceği şeklindeki sınırlamalar ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) üyeliğine Cumhurbaşkanı tarafından, iktisat ve siyasal bilimler dallarından öğretim üyesi ile üst kademe yöneticilerinin seçilebilmesi kuralı da ortadan kaldırılmıştır⁴⁰¹.

Halkoylamasına sunulan 5982 sayılı kanun, TBMM'ne 27 maddelik bir metin olarak teklif olunmuştur. Kısaca, siyasî partilerin kapatılması davasının açılması için dava dilekçesi hakkında TBMM'nin ön kararını ön gören madde TBMM'nde yeterli oyu alamadığı için düşmüştür. Son hale göre, değişiklik metni 26 madde olup, 26. madde, bu paketin tek bir oylamada oylanacağını belirtmektedir⁴⁰².

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, AYM denetiminden geçerek son şeklini alan 5982 sayılı yasa, 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleşen halk oylaması sonucunda⁴⁰³, %73,71 olan katılım oranının %57,88'inin evet yönünde tecelli etmesi neticesinde yasalaşarak yürürlüğe girmiştir⁴⁰⁴.

---

⁴⁰⁰ Söz konusu karara ulaşmak için bkz.

[http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2866&content=\(01.10.2013\)](http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2866&content=(01.10.2013))

⁴⁰¹ İptal edilen diğer hükümler için bkz.

[http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2866&content=\(01.10.2013\)](http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2866&content=(01.10.2013))

⁴⁰² R. Cengiz Derdiman, **Halkoyuna Sunulacak 5982 Sayılı Kanun Hükümleri Hakkında Düşünceler**, <http://www.anayasa.gen.tr/derdiman-5982.htm> (01.10.2013)

⁴⁰³ Halkoylamasında kullanılan geçerli oy sayıları ile evet/Hayır yönündeki oy rakamları için bkz. Murat Yılmaz, **2010 Referandumu Siyasal Partilerin Tutumları**, Seta Analiz, S.28, Ekim 2010, s.7 <http://file.setav.org/Files/Pdf/2010-referandumu-siyasi-partilerin-tutumlari.pdf> (01.10.2013)

⁴⁰⁴ Bkz. 23.09.2010 gün ve 27708 sayılı Resmi Gazete; yüksek seçim kurulunun 846 sayılı kararı ve anayasa değişikliklerinin halk oylaması sonuç tutanağı

<http://www.yhk.gov.tr/yhk/docs/2010Referandum/ResmiGazete/ResmiGazete.pdf> (01.10.2013)

B.Genel Olarak 5982 Sayılı Yasanın Getirdikleri

5982 sayılı yasayla, 82 anayasasının birçok hükmü değişikliğe uğramış ve anayasal sistemimize yeni kurum ve kavramlar dâhil edilmiştir. Söz konusu değişiklikle, yargı kurumlarının yapılarının değişmesinden çalışma haklarına, dezavantajlı gruplara getirilen düzenlemelerden Ombudsmanlığın (Kamu Denetçiliği) anayasal düzeyde tanınmasına kadar birçok alanda yeni ve köklü düzenlemelere gidilmiştir.

Bu doğrultuda, 5982 sayılı yasa ile öngörülen düzenlemeler şu şekilde sınıflandırılabilir:

Kanun Önünde Eşitlik: 5982 sayılı yasanın 1. maddesiyle, 82 anayasasının 10. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Buna göre, anılan maddenin 2. fıkrasındaki *“Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür”* cümlesinden sonra gelmek üzere, *“Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz”* cümlesi eklenmiş ve bu fıkradan sonra gelmek üzere *“Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz”* şeklinde yeni fıkra eklenmiştir.

Özel Hayatın Gizliliği⁴⁰⁵: 5982 sayılı yasanın 2. maddesiyle 82 anayasasının 20. maddesi hükmüne *“Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir”* fıkrası maddeye eklenmiştir.

Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti: 5982 sayılı yasanın 3. maddesiyle anayasasının 20. maddenin 5. fıkrası değiştirilmiştir. Değişiklik öncesi, 5. fıkra hükmü, *“Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.”* şeklinde iken,

⁴⁰⁵ Özel yaşama saygı hakkı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülay Arslan Öncü, **Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, (Ed. Sibel İnceoğlu), Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s.303, 314.

“Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.” şeklinde değiştirilmiştir.

Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları: 82 anayasasının “Ailenin Korunması” başlıklı 41. maddesinde, 5982 sayılı yasanın 4. maddesiyle değişiklik yapılmıştır. Öncelikle madde başlığına “Çocuk Hakları” ibaresi eklenmiş ve mevcut düzenlemeye iki yeni fıkra ilave edilmiştir. Bu düzenlemeyle; “*Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır*” fıkraları mevcut düzenlemeye ilave edilmiştir.

Sendika Kurma Hakkı⁴⁰⁶: 5982 sayılı yasanın 5. maddesiyle, “*Aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.*” şeklindeki, anayasasının 51. maddesinin 4. fıkrası hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Söz konusu değişiklikle, çalışma yaşamında, aynı zamanda aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olabilmenin yolu açılmıştır⁴⁰⁷.

Toplu İş Sözleşmesi ve Toplu Sözleşme Hakkı: 82 anayasasının 53. maddesi “Toplu İş Sözleşmesi Hakkı” başlığını taşımaktaydı. 5982 sayılı yasanın 6. maddesiyle söz konusu başlık yeni halini almış ve madde kapsamında değişikliklere gidilmiştir. Maddede yapılan değişiklikle birlikte, memurlar ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Bu değişiklikle birlikte, eski uygulamanın aksine toplu görüşmeler sonucu uzlaşamayan konular hakkında “Kamu Görevlileri Hakem Kurulu”na başvuru yapılacak ve bu kurulun kararları hükümeti de bağlayacaktır⁴⁰⁸.

Grev Hakkı ve Lokavt: 5982 sayılı yasanın 7. maddesiyle anayasasının 54. maddesinde yer alan grev hakkının sınırlandırılması sonucunu doğurabilecek hükümler ortadan kaldırılmıştır. Buna göre; “*Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur.*” şeklindeki 3. fıkra ile “*Siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali,*

⁴⁰⁶ Sendikal haklarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Olgun Akbulut, **Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, (Ed. Sibel İnceoğlu), Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s.415

⁴⁰⁷ Bkz. 5982 sayılı yasa gerekçesi, s.3, <http://www.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

⁴⁰⁸ Bkz. 5982 sayılı yasa gerekçesi, s.4, <http://www.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

iş i yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.” şeklindeki 7. fıkr a hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı: 5982 sayılı yasanın 8. maddesiyle, “Dilekçe Hakkı” başlığını taşıyan anayasanın 74. maddesi baştan sona değişmiştir. Söz konusu değişikliklere hukuk sistemimize “Kamu Denetçiliği” kurumu dâhil edilmiştir. İdarenin işleyişi ile ilgili standartlar oluşturması, ilkeler belirlemesi ve önemli katkılar sunması beklentisiyle⁴⁰⁹ öngörülen bu kurum, TBMM’ne bağılı olarak çalışacaktır.

Öte yandan maddede yapılan değişiklikle birlikte, 4982 sayılı “Bilgi Edinme Kanunu” ile düzenlenen ve vatandaşların ilgili idarelerden kendileri ile ilgili tüm bilgi ve belgeleri isteme hakkı anayasa hükmü haline getirilmiştir.

Milletvekilliğin Düşmesi: 5982 sayılı yasanın 9. maddesiyle anayasanın milletvekilliğinin düşmesi halleri ve milletvekilliğinin düşürülmesinde yapılacak işlemleri düzenleyen 84. maddenin son fıkrası⁴¹⁰ yürürlükten kaldırılmıştır. Bu değişiklikle birlikte, bir siyasi partinin AYM’nce kapatılması halinde kapatmaya beyan ve eylemleri ile neden olan milletvekillerinin milletvekillikleri düşürülemeyecektir. Milletvekili partisinin kapatılmasına neden olmuş olsa da, süresi sonuna kadar milletvekilliğini devam ettirecektir. Milletvekilliği devam eden kişi başka bir siyasi partiye de üye olabilecektir.

TBMM Başkanlık Divanı: 5982 sayılı yasanın 10. maddesiyle anayasanın 94. maddesinde değişikliğe gidilerek, Başkanlık Divanı’nın ikinci devre görev süresinin, o yasama döneminin sonuna kadar olduğu belirtilmiştir.

Yargı Yolu: 5982 sayılı yasanın 11. maddesiyle 125. maddenin 2. fıkrasına “*Yüksek Askeri Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.*” şeklinde bir cümle eklenmiştir. Bu yolla artık “Yüksek Askeri Şûra” tarafından verilen ihraç kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. Bu doğrultuda, anayasanın 129. maddesinde yapılan

⁴⁰⁹ Bkz. 5982 sayılı kanun gerekçesi, s.6 <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

⁴¹⁰ Bahse konu son fıkr a “*Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.*” şeklindeydi.

değişiklikle memurlar hakkında uygulanan uyarma ve kınama cezalarına karşı da yargı yolu açılmıştır.

Öte yandan, 125. maddenin dördüncü fıkrasında yapılan değişiklikle, yargı yolunun hiçbir surette yerindelik denetimi suretinde kullanılmayacağı kuralı da anayasa hükmü haline getirilmiştir.

Adalet Hizmetlerinin Denetimi: 5982 sayılı yasanın 14. maddesiyle, anayasanın “Hâkim ve Savcılar Denetimi” başlıklı 144. maddesinde, “Adalet Hizmetlerinin Denetimi” başlığı altında, köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu ve anayasanın 159. maddesinde yapılan değişikliklerle, Hâkim ve Savcılar üzerindeki teftiş yetkisi, Adalet Bakanlığı’ndan alınarak HSYK’ya verildiğinden; HSYK’ya bağlı olacak müfettişlerin yapacakları denetim dışında kalan ve yargısal faaliyetlerle ilgili olmayan hususların denetimi bu maddede yeniden düzenlenmiştir⁴¹¹.

Askeri Yargı: 82 anayasasının 145. maddesi, 5982 sayılı yasanın 15. maddesiyle tamamen değiştirilmiştir. Bu değişiklikle, askeri yargı yerlerinin görev alanında kısıtlamaya gidildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, artık asker kişiler tarafından devletin güvenliğine ya da anayasal düzene karşı suç işlenmesi durumunda suç işleyenler askeri mahkemeler yerine adli yargı yerlerinde yargılanacaktır.

Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi: 5982 sayılı yasanın 20 ve 21. maddeleriyle, 82 anayasasının 156 ve 157. maddelerinde kısa ve özlü bir değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu değişiklikle, her iki mahkemenin; kuruluşu işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işlerinin *askerlik hizmetinin gereklerine göre düzenlenme esası* anayasa metninden çıkartılmıştır. Bu yolla, askerlik hizmetinin gereklerinin, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığının önüne geçmesi engellenmek istenmiş ve nihayet yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesi hedeflenmiştir⁴¹².

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: HSYK’nun düzenlendiği, anayasanın 159. maddesinde, 5982 sayılı yasanın 22. maddesiyle birçok açıdan değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu değişiklikle, HSYK’nun yapısı baştan ele alınmış ve birçok açıdan yenilikler öngörülmüştür. Üye sayısı 22 asil ve 12 yedek olmak

⁴¹¹ Bkz. 5982 sayılı yasa gerekçesi, ss.8-9, <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

⁴¹² 5982 Sayılı yasa madde gerekçesi, s.15, ulaşmak için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

üzere 34'e çıkartılmış ve Kurul'un, tek daire yerine 3 daire halinde çalışması esası hükme bağlanmıştır. Öte yandan, taşrada görev ifa eden hâkim ve savcılara da kurul üyelerinin belirlenmesinde söz hakkı tanınmış olması, bahse konu değişikliklerin önemli bir boyutunu oluşturmuştur.

Ekonomik ve Sosyal Konsey: 5982 sayılı yasanın 23. maddesiyle 82 anayasasının 166. maddesi değiştirilmiş ve ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında, sivil toplum kuruluşlarının daha fazla görüş ve katkılarının alınması amacıyla⁴¹³ "Ekonomik ve Sosyal Konsey" ihdas edilmiştir.

Geçici 15. Madde⁴¹⁴: 5982 sayılı yasanın 24. maddesiyle, 82 anayasasının geçici 15. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yolla, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra zarar görenlere bu zararlarının tazminini isteme ve bu süreçte suç işleyen kişilerin, bu fiillerinden dolayı yargılanması yolu açılmıştır.

C. 5982 Sayılı Yasanın Anayasa Yargısı Alanında Öngördüğü Yenilikler

Yukarıda genel olarak öngördüğü anayasal değişikliklere değindiğimiz 5982 sayılı yasa, çalışma konumuzu oluşturan anayasa yargısı alanında da önemli değişiklikleri öngörmüştür⁴¹⁵. Bu değişikliklerin başında da bireysel başvuruları inceleme yetkisinin AYM'ne tanınmasıyla, birey temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında Mahkeme'ye aktif bir rol yüklenmesidir. Bunun yanı sıra birey hak ve özgürlüklerin korunması ve demokratik standartlarımızın geliştirilmesi iddiasıyla çeşitli kurumlar öngörülmüş ve bazı anayasal kurumlarımızın yapısı baştan ele alınmıştır.

5982 sayılı yasanın yapılarını değiştirdiği anayasal kurumların başında da, hiç şüphesiz AYM gelmektedir. Söz konusu yasanın 16. maddesiyle⁴¹⁶, başta Mahkeme üyelerinin sayısı ve seçilme usulleri olmak üzere, yüce divan görevi, çalışma ve yargılama usulü ve teşkilat yapısı ile ilgili köklü değişiklikler gündeme gelmiştir.

---

⁴¹³ 5982 Sayılı yasa madde gerekçesi, s.18. ulaşmak için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

⁴¹⁴ Yürürlükte olduğu dönemde anayasasının geçici 15. Maddenin eleştirisi için bkz. Kaboğlu, Anayasa Yargısı, ss.120-124.

⁴¹⁵ Musa Sağlam, **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Anayasa Şikâyeti**, Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları, Ankara, 2011, s.5.

⁴¹⁶ Söz konusu maddenin gerekçesi için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

Bu değişikliklerle birlikte Mahkeme'nin yeni dönemde iş yükü başta olmak üzere olası sorunlarının önüne geçebilecek bir teşkilat yapısı ve çalışma usulüne kavuşturulması hedeflenmiştir. Bahse konu bu değişikliklere aşağıda sırasıyla değinilecektir.

1. Anayasa Mahkemesi Üyeliği ile İlgili Düzenlemeler

a. Mahkeme Üyelerinin Belirlenme Usulü

82 anayasasının AYM üyelerinin belirlenme⁴¹⁷ kurallarının öngörölmüş olduğu 146. maddesinin eski halinde, AYM'nin on bir asıl ve dört yedek üyesi bulunmakta, üyelerin tamamı tek bir merci (Cumhurbaşkanı) tarafından belirlenmekteydi⁴¹⁸. Mahkeme üyelerinin belirlenme usulü ile ilgili söz konusu düzenlemeler 5982 sayılı kanun ile baştan sona yenilenmiştir.

Mevcut düzenlemeye göre;

“Anayasa Mahkemesi onyedi üyeden kurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise Baro Başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylama ile seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askeri Yargıtay, bir üyeyi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Genel Kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim Kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev

⁴¹⁷ Bazı batı ülkelerinde Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı, üyelerin geldikleri kaynak ve görev sürelerini gösterir liste için bkz. Gülener, ss.300-301.

⁴¹⁸ AYM'nin önceki dönemdeki kuruluş yapısı için bkz. Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, ss. 212-213; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss. 385-387.

yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer.

Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulundan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için, en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.”

Bu maddeyi daha anlaşılır bir tarzda ifade etmek gerekirse;

- 2 üye TBMM tarafından, Sayıştay Genel Kurulu'nun kendi Başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için göstereceği üçer aday arasından,
- 1 üye TBMM tarafından, baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday arasından,
- 3 üye Cumhurbaşkanı tarafından, Yargıtay Genel Kurulu'nca kendi Başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterilecek üçer aday arasından,
- 2 üye Cumhurbaşkanı tarafından, Danıştay Genel Kurulu'nca kendi Başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterilecek üçer aday arasından,
- 1 üye Cumhurbaşkanı tarafından, Askeri Yargıtay Genel Kurulu'nca kendi Başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterilecek üçer aday arasından,
- 1 üye Cumhurbaşkanı tarafından, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Genel Kurulu'nca kendi Başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterilecek üçer aday arasından,
- 3 üye Cumhurbaşkanı tarafından, en az ikisi hukuk bilim dallarından olmak şartıyla, Yükseköğretim Kurulu'nun yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan ve kendi üyesi olmayan öğretim üyeleri arasından her boş yer için gösterilecek üçer aday arasından,

- 4 üye Cumhurbaşkanı tarafından, üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından, Seçilmektedir.

82 anayasası, ilgili maddelerinde, sadece hangi üyelerin, kimler tarafından seçileceğini belirtmekle kalmamış; TBMM tarafından seçimin nasıl yapılacağı ve aday gösterecek kurumlar tarafından söz konusu adayların nasıl belirleneceğine dair kurallar da öngörmüştür⁴¹⁹. Buna göre TBMM tarafından yapılacak seçimlerde her boş üyelik için;

- İlk oylamada, üye tam sayısının üçte iki (2/3) çoğunluğunu elde eden aday,
- İkinci oylamada, üye tam sayısının salt (1/2artı1) çoğunluğunu elde eden aday,
- Üçüncü ve son oylamada, ikinci oylamada en çok oy alan iki aday arasından en fazla oyu alan aday,

AYM üyesi olarak seçilmiş olmaktadır. (AY m.146/2)

Cumhurbaşkanı tarafından AYM üyeliğine seçilecek adayların nasıl belirleneceğine yönelik kurallar da anayasa ve 6216 sayılı yasada yer almaktadır. Buna göre; “*Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Genel Kurulları ile Yükseköğretim Kurulu ve baro başkanlıklarınca Mahkeme üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Bu fıkra uyarınca yapılacak seçimler tek turda yapılır ve her bir üye her boş üyelik için üç adaya oy kullanabilir. Oyları eşit olan adaylar arasında eşitlik bozulana kadar oylama tekrarlanır.*”(6216 SY. M.7/3)

2010 değişikliğinde “bir üyenin ancak bir aday için” ve “her bir baro başkanının ancak bir aday için” oy kullanabileceği yönünde bir düzenlemeye yer verilmiş iken; söz konusu düzenleme AYM tarafından iptal edilmiş, böylece her bir üye ve baro başkanının her boş üyelik için oy kullanabilmesinin yolu açılmıştır⁴²⁰.

⁴¹⁹ 5982 Sayılı yasa gerekçesi, s.11, ulaşmak için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

⁴²⁰ Bahse konu AYM kararına ulaşmak için bkz.

http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2866&content= (01.10.2013).

82 anayasasının üyelerin seçimi ile ilgili 146. maddesi 2010 değişikliğiyle yeniden düzenlenmiş ve üye seçimi ile ilgili önemli yenilikler gündeme gelmiştir. Bu yeniliklerden de en önemlisi, AYM'ne TBMM tarafından üye seçilebilmesinin sağlanmasıdır. Bu düzenleme ile de AYM üyelerinin belirlenmesi konusunda Cumhurbaşkanı'nın belirleyici rolü⁴²¹ ve tekeli kırılmış, yasama organının katılımı ile Mahkeme'nin demokratik meşruluğunun güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Çünkü daha önceki uygulamada Türkiye, AYM üyelerinin seçimini yasama organının iradesinden tümüyle koparmış olan tek ülke konumundaydı⁴²². Söz konusu değişiklikle Türkiye'deki sistem, yabancı ülkelerdeki sisteme bir ölçüde de olsa benzemektedir⁴²³.

Son olarak, 82 anayasasında gerçekleşen 2010 değişikliği ve bu bağlamda yürürlüğe giren 6216 sayılı Kuruluş Kanunu ile, 61 anayasası ve 82 anayasasının ilk halinde var olan, asıl üye/yedek üye ayırımına son verilmiştir.

b. Mahkeme Üyelerinin Görev Süreleri

82 anayasasının 147. maddesi “Üyeliğin Sona Ermesi” başlığı altında AYM üyeliğinin sona ermesi konusunu düzenlemekte iken, 5982 sayılı yasanın 17. maddesiyle 147 madde başlığı, “*Üyelerin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi*” şeklinde değiştirilmiştir.

AYM üyeliğinin sona erme sebeplerinin başında zorunlu emeklilik yaşı gelmektedir. Anayasanın 147. maddesi uyarınca AYM üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliğe ayrılırlar. Anayasanın aynı maddesi uyarınca, üyeliğin sona ermesi konusunda diğer başlıca sebep de azami görev süresidir. Buna göre AYM üyeleri on iki (12) yıl için seçilirler ve bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez (AY m. 147)

AYM üyelerinin üyelik sürelerine sınırlama getiren on iki yıllık azami görev süresi esası, anayasada 2010 yılında 5982 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle benimsenmiştir. Değişiklik öncesi 65 yaş sınırı dışında bu şekilde bir süre sınırı

---

⁴²¹ Hakyemez, s.379.

⁴²² Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.387.

⁴²³ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.432.

yokken değişiklik sonrasında, AYM üyeliği 12 yıllığına bir kez seçilecek bir makam haline dönüşmüş ve yine aynı şekilde 65 yaş sınırı da korunmuştur⁴²⁴.

82 anayasasının ilk halinde seçilen bir üye, zorunlu emeklilik yaşı olan 65 yaşına kadar görevde kalmaktaydı ve uzun süre AYM üyeliğinin devam etmesi birtakım sakıncaları da beraberinde getirmekteydi. Bu dönemde bazı yazarlar tarafından, haklı olarak, anayasa yargıçlarının görev süreleri bakımından herhangi bir sınırlandırma öngörülmemiş olması, anayasa yargısının meşruiyeti açısından sakıncalı olduğu; görev süreleri sınırlandırılmamış ve emekli oluncaya kadar görev yapma olanağına sahip olan yargıçların, toplumsal dönüşümden uzak kalma tehlikesiyle karşı karşıya gelebileceęi⁴²⁵ belirtilmekteydi. Bahse konu değişiklikle bu kaygılar da giderilmiş oldu.

c. Üyelerde Aranılan Niteliklerle İlgili Değişiklikler

Anayasanın 5982 sayılı yasa ile değişik 146. maddesinde, AYM üyeliğine seçilebilecek bazı adaylar için asgari yaş sınırı öngörülmuştür. Buna göre; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin, avukatların, üst kademe yöneticilerinin, hâkim ve savcılarının AYM üyeliğine seçilebilmesi için en az 45 yaşın doldurulmuş olması gerekmektedir. 82 anayasasının ilk halinde 40 olan alt yaş sınırı, 7/5/2010 tarih ve 5982 sayılı yasa ile 45'e yükseltilmiştir⁴²⁶. 61 anayasası döneminde bahse konu 45 yaş şartı tüm üyeler bakımından aranır iken; 82 anayasası uygulamasında yüksek mahkemelerden seçilecek üyeler bakımından söz konusu yaş şartı aranmamaktadır.

5982 sayılı yasa ile getirilen diğer bir husus da Mahkeme üyelerinin seçilebilmesi için gereken tecrübelerini ve kariyerlerini esas almaktadır. Buna göre; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin, hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında profesör veya doçent unvanını kazanmış olmaları, avukatların en az 20 yıl

---

⁴²⁴ Bu değişiklikle, Mahkemedeki üye profilinin, yeni toplumsal koşullara ve yeni anlayışlara göre makul bir süre içinde kendini yenilemesine olanak tanınmaktadır. On iki yıllık sürenin, bir taraftan üyelerin yeterince tecrübe kazanması ve bu tecrübelerini Mahkeme çalışmalarına yansıtması açısından yeterli, diğer taraftan da toplumsal değişimin Mahkeme profiline yansımaya olanak sağlamak için de makul bir süre olduğu değerlendirilmektedir. Bkz. 5982 Sayılı yasa gerekçesi, s.12 <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013).

⁴²⁵ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.50.

⁴²⁶ 5982 Sayılı yasa madde gerekçesi, s.12. ulaşmak için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013).

fiilen avukatlık yapmış olmaları, üst kademe yöneticilerinin, yükseköğrenim görmüş ve en az 20 yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış “Yüksek Öğretim Kurulu” başkan veya üyesi ya da bir yükseköğretim kurumunun rektör veya dekanı ya da müsteşar, müsteşar yardımcısı, büyükelçi veya vali olmaları, hâkim ve savcılarının, birinci sınıfa ayrılmış ve en az 20 yıl çalışmış olmaları, AYM raportörlerinin ise en az 5 yıl raportörlük yapmış olmaları, şartları öngörülmüştür.

82 anayasasının ilk halinde 15 yıl olan tecrübe şartı, 2010 değişikliği ile 20 yıla çıkartılarak, söz konusu adayların daha tecrübeli isimler arasından seçilmesi istenmiştir. Ayrıca anayasanın ilk metninde üniversite öğretim üyeliği, AYM üyeliği için yeterli kabul edilmiş iken; 2010 değişikliği ile öğretim üyesinin doçent ya da profesör olma zorunluluğu da getirilmiştir.

2. Mahkeme'nin Yüce Divan Görevi Kapsamındaki Değişiklikler

61 anayasası döneminde olduğu gibi, 82 anayasası döneminde de Mahkeme tevdi edilen tali görevlerin başında, Yüce Divan makamı olarak bazı kamu görevlilerini görevleriyle ilgili suçlar bakımından muhakeme etmek olduğuna daha önce değinmiştik. 5982 sayılı yasayla yapısı ve işleyişi baştan ele alınan AYM'nin, Yüce Divan görevi ile ilgili yenilikler de söz konusu yasada yer almıştır.

Maddede yapılan değişikliklerin getirdiği yeniliklere baktığımızda; öncelikle, maddenin altıncı fıkrasındaki “Cumhurbaşkanını” sözcüğünden sonra gelmek üzere “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını,” ibaresi eklenerek TBMM Başkanının da görevleri ile ilgili suçlardan dolayı AYM'nce yargılayacağı hükme bağlanmıştır⁴²⁷.

AYM'nin yüce divan görevleriyle ilgili suçlar nedeniyle yargılayacağı kişileri saydığı 7. fıkrasında ise, “*Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar*” hükmüyle Mahkeme'nin yargılama yetkisi şahıslar yönünden genişletilmiştir. Böylece, kuvvet komutanları, görevleriyle ilgili işledikleri suçlardan dolayı AYM'nin yüce divan sıfatıyla yargılayacağı kişiler arasına dâhil edilmiştir.

---

⁴²⁷ Özcan Özbey, **Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s.128.

5982 sayılı yasa çerçevesinde yüce divan görevi ile ilgili diğer bir düzenleme ise yüce divandaki muhakeme süreci ile ilgili yenilikler içermektedir. Söz konusu değişiklikle; maddenin “*Yüce Divan kararları kesindir.*” şeklindeki fıkra hükmü, “*Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.*” şeklinde değiştirilmiştir. Buna göre, yüce divan kararlarına karşı bir sefere mahsus olmak üzere itiraz yolu açılmış ve itiraz üzerine Genel Kurul tarafından verilen kararların kesin olacağı ifade edilmiştir⁴²⁸.

3. Mahkeme'nin Teşkilat Yapısıyla İlgili Değişiklikler

a.Genel Olarak

AYM teşkilatı, Mahkemeyi oluşturan ve anayasa ve yasalarla Mahkemeye yüklenen görevlerin yerine getirilmesinde rol oynayan kurul, bölüm ve sekretarya olarak ifade edilebilir. Bu teşkilat yapısı içerisinde yer alan tüm birimler; 1982 anayasasının ilgili hükümleri, 6216 sayılı Kuruluş Kanunu ve Mahkeme İçtüzüğü hükümlerine göre ihdas edilmiş ve bu düzenlemelerde görevleri belirlenmiş yapılardır. AYM'nin hâlihazırdaki bu teşkilat yapısı, 82 anayasasında 5982 sayılı yasa ile 2010 yılında gerçekleşen değişikliklere göre düzenlenmiş ve faaliyetlerine başlamıştır⁴²⁹.

AYM teşkilat yapısı hakkındaki düzenlemelere 6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun üçüncü kısım ve Mahkeme İçtüzüğü'nün ikinci kısmında ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Buna göre Mahkeme teşkilatı; Başkanlık, Genel Kurul, bölümler, komisyonlar, Genel Sekreterlik ve idari hizmet birimlerinden oluşmaktadır.(6216 SY M. 20 – AYM İçT. M. 23)

---

⁴²⁸ Bu yolla, Yüce Divan yoluyla gerçekleşen yargılama yönteminde sağlanan güvencelerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bkz. 5982 Sayılı yasa gerekçesi s,14 <http://www.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

⁴²⁹ Özbey, s.124

b.Genel Kurul

Genel Kurul, Başkanın veya belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında toplanan, on yedi üyeden oluşan AYM temel karar organıdır. Kurul, kurula başkanlık edecek üye hariç en az on iki (12) üye ile toplanıp görev yapabilmektedir⁴³⁰.

Kuruluş Kanunu'nun ve Mahkeme İçtüzüğü'nün ilgili maddelerinde Genel Kurul'un görev ve yetkileri şu şekilde ifade edilmiştir:

- İptal ve itiraz davaları ile yüce divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara bakmak,
- Siyasi partilere ilişkin dava ve başvuruları karara bağlamak, mali denetim yapmak,
- İçtüzüğü kabul etmek veya değiştirmek,
- Başkan ve başkanvekilleri ile Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve başkanvekilini seçmek,
- Bireysel başvurulara ilişkin bölümlerin verdiği kararlar arasındaki içtihat farklılıklarını karara bağlamak,
- Bölümler arasındaki iş bölümünü yapmak,
- Başkanın çağrısı üzerine bölümler arasında meydana gelen iş bölümü uyuşmazlıklarını kesin olarak karara bağlamak,
- Bölümlerden birinin yıl içinde gelen işlerinin normal çalışmayla karşılanamayacak şekilde artması, bölümler arasında iş bakımından dengesizlik meydana gelmesi ya da fiili veya hukuki imkânsızlıktan dolayı bir bölümün görevine giren işe bakamaması halinde diğer bölümü görevlendirmek,
- Üyeler hakkında disiplin ve ceza soruşturması açılmasına, soruşturma ve kovuşturma tedbirlerine ve gerektiğinde disiplin cezası verilmesine ya da üyeliğin sona erdirilmesine karar vermek,
- İtirazları incelemek. (KK m.21, AYM İçt. m.25)

---

⁴³⁰ Bkz. 5982 Sayılı yasa gerekçesi s,14 <http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf> (01.10.2013)

Görüldüğü gibi 82 anayasası ve diğer yasalarla AYM'ne tevdi edilen görevlerin birçoğunda asıl yetki Genel Kurul'a aittir ve bu haliyle Genel Kurul AYM'nin omurgasını oluşturan temel bir organ olarak nitelendirilebilir.

c. Bölümler

AYM'nde bireysel başvuruları incelemek üzere, Başkan haricindeki üyelerinden, iki bölüm oluşturulmuştur⁴³¹. Bu bölümler bir başkanvekili ile yedi üyeden oluşmaktadır, "Birinci Bölüm" ve "İkinci Bölüm" olarak isimlendirilmektedir. (AYM İçT. M. 27) Alman AYM'nde "Senato" adını almış olan daireler için Türk anayasa terminolojisinde "bölüm" kavramı tercih edilmiştir⁴³².

AYM İçtüzüğü'nün 28. maddesinde bölümlerin görevleri, komisyonlar tarafından kabul edilebilir bulunan başvuruların esas incelemesini yapmak⁴³³ ile komisyonlarca kabul edilebilirliği karara bağlanmamış başvuruların gerekli görüldüğü takdirde kabul edilebilirlik ve esas incelemesini birlikte yapmak şeklinde ifade edilmiştir⁴³⁴. Bunun yanı sıra bölümler kabul edilebilirliğe ilişkin bir engelin varlığını tespit etmeleri ya da bu durumun sonradan ortaya çıkması halinde, incelemenin her aşamasında başvuru hakkında kabul edilemezlik kararı verebilirler⁴³⁵.

Bir başkanvekili ile yedi üyeden oluşan bölümler, başkanvekilinin başkanlığında dört üyenin katılımı ile toplanır. Başkanvekilinin bulunmadığı durumlarda, bölüme en kıdemli üye başkanlık eder.(AYM İçT. m. 29/1)

Görüldüğü üzere bölümler, 2010 değişiklikleriyle AYM'ne tevdi edilen bireysel başvuruları karara bağlama yetkisi ile donatılmıştır⁴³⁶. Bireysel başvuru

---

⁴³¹ Bkz. 5982 Sayılı yasa gerekçesi s,14 [httpwww2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf](http://www2.tbmm.gov.tr/d2322-0656.pdf) (01.10.2013)

⁴³² Sır, s.311

⁴³³ Hüseyin Ekinci, "Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü", Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.152

⁴³⁴ Ergin Ergül, **Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Uygulaması**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2012, s. 37

⁴³⁵ Özbey, ss. 304-305

⁴³⁶ Hasan Gerçekler, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması", Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.32

konusunda muhtemel başvuruların sayıları da değerlendirildiğinde bölümlerin hızlı ve etkin bir şekilde çalışması büyük önem taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle Mahkeme İçtüzüğü'nün 31. maddesi uyarınca *“bireysel başvuruların daha hızlı bir biçimde sonuçlandırılması amacıyla başraportör gözetiminde yeterli sayıda raportör, raportör yardımcısı ve personelden oluşan bölümler raportörlüğü birimi”* oluşturulmuştur.

d.Komisyonlar

AYM bünyesinde, bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemelerini yapmak üzere bölümlere bağlı olarak görev yapan üçer komisyon oluşturulmuştur. Buna göre Mahkeme bünyesinde iki bölüm ve bu bölümlere bağlı üçerli olmak üzere altı komisyon bulunmaktadır. (AYM İçT. m. 32/1)

Komisyonların temel işlevi, kendi bünyelerinde çalışan raportörlerce hazırlanan kabul edilebilirlik karar taslakları ile kabul edilemezlik karar taslak ya da listelerini karara bağlamaktır⁴³⁷. Komisyonlar bu husustaki kararlarını oybirliği ile alırlar. Ancak oybirliğinin sağlanamadığı durumlarda mesele, oybirliği sağlanamadığı hususu belirtilmek suretiyle, bölüme havale edilir. Yine bu bağlamda komisyonlar, önlerindeki bir başvurunun anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsam ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşıyıp taşımadığının, başvurucunun önemli bir zarara uğrayıp uğramadığının tespiti ve başvurunun çözümünün bir ilke kararını gerektirmesi veya alınacak kararın Mahkeme tarafından verilmiş başka bir karar ile çelişebilecek nitelikte olması hallerinde kabul edilebilirlik hususunu karara bağlamadan başvuruyu ilgili bölüme göndeririler⁴³⁸.(AYM İçT. m. 33)

Bireysel başvuru konusunda muhtemel başvuruların sayıları da değerlendirildiğinde bölümlerin ve komisyonların hızlı ve etkin bir şekilde çalışması büyük önem taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle mahkeme içtüzüğünün 34. maddesi uyarınca *“bireysel başvuruların daha hızlı bir biçimde sonuçlandırılması amacıyla başraportör gözetiminde yeterli sayıda raportör, raportör yardımcısı ve personelden oluşan komisyonlar raportörlüğü birimi”* oluşturulmuştur.

---

⁴³⁷ Ekinci, s.150

⁴³⁸ Özbey, ss. 297-298

e.Genel Sekreterlik

6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 23 vd. maddeleri ile AYM İÇTüzüğü'nün 35 vd. maddeleri uyarınca, AYM yardımcı örgütü olarak Genel Sekreterlik birimi ihdas edilmiştir.

Genel Sekreterlik birimi AYM Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet yürütür. Genel Sekreter ve üç Genel Sekreter yardımcısı, AYM Başkanı tarafından raportörler arasından görevlendirilir. Genel Sekreter, isteği üzerine Genel Sekreterlik görevinden ayrılabilceği gibi gerek görüldüğünde Başkan tarafından da gerekçe gösterilmeksizin değiştirilebilir. (AYM İÇT. m. 35/2)

Genel Sekreter, Başkanın gözetim ve denetimi altında;

- Başvuruların kayıt ve sevk edilmesi,
- Genel Kurul ve bölüm toplantılarıyla ilgili idari işlerin yürütülmesi,
- Kararların ve raporların otomasyonunun sağlanması ve arşivlenmesi,
- Mahkemenin yazışmalarının yapılması,
- Mahkeme kararlarının uygulanmasının takip edilmesi ve bu konuda Genel Kurula bilgi verilmesi,
- Bütçenin harcanması ve bu konuda Başkana bilgi verilmesi
- Mahkemenin kurumsal, bilimsel, idari, mali ve teknik işlerinin yürütülmesi,
- Protokol işlerinin düzenlenmesi,
- Personelin sevk ve idaresinin sağlanması,
- Kanun, içtüzük ve yönetmelik hükümleri çerçevesinde Başkan tarafından verilen diğer işlerin yapılması,
- TBMM komisyonları ve Genel Kurulunda Anayasa Mahkemesinin temsil edilmesi,

Konularında görevli ve yetkilidir. (KK m.23/3, AYM İÇT. m. 35/3)

f. Diğer İdari Hizmet Birimleri

AYM bünyesinde çeşitli hizmetlerin yürütülmesi amacıyla aşağıda sayılan idari hizmet birimleri oluşturulmuştur. İhtiyaç halinde Başkan'ın önerisi, Genel Kurul'un kararı ile yeni birimler oluşturulabilir.(6216 SY. M. 29/2)

6216 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 29. maddesi uyarınca Mahkeme'nin hizmet birimleri şunlardır:

- Yazı İşleri Müdürlüğü,
- İdari ve Mali İşler Müdürlüğü,
- Personel Müdürlüğü,
- Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü,
- Dış İlişkiler Müdürlüğü,
- Strateji Geliştirme Müdürlüğü,
- Teknik Hizmetler Müdürlüğü,
- Özel Kalem Müdürlüğü,
- Basın Müşavirliği.

II. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU

A.Genel Olarak

82 anayasası ilk halinde, AYM'ne ne şekilde başvurulacağını bizzat belirlemiş ve yapılacak denetimin şekillerine göre bu başvuru ya bir davaya bakmakta olan mahkemeye ya da anayasada sayılmış olan kişi ya da gruplara tanınmıştır. Dolayısıyla bunların dışındaki kişi ya da grupların AYM'ne başvuru yetkileri bulunmamaktadır⁴³⁹.

Ülkemizde 82 anayasasının yürürlüğe girdiği dönemin aksine, Avrupa modelini benimseyen devletlerin çoğunluğu⁴⁴⁰, soyut ve somut norm denetimleri yanında kişilere doğrudan AYM'ne başvuru hakkını tanımaktadır. Buna göre

⁴³⁹ Cem Eroğul, **Anatüzeğe Giriş**, İmaj Yayınları, Ankara, 1997, s.205

⁴⁴⁰ Mukayeseli hukukta bireysel başvuru konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. David Pimentel, "Dünyada Anayasa Şikayeti Uygulamaları", Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, ss.65-76; Kaboğlu, Anayasa Yargısı, ss.95-99; E. Ergül, ss.7-13; Cabir Aliyev, **Anayasa Şikayeti**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, ss.7-39

bireysel başvuru yolu; Federal Almanya, Avusturya, İspanya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, İsviçre, Belçika, Meksika, Brezilya, Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkelerinde, Doğu Avrupa Ülkelerinin çoğunda ve Güney Kore’de benimsenen bir sistemdir⁴⁴¹.

Yukarıda değinildiği üzere, birçok anayasa yargısı sistemi tarafından benimsenmiş olan bireysel başvuru yolu, 12 Eylül 2010 tarihli 5982⁴⁴² sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği ile 82 anayasasındaki yerini almıştır. Söz konusu düzenleme ile AYM’nin görev ve yetkilerini düzenleyen 148. maddesine bir fıkra eklenerek Mahkeme’nin yetkilerine, bireysel başvuruları inceleme de eklenmiştir. Buna göre; “*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilir*”. Bu anayasa hükmünün yanı sıra 6216 sayılı Kuruluş Kanunu’nun 45-51. maddeleri de bireysel başvuru kurumunun ülkemiz mevzuatındaki yasal dayanaklarını oluşturmaktadır.

Bireysel başvuru⁴⁴³ yolu, temel hak ve özgürlükleri yasama, yürütme veya yargı organları tarafından ihlal edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu⁴⁴⁴ olarak tanımlanabilir. Bireysel başvuru, kamu gücü tarafından temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen kişilerin, diğer hak arama yollarının tüketilmesinin ardından iç hukukta başvurabilecekleri *ikincil*⁴⁴⁵ ve *istisnai* nitelikte bir hak arama yoludur⁴⁴⁶. Bireysel başvuru, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına ilişkin alelade bir kanun yolu, “süper bir temyiz mahkemesi” değil fakat kendine özgü bir nihai hukuksal çaredir⁴⁴⁷.

⁴⁴¹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, ss.94-100; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.445

⁴⁴² Söz konusu kanun, 7 Mayıs 2010 tarihinde TBMM tarafından kabul edilip 13 Mayıs 2010 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan, ancak 12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması sonucunda geçerli oyların %57,88’ini alarak 23.09.2010 günlü ve 27708 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bkz.[http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100923.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/\(01.10.2013\)](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100923.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/(01.10.2013))

⁴⁴³ Bireysel başvuru kavramı hakkında dilbilimsel yönden ayrıntılı bilgi için bkz. Özbey ss.67-71

⁴⁴⁴ Ece Göztepe, Anayasa Şikayeti, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Ankara, 1998, s.2 (Anayasa Şikayeti).

⁴⁴⁵ Anayasa Şikayeti ikincilliği niteliği, usul hukuku alanında şikayette bulunmak için gerekli olan “mümkün kanun yollarının tüketilmesi” ön şartında tezahür eder. (Aliyev, s.22)

⁴⁴⁶ Sağlam, s.2, Aliyev, s.13

⁴⁴⁷ Hakan Pekcanitez, "Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikayeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, Sayı:4, 1995, ss.260-261

Bireysel başvuru bireylerin, belli hak ve özgürlüklerinin kamu makamları tarafından ihlali iddialarını, AYM önüne götürebilmelerine yarayan olağanüstü ve ikincil nitelikte, ülke içinde en son hukuki hak arama imkânıdır⁴⁴⁸. Bu yol usul yasaları anlamında değil, idari ya da adli kararların iptalini sağlar nitelikte kendine özgü bir hukuksal araçtır⁴⁴⁹.

Bireysel başvuru ile AYM’nce, anayasaya aykırılığı iddia edilen bir karar veya işlem hakkında önceki yargılamanın devamı olmayan, tarafları ve konusu da önceki yargılamadan farklı olan bir yargılama yapılır. Bireysel başvuru, sadece özel olarak anayasa hukukunun ihlalinin denetlenebileceği istisnai nitelikte bir hukuk yoludur⁴⁵⁰.

Bireysel başvuru yolunun açılması genel yargı yolu garantisini aşan bazı olanakları da beraberinde getirmiştir. Bireysel başvuru ile birey, yüksek mahkemelerin kesin hüküm niteliğindeki kararlarını denetletebilirken yasaların da anayasaya uygunluğunu kontrol ettirebilir⁴⁵¹.

Bireysel başvuru kurumunun tanımı yapılırken üzerinde durulması gereken diğer bir konu bireysel başvuru yolunun bir “kanun yolu” olup olmadığıdır. Türk doktrininde bazı yazarlar⁴⁵² bu yolun bir kanun yolu olduğunu dile getirirken; bazı yazarlar⁴⁵³ tarafından bu görüşün aksi savunulmaktadır.

“Kanun yolunun en temel vasfı bir mahkeme kararının tüm yönleriyle incelenmesi ve gerektiğinde ortadan kaldırılabilmesidir. Bireysel başvurunun ise kanun yolu gibi hükmü durdurucu etkisi veya bir üst mahkemede incelenmesi ve karara bağlanması söz konusu olmaz. Bireysel başvuru ile AYM’nce anayasaya aykırılığı iddia edilen bir karar hakkında yeniden yargılama yapılır. Bu yargılama ise eski yargılamanın devamı niteliğinde değildir⁴⁵⁴.

Devletin insan onurunu korumak için borçlu olduğu dikkatin bir ifadesi olarak görülen bireysel başvuru yolunun en temel işlevinin, temel hak ve

---

⁴⁴⁸ E. Ergül, s.6.

⁴⁴⁹ Korkut Kanadoğlu, **Türk ve Alman Anayasa Yargısında Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.38 (Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması).

⁴⁵⁰ Özbey, s.73.

⁴⁵¹ Kanadoğlu, **Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması**, s.38.

⁴⁵² Göztepe, ss.29-31; Bahadır Kılınç, “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006, s.23.

⁴⁵³ Aliyev, s.26; Özbey, s.72.

⁴⁵⁴ Pekcanitez, s.261; Özbey s.72.

özgürlüklerin etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamak⁴⁵⁵ ve anayasal hak ve özgürlüklere ulusal düzeyde koruma sağlamak⁴⁵⁶ olduğu ifade edilmektedir.

Bu doğrultuda bireysel başvuru, iç hukukta hak arama yollarını pekiştirdiği için, AİHM'ne başvuru sayısını azaltıcı bir katkı da sağlamakta⁴⁵⁷ ve iki Mahkeme arasındaki etkileşimi yoğunlaştırıcı bir işlevi de yerine getirmektedir⁴⁵⁸. Nitekim AYM'nin görevleri arasına bireysel başvuruların dahil edilmesi, temel hakların korunması konusunda AİHM'in kararlarıyla ortaya koyduğu standardın ülkemiz pratiğine yansıtılamamasının neden olduğu sorunları giderme kaygısının bir sonucudur⁴⁵⁹.

Bu yolla her birey, kendisini zarara uğratan her türlü temel hak ihlalini, kamu gücünün hangi kesiminden gelirse gelsin, AYM'nin önüne getirebilmektedir⁴⁶⁰. Bireysel başvuru mekanizmasıyla anayasadaki her hak sujesinin, kamu işlemleri ihlalleri karşısında subjektif hak korunmasını gerçekleştirme yolu sağlanmış olmaktadır⁴⁶¹.

B. Bireysel Başvuruya Konu Hak ve Özgürlükler

Bireysel başvuru yolunun öngörüldüğü çoğu Avrupa ülkesinde⁴⁶², bu kurumun kapsamı içerisinde değerlendirilecek hak ve özgürlükler için çeşitli sınırlandırmalara gidildiği görülmektedir. Bu doğrultuda Avusturya'da tüm hak ve özgürlükler bireysel başvurunun konusu olabilirken, İspanya ve Meksika'da sadece temel hak ve özgürlükler bireysel başvuru konusu edilebilir. Federal Almanya'da ise temel hak ve özgürlükler ile "adalet hakları" adı verilen temel hak ve özgürlükler benzeri haklar bireysel başvuru konusu edilebilir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal

---

⁴⁵⁵ Sır, s.322.

⁴⁵⁶ Aliyev, s.15.

⁴⁵⁷ Nitekim bireysel başvurunun ülkemiz anayasa yargısına kazandırılmasının temel sebebinin, Türkiye aleyhine İHAM önüne taşınan davaların yoğunluğunu azaltmak olduğu dillendirilmektedir. (Bkz. İnceoğlu, s.1; Sağlam, s.6).

⁴⁵⁸ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.101.

⁴⁵⁹ Ekinci, s.159

⁴⁶⁰ Winfried Hassemer, "Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:21, Sayı:8, Ankara, 2004, s.164.

⁴⁶¹ Dikmen Canikoğlu, s.260.

⁴⁶² Karşılaştırmalı hukukta bireysel başvuru kurumunu benimsemiş olan kimi ülkelerdeki başvuruya konu haklar listesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Özbey, ss.167-172.

haklar, İspanya, Federal Almanya gibi ülkelerde de bireysel başvuru konusu yapılamamaktadır⁴⁶³.

Bu doğrultuda bireysel başvurunun düzenlendiği ülkemiz anayasa hükmünde de, bireysel başvuru kurumunun kapsamı sınırlandırılarak ifade edilmiştir. Bireysel başvuru yoluyla gerçekleştirilen kanunların yargısal denetimi usulünde kanunun anayasaya aykırılığı bütün anayasa metni referans alınarak değil fakat anayasadaki temel hak ve özgürlükler bakımından incelenmektedir⁴⁶⁴. Söz konusu düzenlemeye göre herkes, anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, *AIHS kapsamındaki herhangi birinin* ihlali iddiasıyla bu yola başvurabilecektir. Bu nedenle, bireysel başvuru yolu, anayasamızdaki bütün temel hak ve hürriyetleri değil, bunlardan sadece AIHS kapsamındakileri içine almaktadır. (AY m.148/3)

Kuruluş Kanunu'nun 45. maddesi ile yukarıdaki kapsama küçük bir ilave yapılmış ve AIHS'ne ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerde⁴⁶⁵ yer alan temel hak ve özgürlüklerin de bireysel başvuru sisteminin içerisinde yer aldığı ifade edilmiştir. Bu düzenleme ile anayasanın kısıtladığı haklar çerçevesi bir nebze daha genişletilmiş ülkemizin taraf olduğu Sözleşme'ye bağlı ek protokollerdeki hakların da, ülkemiz bireysel başvuru uygulamasına konu edilebileceği ifade edilmiştir.

Bu düzenlemeler göz önüne alındığında, birey hak ve özgürlüklerinin ihlali halinde bireysel başvuruya imkân verecek bu yolun kapsamının, klasik haklar ve birinci kuşak haklarla sınırlandırıldığı görülecektir⁴⁶⁶. Getirilen bu sınırlama ile ülkemizde⁴⁶⁷ de – yukarıda ifade edildiği üzere- sosyal ve ekonomik hakların, ilke olarak bireysel başvurunun kapsamı dışında kaldığı anlaşılacaktır⁴⁶⁸.

---

⁴⁶³ Kılınç, s.24

⁴⁶⁴ Sır, s.326

⁴⁶⁵ AIHS ve ek protokolleri 14 protokol olup bunlardan 9 adedi Türkiye tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiş, 4., 7., 9. Ve 12. protokoller imzalanmış fakat yürürlüğe girmemiş, 10. protokol ise hiç imzalanmamıştır. (Yasemin Özdek, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004, s.29)

⁴⁶⁶ Söz konusu sınırlandırma ile ilgili eleştirilere aşağıda “Bireysel Başvuru Yolu ile Korunan Haklar Kapsamı Sorunu” başlığı altında yer verilmiştir.

⁴⁶⁷ 82 Anayasası'nda yer alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki temel haklar karşılaştırma listesi için bkz. E. Ergül, ss.13-17

⁴⁶⁸ Özbey, s.164

C. Başvuru Koşulları

1. Bireysel Başvuruya Konu Kamu Gücü İşlemleri

Anayasamızın ve Kuruluş Kanunu'nun bireysel başvuru ile ilgili hükümlerinde, bireysel başvuru yolunun işletilebilmesi için ihlalin "*kamu gücü tarafından*" gerçekleşmesi şartı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda yapılacak ilk tespit, gerçek ya da özel hukuk tüzel kişilerinin, hak ve özgürlüklerin ihlali sonucunu doğuracak eylemleri nedeniyle ortaya çıkacak ihlallerin, bireysel başvuru kapsamında değerlendirilemeyeceğidir. Bu gibi durumlarda taraflar genel yargı yollarına başvurarak, bahse konu ihlallerin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını sağlayabileceklerdir.

Kural olarak kamu gücünden kastedilen, en başta yasama, yürütme ve yargı organları ile bu organlara tabi olan mercilerdir⁴⁶⁹. Bu doğrultuda kamu gücü eylemleri, bir bireysel yürütme işlemi ya da yargı kararı olabilecektir⁴⁷⁰. Ancak bu işlem ve kararların bireysel başvuruya konu edilebilmesi için, bağlayıcı, kesin ve emredici nitelik taşımaları gerekir. Bu nedenle bağlayıcı olmayan işlemler, genel direktifler, kurum içi görüş bildirimleri, bilirkişi raporları, öneri ya da tavsiyeler bireysel başvuru konusu edilemez⁴⁷¹.

Öte yandan, kamu idarelerinin bireylerle eşit hukuki statülerle giriştiği özel hukuk işlemleri⁴⁷²nden kaynaklanan uyuşmazlıklarda, idari işlemlerin zorlayıcılık ve bağlayıcılık unsurları bulunmadığından, sırf bu işlem bireysel başvuruya konu edilemeyecektir⁴⁷³.

Bireysel başvuru mevzuatımızın incelenmesinde, bazı kamu gücü işlemlerinin ise açıkça, bireysel başvuru kapsamı dışında tutulduğu görülmektedir. Buna göre; yasama işlemleri, düzenleyici idari işlemler, AYM kararları ve anayasanın yargı

---

⁴⁶⁹ Göztepe, Anayasa Şikayeti, s.22.

⁴⁷⁰ E. Ergül, s.18.

⁴⁷¹ Göztepe, Anayasa Şikayeti, s.44, Özbey, s.158.

⁴⁷² Kamu İktisadi Kuruluşları ve Devlet İktisadi Teşekkülleri'nin işlemleri bu kapsamda değerlendirilebilecektir.

⁴⁷³ E. Ergül, s.20.

denetimi dışında bıraktığı işlemler⁴⁷⁴ bireysel başvurunun konusu olamayacaktır. (6216 SY m.45/3)

Son olarak 6216 sayılı yasanın geçici 1. maddesinin 8. fıkrası uyarınca Mahkemeye, 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılan bireysel başvuruları inceleme yetkisi tanınmıştır.

2. İhlal Kavramı

İhlal, bir kimsenin güvence altında olan bir hak ve özgürlüğünün ortadan kaldırılması, bu hakkın zedelenmesi ya da sınırlandırılması olarak nitelendirilebilecektir. Bu kavramla anlatılmak istenen bir temel hak ve özgürlüğün koruma alanına yapılan hukuka aykırı bir müdahaledir. Bu çerçevede ihlal, temel hak ve özgürlük olarak güvence altına alınmış bulunan belirli bir davranışın herhangi bir hukuka uygunluk sebebine dayanmadan veya geçersiz bir hukuka uygunluk sebebine dayalı olarak zorlaştırılmasıdır⁴⁷⁵.

Somut olayda anayasal hak ve özgürlüklerin ihlali temelde iki şekilde ortaya çıkabilir. Anayasaya uygun normun, idari organ veya mahkeme tarafından somut olayda yanlış uygulanması sonucu anayasal hak ve özgürlüklere aykırılık oluşabileceği gibi, somut olayda uygulanacak norm anayasaya aykırı olduğu için de hak ve özgürlükler ihlal edilebilir⁴⁷⁶.

Bireysel başvuru konusu bir temel hakkın ihlali, bir eylem ya da işlem gibi olumlu bir davranış sonucu olabileceği gibi, yapılması gereken bir işlem ya da eylemin yapılmaması biçiminde olumsuz yani ihmali bir eylem sonucu da olabilecektir⁴⁷⁷. Kanun'un 45. maddesinin 2. Fıkrasında kamu gücünün ihmalinden söz edilmesi de bunun açık bir kanıtıdır⁴⁷⁸.

Yukarıda ifade edildiği üzere, bir şahsın maddi ya da manevi varlığına yönelik bu tarz hukuka aykırı müdahaleler, bireysel başvuru mekanizması ile AYM önüne taşınabilecek ve söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması sağlanabilecektir.

---

⁴⁷⁴ Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler, Yüksek Askeri Şura'nın ilişik kesme kararı dışındaki kararları, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun meslekten çıkarma cezası dışındaki kararları ve Yüksek Seçim Kurulu kararları bu bağlamda değerlendirilebilecektir.

⁴⁷⁵ E. Ergül, s.21.

⁴⁷⁶ Aliyev, s.33.

⁴⁷⁷ Göztepe, Anayasa Şikayeti, s.42.

⁴⁷⁸ Ekinci, s.141.

Sonuçta, bireysel başvuru yolunun da temel varlık sebebi, bu ihlalleri sonlandırmaktır.

3. Hukuki Yarar

Usul hukukunda hukuki yarardan maksat, davacının mahkemeden hukuki korunma istemesinde korunmaya değer bir yararının olmasıdır. Başka bir deyişle davacının, hakkına kavuşmak için mahkeme kararına ihtiyacı yok ise, hukuki korunma ihtiyacı, dolayısıyla hukuki yararı da yok demektir⁴⁷⁹.

Bu doğrultuda bireysel başvuru yoluna başvurulabilmesi için, başvuru bu konuda bir hukuki yararının var olması ve bunun için de birtakım şartların somut olayda bulunması gerekir. Buna göre; “*Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir*” (6216 SY.M.46/1). Kuruluş Kanunu’nun bu hükmü uyarınca; bu yola başvurulabilmesi için ihlal konusu hakkın *güncel ve kişisel* bir hak olması ve bu ihlalden *doğrudan* etkilenilmesi gerekmektedir.

Hakkın, *güncel* olması, bir hak ihlalinin mevcut ve uygulanmış bir işlem aleyhine gerçekleştirilebilmesini ifade etmektedir. Bir birey için hiç uygulanmamış ya da uygulanma ihtimali olmayan bir işlem, bu anlamda *güncel* olarak değerlendirilemeyecektir⁴⁸⁰.

Hakkın kişiselliği, ihlalden bireyin şahsen etkilenmiş olmasını ifade eder⁴⁸¹. Bu doğrultuda ihlal konusu hakkın, başvuru maddi-manevi varlığını ilgilendiren bir boyutunun var olması gerekir.

Doğrudanlık ise, başvuru hakkının ihlalinin, bir kamusal işlemin doğrudan sonucu olmasını ifade eder. Şikâyet eden, temel hakkın, kendisiyle ilgili olarak, şu anda ve doğrudan ihlal edildiğini iddia edebilmelidir. Kendiyle ilgili olma hali, yasa normunun, yargı kararının ya da idari işlemin şikâyet edeni hedef alması ona yönelmesini ifade eder⁴⁸². Federal Alman AYM’ne göre, eğer bir hukuk kuralının icrası, başka bir yürütme işlemini, özellikle bir idari işlemi veya bir

---

⁴⁷⁹ Özbey, s.247.

⁴⁸⁰ Sır, s.327.

⁴⁸¹ Sır, s.327.

⁴⁸² Kanadoğlu, Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması, s.39.

mahkeme kararını gerektiriyorsa bu hukuk kuralının şikâyetçiyi doğrudan etkilediği söylenemez⁴⁸³.

Şikâyet eden, hakkının doğrudan ihlal edildiğini iddia edebilmelidir. Doğrudanlık, doğrudan yasaya karşı olan başvurular için bir anlam taşır. Yasa, uygulanması için hukuken gerekli ya da fiili idari uygulamaya göre, yürütmenin iradesinden etkilenen icrai bir işleme gerek duymaksızın temel hakka tecavüz ediyorsa, şikâyet edenle doğrudan ilgilidir. Eğer icrai bir işlem gerekliyse, önce normal yargı yoluyla bu işleme itiraz edilmelidir⁴⁸⁴.

Burada ifade edilen nitelikleri barındıran bir ihlal, başvuru yönünden, AYM önüne götürülmeye değerdir ve başvuru talebi hukuki yararın var olması nedeniyle, kabul edilebilirlik aşamasından geçerek esas incelemesine tabi tutulabilecektir.

4.Hukuk Yollarının Tüketilmiş Olması

82 anayasasının 148. maddesine göre; *“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilir”*. Ancak bu başvuru sisteminin kullanılabilmesi, olağan kanun yollarının tüketilmesi şartına⁴⁸⁵ bağlanmıştır. Buna göre; *“İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmiş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir”*. (6216 SY. m. 45/2)

Bireysel başvuru hakkı kapsamında güvence altına alınmış bir temel hakkın ihlali gerekçesiyle bu yola başvurulabilmesi için, söz konusu ihlal eylemine yönelik bütün başvuru yollarının tüketilmesi gerekir. Yani bireysel başvuruda başvuru açısından anayasaya aykırılığı ortadan kaldırmamanın başka yolu kalmamış olmalıdır⁴⁸⁶. Başvurucunun öncelikle diğer başvuru yollarını tüketmesi, söz konusu temel hak ihlalini, genel mahkemelerin hiyerarşik düzeni içinde ortadan kaldırmaya ve

⁴⁸³ Zafer Gören, “Anayasa Mahkemesi’ne Kişisel Başvuru (Anayasa Şikâyeti)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:11, Sayı:4, 1994, s.117 (AYM’ne Kişisel Başvuru).

⁴⁸⁴ Kanadoğlu, *Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması*, s.39.

⁴⁸⁵ Federal Alman uygulamasında söz konusu şartın istisnaları için bkz. Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, ss.78-81; Aliyev, s.26.

⁴⁸⁶ Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı*, s.59.

çözmeye yönelik olanakları kullanması gereklidir⁴⁸⁷. Temel hak zedelenmesinin AYM'ne başvurmadan kaldırılmasını sağlamak için şikâyetçinin kullanımına bir kanun yolu açıksa, bireysel başvuru kabule uygun olmayacaktır⁴⁸⁸.

Bireysel başvurularda şikâyet hakkı sahibi, temel hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüş olması ve bundan bir sonuç elde edememesi gerekir. Eğer şikâyet sahibi kanun yoluna hiç başvurmamış veya başvurduktan sonra bu başvurusunu geri almış, yani kanun yoluna başvurmaktan feragat etmiş, sulh olmuş ya da başvuru süresinin geçirilmesi gibi şekli bir nedenle reddedilmişse, tüm başvuru imkanlarının tüketildiği söylenemeyecektir⁴⁸⁹.

Gerek ceza ve idare hukuklarında gerekse medeni hukukta kamu gücü tarafından yapılan temel hak ve özgürlük ihlallerinin suç, haksız fiil veya sair zararlı ya da tehlikeli fiiller olarak nitelenip tazminat müeyyidesiyle karşılanması mümkündür. Bu durumda öncelikle söz konusu ihlallerin giderileceği yer ise, görev alanları kanunla düzenlenmiş genel mahkemeler olacaktır⁴⁹⁰. Birey genel yargı yolları içerisinde bir sonuç almaya çalışacak, hak aramasında amacına ulaşmaması halinde ise ancak bu aşamadan sonra AYM'ne başvurabilecektir⁴⁹¹. Bireysel başvuru yolunda birey, diğer mahkemelerde açık olan yargı yolunu son makama kadar tamamıyla tüketmesi halinde bu yola gidebilecektir⁴⁹².

Sonuçta, temel hak ve özgürlüklerin AYM'nce bireysel başvuru yoluyla korunması, tüm bu çarelerin bir fayda getirmediği veya bunlara başvurulmadığı durumlarda kullanılacak son bir çare, temel hak ve özgürlüklerin hukuk devletindeki vazgeçilmez öneminden kaynaklanan son bir telafi olarak görülmelidir⁴⁹³.

5.Süre Koşulu ve Başvurunun Yapılabileceği Yerler

Bireysel başvuru yolunda da diğer yasa yollarında olduğu gibi bir süre sınırlamasına gidilmiştir. Buna göre; “*Bireysel başvurunun, başvuru yollarının*

---

⁴⁸⁷ Ekinci, s.144

⁴⁸⁸ Gören, AYM'ne Kişisel Başvuru, s.101

⁴⁸⁹ Pekcanitez, s.266.

⁴⁹⁰ Aliyev, s.21

⁴⁹¹ Özbey s.77

⁴⁹² Kanadoğlu, Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması, s.38

⁴⁹³ E. Ergül, s.6

tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz (30) gün içinde yapılması gerekir.”(6216 SY.m.47/5)

Otuz günlük bu süre, temel hak ve özgürlüğü ihlal eden kamu gücü işlemi için bir tebliğ yapılması gerekiyorsa tebliğ tarihinden, tefhimin yeterli olduğu durumlarda tefhim tarihinden, diğer hallerde ise öğrenme tarihinden itibaren başlayacaktır. İhlalin ihmal yoluyla gerçekleşmesi durumunda ise ihmalin devam ettiği sürece ve nihayet ihmalin sona ermesinden itibaren otuz gün içinde yapılması gerekecektir.

Bu süre, AYM tarafından bireysel başvuruların incelenmesinin zaman bakımından sınırlarını belirlemenin ötesinde, söz konusu temel hak ihlallerinin hangi sürelerle incelenebileceğini açıklığa kavuşturmak suretiyle konunun kamu ya da bireyler yönünden uzun süreler belirsizlik içinde kalmasının önüne geçmesi açısından da önemlidir⁴⁹⁴.

Bireysel başvuruların neredeyse tümünün bir yargı merciinin kararından sonra yapılması gerekeceğinden, bu bir aylık sürenin, kişilere başvuruda bulunup bulunmamayı değerlendirme ve başvuru yapmaları durumunda ileri sürülecek şikayet ve somut delilleri ortaya koyma bakımından yeterli zamanı sunduğu söylenebilir⁴⁹⁵.

Burada ifade edilen bir aylık sürenin kaçırılması halinde son bir çareye, yine yasa metninde yer verilmiştir. Buna göre; *“Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş (15) gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler.”(6216 SY.m.47/5)*. Ancak kendi kusuru ile başvuru yapanın dava, itiraz ya da temyiz süresini kaçırmaması halinde kanun yolları tüketilmemiş olduğundan bireysel başvuru imkanından söz edilemeyecektir⁴⁹⁶.

Yukarıdaki süre şartlarına riayet etmek koşuluyla başvurunun AYM önüne ne şekilde götürüleceği de önem taşımaktadır. Kuruluş Kanunu'nun 47. maddesi uyarınca bireysel başvurular; doğrudan AYM'ne yapılabileceği gibi mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikleri vasıtasıyla da yapılabilecektir.

Yukarıda değinilen yollar dışında örneğin faksla ya da elektronik iletişim kanalları vasıtasıyla başvuruların kabul edilebilmesi konularında İctüzükle

---

⁴⁹⁴ Ekinci, s.145

⁴⁹⁵ Ekinci, s.145

⁴⁹⁶ Göztepe, Anayasa Şikayeti, s.83

düzenleme yapma konusunda Mahkeme'ye yetki tanınmıştır (6216 SY m.47). Elektronik imzanın yaygınlaşp, elektronik başvuru konusundaki olası sorunların ortadan kalkması halinde kanunla düzenleme yapma ihtiyacı olmaksızın İttüzükte yapılacak bir değişlikle bu yol açılabilir⁴⁹⁷.

6. Bireysel Başvurucu ve Temsili

6216 sayılı kuruluş kanununun 45. maddesinde açıkça ifade edildiği üzere bireysel başvuru hakkı – yukarıda ifade edilen sınırlar çerçevesinde- *herkese* tanınmıştır.

Özel hukuk tüzel kişileri ise, sadece tüzel kişiliğe ait hakların ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilirler. Özel hukuk tüzel kişileri doğalarına ve faaliyet alanlarına uygun olan temel haklar konusunda (eşitlik, çalışma özgürlüğü, doğal hakim ilkesi, hak arama özgürlüğü vb.) bireysel başvuru yapabilirler⁴⁹⁸. Kamu tüzel kişilerine ise bireysel başvuru hakkı tanınmamıştır⁴⁹⁹.

Ayrıca yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla (seçme/seçilme hakkı gibi) ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamayacaklardır (6216 SY.M.46/2,3). Bu doğrultuda yabancılar, anayasada sadece vatandaşlara tanınan haklar konusunda başvuruda bulunamayacakları gibi, yabancılara kısıtlanan haklar konusunda (toplantı ve gösteri yürüyüşü, çalışma, yerleşme ve seyahat özgürlüğü vb.) ancak anayasada kendilerine tanınan sınırlar çerçevesinde başvuru yapabileceklerdir⁵⁰⁰.

Bireysel başvuru yoluna ancak anayasaca korunan temel hakkının ihlal edildiğini ileri süren kişi gidebilir⁵⁰¹. Anayasanın tanıdığı temel hak ve özgürlüklere ilişkin herhangi bir hakkının ihlal edildiğini düşünen birey, tüm idari ve yargısal denetim yollarını tükettikten sonra, söz konusu ihlalin hala devam ettiği kanısında ise, konuyu AYM'nin önüne “bireysel başvuru yolu”yla taşıyabilmektedir⁵⁰².

Buna karşılık, şikayet yoluna başvurması gereken kişinin hukuksal veya fiili bir engeli varsa artık onun adına kanuni temsilcilerinin anayasa şikayeti davası

---

⁴⁹⁷ Ekinci, s.150

⁴⁹⁸ Ekinci, s.147

⁴⁹⁹ Bahse konu sınırlamanın eleştirisi için bkz. Oder, s.91

⁵⁰⁰ Kılınç, s.28

⁵⁰¹ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.58

⁵⁰² İba, s.199

açması da mümkündür. Örneğin bir kimse ölmüşse vasiyeti tenfiz memurunun,; sınır dışı edilen bir kimsenin eşinin; çocuk adına ana-babanın başvurusu kabul edilebilir⁵⁰³.

Son olarak kanun, bireysel başvuruların avukat yoluyla yapılması şeklinde bir zorunluluk ön görmemiştir. Bir avukatın hukuksal desteği olmaksızın vatandaşların kabul edilebilme şartlarını taşımayan basit bir dilekçe ile mahkemeye başvurabilecek olması mahkemenin olası iş yükünü arttırma potansiyeli taşıması nedeniyle eleştiriye açıktır.

D. Kabul Edilebilirlik Bakımından İnceleme

Yukarıda değinilen yollarla önüne gelen olayda AYM, komisyonlar marifetiyle öncelikle *kabul edilebilirlik incelemesi* yapmaktadır⁵⁰⁴. Burada başvurunun temel şartları olan ve 6216 sayılı yasanın 45-47 maddelerinde değinilen şartların somut olayda ve başvuru dosyasında bulunup bulunmadığı incelenir.

6216 sayılı Kanun ve Mahkeme İçtüzüğü birlikte değerlendirildiğinde kabul edilebilirlik incelemesinin farklı iki aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Bunlar “ön inceleme” ve “Kabul edilebilirlik incelemesi” olarak sıralanabilir.

AYM İçtüzüğü’nün 65. maddesi doğrultusunda “Bireysel Başvuru Bürosu⁵⁰⁵”, nca gerçekleştirilen ön inceleme aşamasında, başvuru kaydı yapıldıktan sonra idari yönden tamamlattırılması gereken eksiklikler tespit edilmektedir. Bu bağlamda bu aşamada eksikliklerin giderilmesi için gerekli tüm işlem ve yazışmalar bu büro tarafından yapılacaktır. Bu doğrultuda ön inceleme aşamasında, başvurunun kabul edilebilirlik incelemesine alınma koşullarını taşıyıp taşımadığı irdelenmektedir⁵⁰⁶. Söz konusu şekli eksikliklerin verilen 15 günlük ek sürede de tamamlanmaması halinde ise, ön inceleme aşamasında başvurular reddedilecektir.

---

⁵⁰³ Sır, s.327

⁵⁰⁴ İkinci, ss.150-151

⁵⁰⁵ 6216 SY md. 65-(1) Bireysel Başvuru Bürosu, Komisyonlar başraportörünün gözetiminde bir raportör ve yeterli sayıda raportör yardımcısı ile personelden oluşur. Bireysel Başvuru Bürosunun görevleri şunlardır: a) Mahkemeye ulaşan bireysel başvuruların kaydını yapıp numara vermek, dosyalamak, b) Başvurulardaki idari yönden tamamlattırılması gereken eksiklikleri tespit etmek ve bunların giderilmesi için gerekli yazışmaları yapmak, c) Bireysel başvurularla ilgili yazışmaların kaydı, takibi, ilgili birimlere sevk edilmesi ve diğer işlemleri yapmak.

⁵⁰⁶ Özbey, s.292

Bireysel Başvuru Bürosu tarafından kayda alınıp, süresinde yapıldığı anlaşılan, eksiklikleri tamamlattırılan ve İçtüzüğü'nün 59-60. maddelerine uygun biçim koşullarını taşıyan başvurular kabul edilebilirlik incelemesi için komisyona sevk edilir. Bu aşamada kişi, konu ve yöntem açısından –yukarıda değinilen- başvuru koşullarının bulunup bulunmadığı yönünde bir inceleme yapılır ve başvuru hakkında kabul edilebilirlik ya da kabul edilemezlik kararı verilir⁵⁰⁷. Kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığına oy birliği ile karar verilen başvurular hakkında, kabul edilemezlik kararı verilir. Oy birliği sağlanamayan dosyalar ise bölümlere havale edilir (6216 SY m.48/3)

6216 sayılı yasanın 48. maddesi uyarınca; anayasanın yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucuyu önemli bir zarara uğratmamış olan başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilmezliğine karar verilebilecektir. Bu yolla gayri ciddi veya “açıkça” yahut “çok muhtemelen” başarısızlıkla sonuçlanacağı öngörülen talepler bölümler önüne gelmeden sonuçlandırılabilir. Bu durum başvurucuyu, dilekçesinde verilecek kararın anayasal önemi konusunda yeterli kanıt sunma ve savlarını gerekçelendirme konusunda özenli davranmaya da sevk edecektir.⁵⁰⁸

Başvurucunun temel hak ihlali iddiasını yeterince kanıtlamadığı, dosyada ki delillerin bir ihlal olduğu iddiasını haklı göstermediği, yapılan müdahalenin açıkça meşru olduğunun görüldüğü ya da başvurucunun mağdur sıfatının ortadan kalktığı hallerde başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesi ile kabul edilemezlik kararı verilecektir. Kanunda açıkça yer almamakla birlikte AYM kötü niyetli⁵⁰⁹ başvuruları da bu şart kapsamında değerlendirerek kabul edilmezlik kararı verebilecektir⁵¹⁰.

---

⁵⁰⁷ E. Ergül, s.35

⁵⁰⁸ Ekinci, s.151

⁵⁰⁹ Mahkemenin talimatlarını kasten ihlal eden, saldırgan bir dille kaleme alınan, hakaret ya da sövme içeren, sahte belge ya da delile dayanan veya sırf mahkemeyi taciz etmeyi amaçlayan başvurular bu kapsamda değerlendirilebilir.

⁵¹⁰ Ali Rıza Çoban, “Yeni Anayasa Mahkemesi Kanunu’nun Mahkemenin İş Yüküne Etkisi Açısından Değerlendirilmesi”, Anayasa Şikâyeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikâyeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.172.

E. Esas Hakkındaki İnceleme

Yukarıdaki tüm aşamaları geçen ve kabul edilebilirliğine karar verilen bireysel başvurular AYM’nde bölümler marifetiyle esas incelemesine tabi tutulur. Bu aşamada, başvuru sahibinin gerçekten koruma altında olan haklarının kamu gücü tarafından ihlal edilip edilmediği araştırılmaktadır. Komisyon ve bölümler bu araştırmayı yaparken her türlü incelemeyi yapabilir ve gerekli görülen bilgi, belge ve delilleri ilgililerden isteyebilir. Bu inceleme dosya üzerinden yapılmakla beraber gerekli görülürse duruşma yapılmasına da karar verilebilecektir. (6216 SY.m.49)

Esas denetiminde bireyin, anayasaca güvence altına alınan temel haklarının, anayasada ve yasada ön görülen yöntemle korunup korunmadığı belirlenmeye çalışılmaktadır⁵¹¹. Bu aşamada AYM, sadece birey temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik bir inceleme yapmaktadır. Bu nedenle; *“Bölümlerin, bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemeleri, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağına belirlenmesi ile sınırlıdır. Bölümlerce kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz”* (6216 SY. m.49/6). Bu bağlamda Mahkeme, başvuru üzerine ne yerel mahkemenin somut olaydaki yasayı uygulamasını inceler ne de bu konuda karar verir. AYM, anayasa şikayeti üzerine yapacağı incelemede, vakıaların ve delillerin değerlendirilmesi ile hukukun somut olaya uygulanması ya da mahkemenin takdir yetkisini doğru olarak kullanıp kullanmadığını inceleyemez⁵¹².

Bireysel başvuru kurumu, temyiz veya istinaf benzeri bir başvuru yolu olarak görülemeyeceği gibi bu mercilerce verilen kararların incelenebileceği bir olağanüstü temyiz fırsatı olarak da nitelendirilemez. Burada genel mahkemelerce olay ya da delillerin doğru değerlendirilip değerlendirilmediği değil, başvuru sahibinin bir temel anayasal hakkının ihlal edilip edilmediği ve varsa bu ihlalin bireysel başvuru yolu dışında giderilip giderilemeyeceği incelenir⁵¹³

Son olarak, kanun bireysel başvuruyu bir çekişmeli yargı olarak kabul etmemiştir. Bunun doğal sonucu olarak esas incelemesi aşamasında, başvuru

---

⁵¹¹ Özbey s.66

⁵¹² Pekcanitez, s.260

⁵¹³ Hassemer, s.164; Kanadoğlu, Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması, s.40

karşısında bir davalı olmayacak ve bu nedenle iddia ve cevapların karşılıklı tebliğ edilme zorunluluğu bulunmayacaktır⁵¹⁴.

F. Denetimin Doğurduğu Sonuçlar

AYM tarafından yapılan esas incelemesi sonucunda; başvuru hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine yönelik bir karar verilerek bireysel başvuru yolu tamamlanmış olur. Bireysel başvuru sonucunda AYM, başvuru konusu işlemin anayasaya uygunluğunu inceler ve sonuçta bu işlemin (kanunun, idari işlemin veya mahkeme kararının) anayasaya uygun veya aykırı olduğuna karar verir⁵¹⁵.

Denetim sonucu Mahkeme; ihlal kararı verilmesi halinde; ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere de hükmedecektir. Bu bağlamda Mahkeme; esas incelemesinde, zorunlu gördüğü diğer geçici tedbirlere de karar verebilir⁵¹⁶ ve bu halde nihai kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir. Bu sürede karar verilemezse tedbir kararı kendiliğinden sona erecektir. Ancak her halükarda Mahkeme, yerindelik denetimi yapamayacak ve idari eylem ve işlem niteliğinde karar veremeyecektir. (6216 SY.m.49,50)

İhlal edilmeme kararı; başvuru hakkının bireysel başvuru kapsamındaki bir hakkının çiğnenmediği anlamına gelir ve devlet bu işlem ya da eylem yönünden aklanmış olur. Bu, bir anlamda işlemin anayasaya uygunluğunun da tespiti anlamına gelmektedir⁵¹⁷.

Başvurunun kabul edilip başvuru hakkının bulunması halinde ise; başvuru hakkının bireysel başvuru kapsamındaki bir temel hakkı kamu gücü tarafından zedelenmiştir ve Mahkeme verdiği bu kararlar, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedecektir. (6216 SY.m.50)

AYM'nin yapılması gerekenlere ilişkin hükmünün muhatabı genellikle işlem ya da eylemi veyahut ihmali gerçekleştiren kamu gücü olacaktır. Bu hüküm, işlemin ya da eylemin geri alınmasına hükmetme biçiminde tezahür edebileceği gibi ihmal

---

⁵¹⁴ Çoban, s.176

⁵¹⁵ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.446

⁵¹⁶ Maddede geçen “verebilir” ibaresi, bu hususun tamamıyla Mahkeme'nin takdirine bırakıldığı ya da takdir hakkının sınırsız olduğu biçiminde anlaşılabilir. Mahkeme'ye bu konuda tanınan yetki, ancak başvuru hakkının korunması açısından zorunluluk varsa kullanılabilir. (Ekinci, s.154)

⁵¹⁷ Özbey, s.335

söz konusu ise belirli bir işlem ya da eylem gerçekleştirme yükümlülüğü getirme biçiminde de tezahür edebilecektir⁵¹⁸.

Burada Mahkeme, bir ihlal söz konusu olduğunda, ilgili kurumların yükümlülüklerini etkili bir biçimde yerine getirebilmesi için gerekli önlemlere hükmedebilmelidir⁵¹⁹. Bu yolla, alışılmış usul hukuku olanaklarının tüketilmiş olmasına karşın varlığını sürdüren temel hak zedelenmelerinin önlenmesi sağlanmış olacaktır⁵²⁰.

Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir (6216 SY m.50/2)

Son olarak AYM'ne bireysel başvurunun etkili bir başvuru yolu olarak nitelenebilmesi için, koruma yükümlülüğüne aykırılık halinde hükmedilebilecek tazminat miktarları açısından, AİHM'nin benzer davalarda verdiği tazminat miktarlarının dikkate alınması önemle vurgulanmalıdır⁵²¹.

G. Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması

Burada değinilmesi gereken diğer bir konu da bireysel başvuru hakkının kötüye kullanımınıdır. Bu kurumdan beklenen toplumsal yararın elde edilmesi, Mahkeme önündeki iş yükünün aşırı düzeyde artmasının engellenmesiyle mümkündür. Bu hakkın suiistimaline karşı önlem alınmaması, gereksiz zaman ve emek kayıplarına neden olabilecektir⁵²².

Bireysel başvuru yolu, herkese açık bir başvuru yolu olması nedeniyle muhtemelen çok sayıda bireysel başvuru yapılacak ve AYM'nin iş yükünün önemli

---

⁵¹⁸ Özbey, 335

⁵¹⁹ Oya Boyar, **Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, (Ed. Sibel İnceoğlu), Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s.69

⁵²⁰ Gören, AYM'ne Kişisel Başvuru, s.132

⁵²¹ Boyar, s.70

⁵²² Ekinci, s.158

bir bölümünü bu başvurular oluşturacaktır⁵²³. Bu nedenle kötü niyetli ve açıkça dayanaktan yoksun başvurular önemli bir sorun olarak gözükmektedir.

Yukarıda ifade edilen muhtemel sakıncayı gidermek için yasa koyucu 6216 sayılı yasa ile bu konuda bir yaptırıma yer vermiştir. Buna göre; “*Bireysel başvuru hakkını açıkça kötüye kullandığı tespit edilen başvuruçular aleyhine, yargılama giderlerinin dışında, ayrıca iki bin Türk Lirasından fazla olmamak üzere disiplin para cezasına hükmedilebilir*”. Söz konusu düzenleme ile kötü niyetli ve temelsiz başvuruların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemenin başarısı da hiç şüphesiz uygulama sürecinde ortaya çıkacaktır.

---

⁵²³ Bkz. “2012 Yılına ait Bireysel Başvuru İstatistikleri”, <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=4&lang=0>, (20.05.2013)

ÜÇÜNÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN YAŞADIĞI TEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ VE YARGISAL AKTİVİZM

AYM merkezli tartışmaların başında, anayasa yargıcının görevini ifa ederken kaçınılmaz olarak yapması gereken yorum, bu yorumun ve yetkilerinin sınırı⁵²⁴ ile ilgili temel bir sorun olan, yargısal aktivizm gelmektedir. Yargıcın kaçınılmaz olarak başvuracağı bir olgu olan yorum, hukukun ve bu arada anayasanın uygulanmasında en önemli unsurdur ve yürürlükteki hukuk ve anayasa metninin basit bir bilgisinden ibaret değildir. Bu faaliyet aynı zamanda hukukun biçimlendirilmesi anlamına da gelmektedir⁵²⁵.

Anayasa yargıcının anayasal yorum sonucunda temsili organların çıkardığı kanunları veya aldığı kararları aciz bırakması, demokrasi cephesinden tartışma konusu olmaktadır⁵²⁶. Nitekim gerek 61 gerekse 82 anayasaları esas alındığında AYM'nin demokratik meşruluk sorununun temelinde, yasama organı üzerindeki müdahaleci ve sınırlayıcı, yani aktivist bir tutumun etkili olduğu dile getirilmektedir⁵²⁷.

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sürecinde AYM'nin anayasa hükümlerini anlamlandırmaya çalışan temel organ olduğu düşünüldüğünde, bu mahkemenin anayasa hükümlerini değişik koşullara göre yorumlama ve somutlaştırmada vazgeçilmez bir işlevi yerine getirmekte olduğu görülmektedir. Burada denetim yaparken, anayasa yargıcının gerçekleştirdiği yorumunun aktif (müdahaleci) olup olmaması⁵²⁸ bizi yargısal aktivizm konusuna götürmektedir.

Aktif bir yargısal yaklaşım (yargısal aktivizm) durumunda anayasa yargısı, yasama çoğunluğunun siyasal tercihlerini önemli ölçüde değişikliklere uğratabilir; hatta bunları zaman zaman tersine çevirebilir. Buna karşılık, anayasa yargıçlarının münhasıran politik sorunlara karışma konusunda kendilerini frenledikleri durumlarda

---

⁵²⁴ O. Ergül, s.138.

⁵²⁵ Sancar, ss.206-207.

⁵²⁶ Gülsoy, s.240.

⁵²⁷ Güleler, s.262.

⁵²⁸ Hakyemez s.33.

ise anayasa yargısının meşruluğuna yönelik itirazlar azalacaktır⁵²⁹. Birinci durumun varlığı halinde anayasa yargısının görevi bir tür anayasa yapma işlemine dönüşebilir ve o zaman anayasal yorum yapma bir “anayasa mühendisliği” aracı haline gelir ki demokrasi kuramı açısından anayasa yargısının sınırları ile ilgili asıl sorun da bu noktada ortaya çıkmaktadır⁵³⁰.

Bu doğrultuda yargısal aktivizm şu şekilde tanımlanabilir. Gerçekleştirdikleri anayasaya uygunluk denetimi sürecinde mahkemelerin, belli bir sonuç elde etmeye odaklanmış aktif bir yaklaşımla, anayasa hükümlerini sahip olduğu anlamı zorlayacak ya da bazen tamamen ters yüz edecek biçimde yorumlayarak, nihai aşamada yasama tasarruflarına ilişkin olarak siyasal iradenin de hedeflemediği yeni uygulamalara yol açabilen kararlar vermeleri durumudur⁵³¹.

Günümüzde yargısal aktivizm daha çok, kamu uygulamalarıyla ilgili olarak yargısal karar verirken hâkimlerin başka faktörler yanında kendi kişisel görüşlerini katarak karar vermeleri şeklinde cereyan etmektedir⁵³². Anayasa yargıçlarının anayasaya uygunluk denetimi yaparken kendi değer önceliklerini veya kişisel tercihlerini, açık pozitif tanımlı olmayan, özgürlük, eşitlik, adalet gibi görece boş kalıplar içinde ön plana geçirme ihtimali veya eğilimi iddiaları⁵³³, aktivizm eleştirisinin temelinde yer almaktadır. Mahkeme yargıçları bu aktivizmini anayasa hükümlerinden hareketle yapmaktadır, ancak aslında bu tutumu ile aktivist karar verme noktasında anayasa hükümlerini zorlamaktadır. Hatta bazı durumlarda tamamen anayasa hükümlerinin öngördüğü anlamın dışına çıkarak kendi algılamasına göre anayasaya aykırı bir sonuç ortaya koyabilmektedir⁵³⁴.

Yargısal aktivizm olumlu (pozitif) ve olumsuz (negatif) olmak üzere iki alt başlık altında incelenmektedir. Yargısal aktivizmin olumlu anlamı, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında AYM'nin aktif rolüne vurgu yapmaktadır. Nitekim insan haklarını korumak, anayasa yargısının demokrasinin pekişmesine yaptığı en önemli katkı olarak öne çıktığı gibi, yargıcın kurucu rolünü ilerleten ve aktivitesinin

---

⁵²⁹ Hakyemez s.34

⁵³⁰ Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s.94

⁵³¹ Hakyemez, s.35

⁵³² Fatih Öztürk, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Politik Sorun ve Yargısal Aktivizm Doktrini: Anayasal Yargı Denetimi Gerekli mi?**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s.117

⁵³³ Dikmen Caniklioğlu, s.271

⁵³⁴ Hakyemez s.36

desteklendiği en önemli alan olarak görülmektedir⁵³⁵. Yargısal aktivizmin olumsuz anlamında ise, Mahkemelerin kendi alanlarının dışına çıkarak, kuvvetler ayrılığı dengesini yasama ve yürütme aleyhine bozan bir tutum ifade edilirken; olumlu yargısal aktivizm Mahkeme'nin insan haklarının korunması konusunda aktif bir tutum sergilemesi ve bu konuda inisiyatif alabilmesi olarak ifade edilmektedir.

“Olumsuz yargısal aktivizm”, kuvvetler ayrılığı noktasında sınırları belli olmayan bir güç tanırken, “olumlu yargısal aktivizm” ise özellikle temel hak ve özgürlüklere ilişkin kararlar başta olmak üzere, bireyin korunmasına dönük her türlü alanda mahkemelerin kendilerini geliştirebilmelerinde hayati rol oynamaktadır⁵³⁶. İnsan hakları lehine olan aktivizm olumlu kabul edilmekle beraber, siyasal iktidarın hak ve özgürlüklerle doğrudan ilgili olmayan temel kamusal politikalarının denetlendiği durumlarda iptal kararı verebilmek amacıyla sergilenen aktivist tutum için aynı şeyi söylemek mümkün değildir⁵³⁷.

Türk AYM açısından bu konuya bakıldığında -aşağıda da değinileceği üzere- Mahkeme, bazı dönemlerde yetki sınırlarını zorlayıcı, siyaset alanına müdahale izlenimi uyandıracak kararlar aldığı gibi kendini sınırlama yönünde kararlara⁵³⁸ da imza atmıştır. AYM geliştirdiği birçok içtihat⁵³⁹ ile, kendi yetki alanını genişletme yönünde tavır takınmış, verdiği kararlarla ülke siyasetinde belirleyici bir role soyunarak olumsuz ve müdahaleci bir tutum sergilemiştir. AYM bunu yaparken, seçilmiş organların siyasi takdir yetkisine müdahaleden kaçınan bir “kendi kendini sınırlama” yaklaşımı değil, anayasal yetkilerini yorum yoluyla sürekli genişleten aktivist bir tutum izlemiştir⁵⁴⁰. Bunda hiç şüphesiz, kuruluşunun bir askeri müdahale

---

⁵³⁵ Dikmen Caniklioğlu, s.272

⁵³⁶ Gülener, s.264

⁵³⁷ Hakyemez, s.38

⁵³⁸ Bkz. E.S.: 1994/82, K.S.: 1995/9, K.T.: 15.02.1995

http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1192&content= ve E.S.: 1985/31, K.S.: 1986/11, K.T.: 27.03.1986

http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=735&content= (01.10.2013)

⁵³⁹ Anayasa değişikliklerinin esastan denetlenmesi, Mahkeme'nin kendisini yürütmeyi durdurma kararı vermeye yetkili görmesi, Anayasanın amir hükmüne rağmen kararların gerekçesiz yayınlanması, Cumhurbaşkanlığı seçimi gibi salt siyasal bir konuya müdahil olması, bu içtihatlarla örnek olarak gösterilebilir. Türk AYM kararlarında yargısal aktivizm konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. F. Öztürk, ss.125-148

⁵⁴⁰ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.443

neticesinde başlaması gibi, kuruluşundan bu yana siyasal sistemin başka müdahalelerle kesintiye uğramasının da payı büyüktür⁵⁴¹.

Kanaatimizce yargısal aktivizm sorununun özünde, AYM yargıcının temel işi olan hukukilik denetimini aşarak, yerindelik denetimine kayması yer almaktadır. Bu yolla yargıç, demokratik yollarla devleti yönetme sıfatını kazanan kişi ve organların yetki alanlarına girmekte ve bir yetki gaspına yol açmaktadır. Oysa yargıçların görevi yasama ve yürütme erkleri tarafından takdir edilecek hususlarda neyin iyi ya da neyin daha yerinde olduğunu saptamak değil; bu erklerin işlemlerini hukuka uygunluk yönünden denetlemektir. Bu doğrultuda AYM'nin de temel işlevi, denetim konusu işlemlerin anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Bunun ötesine geçip hukukilik denetimini aşarak müdahaleci bir tavır takınılması, mahkemenin varlık temelini de özünden sarsacaktır.

AYM'nin olumsuz anlamda yargısal aktivizmde bulunmaması, hukuk düzeninin kendisine tanıdığı sınırlar çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Bu konuda asıl görev hiç şüphesiz anayasa yargıçlarına düşmektedir ve Mahkeme'nin politika belirleyici bir hale dönüşmesini engellemek onların elindedir⁵⁴². Aksi takdirde aşağıda inceleneceği üzere Mahkeme'nin demokratik meşruluğu bu nedenle zaafa uğrayabilecek ve Mahkeme'nin varlığı sorgulanır hale gelebilecektir.

İnsan haklarının korunup geliştirilmesini hedef alan olumlu anlamda yargısal aktivizm ise, AYM açısından zaruri olmakla beraber kaçınılmazdır da. Zira günümüzde, en temel değerler manzumesi olarak kabul gören temel hak ve özgürlüklerin korunması, Mahkeme'nin hayati işlevidir. Geline bu noktada, bireysel başvuruların incelenmeye başlanması ile birlikte Mahkeme'nin, birey hak ve özgürlüklerinin korunması adına aktif bir tutum sergilenmesinin yadırganacak bir yanı da yoktur. Son tahlilde, yargısal aktivizm kavramının olumsuz yanının frenlenmesi ile olumlu anlamının öncelenmesi, Mahkemelerin meşruiyet temelini güçlendirecek ve meşruiyet tartışmalarında Mahkemelerin elini güçlendiren temel bir argüman olabilecektir.

---

⁵⁴¹ Gülsoy, s.251

⁵⁴² Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s.95

II. ANAYASA MAHKEMELERİNİN DEMOKRATİK MEŞRUIYETİ SORUNU

Anayasa mahkemeleri etrafında cereyan eden en temel ve köklü tartışmalardan biri de Mahkemelerin meşruiyeti sorunudur. Söz konusu tartışmanın sağlıklı bir şekilde irdelenmesi için atılması gereken ilk adım, “meşruiyet” kavramı⁵⁴³na açıklık getirmektir. Bu doğrultuda meşruluk, devlet iktidarının kaynağı ve kullanılış biçimleri bakımlarından, yönetilenlerin inançlarına uygun olma niteliğidir⁵⁴⁴.

Diğer bir anlatımla meşruiyet kavramı, öncelikle bir kurum ya da kuralın kendisinin üzerinde bulunan hukuksal ya da etik bir norma uygunluğunu ifade etmektedir. Bu yönü ile meşruiyet kavramı, hukukilik kavramından kesin sınırlarla ayrılmakta, bir hukuk kuralına uygun olmanın çok çok ötesinde bir anlamı ihtiva eder hale gelmektedir⁵⁴⁵. Sonuçta meşruiyet kavramı, sadece yürürlükteki hukuka uygun olmayı değil, bunun ötesinde her zaman gerçekleştirilmesi mümkün olmayan yüksek bir ideali temsil etmektedir⁵⁴⁶.

Günümüz demokrasilerinde devleti oluşturan erklerin ve özellikle siyasal iktidarların meşruluğu büyük ölçüde halk iradesine dayanmaktadır. Demokratik devletlerde halk kendisini temsil edecek temsilcileri seçim yoluyla belirlemekte, bu temsilciler tarafından oluşturulan meclisler ise yasama faaliyetini yürütmektedir. Son yüzyılda devletin tüm idari faaliyetlerinin yanı sıra yasama faaliyetlerinin de denetlenmesi gerektiğinin kabul edilmesiyle birlikte, bir hukuk disiplini olarak anayasa yargısı gelişmiş ve anayasa mahkemeleri ortaya çıkmıştır. Bu mahkemeler ise yapıları itibariyle doğrudan halk iradesine dayanmayan ve atama yoluyla göreve gelen yargıçlardan oluşmuş yargısal organlardır. Atama yoluyla iş başına gelen ve doğrudan halk iradesine dayanmayan mahkemelerin, seçimle iş başına gelmesi ve doğrudan halk iradesine dayanması sebebiyle mutlak demokratik meşruluğa sahip olan yasama meclislerini denetlemesi, beraberinde bazı sorunları getirmiştir.

---

⁵⁴³ “Meşruiyet Kavramı” ile ilgili dilbilimsel olarak detaylı bilgi için bkz. Z. Arslan, Anayasa Teorisi, ss.43-46; Gülener, ss.134-140; Dikmen Caniklioğlu, ss.17-24

⁵⁴⁴ Teziç, Anayasa Hukuku, s.93

⁵⁴⁵ Ender Ethem Atay, "Hukukta Meşruiyet Kavramı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 1997, ss.123-125

⁵⁴⁶ Atay, ss.162-163

Bu bağlamda anayasa yargısını kabul eden hemen hemen bütün ülkelerde temel bir sorun ile karşılaşıldığı görülmektedir. Buna sorun: “ halkın temsilcilerinden oluşan parlamento üzerinde, belli sayıda yargıçlardan oluşan bir mahkemenin, yaptığı denetimin demokratik ilkelerle bağdaşıp bağdaşmadığıdır⁵⁴⁷.” İşte bu sorun anayasa yargısının ve anayasa mahkemelerinin meşruiyeti sorununu da beraberinde getirmiştir.

Anayasa yargısı, varlık nedenini ve dolayısıyla meşruiyetini bizzat anayasanın kendisinden almaktadır. Buna göre, kanunların anayasa mahkemeleri tarafından denetiminde ona meşruluk kazandıran yegâne şey anayasanın ta kendisi olup, anayasa yargısının varlık nedeni, anayasa ile kanunlar arasındaki hiyerarşinin müeyyidelendirilmesinden başka bir şey değildir⁵⁴⁸.

Normlar piramidi içerisinde hiyerarşik olarak en üstte yer alan anayasa kurallarına diğer hukuki düzenlemelerin uygun olması zorunluluğunun ortaya çıkarmış olduğu durum, hukuk mantığı açısından kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen anayasa yargısının yerine getirmiş olduğu yargısal faaliyetin neden meşru olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır⁵⁴⁹. Bu görev anayasa yargısına, iktidarı kuran ve toplumsal rızayı sağlayan temel hukuki belge olan anayasa tarafından verilmiştir. Bu durum aynı zamanda anayasa yargısının hukuki meşruluğunun da temelini oluşturmaktadır⁵⁵⁰.

Günümüz demokrasilerinde en üstün değer insan temel hak ve özgürlükleridir. Yine bu doğrultuda günümüz anayasal demokrasilerinde anayasa yargısının en temel işlevi, birey hak ve özgürlüklerini korumak ve bu haklara yönelik müdahalelere engel olmaktır. Görüldüğü üzere anayasa mahkemeleri yerine getirdiği bu temel işlevi⁵⁵¹ ile demokrasinin gerçek anlamda hayata geçirilmesine katkı sunmaktadır ki bu da anayasa mahkemelerine demokratik meşruluğu kazandıran temel unsurdur⁵⁵². Bu bağlamda evrensel hukuk ilkelerine ve anayasalara aykırı işlemler tesis eden yasama meclislerinin, bu amaçla özel olarak kurulmuş

---

⁵⁴⁷ Teziç, Anayasa Hukuku, s.190

⁵⁴⁸ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.423

⁵⁴⁹ Hekimoğlu, s.20

⁵⁵⁰ Gülener, s.143

⁵⁵¹ Bahse konu işlevin yerine getirilememesi durumunda anayasa yargısının demokratik meşruluğunun sona ereceği yönündeki görüş için bkz. Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s.89.

⁵⁵² Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.52

mahkemeler tarafından denetiminin, demokrasi ilkesi ile çelişen bir yanının olmadığı aşikârdır⁵⁵³.

Anayasa yargısı, demokratik bir toplumda, siyasal katılmanın bir başka boyutu olan yargı yolu ile katılmayı da ifade etmektedir. Bu yolla, yasamaya ve bir ölçüde idareye karşı sorunları dile getirme güçlüğü içinde olanlar, bir uyuşmazlığın çıkmasından yararlanarak, itiraz yoluyla, anayasaya aykırılığı ileri sürmek suretiyle, sorunlarını çözmeye bir çıkış yolu bulma imkânına kavuşabilirler⁵⁵⁴. Böylece bireylerin, devlet işleyişine yönelik bir *katılımı* söz konusu olacak ve bu durum demokrasi ilkesinin daha da işlevsel bir hal almasını sağlayacaktır.

Bu doğrultuda anayasa yargısı meşruiyetini doğrudan doğruya çağdaş özgürlükçü demokrasinin merkezi olan ‘birey’i temsil etme, onun sesi olma işlev ve konumundan almaktadır. İşte böylece gerçek, çağdaş, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ülkü ve ilkelerine inanmış bir anayasa yargısı tek başına bir ‘birey’i, yani ‘marjinal’i tüm toplumsal ve kamusal yaşamın ‘merkez’i haline dönüştürebilmektedir⁵⁵⁵.

Anayasa yargısının amacı, anayasaya aykırı yasama faaliyeti yapıp yapılmadığını belirleyerek, insan haklarını korumaktır. Amacı bu şekilde ortaya konan anayasa yargısı, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini demokratik bir toplumda olması gerektiği biçimde koruma işlevini yerine getirmiyor ya da getiremiyorsa, meşruluk temelini de yitirmiş olacaktır⁵⁵⁶. Şu halde temel hak ve özgürlükleri siyasal otorite karşısında koruyan bir anayasa yargısı, bu görevini ifa ettiği ölçüde, çağdaş demokratik rejimin kazandığı yeni boyutlar açısından siyasi bir meşruluk temeline de sahip olacaktır⁵⁵⁷.

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, demokrasinin gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Demokrasi yalnızca iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesi olmayıp, aynı zamanda iktidarın, anayasanın çizdiği yetki sınırlarına göre kullanılmasıyla da ilgilidir. Bu bakımdan temel hakların korunmasını sağlayan

---

⁵⁵³ Gülener, s.154

⁵⁵⁴ Teziç, Esas Açısından Denetim, s.37

⁵⁵⁵ İlhan Özay, "Anayasa Mahkemesi (Ya Da Yargısının) Meşruiyeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:9, Sayı:3, 1992, s.74 (Anayasa Mahkemesi'nin Meşruiyeti).

⁵⁵⁶ Mehmet Turhan, "Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu", **Anayasa Yargısı İncelemeleri-1**, Ed.:Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006, s.62 (Anayasa Yargısının İşlevi ve Meşruluğu).

⁵⁵⁷ Hekimoğlu, s.27

ve bunu güçlendiren her mekanizma demokrasinin de gelişimine uygundur⁵⁵⁸. Başka bir ifadeyle, demokrasinin amacı insan haklarını korumak olduğu gibi, demokrasinin yaşaması da ancak insan haklarının etkin bir biçimde korunduğu bir toplumda söz konusu olabilir. Dolayısıyla, iktidarın, insan haklarına saygı göstererek anayasanın çizdiği yetki sınırlarına göre kullanılması da demokrasinin gelişen boyutudur. Temel hakların korunmasını sağlayan ve bu yönüyle insan hakları hazinesinin bekçisi⁵⁵⁹ olarak nitelenen anayasa yargısı, demokrasinin gelişmesine de uygundur⁵⁶⁰.

Günümüz demokrasi anlayışında “çoğunlukçu” sistem terk edilmiş “çoğulcu” demokrasi anlayışına geçilmiştir. Buna göre devlet yönetiminde tüm söz çoğunluğu temsil eden siyasi iktidarda değildir ve azınlığı oluşturan grupların da devlet yönetiminde söz sahibi olabilmesinin yolu açılmıştır. İşte anayasa mahkemeleri çoğunluk iktidarını sınırlayan işleviyle azınlık haklarının korunmasına da katkı sunmakta ve çoğulcu demokrasi anlayışının gelişmesine hizmet etmektedirler. Bu nedenle anayasa mahkemeleri, “çoğunlukçu rejim” den “çoğulcu rejim” e geçişi simgelemektedir⁵⁶¹.

Günümüzde siyasal düzen parlamentonun mutlak egemenliğine değil, ulus egemenliğine dayalıdır. Anayasa yargısının amacı siyasi kimlikli yasa koyucuyu, insan haklarının ve adaletin gerekleriyle sınırlayıp bu konudaki denetlemeleriyle onu, işlevinde hukukla bağlayarak egemenliğin siyasal iktidarın değil, gerçekte ulusun olmasını sağlamaktır⁵⁶². Bu doğrultuda kanunun⁵⁶³ da sadece siyasi iradenin bir ürünü olmadığı, çok sayıda iradenin katılımı ile üretilerek meşruluk kazandığı savunulmaktadır⁵⁶⁴.

---

⁵⁵⁸ Teziç, Anayasa Hukuku, s.190

⁵⁵⁹ John Stuart Mill, **On Liberty**, Edited with an Introduction by Currin v. Shields, The Liberal Arts Press, New York, 1956, p.1-2’den aktaran Hasan Tahsin Fendoğlu, “Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Uygulanmasında Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 17, Sayı:6, 2000, s.365 (Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri).

⁵⁶⁰ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s.463

⁵⁶¹ Ergun Özbudun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993, s.158 (Anayasa Yapımı).

⁵⁶² Dikmen Canikoğlu, s.309

⁵⁶³ Anayasa Mahkemelerinin varlığı, yasa’nın anlamını dönüştürdüğü gibi, normatif iktidarı da dönüştürmüştür. Artık parlamento tarafından yasa formunda çıkartılan her ürün “yasa” değildir, çoğunluğun siyasi tercihidir. Yasa ancak anayasaya saygı içerisinde gerçek anlamına kavuşmaktadır. Halk, üstün iradesini temsilcilerin iradesinin ifadesi olan “yasa”da değil “anayasada” açıklar; bu nedenle temsilcilerin iradesi zorunlu olarak ikincildir ve anayasada açıklanan halkın iradesine uygun olmalıdır. (D.Rousseau, La Justice Constionnelle, 44’den aktaran Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.239)

⁵⁶⁴ Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.170

Bu nedenle, artık egemenliğin sahibinin ulus olduğu, dolayısıyla hiçbir organın, bu arada parlamentonun da egemen olmadığı; yasama, yürütme ve yargı organlarının, egemenliğin gerçek sahibi olan ulusun çıkar, gereksinim ve isteği doğrultusunda ve onun anayasa ile verdiği yetki ile görev yaptığı, bu bağlamda bu düzende demokratik meşruiyeti bulunmayan hiçbir anayasal organ bulunmadığı kabul edilmektedir⁵⁶⁵. Bu anayasal organlardan biri olan Anayasa Mahkemesi de hiç şüphesiz demokratik meşruluğu haizdir.

Yasama organı tarafından yapılan kanunların bazı dönemlerde birey hak ve özgürlüklerini ihlal edici unsurlar taşıdığı görülebilmektedir. İşte bu aşamada devreye giren anayasa yargısı, yasa koyucunun kanunun üstünde yer alan evrensel değerlere saygı göstermesini sağlar. Yapılan bu denetimle siyasal çoğunluğu elinde bulunduran siyasal iktidarın frenlenmesi söz konusu olabilmektedir. Anayasa yargısı, öncelikle siyasal iktidarı sınırlandırmada etkili bir denetim organı olarak, sonra demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları oldukları çağdaş anayasaları pek çoğunda tanınıp güvence altına alınan siyasal partilerin faaliyetlerinin anayasal çerçevede sürdürülmesinde oynadıkları etkin rolle, demokratik sistemi korumaktadırlar⁵⁶⁶.

Demokrasi⁵⁶⁷, siyasal iktidarın salt seçimle gelip seçimle gitmesini örgütleyen bir yönetim biçiminden ibaret değildir. İktidarın anayasanın çizdiği yetki sınırları çerçevesinde kullanılması da sistemin gereğidir. Buna göre temel hakların korunması ve güçlendirilmesini sağlayan her mekanizmada olduğu gibi, anayasaya uygunluk denetimi mekanizması da demokrasinin ve demokratik gelişimin zorunlu bir gereğidir⁵⁶⁸.

Anayasa yargısının meşruiyeti, anayasa yargısının işlevleriyle doğru orantılıdır. Çünkü anayasa yasasının işlevi, bir nevi bireyi temsil etmek olduğundan meşruiyet sorunu da aslında burada kendisine cevap bulmaktadır. Bundan dolayı anayasa yargısı meşruiyetini, doğrudan doğruya çağdaş ve özgürlükçü demokrasinin merkezi olan bireyi temsil etme, onun sesi olma işlev ve konumundan almaktadır⁵⁶⁹. Bu doğrultuda AYM de “özgürlükçü”, “hak-eksenli” bir yaklaşımı benimseyerek,

⁵⁶⁵ Özay, Anayasa Mahkemesinin Meşruiyeti, s.71

⁵⁶⁶ Dikmen Canikoğlu, s.256

⁵⁶⁷ Demokrasi kavramının temellendirilmesi adına bkz. Gülener, s.149

⁵⁶⁸ Dikmen Canikoğlu, s.258

⁵⁶⁹ Özay, Anayasa Mahkemesinin Meşruiyeti, ss.73-74

anayasanın –ve dolayısıyla kendisinin- meşrulaş(tırıl)masına katkıda bulunabilmektedir⁵⁷⁰.

Sonuç olarak, daha önce değinildiği üzere AYM; anayasanın üstünlüğünü korumak, anayasal kurumlar arasında dengeyi sağlamak ve insan haklarının korunması konusundaki işlevleri nedeniyle hem hukuki hem de demokratik meşruluğa sahip anayasal bir organdır. Devlet iktidarını kullanan diğer anayasal organlar gibi anayasa mahkemeleri de meşruiyetlerini doğrudan anayasalardan almaktadırlar. Bu nedenle öğretilerde en önde gelen bilim adamlarının paylaştığı ortak sonuç ve kanı; egemenliğin sadece ulusta olduğu ve onun tarafından kullanılacağı ve gücünü, anayasa uyarınca ulus ve toplumdaki alan AYM'nin de yetkisinin gerçek bir demokratik güç kaynağına dayandığı, diğer bir deyişle anayasa yargısının 'demokratik düzenin meşru ve doğal bir kurumu' olduğudur⁵⁷¹.

III. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KURULUŞU İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÖNERİLER

Türk AYM, Avrupa modeli anayasa yargısı sistemi ışığında oluşturulmuş ve her iki anayasa döneminde de kuruluş ve işleyişi bu model çerçevesinde gelişmiştir. Bununla beraber Türk AYM, her iki anayasa döneminde de kuruluş ve işleyişi bakımından kendine özgü bir yapı içerisinde şekillenmiş ve çıkış noktası olan Avrupa modeli anayasa mahkemelerinden bazı noktalarda ayrılmıştır. Öyle ki, uygulamamız "kendine özgü"⁵⁷² "Türk Tipi Anayasa Yargısı" modeli olarak isimlendirilmiştir⁵⁷³.

Türk AYM'nin kendine özgü bu yapısı her iki anayasa döneminde de doktrinde çokça tartışılmış ve gelinen bu noktada günümüz AYM'nin kuruluş ve işleyişinin oluşmasında itici güç olmuştur. Bu konudaki temel sorun başlıkları şu şekilde sıralanabilecektir:

---

⁵⁷⁰ Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.54

⁵⁷¹ Özay, Anayasa Mahkemesinin Meşruiyeti, s.73

⁵⁷² Hakyemez, s.388

⁵⁷³ Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.259

A.Üyelerin Belirlenme Biçimi

AYM üyeleri merkezli tartışmaların başında hiç şüphesiz, üyelerin belirlenme usul ve yöntemleri gelmektedir. Bu konuda yapılan temel ayırım atama sistemi, seçme sistemi ve karma sistem'dir⁵⁷⁴.

Atama yöntemi, AYM üyelerinin, anayasa veya ilgili yasada gösterilen kişilerin iradesine bırakılarak seçilmesidir. Seçim kararı iradesine bırakılan bu kişiler devlet başkanı olabileceği gibi, yasama, yürütme ve yargı organı içinde de olabilir⁵⁷⁵. Örneğin Fransa'da Anayasa Konseyi üyelerinin üçünün Cumhurbaşkanı, üçünün Millet Meclisi ve diğer üçünün de Senato Başkanı tarafından atanması, bu sistemin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁷⁶. Avrupa modeli içerisinde sadece Fransa'da, üyelerin hepsi atama yoluyla belirlenmektedir⁵⁷⁷.

Seçim sistemi, AYM üyelerinin, yasama organınca ve genellikle çoğunluk oyuyla seçilmesi esasına dayanır. Almanya Federal AYM, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Slovenya anayasa mahkemeleri ile İsviçre Federal Mahkemesi'nde bu sistem uygulanmaktadır. Almanya, Belçika, Macaristan, Polonya gibi bazı ülkelerde AYM'ne üye seçmede bütün yetki doğrudan doğruya yasama organına verilmektedir. Bu seçime yürütme organı veya yargı organı herhangi bir şekilde karıştırılmamaktadır⁵⁷⁸.

Bu sistemde, öngörülen nitelikli çoğunluk sayılarına ulaşma güçlüğü nedeniyle parlamentoda çoğunluğa sahip parti ya da partiler koalisyonu, seçilecek yargıçların tercihi konusunda muhalefetle uzlaşma gereğini duyar. Siyasal uzlaşma da mahkemenin aynı düşünce grubunun tekeli altına girmesini önler. Böylece, hukuki ve siyasal fikir akımlarının başlıcalarının yüksek mahkemede temsili güvence altına alınmış olur⁵⁷⁹.

Avrupa modelinde genel olarak geçerli olan uygulama olan karma sistem ise, AYM üyelerini atama ve seçim sistemi birlikteliğine dayanan belirleme tarzıdır⁵⁸⁰.

---

⁵⁷⁴ Anayasa Mahkemelerinin üye kompozisyonlarının benimsenmesinde kullanılan söz konusu üç temel sistem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güleler, s.296

⁵⁷⁵ Bülent Ulaş, "Anayasa Mahkemesi Üyeliği", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:1-2, Ankara, 2005, s.321

⁵⁷⁶ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.429

⁵⁷⁷ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.33

⁵⁷⁸ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.432

⁵⁷⁹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.35

⁵⁸⁰ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.36

Bu sistemde üyelerin belirlenmesinde atama yetkisi kullanan devlet adamları etkili olduğu gibi halk iradesinin yansıdığı yasama meclisleri de etkilidir. Bu sistem, devlet organlarının bütününe katılımını sağlamaya önem vermektedir. Çünkü bu sistemde yargıçları seçmeye ve atamaya yetkili makamlar Cumhurbaşkanı, yasama organı, hükümet ve çeşitli yargı organları gibi bir çeşitlilik göstermektedir⁵⁸¹.

Yukarıda kısaca izah edilen sistemler incelendiğinde karma sistemin en ideal ve hakkaniyetli çözümü içerdiği söylenebilir. Çünkü bu sistemde devlet denen organizmayı oluşturan temel sacayağı olan yasama, yürütme ve yargı dışlanmamış ve AYM üyeliği seçiminde söz sahibi konumuna getirilmiştir.

Ülkemiz AYM açısından bakıldığında, 61 anayasası döneminde AYM üye belirleme kurallarının karma sistemi yansıttığı görülmektedir. Çünkü 61 anayasasının 1488 sayılı yasa ile değişik 145. maddesi uyarınca Mahkeme'nin asıl ve yedek üyeleri Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Cumhurbaşkanı'nca belirlenmektedir. Görüldüğü üzere bu sistemde devletin herhangi bir erki dışlanmamış değildir. Memleketin özelliği ve AYM'ne ilk kez yer veren bir ülke olma özelliğine ve de ulusal iradeye karşı beslenen güvensizliğe rağmen 61 anayasası, yasama organını AYM'ne yargıç seçme konusunda tamamen dışlamamıştır⁵⁸².

82 anayasası ise yürürlüğe girdiği ilk haliyle, 61 döneminde var olan bu dengeyi yasama meclisi aleyhine bozmuştur. 82 anayasası ilk haliyle, yüksek yargı organları ağırlıklı öneri ve gösterilen adaylar arasından Cumhurbaşkanı tarafından "seçip atama" usulü öngörmekle⁵⁸³, yasama organını tamamen dışlamıştır. Türkiye'de AYM'nin yapılanmasında üyelerin belirlenmesi yönünden, demokratik olmayan bu oluşum, onu Avrupa modelinde geçerli ortak uygulama tarzının dışına çıkarmıştır⁵⁸⁴.

82 anayasası, TBMM'nin AYM'ne yargıç seçmesini kaldırdığı gibi, AYM yargıçlarının hepsinin gösterilen adaylar arasından ya da doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanması usulünü kabul etmiştir⁵⁸⁵. 82 anayasasının ilk halinde üye kompozisyonunun belirlenmesinde parlamentoyu devre dışı bırakan bir atama

---

⁵⁸¹ Türe, s.48

⁵⁸² Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.261

⁵⁸³ Hakyemez, s.379

⁵⁸⁴ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.41

⁵⁸⁵ Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.207

usulünün öngörülmesi, bu dönemde Mahkeme'nin demokratik meşruluğunun sağlanmasında en temel sorunların başında gelmiştir⁵⁸⁶.

61 anayasası döneminde Avrupa modeline paralel gelişen üye seçim sisteminde, 82 anayasasının ilk halinde yaşanan sapma nedeniyle, doktrinde yazarların büyük çoğunluğunca söz konusu durum eleştirilmiştir⁵⁸⁷. Yasama meclisinin AYM üye seçiminden tamamen dışlanması konusunda süregelen eleştiriler sonunda anayasa koyucuyu etkilemiş ve nihayet 2010 yılında gerçekleşen anayasa değişikliğiyle 61 anayasası uygulamasına dönmüş ve TBMM'nin AYM üyelerinin bir bölümünü seçmesi esasına dönmüştür.

Gelenen bu noktada, AYM üyelerini seçme yetkisinin devletin üç organı (yasama, yürütme ve yargı) arasında eşit biçimde paylaşılması en uygun çözüm olarak gözükmektedir⁵⁸⁸. Bu doğrultuda AYM'ne yeniden yasama meclisince üye seçilmesi şeklindeki yeni düzenlemenin olumlu yönde bir adım olduğu söylenebilir⁵⁸⁹. Çünkü eski uygulamada anayasa yargısını benimsemiş ülkeler arasında Türkiye, AYM üyelerinin seçimini, yasama organının iradesinden tümüyle koparmış olan tek ülke konumundaydı⁵⁹⁰.

Doktrindeki eleştirilere kulak verilerek AYM üyeliği seçiminde Meclisin de söz sahibi olması olumlu bir adım olmakla birlikte içerisinde çeşitli sakıncaları da barındırdığı söylenebilir. Yasama meclisince seçilecek üyelerin, yasama meclisinde bulunan siyasi partilerle arasında bir mesafenin bulunması ve seçilecek üyelerin herhangi bir siyasi ya da ideolojik akımla irtibatlandırılmasının önüne geçilmesi büyük önem arz etmektedir. Bunun için de seçilecek üyelerin, geçmişteki yaşantısı, çalışmaları da göz önüne alınarak herhangi bir siyasi akımla akla gelmeyecek kişilerden seçilmesi gerekmektedir⁵⁹¹.

Bu konuda diğer bir sorun da TBMM'nin üye seçiminde uyması gereken çoğunluk konusunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre TBMM tarafından yapılacak

---

⁵⁸⁶ Gülener, s.297

⁵⁸⁷ Doktrinde bu konudaki eleştiriler için bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.387; Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.41; Erdoğan, Anayasal Demokrasi, ss.105-107; Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.304, Tunç, ss.162-163, Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, ss.225-232; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.432; Gülener, s.297

⁵⁸⁸ Tunç, s.163; Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.377; Hakyemez, s.396

⁵⁸⁹ Mevcut düzenlemenin 1961 anayasası döneminde uygulanan sistemin gerisinde olduğu yönündeki eleştiri için bkz. Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.257; AYM üyelerinin belirlenmesinde yasama organının hiçbir şekilde etkili olmaması gerektiği yönündeki görüş için bkz. Hekimoğlu, s. 85

⁵⁹⁰ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.387

⁵⁹¹ Bu yöndeki görüşler için bkz. Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.227; Sır, s.307

seçimlerde her boş üyelik için; ilk oylamada, üye tam sayısının üçte iki (2/3) çoğunluğunu elde eden aday; ikinci oylamada, üye tam sayısının salt (1/2artı1) çoğunluğunu elde eden aday; üçüncü ve son oylamada, ikinci oylamada en çok oy alan iki aday arasından en fazla oyu alan aday AYM üyesi olarak seçilmiş olmaktadır. (AY m.146/2). Böylesi bir durum, üye seçiminde aranması gereken nitelikli çoğunluk kuralını etkisizleştirmekte, hatta gerektiğinde Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran siyasi bir partiye⁵⁹² kendi istediği bir adayı seçme imkanı tanımaktadır⁵⁹³.

TBMM’nce seçilen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) üyeleri göz önüne alınırsa yukarıdaki kaygımızın yerindeligi ortaya çıkacaktır. Geçmişte RTÜK üyeliği yapmış kişilerin, bir siyasi partiyle olan yakın ilişkileri hem söz konusu RTÜK üyesini çalışamaz noktaya getirmiş hem de çalıştığı kurumu yıpratmıştır. Bu olumsuz örnekten yola çıkarak TBMM’nce seçilen üyelerin tamamen siyasi hayatın dışından kişiler olmasına büyük önem verilmelidir.

Bizim bu konudaki somut önerimiz, bizzat AYM tarafından kendi üye adayları için “üyeliğe kabul denetimi” gerçekleştirilmesidir. AYM’ne TBMM tarafından üye seçilmesi doğrudur ve yerinde bir karardır. Ancak TBMM tarafından seçilecek üyelerin, bu üyeliği objektif ve tarafsız bir şekilde taşıyabilecek şahıslardan olup olmadığının, bu konuda ilmi yeterliliğe sahip kişilerden olup olmadığının mutlaka denetlenebilmesi gerekir. Bir hukuk devletinde de bu denetimi hiç şüphesiz yargı erki yapacaktır.

Somut olarak ifade etmek gerekirse; TBMM tarafından AYM üyesi olarak seçilecek bir üye ile ilgili olarak, başta siyasi yansızlık ve tarafsızlık olmak üzere gereken nitelikleri haiz olup olmadığı konusunda, AYM’nin bir karar vermesi yerinde olacaktır. Kendi üyesinin yargılanması konusunda karar verebilen AYM’nin, TBMM’nce seçilen bir üye adayı için de, bir karar vermesinin yadırganmaması gerekir. Nitekim sonuçta Meclisin söz konusu üye ile ilgili kararı, böyle bir denetimden geçerek güçlenecek ve Meclisçe seçilen üyeler hakkında doğabilecek kimi kaygıların önüne, daha işin başında geçilmiş olacaktır.

---

⁵⁹² Anayasa Mahkemesi üyelerinin siyasi partilerin etkili olacağı bir süreçte parlamento tarafından seçilmesinde hiç bir sakınca olmadığı yönündeki görüş için bkz. Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.260

⁵⁹³ Gülener, s.302

B. Mahkemede Hukukçu Olmayan Üyelerin Görev Alması

AYM üyeleriyle ilgili doktrinde devam edegelen tartışmalardan biri de Mahkeme bünyesinde hukuk öğrenimi almamış, hukuk nosyonuna sahip olmayan üyelerin görev yapmasıdır.

61 anayasası döneminde, hukukla yakından ilgili sayılabilecek iktisat ve siyasal bilimler alanlarında görev yapan üniversite öğretim üyeleri arasından seçilebilecek üye hariç, Mahkeme'nin tüm üyelerinin hukuk formasyonuna sahip olmaları zorunluydu. Bugün ise Cumhurbaşkanı'nca üst kademe yöneticileri arasından seçilecek üyelerin hukukçu olmaları şart olmadığı gibi, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kontenjanından da hâkim sınıfına mensup olmayan asker⁵⁹⁴ bir üyenin seçilebilmesi mümkündür⁵⁹⁵.

Mevcut bu durum ülkemizde de yoğun bir tartışmaya neden olmuş; bu konudaki genel eğilim AYM üyelerinin hukukçu olması şartının gerekliliği yönünde ortaya çıkmıştır⁵⁹⁶. Bu eğilim giderek güçlenmiş ve yasa yapım sürecinde de etkisini göstermiştir. 2010 değişiklikleriyle sil baştan ele alınan AYM üyeliği ile ilgili olarak; anayasanın önceki halinde olmayan, yükseköğretim kurumlarından seçilecek üç üyenin en az ikisinin hukukçu olması zorunluluğu anayasanın 146. maddesinde açıkça ifade edilmiştir.

Bizim de bu konudaki görüşümüz genel eğilim yönündedir ve bu nedenle yukarıda ifade edilen 2010 değişikliği olumlu bir adım olarak görülmelidir. Çünkü AYM'nde hukukçu niteliğine sahip olmayan üyelerin oranının artması⁵⁹⁷, bu mahkemenin yargısal fonksiyonunu olumsuz yönde etkilemenin yanı sıra; anayasal yargı sistemini Avrupa modelindeki genel eğilimin dışına da çıkarabilecektir⁵⁹⁸. Nitekim AYM üyeliği için, Fransa hariç, çok sayıda Avrupa ülkesinde, meslekten hukukçu olmak şartı aranmaktadır. Fransa istisnası ise, Fransız Anayasa Şurası'nın siyasi bir denetim organı niteliğine sahip olmasıyla açıklanabilecektir⁵⁹⁹.

⁵⁹⁴ Mahkemede asker kökenli üyelerin varlığına yönelik eleştiri için bkz. Hekimoğlu, s.93

⁵⁹⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.387

⁵⁹⁶ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.42 vd.; Tunç, ss. 165-166; Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.441; Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, ss.181-182; Aksi görüş için bkz. Özkan Tikveş, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982, ss.382-383

⁵⁹⁷ Mevcut düzenlemede, hukukçu olmayan üye sayısının ulaşabileceği azami sınır ile ilgili olasılıklar konusunda bkz. Gülener, s.304

⁵⁹⁸ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.46

⁵⁹⁹ Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s.105

Unutulmamalıdır ki temel işlevi anayasaya uygunluk denetimi olan Türk AYM, fonksiyonları ve çalışma usulleri açısından bir mahkemedir. Siyasi partilerin mali denetimi ve UYM başkanının belirlenmesi dışındaki tüm görevlerinde AYM, salt bir yargılama faaliyeti yürüten bir mahkeme konumundadır. Bir mahkemede de görev alan kişinin hukukçu olması işin tabiatı gereğidir⁶⁰⁰. Sonuçta üyelik yapısında mesleki formasyona verilen önem, anayasaya uygunluk denetiminin ilke olarak “hukukilik” denetimi olması nedeniyle hem gerekli hem de doğaldır⁶⁰¹.

AYM üyelerinin hukukçu kimliğine sahip olmasının yanı sıra; bu kişilerin hukuk teorisini ve mukayeseli hukuku bilen, anayasa hukuku alanında ilmi çalışmalar yürüten donanımlı kişiler arasından seçilmesine önem verilmelidir⁶⁰². Bu nitelikler, yukarıda önermiş olduğumuz, AYM’nin kendi üyeleri için gerçekleştireceği “*üyeliğe kabul denetimi*”nde de göz önüne alınarak bu niteliği haiz olmayan kişilerin, sırf siyasi saiklerle üyeliğe getirilmesinin de önüne geçilmiş olunacaktır.

C.Üyelerin Görev Süreleri Sorunu

AYM üyelerinin göreve başlama yaşları ve görevde kalma süreleri ile ilgili her iki anayasamız dönemindeki düzenlemelere yukarıda değinilmişti. Buna göre; 61 anayasası döneminde 40 yaşın tamamlanması ile üyeliğe atanacak bir kişi için görevden ayrılma yaşı 65 olarak belirlenmiştir (61 AYm.146). 82 anayasası da ilk yürürlüğe girdiği dönemde mevcut durumu muhafaza etmiş ancak 2010 değişiklikleriyle 40 yaş olan asgari yaş düzeyi 45’e çekilmiştir.

Hem 61 anayasası döneminde hem de 82 anayasasının ilk halinde Mahkeme üyelerinin çalışma sürelerine yönelik azami bir sınır çizilmemişti ve yukarıda görüldüğü gibi 40 yaşında göreve başlayan bir üyenin zorunlu emeklilik yaşı olan 65 yaşına kadar tam 25 yıl AYM üyeliği yapması mümkün olabilmekteydi. Bu sürenin de haklı olarak uzun bir süre olduğu, anayasa yargıçlığının, bir meslek memurluğu

---

⁶⁰⁰ Hakyemez, ss.409-410

⁶⁰¹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.46

⁶⁰² Narin, 1982 Anayasası Düzeninde, s.227

olmaktan çok, belli bir süreyle yerine getirilen onursal ve istisnai bir görev olduğu⁶⁰³ gerekçesiyle ifade edilmekteydi.

Eski uygulamanın aksine AYM üyelerinin görev sürelerinin makul bir seviyeye çekilmesi büyük önem arz etmektedir. Görev sürelerinin çok kısa olması ya da eski uygulamada olduğu gibi uzun süreli üyelik imkânının var olması beraberinde birtakım sorunları da getirmektedir.

Görev sürelerinin çok kısa olması, üyelerin birikimi ve deneyimlerinden yeteri kadar yararlanılamamasına, çok seçimin olmasına ve kararlarda sürekliliğin azalmasına neden olabilir. Böylesi kısa bir süre içerisinde göreve seçilen anayasa yargıcı, belki de anayasa yargısının temel özelliklerini henüz tam anlamıyla kavrayamadan emekliye ayrılmak durumunda kalabilecektir⁶⁰⁴.

Görev süresinin çok uzun oluşu da –ABD’nde uygulanan yaşam boyu üyelik gibi- mahkemeleri toplumun evriminden koparabilir⁶⁰⁵. Gerçekten de anayasa yargıçlarının görev süreleri bakımından herhangi bir sınırlamanın öngörülmemiş olması, anayasa yargısının meşruiyeti açısından sakıncalı olduğu; görev süreleri sınırlandırılmamış ve emekli oluncaya kadar görev yapma olanağına sahip olan yargıçların, toplumsal dönüşümden uzak kalma tehlikesiyle karşı karşıya gelebileceği belirtilmiştir⁶⁰⁶. Ayrıca bu durumun AYM’nin toplumsal gelişmeye ve taleplere duyarsız, kendi içine kapalı bürokratik bir yapı haline dönüşebileceği de ifade edilmiştir⁶⁰⁷.

Doktrinde görev süreleriyle ilgili olarak dile getirilen kaygılar 2010 yılında gerçekleşen anayasa değişikliğiyle büyük oranda karşılanmış gözükmektedir. Söz konusu değişiklikte anayasanın 147. maddesinde AYM üyelerinin on iki (12) yıl için seçilecekleri belirtilerek üyelik için azami görev sınırı çizilmiştir. Ayrıca bir üyenin iki defa seçilemeyeceğinin belirtilmesi de olumlu bir yaklaşımdır⁶⁰⁸. Çünkü aksi halde görev yapan bir üye tekrar seçilme kaygısı taşıyacak ve bu durum sağlıklı bir şekilde görev yapmasını güçleştirebilecektir.

---

⁶⁰³ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.50

⁶⁰⁴ Hakyemez, s.421

⁶⁰⁵ Türe, s.50; Hakyemez, s.421

⁶⁰⁶ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.50

⁶⁰⁷ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.304

⁶⁰⁸ Aynı yönde görüş için bkz. Gülener, s.304

Son olarak 2010 değişiklikleriyle 40 yaş olan asgari yaş düzeyinin 45 yaşa çekilmesi doğru yönde atılmış bir adımdır ancak yetersizdir. Biz bu asgari yaşın 50 yař⁶⁰⁹ olarak benimsenmesini öneriyoruz⁶¹⁰. Böyle bir durumda, 50 yaşında göreve başlayan bir üyenin on iki yıl görev yapıp 62 yaşında görevden ayrılması mümkün olacaktır. Bizce 50-62 yaş aralığı AYM üyeliği görevi için son derece verimli bir zaman dilimi olabilecektir. Bizim kanaatimiz; tecrübe, bilgi birikimi ve kemale ulaşmış yaş birlikteliğiyle, bu zaman diliminin, her açıdan kabul edilebilir olduğu yönündedir.

D.Asıl Üye/Yedek Üye Ayrımı

Hem 61 hem de 82 anayasası uygulamasında, AYM üyeliği asıl ve yedek üyelik ayrımıyla şekillenmişti. Mahkeme çalışmalarına normal şartlarda yalnızca asıl üyeler katılabiliyordu. Hukuki ya da fiili sebeplerden dolayı Mahkeme'nin asıl üyelerle toplanması mümkün olmazsa, toplantıya katılamayan üyelerin yeri, Başkanlıkça kıdem esasına göre yedek üyelerle tamamlanmaktaydı⁶¹¹.

Söz konusu bu ayrım Mahkeme çalışmalarını olumsuz etkileyebilmekteydi. İlk inceleme aşamasında hazır bulunan üyelerin yerine daha sonraki toplantılarda, özellikle karar aşamasında, mazeretleri nedeniyle katılamayan asıl üyelerin yerine yedek üyeler geldiğinde, hem bu üyelerin dosyayı incelemesi için çalışmalar ertelenmekte hem de içtihat birliğine varılması zorlařmaktaydı⁶¹². Sonuçta bu üyelerin anayasa hukuku ve yargısına yabancılaşma riski de ortaya çıkmaktaydı⁶¹³.

Bu konudaki diğer bir garabet de UYM Başkanlığı seçimlerinde kendisini göstermekteydi. Buna göre yedek üyeler, UYM Başkanı olabildikleri halde bu mahkemenin başkanlık seçimlerine katılamamaktaydılar⁶¹⁴.

Bu çerçevede her iki anayasamız döneminde de, yedek üyelik seçimine son verilmesi ve bu üyelerin de asli üye olarak seçilmesi birçok yazar tarafından önerilmiştir ve AYM asıl-yedek üye ayrımının, 30 yılı aşkın bir uygulama sonucunda

---

⁶⁰⁹ 50 yaş sınırının fazla olduğu yönündeki görüş için bkz. Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.256

⁶¹⁰ Aynı yönde görüş için bkz. Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.51

⁶¹¹ Türe, s.101

⁶¹² Hekimoğlu, s.104

⁶¹³ Hakyemez, s.419

⁶¹⁴ Ulaş, s.337

olumlu sonuç vermediği tespiti yapılmıştır⁶¹⁵. Bu düşüncelerin de etkisiyle 61 anayasasında yer alan asıl üye-yedek üye ayrımı, 82 anayasasının hazırlanması sırasında Anayasa Komisyonu ve Danışma Meclisi taslaklarında yer almamış iken, tasarının Milli Güvenlik Kurulu'nda görüşülmesi sırasında söz konusu ayrım 82 anayasasına da girmiştir⁶¹⁶.

Gerçekten de bu ayrımın hiçbir mantıklı açıklaması bulunmamaktadır. Seçim usulleri bakımından asıl üye/yedek üye açısından hiçbir ayrım bulunmadığı gibi her iki üye de aynı koşullarda seçilir ve aynı statüde aynı aylığı almaktadır⁶¹⁷. Bu nedenle mantıklı hiçbir açıklaması olmayan bu temelsiz ayrım, 2010 anayasa değişikliğiyle ortadan kaldırılarak doktrindeki ortak talebe kulak verilmiştir. Bugün AYM'nin on yedi üyesi de aynı statüde aynı şartlar altında çalışmaktadır ve böylece Mahkeme'nin iş yükünün ciddi bir sorun teşkil ettiği bu dönemde yedek üyelik ayrımı altında bir kısım üyelerin pasif ve çalışamaz konumda olmasının önüne geçilmiştir.

IV. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÖNERİLER

A.Denetlenemeyen İşlemler Sorunu

AYM marifetiyle gerçekleştirilen anayasaya uygunluk denetiminde kural, tüm kanunların denetim kapsamında yer alması olmakla beraber; hem 61 anayasası hem de 82 anayasası döneminde bu kuralın birtakım istisnalarına yer verilmiştir. Bu istisnalara örnek olarak; anayasa değişiklikleri, inkılâp kanunları, uluslararası antlaşmalar, Cumhurbaşkanı'nca resen yapılan işlemler, olağanüstü dönem KHK'leri ve kural olarak parlamento kararları gösterilebilir.

Ülkemize yeni kazandırılan bir kurum olan bireysel başvuru yolu açısından bakıldığında, bireysel başvuru yolu ile gerçekleştirilecek insan hakları ihlallerinin tespitine yönelik incelemelerin dışında tutulan düzenlemelerin olduğu görülmektedir.

---

⁶¹⁵ Yekta G. Özden, **Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Hukuksal Konumu**, Savcı'ya Armağan, Mülkiye Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, s.378 (AYM Üyelerinin Hukuksal Konumu); Hakyemez, s.419

⁶¹⁶ Yılmaz Aliefendioğlu, "Anayasa Mahkemesi Üyeliği", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:18, Sayı: 1-4, Ankara, 1985, s.34 (Anayasa Mahkemesi Üyeliği).

⁶¹⁷ Ulaş, s.336

6216 sayılı yasanın ilgili hükmüne göre; yasama işlemleri, düzenleyici idari işlemler, AYM kararları ve anayasa tarafından denetim dışı bırakılan (yukarıda değinilen) işlemler, bireysel başvuru konusu edilememektedir.

82 anayasasında AYM'nin norm denetimi dışında tutulan işlemlerin, hem anayasa değişiklikleri yoluyla hem de AYM kararlarıyla daraltıldığı göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda ilk adım 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla atılmıştır. Söz konusu kanun ile anayasanın geçici 15. maddesinde yer alan kanun, KHK ve 2324 sayılı “Anayasa Düzeni Hakkında Kanun” uyarınca alınan karar ve tasarrufların anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceği şeklinde düzenleme ortadan kaldırılmıştır. Böylece 1980 askeri müdahalesini gerçekleştiren kadronun işlemlerinin AYM önüne götürülmesinin yolu açılmıştır.

Olağanüstü KHK'lerin denetlenmesi yolu ise bizzat AYM tarafından açılmıştır. AYM, olağanüstü KHK'si başlığıyla önüne getirilen kuralların, gerçekten bu kapsamda ve anayasanın öngördüğü sınırlar içinde olup olmadığını incelemektedir. Mahkeme, verilen ada değil içeriğine bakarak, olağanüstü hal bölgesi dışına etki yapan, yasalarda değişiklik getiren, olağanüstü halin gerekli kıldığı konular dışında kimi kurallar koyan KHK'leri, adına ve oluşumuna bakmadan olağanüstü hal KHK'si niteliğinde görmemekte ve bunları olağan KHK imiş gibi denetlemekte ve yetki yasasına dayanmadıklarından iptal etmektedir⁶¹⁸.

Uluslararası antlaşmalar ise, anayasa yargısı denetimi dışında bırakılmış olmakla beraber; söz konusu antlaşmanın TBMM tarafından uygun bulunması şeklindeki kanun, diğer kanunlardan farklı olmayıp, AYM'nin denetimine tabi tutulmaktadır⁶¹⁹.

AYM'nin norm denetimi yetkisinin dışında tutulan işlemlerin bulunması her dönem eleştirilen bir konu olmuştur⁶²⁰. Bu doğrultuda söz konusu durumun, nicelik ve nitelik bakımından kabul edilemez “anayasal denetim yasakları” olduğu ifade edilmiştir⁶²¹.

Bireysel başvurular açısından bakıldığında; bireysel başvuruya yer veren anayasa hükümlerinde herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm temel hakların kamu

⁶¹⁸ Aliefendioğlu, Olağanüstü Yönetim Usulleri, s.426

⁶¹⁹ Z. Arslan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı, s.283

⁶²⁰ Bu konudaki eleştiriler için bkz. Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.296-297; Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.200; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.391

⁶²¹ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.117

gücü tarafından ihlal edilmiş olması yeterli görülürken; kanunla bu alanın denetlenemez işlemler öngörmekle sınırlandırılması⁶²² eleştirisi konusu edilmiştir.

Anayasal denetim yasaklarının varlığı her şeyden önce, hukuk devleti ilkesiyle doğrudan çatışmaktadır. Çünkü hukuk devleti, vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi anlatır⁶²³. Hukuk devletinde, devletin bütün faaliyetlerinin ve devlet adına yetki kullanan kamu görevlilerinin, hukuk kurallarına bağlı olarak ve ancak bu sınırlar içerisinde faaliyet yürütebilmeleri esastır. Bu konudaki denetimlerden bir kısmının o ya da bu gerekçeyle sınırlandırılması da hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacaktır.

Anayasa yargısı, ikinci dünya savaşı sonrasında batı demokrasilerinde hukuk devletinin yargısal güvencesi olarak, yasayı egemen iradenin keyfi tasarrufu olmaktan çıkarmak amacı ile düşünülmüş bir kurumsal mekanizmadır⁶²⁴. Gerçekten de anayasa yargısı denetimi ile hukuk devletinin bireylere sağlamış olduğu güvencelerin bir anlam ifade edebilmesi mümkün olmuştur. Çünkü hukuk devletinin öngördüğü güvencelerin teminat altına alınması ve bu güvencelere yönelik, yasama organı tarafından yapılabilecek müdahalelerin bertaraf edilmesi ancak anayasa yargısı yoluyla yapılan denetimle mümkün olabilecektir. Bu nedenle hukuk devletinin tam anlamıyla geçerlik ve işlerlik kazanabilmesi için, yasama işlemlerinin de bağımsız bir organın inceleme ve denetiminden geçirilebileceği bir yolun açık olması gerekir⁶²⁵ ki anayasal denetim yasakları yolu ile bu denetimin sınırlandırılması hukuk devleti mantığı ile örtüşmez.

Görüldüğü gibi hukuk devleti kavramı ile anayasa yargısı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Hukuk devleti ilkesi, çağdaş bir demokratik devlette olması gereken standartları belirlerken; anayasa yargısı bu standartların hayata geçirilmesi ve bu standartlara yönelik, hukuk dışı müdahalelerin önlenmesi işlevini ifa

---

⁶²² Turgut Candan, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, ss.26-27.

⁶²³ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.122

⁶²⁴ Dikmen Caniklioğlu, s.308

⁶²⁵ Duran, s.57

etmektedir. Sonuçta kanunların anayasa uygunluğunun yargısal denetiminin hukuk devletinin gerçekleşme yollarından biri olduğu söylenebilir⁶²⁶.

Denetim alanı dışında tutulan her işlem ya da kuralın hukuk devleti ilkesini zedelediği düşünülürse, AYM tarafından denetlenemeyen işlemler kategorisinin bir bütün olarak anayasal yargının işlevini kayıtladığında kuşku bulunmamaktadır⁶²⁷. Anayasa yargısının yukarıda ifade edilen hayati işlevleri de göz önüne alındığında söz konusu sınırlamanın yanlışlığı aşikârdır. Geline bu noktada AYM'nin norm denetimi önündeki bütün kayıtların ortadan kaldırılması gerektiği sonucuna ulaşılabacaktır.

B.Türk Anayasa Mahkemesi ve Organ Uyuşmazlığı Davası

Anayasa mahkemelerinin temel işlevlerinden birisi de devleti oluşturan temel kurumlar arasında yetki alan ve sınırlarının belirlenmesi ve bu kurumlar arasında ahenkli bir işleyişin sağlanmasıdır. Burada anayasa mahkemeleri devlet organları arasında yetki sınırlarının tespitine ilişkin uyuşmazlıkları çözümlenmek suretiyle bir hakemlik görevi ifa etmektedir.

Çağdaş yönetim sistemlerinde, egemenlik anlayışı başkalaşmış ve devleti oluşturan çeşitli kurumlara dağıtılmıştır. Devleti oluşturan kurumların bu ayrılığının en önemli amacı, yönetilenler lehine siyasi iktidarın sınırlanması, iktidarın kötüye kullanılmasının engellenmesidir⁶²⁸. Bahsettiğimiz bu egemenliğin paylaşılma tarzı anayasalarda düzenlenmekte ve kurumların yetki sınırları anayasalarda çizilmektedir. Yetki paylaşımı konusundaki bu kurallara aykırılığın çözüm yeri ise; diğer anayasa ihlallerinin çözüm yeri olan anayasa mahkemeleridir.

Anayasa mahkemeleri; parlamento, hükümet ve yargı arasında erklerin yatay ayrılığı söz konusu olduğunda, bunlar arasında anayasal geleneklere göre gelişmiş olan karşılıklı dengeyi korumaya çaba gösterirler. Dolayısıyla mahkemeler, kamu erklerinden birinin diğerlerinin yetkilerine tecavüz eğilimlerine karşı çıkmak için etkili bir şekilde hareket ederek⁶²⁹ devlet gücünün kullanılmasının dengelenmesi⁶³⁰

⁶²⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s.184

⁶²⁷ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.117

⁶²⁸ Sibel İnceoğlu, "Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:22, Sayı:9, 2005, s.232

⁶²⁹ Türe, s.36

işlevini ifa ederler. Bu durum da nihayetinde, erkler arasında ahenkli bir işleyişin gerçekleşmesini sağlar ve devlet iç işleyişini sağlıklı bir yapıya kavuşturur.

Bu doğrultuda anayasa mahkemelerine, bazı ülkelerde devlet organları arasında çıkabilecek kimi sorunların çözümü yetkisi de verilmiştir. Alman Anayasa yargısı sisteminde uygulanmakta olan “organ uyuşmazlığı” dava tipi, hem yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerinin görev ve yetki alanlarına girmesiyle ortaya çıkan “fonksiyon gaspı” durumunda, hem de siyasal kurumların üzerlerine düşen görevleri, anayasanın gösterdiği çizgide yapmamaları durumunda devreye sokulabilecek, siyasal içeriği ağır basan bir hukuk yoludur⁶³¹. Bu yol, anayasa mahkemelerinin, devlet kurumlarının yetki alanlarının ve bunların sınırlarının belirlenmesi için anayasal dengelerin sağlanması çerçevesinde yer alan işlevidir⁶³².

Organ uyuşmazlığı, bu uyuşmazlığın taraflarının anayasal bir hukuki ilişki içinde bulunmalarını ve aralarında bu hukuki ilişkinin sonuçları bakımından bir uyuşmazlığın olmasını gerektirir. Bu önlem ya da ihmal, davacının anayasal hak ve görevlerini ihlal etmeli veya tehlikeye düşürmelidir⁶³³.

Karşılaştırmalı hukuka baktığımızda; Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya ve Macaristan anayasa mahkemeleri devlet kurumları arasında, özellikle parlamento ve hükümet arasındaki dengenin ve her birine tanınan ayrıcalıkların korunması yönünde görev ve yetkilerle donatılmıştır⁶³⁴.

Ülkemizde ise AYM’ne bu yönde herhangi bir yetki ne 61 ne de 82 anayasası döneminde tanınmıştır. Ancak bazı hallerde bu yetki önemli bir çözüm aracı olabilecektir⁶³⁵. Örneğin anayasanın 104. maddesine göre “Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak veya görevlerine son vermek” Cumhurbaşkanı’nın görevleri arasında sayılmıştır. Bu somut örnek üzerinden gidersek, Başbakan’ın bu yöndeki teklifleri Cumhurbaşkanı’nca kabul edilmezse böyle bir sorun nasıl ve hangi organ tarafından çözülecektir? Aynı şekilde Cumhurbaşkanı’nın tek başına düzenleyebileceği Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği’ni Meclis bir kanunla

---

⁶³⁰ Zafer Gören, "Türk ve Alman Anayasa Hukuku'nda Anayasa Yargısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma Kararları", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, Sayı:4, 1995, s.204 (Anayasa Yargısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma).

⁶³¹ İba, s.198

⁶³² Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.170

⁶³³ Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, ss.105-106

⁶³⁴ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.172

⁶³⁵ Aynı yönde görüş için bkz. Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, s.190; Aksi yönde görüş için bkz. İba, s.198

düzenlemek isterse bu sorun nasıl aşılacaktır⁶³⁶? Ya da Cumhurbaşkanı kararnameleri imzalamayı reddederse bu sorun hangi yolla çözülecektir⁶³⁷? Bu sorulara verebilecek net cevaplarımızın olmamasının sebebi, ülkemizde AYM'ne organ davası yetkisi ve bu bağlamda hakemlik rolünün verilmemiş olmasıdır.

Geçmişte Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar arasında ciddi krizlere ve devlet organları arasında ciddi sürtüşmelere sahne olan ülkemizde, söz konusu olası uyuşmazlık ve anlaşmazlıkların çözümü yetkisinin AYM'ne verilmesi yerinde olacaktır. Mahkemenin bu konudaki kararları, istişari nitelik taşıyabileceği gibi tüm kurumlar için bağlayıcı yargısal bir karar niteliği de taşıyabilecektir.

Güçlü yürütme erkinin ve hükümetin yasama organına tüm yönleriyle hâkim olduğu şeklinde kaygıların dillendirildiği günümüzde, AYM'ne böyle bir hakemlik rolünün verilmesi, yasamanın yürütmenin etkisi altında kalması şeklindeki kaygıları da azaltabilecek, bu husustaki sorunların Mahkeme tarafından çözümüne imkân sağlayacaktır.

Günümüzde yürütme erki tarafından, yargının yerindelik denetimi hatta siyaset yaptığı ima edilerek, yargı erkinin kendilerine “iş yaptırmadığı” ve kendi alanlarına girdiği ifade edilmektedir. Yürütmenin yasamaya müdahale ettiği şeklindeki görüş gibi yargının da hukukilik denetiminin dışına çıkarak yürütmenin alanına girdiği belirtilmektedir. Ülkemizde günlük siyasi yaşamda sık sık dile getirilen bu uyuşmazlıklar da AYM'ne götürülerek onun hakemliğinde erkler arasında uzlaşmanın sağlanması mümkün olabilecektir. Son tahlilde, siyasi hoşgörü ve toleransın son derece yetersiz olduğu, erkler arasında medya üzerinden aleni çekişmelerin yaşandığı ülkemizde, böyle bir hakemliğin işe yarayacağı kanaatindeyiz.

C. Somut Norm Denetiminde On Yıl Süreli Denetim Yasağı

Somut norm denetiminde on yıl süreli denetim yasağı, anayasanın 152. maddesinin son fıkrasında düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre; “*Anayasa Mahkemesi'nin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazetede*

⁶³⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss.388-389

⁶³⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgiler ve orijinal tespitler için bkz. Kemal Gözler, **Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, ss.31-34 (Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması); Sezginer, ss.108-113.

yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz”. Anayasanın bu amir hükmü ile itiraz yolu ile yürütülen norm denetiminde on yıl süreli bir denetim yasağı öngörülmüştür.

Söz konusu hüküm öncelikle, bir denetim yasağı öngörmüş olması nedeniyle eleştiriyi hak etmektedir. Zira yukarıda⁶³⁸ değinildiği üzere her ne ad altında olursa olsun, bir hukuk devletinde denetlenemez işlem kategorisine yer yoktur. Çünkü bir işlem ya da eylemin o ya da bu şekilde yargı denetimi dışında tutuluyor olması hukuk devleti mantığıyla izah edilemez.

Ayrıca anayasa mahkemelerinin de, zaman içinde koşulların değişmesi ile içtihatlarını değiştirmeleri hukuku statik olmaktan çıkarabilmektedir. İchtihatlar belli bir toplumda, belli bir zamandaki hukuk anlayışını yansıtmaları bakımından önemli olup, yaşayan hukuku ortaya koyarlar. Bu nedenle içtihat değişikliklerinin –on yıl denetim yasağında olduğu gibi- kurucu iktidar tarafından belli bir süre ile kayıtlanmasını “içtihadi hukukun” bünyesi ile bağdaştırmak mümkün değildir⁶³⁹. Bu düzenlemeyle mahkemelerin toplumun dinamik yapısının ve değişen değer yargılarının etkisinde kalması gerçeği karşısında, kararlarına, on yıl gibi çok uzun sayılacak bir süre⁶⁴⁰ için değişmez bir nitelik kazandırılması isabetli olmamıştır⁶⁴¹.

Hukuk, toplumun gereksinimlerine ve gelişimine bağlı olarak dinamik bir nitelik taşır. AYM’nin belli bir tarihteki kararı yüzünden bütün bir hukuk düzeninin donup kalması ve toplumdaki gelişmeleri izleyememesi, hukukun bu dinamik niteliğini zedelemektedir.⁶⁴² Bu nedenle söz konusu on yıllık yasak süresi, her alanda hızlı bir değişim sürecinin yaşandığı günümüz koşullarında, hukuk düzeninin bu değişime karşı dinamik bir duruş sergileyebilmesi için çok uzun bir zaman dilimidir⁶⁴³.

---

⁶³⁸ Bkz. Denetlenemeyen İşlemler Sorunu

⁶³⁹ Teziç, Anayasa Hukuku, s.221

⁶⁴⁰ Aynı yönde görüşler için bkz.Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.420; E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.158

⁶⁴¹ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.206

⁶⁴² Türe, s.175

⁶⁴³ İba, s.206

AYM de bir kararında⁶⁴⁴ “Bir dava veya itiraz redle sonuçlanırsa aynı konuda gelecek başka davaların ve itirazların incelenemeyeceği yolunda bir görüş kimi yasa kurallarına dokunulmazlık tanımak, bu kurallar üzerinde özellikle yargı yerlerinin yetkilerini kullanmalarını önlemek, hukuki görüşleri dondurup kalıplaştırmak olur” diyerek aynı sakıncayı dile getirmiştir. Gerçekten, bir yanda toplumdaki değer yargıları ve anlayışlarda değişim; öte yanda yeni yorum yöntemlerinin geliştirilmesi, belli bir dönemde anayasaya aykırı bulunmayan bir normu belli bir süre geçtikten sonra farklı şekilde değerlendirmeyi gerekli kılabılır. Bu nedenle anayasa mahkemeleri içtihatlarını değiştirebilmektedir⁶⁴⁵. AYM’nin, daha önce oluşturduğu bir içtihadını değiştirmek istediği halde, sadece “istikrarın korunması” nedeniyle, o kanun hükmü on yıl geçmedikçe yeniden önüne getirilemeyeceğinden bunu değiştiremeyecek olması, kabul edilir bir durum değildir⁶⁴⁶.

Gelinen bu noktada ulaşılan sonuç, Avrupa modeli anayasa yargısında somut norm denetiminde rastlanmayan⁶⁴⁷ ve anayasa yargısını güncellikten uzaklaştıran bu yasak süresinin tamamen ortadan kaldırılması ya da makul bir süreye⁶⁴⁸ çekilmesidir.

D.Olayla Sınırlı Yalnız Tarafları Bağlayıcı Karar Verilebilmesi

61 anayasası döneminde, 82 anayasası döneminde olduğu gibi, kural olarak, AYM kararları herkesi bağlayıcı etkiye sahipti. Ancak 82 anayasasının aksine 61 döneminde istisnai olarak, anayasanın 152/4 maddesince, “Anayasa Mahkemesi, diğer mahkemelerden gelen Anayasaya aykırılık iddiaları üzerine verdiği hükümlerin, olay ile sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı olacağına karar verebilir” şeklinde bir düzenleme mevcuttu.

Hukuk alanında öyle olaylar geçebilir ki, belli bir yasa hükmü, ancak ve ancak o olayların özelliği bakımından anayasaya aykırı bir nitelik taşıyabilir. İşte böyle durumlarda, 61 anayasası, iptal kararlarının yalnızca belli bir davayı etkilemek

⁶⁴⁴ E. 1972/56, K. 1973/11, K.T:6/3/1973, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=394&content= (01.10.2013)

⁶⁴⁵ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.93

⁶⁴⁶ Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.158

⁶⁴⁷ Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.93

⁶⁴⁸ Aliefendioğlu’na göre bu süre iki seneyi aşmamalıdır (Bkz. Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.206)

üzere verilmesine AYM'ni yetkili kılmıştır⁶⁴⁹. Bu yetkinin kullanılması halinde AYM, bir iptal kararı vermeyip kanunu yürürlükten kaldırmamakta ancak söz konusu kanunun anayasaya aykırılığını belirtmekle yetinip verilen kararın yalnızca taraflar yönünden bağlayıcı olduğuna hükmetmektedir⁶⁵⁰.

Söz konusu yetki 61 anayasası döneminde, AYM tarafından sadece bir kez kullanılmıştır⁶⁵¹. Bu olayda AYM, itiraz konusu kanunun “1971 yılı bütçe kanunu oluşu dolayısıyla, Şubat 1972 sonunda yürürlükten kalktığı, ancak yürürlükte olduğu süre içinde, bir kimsenin sübjektif haklarını etkilemiş bulunduğu, halen yürürlükte olmayan bir kanunun ise iptal edilemeyeceği⁶⁵²” gerekçesiyle, olay ile sınırlı bir karar vermiştir.

82 anayasası döneminde yukarıda izah edilen imkân artık AYM'ne tanınmamıştır. Doktrinde bu yetkinin Mahkemeye tanınması gerektiğini düşünenler⁶⁵³ olduğu gibi; bu yetkinin kaldırılmasını olumlu bulan görüşler de beyan edilmiştir. Öncelikle bu yetkinin, özellikle Mahkeme'nin görülmekte olan bir davada uygulanacak kuralın, olay sırasında yürürlükte olduğunu, ancak incelenmesi sırasında yürürlükten kalkmış olduğunu gördüğü zaman önem kazanacağı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Mahkeme'nin, anayasaya aykırı gördüğü, ancak, incelenmesi sırasında yürürlükte olmayan kuralı iptal etmek yerine, anayasaya aykırılığını belirtip olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı karar verebilmesinin isabetli olduğu belirtilmiştir⁶⁵⁴.

AYM'nin olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı karar verme yetkisinin varlığına yönelik eleştiriler ise, söz konusu durumun eşitlik ilkesiyle bağdaşmayacağı gerekçesiyle temellendirilmiştir. Bir kanunun belli bir olayda uygulanmayıp benzer başka olaylarda uygulanmasının eşitlik ilkesini sarsacağı ifade edilmiştir⁶⁵⁵.

Biz AYM'ne, 61 döneminde tanınan bu yetkinin, günümüzde de tanınması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü öyle özel ve ayrık durumlar gündeme gelebilir ki; bir

---

⁶⁴⁹ Narin, Türk Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararlar, s.99

⁶⁵⁰ Türe, s.153

⁶⁵¹ Narin, Türk Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararlar, s.99; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.428; Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s. 205

⁶⁵² E. 1972/26, K.1972/38, KT:27/06/1972, söz konusu karara ulaşmak için bkz. http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=384&content=

⁶⁵³ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.161; Teziç, Anayasa Hukuku, s.219

⁶⁵⁴ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.205

⁶⁵⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.428

kanunun başkasına uygulanırken başka birine uygulanmaması, kabul edilebilir ve aksi hal hakkaniyete aykırı düşebilir. Böyle istisnai durumlarda Mahkeme, söz konusu istisnai yetkisini kullanabilmelidir. Örneğin, eski anayasaya aykırı olan fakat yürürlükteki anayasaya aykırı olmayan bir kanunun itiraz yolu ile Mahkeme önüne gelmesi halinde, yürürlükteki anayasaya göre hüküm verme durumunda olan AYM, elbette iptal kararı veremeyecektir. Oysa eski anayasaya aykırı olan bu kanunun, o anayasanın yürürlükte bulunduğu sırada vukubulmuş bir olaya uygulanmış olması, açık bir haksızlık teşkil etmektedir. AYM bu haksızlığı ancak olayla sınırlı karar verme imkânına sahip olması durumunda giderebilecektir⁶⁵⁶.

Unutulmamalıdır ki 61 anayasası döneminde AYM'ne tanınan bu imkân her şeyden önce istisnai bir nitelik arz eder. Bu nedenle bu yetki kural olarak uygulanmayacak ve ancak yukarıda izah edilen istisnai ve özel durumlara hasredilecektir. Bu istisnai hallerde de söz konusu imkânın kullanılması eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmak bir yana; son derece hakkaniyetli bir çözümün üretilmesine katkı sunacaktır. Bu nedenle bugün de AYM'ne, yukarıda belirtilen istisnai hallerde uygulanmak üzere, olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı kararlar verebilme imkânı tanınmalıdır.

E.İptal edilen Yasa Sonucu Oluşan Hukuksal Boşluk Sorunu

AYM tarafından verilen iptal kararıyla, yürürlükten kalkmış olan yasa kuralı nedeniyle bir mevzuat boşluğu oluşmakta, bu kurala dayalı somut işlemlerin kurulması olanağı ortadan kalkmaktadır. Bu durumda iptal edilen yasanın düzenlediği alanda, yapılması bu yasaya bağlı kılınmış kamu hizmetlerinin görülmesinde süreklilik kesintiye uğramaktadır. Başka bir deyişle iptal edilen yasanın düzenlediği alanda yasa boşluğu oluşmakta⁶⁵⁷ ve kamu düzeni bakımından tehlikeli sonuçlar ortaya çıkabilmektedir⁶⁵⁸. Bu boşluğun giderilmesi ve bu sorunun çözülmesi anayasa yargısı önünde ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Anayasamızın, 153. maddesiyle, bu sorunun çözümü adına iki yöntemi öngörmüş olduğu söylenebilir. Bu yöntemlerden ilki, AYM'ne iptal kararının

⁶⁵⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.428

⁶⁵⁷ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.204

⁶⁵⁸ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.471

yürürlüğe gireceği tarihi erteleme imkânının⁶⁵⁹ tanımış olmasıdır. Bu yolla erteleme süresi içinde, yasama erkinin, iptal nedeniyle oluşan mevzuat boşluğunu gidermesi umulmaktadır. Bu şekilde anayasaya aykırılığı saptanmış bir normun bir yıla kadar varabilen bir ek süre için yürürlüğünü devam ettirmesi çeşitli yönlerden eleştirilse⁶⁶⁰ bile yasa boşluğunun sebep olacağı çıkmazlar hesaba katıldığında bu durumun kabul edilebilir olduğu görülecektir.

Anayasamız, 153. Maddesiyle, söz konusu sorunun çözümü adına, yasama meclisini göreve çağırarak sorunun çözümünü hedeflemiştir. Buna göre, iptal kararlarının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, TBMM'nin iptal kararının ortaya çıkardığı hukuksal boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlaması istenmiştir.

Ancak anayasa yargısı uygulamasında, anayasanın 153. maddesiyle üretmiş olduğu çözüm yollarının işe yaramadığı ve Meclis'in hukuksal boşluğu, AYM'nce öngörülen erteleme süresinde doldurmadığı göze çarpmaktadır. Bu nedenle doktrinde bu sorunun çözümü adına çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Bu konudaki bir görüş, AYM'nin iptal kararlarına, idari yargıda olduğu gibi, geriye yürür nitelik kazandırılması ve iptal kararının yürürlükten kaldırdığı yasanın tekrar yürürlüğe girmesi esasının kabul edilmesi yönündedir. Ancak bu sistem, kazanılmış hakların zedelenmesi tehlikesini bünyesinde barındırdığı için haklı olarak eleştirilmiştir⁶⁶¹.

Bu sorunun çözümünde dermeyan edilen diğer bir görüş ise, iptal kararının yürürlüğe girmesine değin TBMM'nin gerekli yasayı çıkararak boşluğu doldurmaması durumunda hükümetlere, belli bir süre için, bu konuda bir yetki yasası varmışçasına AYM'nin iptal kararı doğrultusunda KHK çıkarma yetkisinin tanınmasıdır⁶⁶².

Bizim bu sorunun çözümü adına önerimiz ise, AYM'ne “Yasama Organına Çağrı Kararları”⁶⁶³ verebilmesi imkânının tanınması ve bu çağrıya uyulmamasının ciddi yaptırımlara bağlanmasıdır. Bu durumda AYM erteleme süresi için açıkça

---

⁶⁵⁹ AYMd. 153/3: “Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın resmi gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.”

⁶⁶⁰ Bu konudaki eleştiriler için bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.429

⁶⁶¹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss. 430-431; Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.204, Türe, s.158

⁶⁶² Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.205

⁶⁶³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s.147

boşluğun giderilmesini isteyebilecek ve bu durumu yasama meclisinin dikkatine sunabilecektir. Buna paralel olarak anayasamızın 153. maddesinde ifade edilen “öncelikli görüşme” yönündeki amir hükmün yaptırıma bağlanması da yasama meclisini teşvik edici bir tedbir, olacak yasa boşluğunun öngörülen sürede tamamlanması için TBMM’nin çalışmalarına hız vermesi sağlayacaktır.

Anayasanın 153. maddesindeki amir hükmün yaptırımı ise, yasa boşluğunun giderilmesinden önce, Meclisin tüm çalışmalarına ara vermesi ve öncelikle bu soruna çözüm üretmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Bu önceliğe uyulmadan, Meclis tarafından farklı bir işlemin tesis edilmesi halinde ise, bu işlemin, sadece 153. maddeye aykırılıktan AYM’nce iptali gündeme gelebilmelidir. Böylece yasama meclisi, 153. maddeye uyma konusunda kendisini zorunlu hissedecek ve bu durum söz konusu maddenin gerçek bir anlam ifade etmesini sağlayacaktır. Aksi takdirde, bu maddeye TBMM tarafından uyulmaması ve söz konusu maddenin ihlaline bir yaptırımın bağlanmaması durumunda, anayasanın 153. maddesindeki amir hükmün, kâğıt üzerinde kalan işlevsiz bir hüküm olarak yürürlükte kalmaya devam etmesi söz konusu olacaktır.

V. ÜLKEMİZ BİREYSEL BAŞVURU MEVZUATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

A. Genel Olarak

Vatandaşlarımızın insan hakları ihlalleri gerekçesiyle AİHM’ne doğrudan başvuru yapabildiği 1987 yılından bu yana geçen sürede, ülkemiz karnesinin hiç de iç açıcı olmadığı aşikârdır. Bu süreçte ülkemiz aleyhine çok sayıda hüküm verilmiş ve Türkiye, Avrupa Konseyi ülkeleri içerisinde hakkında en çok ihlal kararı verilen ülkeler içerisinde yer almıştır.

Bu olumsuz tabloyu ülkemiz lehine değiştirebilmek amacıyla çeşitli arayışlara girilmiş ve bu konudaki en köklü adım, 2004 yılında 82 anayasasının 90. maddesindeki değişikliklerle atılmıştır⁶⁶⁴. Söz konusu değişikliklerle; “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla*

---

⁶⁶⁴ Özbey, s.51

kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır” demek suretiyle, temel hak ve özgürlüklere dair uluslararası antlaşmalara kanunlar karşısında bir üstünlük ve öncelik tanınmıştır⁶⁶⁵.

Söz konusu anayasa değişikliğiyle hedeflenen, AİHM önünde ülkemiz aleyhine verilen ihlal karar sayılarını azaltmaktır. Anayasanın bu amir hükmüne göre ulusal merciler, AİHM’nin de referans aldığı uluslararası antlaşmaları referans alacak ve kararlarını bu anlaşmalarda yer alan felsefe üzerine bina edecekler ve hatta bu hususta bir yükümlülük altında olacaklardır⁶⁶⁶. Ancak uygulamada böyle olmadığı, 90. maddenin söz konusu hükmünün uygulanması ile ilgili sorunların ortaya çıktığı ve sonuçta AİHM önündeki sicilimizin çok da değişmediği görülmüştür.

Bu dönemde ülkemiz aleyhine AİHM önüne götürülen dosya sayısını azaltma adına ortaya atılan diğer bir öneri ise vatandaşların bireysel başvuru yolu ile AYM’ne başvuru yapabilmelerini içermekteydi. Anayasa yargısını kabul eden çok sayıda ülkede⁶⁶⁷ kabul gören bu yolla, temel hak ihlallerine yönelik iddialar AİHM önüne götürülmeden ulusal planda AYM önüne taşınacak ve burada çözüme ulaşılabilecektir⁶⁶⁸. Böylece bireysel başvuru yolundan beklenen, Türk hukukunun Avrupa insan hakları hukuku ile bütünleşmesini sağlamaktır⁶⁶⁹.

Bireysel başvuru yolu ile gerçekleşen denetimin ülkemize de kazandırılması konusundaki genel eğilim nihayet 2010 yılına gelindiğinde karşılığını bulmuş ve bir referandum sonucu yürürlüğe giren 5982 sayılı yasa ile AYM’nin görevlerine bireysel başvuruları inceleme de eklenmiştir.

Hâlihazırda bireysel başvuru yolunun yapısı ve işleyişi ile ilgili düzenlemelere bizzat anayasa metninde, 6216 sayılı AYM’nin kuruluş kanununda ve Mahkeme İçtüzüğü’nde yer verilmiştir. Söz konusu düzenlemeler, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerin deneyimlerinden istifade edilerek hazırlanmakla beraber; ülkemize özgü farklılıkları da bünyesinde barındırmakta ve bu nedenle

⁶⁶⁵ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetler**, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1993, s.167; İnceoğlu, s.8

⁶⁶⁶ Sağlam, s.4; İnceoğlu, s.20

⁶⁶⁷ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi 55 ülkeden merkezi anayasa yargısına yer veren 42 ülkenin sadece 11’i anayasa şikayetine yer vermemiştir. Bkz. Korkut Kanadoğlu, “Anayasa Şikâyeti”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.107 (Anayasa Şikayeti).

⁶⁶⁸ İnceoğlu, s.1; Kanadoğlu, Anayasa Şikayeti, s.108

⁶⁶⁹ Sağlam, s.5

çeşitli açılardan eleştirilere açık bir hale gelmektedir. Nitekim, bireysel başvuru yolunun ülkemizdeki işleyişinde geçen süre bir hayli kısa da olsa, şimdiden bir çok açıdan bireysel başvuru mevzuatımız eleştirilmektedir.

Bireysel başvurunun kabulü konusunda neredeyse bir fikir birliği olmasına rağmen uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar gündeme geldiğinde hukukçular ayrışmaktadır. Bu tartışmalar, özellikle 30.03.2011 günlü, 6216 sayılı Mahkeme'nin kuruluş kanununun yürürlüğe girmesiyle daha da alevlenmiştir⁶⁷⁰. Bu doğrultuda aşağıda, bireysel başvuru mevzuatımıza, doktrin ve uygulamada yöneltilen bu eleştirilere değinilecek ve yeri geldikçe şahsi kanaatlerimize de yer verilecektir.

B.Bireysel Başvuru Yolu ile Korunan Haklar Kapsamı Sorunu

Ülkemizde bireysel başvuru yoluna dair tartışmaların başında, bu mekanizma ile koruma altına alınan temel hak ve özgürlükler kapsamı gelmektedir. Bu konudaki temel sorun ise, hangi temel hakların bireysel başvuru mekanizması ile korunacağı ve bu bağlamda hangi hakları ihlal edilen bireylerin bireysel başvuru yoluna gidebilecekleri şeklindedir.

Bireysel başvuru yolunun öngörüldüğü çoğu Avrupa ülkesinde⁶⁷¹, bu kurumun kapsamı içerisinde değerlendirilecek hak ve özgürlükler için çeşitli sınırlandırmalara gidildiği görülmektedir. Bu doğrultuda Avusturya'da tüm hak ve özgürlükler bireysel başvurunun konusu olabilirken, İspanya ve Meksika'da sadece temel hak ve özgürlükler bireysel başvuru konusu edilebilir. Federal Almanya'da ise temel hak ve özgürlükler ile "adalet hakları" adı verilen temel hak ve özgürlükler benzeri haklar bireysel başvuru konusu edilebilir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal haklar, İspanya, Federal Almanya gibi ülkelerde de bireysel başvuru konusu yapılamamaktadır⁶⁷².

Bu doğrultuda bireysel başvurunun düzenlendiği ülkemiz anayasa hükmünde de, bireysel başvuru kurumunun kapsamı sınırlandırılarak ifade edilmiştir. Anayasa şikâyeti yoluyla gerçekleştirilen kanunların yargısal denetimi usulünde kanunun

---

⁶⁷⁰ Sağlam, s.7

⁶⁷¹ Karşılaştırmalı hukukta bireysel başvuru kurumunu benimsemiş olan kimi ülkelerdeki başvuruya konu haklar listesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Özbey, ss.167-172.

⁶⁷² Kılınç, s.24

anayasaya aykırılığı bütün anayasa metni referans alınarak değil fakat anayasadaki temel hak ve özgürlükler bakımından incelenmektedir⁶⁷³.

Bu konudaki temel çerçeve bizzat anayasa tarafından çizilmiştir. Buna göre; *“Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki”*lerinin bireysel başvuruya konu edilebileceği ifade edilmiştir. 6216 sayılı kanunda ise bu kapsam bir adım daha öteye taşınmış ve *“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki”* hakların da bireysel başvuruya konu edilebileceği ifade edilmiştir.

Bu düzenlemeler bakıldığında, bireysel başvuru kapsamındaki haklar yönünden bir sınırlandırmaya gidildiği göze çarpmakta ve anayasadaki tüm haklar bakımından AYM'ye bireysel başvuru yapmanın önü kapanmaktadır⁶⁷⁴. Söz konusu düzenlemeler, AİHS'nde bizim anayasamıza tekabül eden haklarla sınırlı olarak anayasa şikâyetine başvurulabileceğine ilişkin hüküm içermektedir⁶⁷⁵. Buna göre bir hakkın bireysel başvuru yoluna konu edilebilmesi için, öncelikle 82 anayasasında güvence altına alınan bir temel hak olması ve aynı zamanda bu hakkın AİHS veya AİHS'ne ek protokollerle de korunmuş olması aranmaktadır⁶⁷⁶. Yani 82 anayasasında yer alan temel haklar kümesiyle; AİHS ve buna ek protokollerde yer alan temel haklar kümesinin kesiştiği alanda yer alan bir hak⁶⁷⁷, ülkemiz uygulaması açısından bireysel başvuruya konu edilebilecektir.

Söz konusu sınırlandırma yoluna gidilmesi ve bireysel başvuru kapsamının daraltılması, iş yükünün azaltılması bakımından yararlı olacağı⁶⁷⁸ düşüncesiyle öngörülmüş ise de, bu durum doktrinde çeşitli açılardan eleştirilere hedef olmuştur. Öncelikle bu sınırlamanın, AİHM'nin, AİHS'nin açıkça güvence altına almadığı sosyal haklar için yapılan başvuruları da inceleyip ihlal kararları verdiği gerekçesiyle, AİHM içtihatlarıyla bağdaşmadığı ifade edilmiştir⁶⁷⁹. Aynı doğrultuda, anayasa metnindeki ifadeden ve AİHM içtihatlarının bağlayıcılığına ilişkin AİHS hükümlerinden, bireysel başvuru konusu olabilecek hak ve

---

⁶⁷³ Sır, s.326

⁶⁷⁴ İnceoğlu, s.10

⁶⁷⁵ Kanadoğlu, Anayasa şikayeti, s.114

⁶⁷⁶ Gerçekler, s.34

⁶⁷⁷ Bireysel başvuru yolu kapsamındaki haklar listesi için bkz. E. Ergül, ss.13-17.

⁶⁷⁸ Kanadoğlu, Anayasa şikayeti, 114

⁶⁷⁹ Gören, Anayasa Hukuku, s.302

özgürlükten amacın, bir bütün olarak AİHS sisteminin koruma alanına giren hak ve özgürlükler olduğu ifade edilmiştir⁶⁸⁰.

Ayrıca mevcut anayasamız, AİHS'nden hak kategorileri ve düzenlemeleri bakımından birçok noktada şaşırtıcı biçimde ileridedir. Söz gelimi, çevre konusu, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olarak anayasada güvence altına alınmıştır ama AİHS'nde yoktur⁶⁸¹. Burada bahsi geçen haklar, mevzuatımızdaki düzenlemelere bakıldığında, bireysel başvuru kapsamında gözükmemektedir⁶⁸². Anayasada güvence altına alınmış bu ve benzeri konularda, anayasaya uygunluğu sağlama görevini ifa eden AYM'ne başvurulamaması ise ciddi bir çelişki olarak göze çarpmaktadır.

Bu konuda diğer bir sorun da AİHS'ne ek protokoller konusunda karşımıza çıkmaktadır⁶⁸³. AİHS ve ek protokolleri 14 protokol olup bunlardan 9 adedi Türkiye tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiş, 4., 7., 9. ve 12. protokoller imzalanmış fakat yürürlüğe girmemiş, 10. protokol ise hiç imzalanmamıştır⁶⁸⁴. Hiç şüphesiz, bu protokollerde güvence altına alınmış bir temel hak ile ilgili olarak da AYM'ne bireysel başvuru yapılabilecektir. Kanaatimizce bu durumda, tüm protokoller kapsamındaki bireysel başvurular AYM tarafından incelenmelidir. Çünkü söz konusu protokoller, insan haklarının günümüzde ulaştığı aşamayı yansıtmaktadır ve her an ülkemiz tarafından kabul edilme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle imza ve kabul aşamasını beklenmeden, AYM tarafından söz konusu protokollerdeki hakların koruma altına alınması, bireysel başvuru kapsamının sınırlılığı konusunda bu başlık altında değinilen kaygıları bir ölçüde de olsa bertaraf edebilecektir.

İnsan hakları hukuku, diğer hukuk disiplinlerine oranla daha dinamik bir yapı sergilemekte ve her dönem gelişmeye açık bir görünüm arz etmektedir. Bu doğrultuda temel hak ve özgürlük kategorileri değişmekte, temel hak ve özgürlüklerin içeriği değişikliklere uğrayabilmektedir. Bu çerçevede, insan hakları hukukuna yön veren öncü kuruluş olan AİHM'nin de, karar ve içtihatları değişmekte ve yeni içerikler kazanmaktadır.

---

⁶⁸⁰ E. Ergül, s.16

⁶⁸¹ Oder, s.98

⁶⁸² İnceoğlu, s.10

⁶⁸³ Aliyev, s.41

⁶⁸⁴ Özdek, s.29

Bireysel başvuru açısından bakıldığında, AİHM'nin rehberliğinde insan haklarının korunması adına önemli görevler üstlenecek olan AYM'nin, denetim yetkisinin daha işin başında sınırlandırılması isabetli bir başlangıç olarak değerlendirilemez. Bu nedenle temel insan hakları konusunda herhangi bir sınırlandırmaya gidilmeden, çağdaş medeni uluslar tarafından kabul gören tüm temel hakların, ülkemizde de benimsenmesi ile bireysel başvuru yolunun korunması altına alınması gerekmektedir. Bu yolla AYM, değişen ve gelişen insan hakları hukukunu yakından takip edebilecek ve bireysel başvurular yoluyla bu hakların hayata geçirilmesini temin edebilecektir.

Unutulmamalıdır ki, AYM'nin görevleri arasına bireysel başvuruların dâhil edilmesi, temel hakların korunması konusunda AİHM'nin kararlarıyla ortaya koyduğu standardın ülkemiz pratiğine yansıtılamamasının neden olduğu sorunları giderme kaygısının bir sonucudur⁶⁸⁵. AİHM'nin, burada ifade edilen rehberliğinin ortadan kalkması sonucunu doğuracak şekilde, AİHM içtihatlarıyla oluşacak yeni temel hak kategorilerinde yer alacak haklar konusunda AYM'ni yetkisiz kılmak, yerinde bir adım olamaz.

Sonuç olarak ülkemiz açısından yeni bir kurum olan bireysel başvuru yolunun kapsamının bu şekilde daha işin başında sınırlandırılması isabetsiz bir başlangıçtır. Ancak söz konusu kısıtlayıcı hükümlere rağmen AYM, bu sınırları içtihat ve kararlarıyla zorlayabilecek ve mevzuatın bu olumsuz yanı bertaraf edilebilecektir. Bu doğrultuda son tahlilde, söz konusu hükmün kapsamı, uygulama ile netleşecektir⁶⁸⁶.

C. Bireysel Başvurucu Olabilecek Kişiler Sorunu

Ülkemiz bireysel başvuru mevzuatına yönelik diğer bir temel eleştiri de, bireysel başvuru hak öznelerinin kapsamı ile ilgilidir. Buradaki sorun, bireysel başvuru yolunu kullanıp, bireysel başvurucu olabilecek kişilerin saptanması ile ilgilidir.

Bireysel başvuru yoluna gidebilecek kişilerle ilgili hükümler, diğer düzenlemelere paralel olarak anayasa metninde ve 6216 sayılı kanunda yer

---

⁶⁸⁵ Ekinci, s.159

⁶⁸⁶ Kanadoğlu, Anayasa Şikayeti, s.114; Çoban, s.165

almaktadır. Ancak bu iki düzenlemeye derinlemesine bakıldığında temel bir sorun⁶⁸⁷ ile karşılaşmaktadır. Anayasanın ilgili hükmünde, bireysel başvuruya “herkes”in başvurabileceği ifade edilmiş⁶⁸⁸ ve bireysel başvuru hakkına sahip kişiler yönünden herhangi bir sınırlandırmaya gidilmemiştir.

Aynı konuda 6216 sayılı yasadaki düzenlemeye bakıldığında ise anayasada öngörülen kapsamın özel hukuk tüzel kişileri, kamu hukuku tüzel kişileri ve yabancı uyruklu bireyler açısından sınırlandırıldığı görülmektedir. Söz konusu düzenlemede; kamu tüzel kişilerine bireysel başvuru yapma imkânı tamamen kapatılmış; özel hukuk tüzel kişilerinin sadece tüzel kişiliği ilgilendiren konularda bireysel başvuru yapabilecekleri öngörülmüştür. Aynı madde içerisinde yabancılara ise, Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili bireysel başvuru yapma imkânı tanınmayacağı ifade edilmiştir (6216 SY m.46/2-3).

Yukarıda değinilen sınırlandırmaya yönelik öncelikli ve asıl itiraz; anayasa hükmünün, anayasa-altı bir işlem olan kanun ile sınırlandırılmış olmasıdır. Anayasa çok daha kucaklayıcı, kavrayıcı “herkes” öznesine yer verirken; kanuna bakıldığında, “herkes”in aslında oldukça daraltıcı bir şekilde somutlaştırıldığı⁶⁸⁹ ifade edilmekte ve bu durum eleştiri konusu edilmektedir.

Bu konuda diğer bir eleştiri konusu da kamu tüzel kişilerine bireysel başvuru yapma imkânının tamamen kapatılmış olmasıdır. Bireysel başvurunun kamu gücünün kullanılmasından kaynaklanan hak ihlallerine karşı tanınan bir yol olması nedeniyle, kamu tüzel kişilerine bireysel başvuru hakkı tanınmaması, bu anayasal kurumun hukuki niteliği ile bağdaşmamaktadır⁶⁹⁰. Özellikle üniversitelerin, bilim ve sanat özgürlüğü gibi doğrudan kendi faaliyet alanlarıyla ilintili konularda bir özgürlük ihlali sorununu, AYM önüne taşıyamaması eleştirildiği gibi; TRT gibi bir kamu kurumunun basın ve ifade özgürlüğü konularında başvurucu olamaması da eleştiri konusu olmuştur⁶⁹¹.

Kamu tüzel kişilerinin de kamu gücü kullanmaksızın, tamamen özel hukuk işlemlerine tabi pek çok işlemi vardır. Bu durumda örneğin, mülkiyet hakkının ihlali

---

⁶⁸⁷ Özbey, s.214

⁶⁸⁸ Oder, s.91

⁶⁸⁹ Oder, s.91

⁶⁹⁰ E. Ergül, s.28

⁶⁹¹ Oder, ss. 91-92

sebebiyle kamu tüzel kişilerine kamu gücünü kullanmadığı bir hukuki ilişki dolayısıyla dava açma hakkı tanınmaması⁶⁹² da eleştiri konusu edilmiştir.

Bireysel başvuru yoluna başvuracak kişilerle ilgili mevcut düzenlemelere bakıldığında, hak sùjeleri ile ilgili sınırlamaların kanuna bırakılmış olması bizce de temel bir eleştiri konusudur. Biz aşağıda da değineceğimiz üzere mevcut sınırlamaların bir bölümüne katılıyoruz. Ancak söz konusu sınırlandırmaların bizzat anayasada yapılmaması, kanunun anayasaya aykırılığı başta olmak üzere, çeşitli sorunları beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle anayasanın ilgili hükmüne fazladan bir fıkra eklenerek hak sùjeleri ile ilgili sınırlandırmaya bizzat anayasa metninde yer verilmesi daha uygun bir anayasal tercih olacaktır.

Bireysel başvuru yoluna gidebilecek kişilerle ilgili getirilen sınırlandırmalardan; kamu tüzel kişilerine dair hüküm bizce de eleştiriye hak etmektedir. Kamu tüzel kişilerinin de her şeyden önce bir kimlikleri ve hak öznesi olabilme anlamında kişilikleri bulunmaktadır. Ayrıca bu kurumların, özel hukuk tüzel kişileri gibi hareket ettikleri alanlar bulunmaktadır⁶⁹³. Bu gibi durumlarda kamu tüzel kişileri de bireysel başvuru hakkının koruyuculuğundan istifade edebilmeli ve bireysel başvuru yapma imkânına kavuşmalıdırlar.

Bireysel başvuru yapabilme anlamında özel hukuk tüzel kişilerine yönelik sınırlamanın ise eleştirilecek bir yanı, kanaatimizce yoktur. Çünkü özel hukuk tüzel kişileri, idari ve medeni yargıda da ancak faaliyet alanlarıyla ilgili konularda dava ve taraf ehliyetine sahip olabilirler. Kaldı ki, tüzel kişilerin kişisel başvuru yolunu harekete geçirebilmeleri, ancak doğalarına uygun düşen haklarla sınırlıdır. Gerçekten de, yaşama hakkı, evlilik hakkı, aile yaşamına saygı hakkı, eğitim hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı gibi doğası itibarıyla ancak gerçek kişilere özgü olan haklardan yararlanmaları söz konusu olamayacağından bunlara karşı tüzel kişi adına kişisel başvuru yolunun kullanılmasından söz edilemeyecektir⁶⁹⁴.

Doğrudan tüzel kişiyi ilgilendirmeyen ve bu nedenle özel hukuk tüzel kişininin bireysel başvuru yapamadığı bir konuda, o tüzel kişiyi oluşturan her gerçek kişi bireysel başvuru yapma imkânına sahiptir. Böyle bir durumda da bireysel

---

⁶⁹² Ece Göztepe, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Cilt:3, Sayı:95, 2011, s.29 (Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı)

⁶⁹³ Gerçekler, s.34

⁶⁹⁴ Özbey, s.242; Ekinci, s.147

başvuruya konu edilmek istenen işlem ya da eylem, AYM önüne taşınabilecektir ve özel hukuk tüzel kişisine bu imkânın tanınmamış olması, sonuçta bir hak ihlaline yol açmayacaktır. Yabancı özel hukuk tüzel kişilerinin taraf ehliyeti ise, anayasa ile kendilerine tanınan hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirilecektir⁶⁹⁵.

Bireysel başvuru yapabilme konusunda yabancılar hakkında öngörülen sınırlamanın da herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır. Çünkü genel olarak anayasada tanınan hak ve hürriyetlerden yabancılar da yararlanabilirken; sadece vatandaşlara tanınan temel hak ve hürriyetleri yabancılar kullanamazlar⁶⁹⁶. Bu bağlamda özellikle siyasal hakların bir kısmı aynı zamanda, kuramsal bakımdan ulusu oluşturmanın bir unsuru sayıldığından, Türkiye’de de, karşılaştırmalı anayasa hukukunda da hak özneliği için vatandaşa öncelik tanınmaktadır⁶⁹⁷.

Burada önemle vurgulayalım ki, bireysel başvuru yolu, yabancılar hakkında tamamen kapatılmış değildir. Burada vatandaşlar ile yabancılar arasındaki tek fark, yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancıların bireysel başvuru yapamamasından ibarettir⁶⁹⁸. Yabancılar da anayasamızda “herkes”e tanınan hakların ihlali iddiasıyla bireysel başvuru yapma imkânına sahiptirler. Yabancılar açısından burada söz konusu olan sınırlama, sadece Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili bireysel başvuru yapılamamasından ibarettir ve bu durumun da yadırganacak bir yanı yoktur.

D. Bireysel Başvuru Yolunda Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususlarda İnceleme Yapılamaması

Bireysel başvuru yoluna dair temel düzenleme olan anayasanın 148. maddesi “*Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz*” hükmünü içermektedir. Söz konusu hüküm 6216 sayılı yasada ise biraz daha açıklayıcı hale getirilmeye çalışılmış ve “*bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemelerin, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağıının belirlenmesi ile sınırlı*” olduğu ifade edilmiştir.

---

⁶⁹⁵ Göztepe, Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı, s.93

⁶⁹⁶ Özbey, s.244

⁶⁹⁷ Oder, s.93

⁶⁹⁸ E. Ergül, s.26

Bireysel başvurular sebebiyle kanun yollarında gözetilmesi gerekli hususlarda inceleme yapılamayacağı yolundaki bu düzenleme, her yargı düzeninin kendine özgü kanun yollarında bir alt derecedeki mahkeme kararının hukuka uygunluğunun denetlenmesi sırasında incelenecek olan hususların AYM’nce incelenemeyeceği anlamına gelmektedir⁶⁹⁹.

AYM önüne bireysel başvuru yolu ile getirilen ihlal konusu işlemin bir mahkeme kararı olması halinde, esas incelemesinin nasıl yapılacağı konusunda bir kural öngören söz konusu düzenlemeler, mahkeme kararlarına yönelik gerçekleşecek bireysel başvuru incelemeleri öncesinde çeşitli açılardan eleştiri konusu edilmişlerdir⁷⁰⁰.

Bu konuda dillendirilen öncelikli eleştiri, bireysel başvuru konusu olan uyuşmazlıkların, aynı zamanda kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar olduğu şeklinde gerekçelendirilmektedir. Bu görüşe göre, kanun yolunda gözetilmesi gereken her husus bireysel başvuru konusu değildir. Ancak bireysel başvuru kapsamındaki her hususun, aynı zamanda kanun yolunda gözetilmesi gerekmektedir⁷⁰¹. Bu çerçevede söz konusu anayasa ve yasa hükmü tamamen konusuz kalabilecek ya da uygulanması halinde bireysel başvuru mekanizması, mahkeme kararlarının incelenmesi bakımından işlevini tamamen yitirecektir.

Ayrıca işin tabiatı gereği bireysel başvuru incelemesi ve kanun yolu incelemesi, aynı konularla ilgilenecek ve temelde her iki incelemede de hukuka aykırılık tespit edilmeye çalışılacaktır. Örneğin; AYM, bireysel başvurular dolayısıyla bir idari yargı kararında savunma hakkına uyulmadığına veya duruşma yapılmaksızın karar verildiğine ve bu nedenle ihlalin oluştuğuna karar verirse; bu kararı vermek için yapmış olduğu inceleme⁷⁰², temyiz aşamasında incelenmesi gereken hususlarla ilgili bir inceleme olacaktır. Bu somut örnekten de anlaşılacağı üzere söz konusu hüküm, içerisinde ciddi çelişkiler barındıran, uygulanma kabiliyeti olmayan, kafa karıştırıcı ve ucu açık yorumların ortaya çıkmasına sebep olacak bir hüküm olarak görülmektedir⁷⁰³.

---

⁶⁹⁹ Candan, s.25

⁷⁰⁰ Bu konuda bkz. Aliyev, ss.41-42; Özbey, s.328

⁷⁰¹ Göztepe, Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı, s.23; Kanadoğlu, Anayasa Şikayeti, s.109

⁷⁰² Candan, s.26

⁷⁰³ Özbey, s.328

Söz konusu düzenlemeye yönelik diğer bir eleştiri ise, anayasanın 148. maddesinin 4. fıkrasındaki bu düzenlemenin; aynı maddenin 3. fıkrası ile çelişmekte olduğu yönündedir. Bu görüşe göre; anayasanın 148/4. maddesinde, bireysel başvuruda kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda bireysel başvuruda bulunulamayacağına işaret edilmekle beraber maddenin 3. fıkrasında yapılan düzenleme ile çelişkiye düşülmüştür. Çünkü anayasanın 148. maddesinin 3. fıkrasındaki düzenlemede yer alan temel hakların ihlalinde temyiz aşamasının kapsam dışı tutulduğuna ilişkin bir ifade yer almamaktadır⁷⁰⁴.

Bireysel başvuru yolunda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı şeklindeki düzenlemenin temel amacı, yüksek mahkemeler arasında olası bir yetki kargaşasının önüne geçmektir. Gerçekten de; yüksek mahkemelerin incelemesinden geçen ve kesinleşen mahkeme kararlarının, ilânihaye kesinleşmesine engel olacak şekilde⁷⁰⁵ bireysel başvuru yolunu temyiz incelemesi gibi görmek, mahkeme kararlarının kesin hüküm niteliğini etkileyebilecektir.

Çünkü bireysel başvuru kurumu, temyiz veya istinaf benzeri bir başvuru yolu olarak görülemeyeceği gibi bu mercilerce verilen kararların incelenebileceği bir olağanüstü temyiz fırsatı olarak da nitelendirilemez. Burada genel mahkemelerce olay ya da delillerin doğru değerlendirilip değerlendirilmediği değil, başvuru yolunun bir temel anayasal hakkının ihlal edilip edilmediği ve varsa bu ihlalin bireysel başvuru yolu dışında giderilip giderilemeyeceği konularında inceleme yapılır⁷⁰⁶. Bu nedenle anayasanın 148/4 maddesi uyarınca örneğin; bir ceza yargılamasında suçun unsurlarının somut olayda oluşup oluşmadığı ya da olayda meşru müdafaa şartlarının oluşup oluşmadığı incelenemeyecektir.

AYM'nin yetkisi, hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin hukuki değerlendirme yapmakla sınırlıdır. Burada AYM'nin ilgili bölümleri, artık norm temelli bir inceleme yapmayacak; AİHM gibi, olay temelli değerlendirme yapacaktır. Diğer bir deyişle önüne gelen normun anayasaya uygunluğunu değil, önüne gelen olayın

---

⁷⁰⁴ Gerçekler, s.34

⁷⁰⁵ Deyneki, s.78; Yahya Zabunoğlu, "Bireysel Başvuru Yolunun Açılması: Türkiye'de Yargı Kollarının Ayrılmasında Ortaya Çıkan Sorunlar", Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011, s.118

⁷⁰⁶ Hassamer, s.164, Kılınç, s.25

anayasadaki hak ve özgürlüklerden birini ihlal edip etmediğini sorgulayacaktır⁷⁰⁷. Bu doğrultuda genel yetkili mahkemeler tarafından karara bağlanmış davanın maddi vakıalarına yönelik değerlendirme talebi içeren bireysel başvurular AYM'nce kabul edilemez bulunmalıdır⁷⁰⁸.

Kanaatimizce, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlardan kastedilen, insan hakları ihlallerinin tespitine yönelik inceleme ve araştırmaların ötesinde, ilk derece mahkemesinin muhakeme sürecine yönelik bir hukukilik incelemesi yapılamamasıdır ve bu başlık altında değerlendirilen anayasa hükmü de bu şekilde anlaşılmalıdır.

Ancak söz konusu hüküm fazla kısıtlayıcı şekilde de yorumlanmamalıdır. Yani AYM bireysel başvurularda, yüksek mahkemelerde göz önüne alınması gereken ancak alınmayan birey temel hakları ile ilgili hususları, sadece anayasanın 148/4 maddesi gereği göz ardı etmemelidir. Örneğin bir ceza yargılamasında savunma hakkının kısıtlanması sonucunu doğuran uygulamalar temyiz aşamasında tespit edilmeli ve bu yönde bir uygulamanın gerçekleştiği mahkeme kararı temyiz merciince bozulmalıdır. Ancak her nasılsa söz konusu mahkeme kararı onanıp, bireysel başvuru yoluyla AYM önüne getirilirse, hiç şüphesiz AYM, yargılama sürecinde savunma hakkının sınırlandırılması şeklindeki uygulamaların bulunup bulunmadığını araştıracaktır ve söz konusu ihlali tespit etmesi durumunda ihlal kararı verebilecektir. Bu örnekte de görüldüğü üzere böyle bir durumda AYM'nce yapılan inceleme, anayasanın 148/4 maddesine aykırılık teşkil etmeyecektir. Anayasanın 148. maddesindeki söz konusu hükmün bu örneklerde ifade etmeye çalıştığımız şekilde anlaşılması halinde ise doktrinde dillendirilen kafa karışıklığının da uygulamada önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır.

E. Bireysel Başvuru Usulüne Yönelik Çok Sayıda Düzenlemenin İhtüzüğe Bırakılmış Olması

Bireysel başvuru mevzuatımıza göz atıldığında bireysel başvuru yoluna dair düzenlemelerin anayasa, 6216 sayılı kanun ve Mahkeme İhtüzüğü'nde toplandığı görülmektedir. Bu düzenlemelere bakıldığında anayasal hükümlerin oldukça sınırlı

---

⁷⁰⁷ İnceoğlu, s.12

⁷⁰⁸ Özbey, s.325

olduğu⁷⁰⁹ ve bireysel başvuru kurumunun içinin doldurulmasının kanuna bırakılmış olduğu görülür. Aynı şekilde bireysel başvuru yolunun düzenlendiği 6216 sayılı kanun hükümlerinde de çok sayıda düzenlemenin Mahkeme İçtüzüğü'ne bırakıldığı görülecektir.

Bu doğrultuda madde 47/1'de başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esasların, 48/5'de kabul edilebilirlik şartlarının ve incelemesinin usul ve esasları ile ilgili diğer hususların, 49/8'de esas hakkında incelemenin usul ve esasları ile ilgili diğer hususların ve son olarak 50/4'de komisyonlar arasındaki içtihat farklılıkları ile ilgili diğer hususların, *İçtüzük*le düzenleneceği öngörülmüştür.

Bireysel başvuru yolunun işleyişine dair yukarıda değinilen çok sayıda düzenlemenin, AYM'nin tek taraflı⁷¹⁰ hazırlayacağı bir işlem olan İçtüzüğe bırakılması doktrinde eleştiri konusu edilmiştir. Bu doğrultuda, kanun yolları, dava hakları ve hak arama özgürlüğü ile ilgili düzenlemelerin bir kısmının kanun dışında bir tüzükle yapılmış olmasının anayasaya uygun olmadığı ve birtakım sorunlara yol açacağı ifade edilmiştir⁷¹¹.

Düzenlemelerin içtüzüğe bırakılması yönündeki diğer bir eleştiri ise kanuni hâkim ve mahkemelerin yasallığı ilkesine dayandırılmaktadır. Buna göre; anayasanın kanuni hâkim güvencesi başlıklı 37. maddesinde hiç kimsenin kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkartılamayacağı; bireysel başvuru yolunda ise komisyon oluşturma biçiminin içtüzüğe bırakılmasının, mahkemelerin yasallığı ilkesi ile çeliştiği dile getirilmiştir⁷¹².

Mahkeme İçtüzüğü, anayasa ve kanun ile düzenlenmemiş tali hususların düzenlenebileceği bir düzenleyici işlem olarak ifade edilebilir. İçtüzük isimli söz konusu düzenleyici işlemin, normlar hiyerarşisindeki konumu ve niteliği gereği, ancak AYM'nin iç işleyişi ile ilgili tali hususları düzenleyebilmesi gerekir. Bu niteliği gereği vatandaşlar üzerinde doğrudan sonuçlar doğuracak, hak kayıplarının ortaya çıkmasına sebep olacak nitelikte düzenlemelerin İçtüzüğe bırakılması çeşitli yönlerden sakıncalı sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilecektir.

---

⁷⁰⁹ Nitekim Bireysel başvuru kurumu ile ilgili anayasal hükümler 3 fıkrada ifade edilmekle yetinilmiştir.

⁷¹⁰ 6216 Sayılı yasa Geçici madde 1/5: “*Bu Kanunda öngörülen İçtüzük ve yönetmelik Başkanlıkça en geç altı ay içerisinde hazırlanarak yürürlüğe konulur.*”

⁷¹¹ Zabunoğlu, s.118

⁷¹² Gerçekler, s.33

Öncelikle Mahkeme içtüzüğü, anayasa ve yasalar gibi kabulü ve değiştirilmesi aşamasında önemli prosedürlerin ve denetimlerin geçilmesini gerektirmeyen bir işlemdir. Burada AYM tek taraflı bir düzenleyici işlem tesis etmektedir ve bu nedenle içtüzüğün Mahkeme tarafından sık sık, basit bir şekilde değiştirilmesi söz konusu olabilir ki, bu da bireysel başvuru yolunu kullanacak bireyler açısından sorunlar doğurabilir.

Ayrıca Mahkeme içtüzüğündeki düzenlemelerin satır aralarına bakıldığında bazı düzenlemelerin vatandaşları doğrudan ilgilendirdiği ve hatta vatandaşlar aleyhine kanunda olmayan olumsuz sonuçların doğmasına sebep olacak düzenlemelerin bulunduğu görülecektir.

Bu tespitimizin somutlaşması adına, İçtüzüğün 66. maddesinin 3. fıkrasındaki düzenleme güzel bir örneklik teşkil etmektedir⁷¹³. Söz konusu düzenlemede, süresinde yapılmadığı ya da şekil şartlarının verilen sürelerde tamamlanmadığı durumlarda başvurunun “Komisyonlar Başraportörü” tarafından reddedileceği öngörülmüştür.

Bilindiği üzere 6216 sayılı kanunun 48. maddesi uyarınca, kabul edilebilirlik incelemesi yapma yetkisi, “Komisyonlar” ve “Bölümler”e verilmiştir. Mahkeme İçtüzüğünde ise bu düzenlemenin ötesine geçilerek, başvuruların reddi yönündeki bir yetkinin “Komisyonlar Başraportörü”nün şahsına tanınmış olması, kanunun öngörmediği bir yetki aktarımıdır ki, bu durum sadece bu nedenle eleştiriyi hak etmektedir.

Bu somut örnekte de görüldüğü gibi başvuruda bulunacak bireyler üzerinde doğrudan sonuçlar doğuran düzenlemelerin Mahkeme İçtüzüğü’ne bırakılması yerinde bir tercih olmamıştır. İşin doğası gereği tabi ki her türlü ayrıntılı düzenlemeye anayasa ve kanun metninde yer verilme imkânı yoktur. Tali düzenlemelerin ve ayrıntılı hükümlerin daha alt seviyede yer alan düzenleyici işlemlerle öngörülmesi gayet doğaldır. Ancak burada vatandaşlar üzerinde sonuç doğurmayacak ve düzenlenen kurumun esaslı yönlerini oluşturmayan alanlar düzenleme imkânı bulmalıdır. Bu doğrultuda İçtüzük, niteliği gereği, Mahkeme’nin

---

⁷¹³ Özbey, s.296

iç işleyişi ile ilgili ve özellikle kalem hizmetleri ve benzeri konulara yoğunlaşmalıdır⁷¹⁴.

Kanaatimizce, bireysel başvuru yolunun işleyişine dair esaslı hükümler, konuya verilen hassasiyetin de bir göstergesi olacak şekilde, bizzat anayasa ya da yasa metninde düzenlenmelidir. Daha önce değindiğimiz gibi örneğin bireysel başvuru yoluna başvuracak kişilerle ilgili sınırlamanın da anayasa yerine kanunda düzenlenmiş olması yanlış bir tercih olmuştur. Burada olduğu gibi bireysel başvurunun işleyişine dair esaslı düzenlemelerin de normlar hiyerarşisinde üstte yer alan kanun varken alttaki işlem olan içtüzükte düzenlenmesi doğru bir yaklaşım tarzı olmamıştır.

VI. ÖTEKİ MAHKEMELERİN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ YAPABİLMESİ

61 anayasası döneminde somut norm denetimi yoluyla yürütülen norm denetimi esnasında, genel mahkeme tarafından anayasaya aykırılık iddiası kendisine intikal ettirilen AYM, işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını verip açıklamaktaydı⁷¹⁵.

AYM'nin yukarıda bahsedilen altı aylık süre içerisinde karar verememesi durumunda genel mahkeme, anayasaya aykırılık iddiasını, “*kendi kanısına göre*” çözümleyerek davayı yürütmekteydi. Görüldüğü üzere burada genel mahkemelere 82 anayasasında tanınmayan bir yetki tanınmıştı. Bu dönemde genel mahkemeler anayasanın 151. maddesinde öngörülmüş olan bu istisnai durumda anayasaya uygunluk denetimi yapabilmekteydi⁷¹⁶. Söz konusu yetki, 82 anayasasıyla tamamen

---

⁷¹⁴ Nitekim İctüzüğün ilk maddesinde: Bu İctüzüğün amaç ve kapsamı; “*Anayasa Mahkemesinin iç düzenini, işleyişini, teşkilatını, Bölüm ve Komisyonların oluşumunu, çalışma, yargılama usul ve esaslarını, tutulacak defter ve kayıtlarını, elektronik ortam da dâhil evrakın akış düzenini ve arşivlenmesini, Mahkeme kütüphanesini, Genel Sekreterlik ile idari teşkilatını, idari personelin görev ve sorumluluklarını, Başkan, Başkanvekilleri, üyeler ile raportörler ve raportör yardımcılarının özlük dosyalarının tutulmasını, disiplin işlerini, izinlerini, giyecekleri kisvelerin şekli ile bunların giyilme zaman ve yerlerini, müzakere ve duruşmaların yönetimi ve kayda alınmasının esaslarını düzenlemektir*” şeklinde ifade edilmiştir.

⁷¹⁵ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.202

⁷¹⁶ Bu dönemde söz konusu yetki uygulamada hiç kullanılmamıştır. Çünkü, Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında 22 Nisan 1962 tarih ve 44 Sayılı eski kanun (m.27/3) “Mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara resmen ittıla kesbedinceye kadar davayı geri bırakır” kuralını içermekteydi. Anayasaya aykırı olmasına rağmen yürürlükte kalabilen 44

kaldırılmıştır ve yukarıda belirtilen sürede AYM bir karar vermemiş ise, yerel mahkemenin “yürürlükteki yasa hükümlerine göre” davayı sonuçlandırması kuralına geçilmiştir.

61 anayasası döneminde yerel mahkemelere tanınan istisnai yetkinin olumlu bir düzenleme olduğu ve hâlihazırdaki sistemin çeşitli sakıncaları bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Şöyle ki; AYM kendisine itiraz yoluyla gelen işte beş ay içinde kararını vermez ise, yerel mahkeme yargıcı uygulayacağı kuralı anayasanın 138. maddesindeki, yargıçların sırasıyla anayasaya, yasaya ve hukuka uygun olarak vicdani kanılarına göre karar vereceklerine ilişkin kuralı ve anayasanın üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmamaktadır⁷¹⁷.

Bu konuda mevcut düzenlemenin bazı haksızlıklara yol açabileceği de ifade edilmiştir. Buna göre; görülmekte olan bir davada taraflardan birinin anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunması üzerine bir kanun hükmü AYM’ne gönderilir fakat AYM beş ay içinde kararını vermezse, dava mahkemesi anayasaya aykırı olduğunu düşündüğü ve bu nedenle iptal istemiyle AYM’ne gönderdiği bu kanun ve KHK hükmüne göre kararını vermek zorunda kalır. Dava mahkemesinin bu kararı, üst mahkemece onanıp kesinleşirse, daha sonra AYM’nce verilecek bir iptal hükmünün, AYM kararları geçmişe yürümeyeceği için, sorunun AYM’ne götürülmesini sağlayan taraf üzerinde bir etkisi olmayacaktır ki, bunun adil bir çözüm olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir⁷¹⁸.

Doktrinde mevcut düzenlemeyi sakıncalı bulan yazarlar olduğu gibi; bu durumun herhangi bir sorun teşkil etmediğini beyan eden yorumlar da ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, kanunların anayasaya uygunluk denetiminde “özel mahkeme” sistemini benimsemiş bir anayasanın, bu yetkiyi münhasıran o özel mahkemede toplamış olması, yadırganacak bir durum değildir. Bu görüşe göre; genel mahkemelerin bazı kayıt ve şartlar altında da olsa anayasaya uygunluk denetimi yapabilmeleri, ülke düzeyinde değişik uygulamalara, farklı içtihatlarla yol açabilmesi bakımından sakıncalıdır⁷¹⁹.

---

sayılı kanundaki bu kural, dava mahkemelerinin Anayasaya aykırılık denetimi yapabilmelerini engellemekteydi. Bu konuda bkz. Teziç, Anayasa Hukuku, s.214

⁷¹⁷ Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, s.202

⁷¹⁸ E. Onar, Yargısal Denetim Alanında Öncüler, s.154

⁷¹⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.419

Biz bu iki zıt görüşten ikincisine iştirak ediyoruz. Çünkü her şeyden önce anayasaya uygunluk denetiminin bir uzmanlık gerektirdiğini ve bu uyumsuzlukları bu konuda uzmanlaşmış tek bir yargı merciinin çözümlemesi gerektiğini düşünüyoruz. Yargı teşkilatında uzmanlaşmanın büyük önem kazandığı ve bu amaçla çeşitli ihtisas mahkemelerinin görev yapmakta olduğu günümüzde, anayasaya uygunluk denetimi gibi hassas ve uzmanlık gerektiren bir konunun, taşrada iki bin nüfuslu küçük bir ilçede görev yapan bir yargıca bırakılmaması gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca anayasanın en temel niteliklerinin bile farklı dünya görüşlerindeki insanlar tarafından çok farklı yorumlanabildiği ülkemizde, yerel mahkemelere norm denetimi yapma şansının tanınmasıyla, anayasal konularda çok farklı içtihat örneklerinin oluşmasının da yargı birliği açısından kabul edilemez olduğunu düşünmekteyiz.

VII. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN İŞ YÜKÜ SORUNU

Ülkemiz AYM merkezli temel sorunlardan biri de, hiç şüphesiz Mahkeme'nin yoğun iş yükü⁷²⁰ altında çalışıyor olmasıdır. Bazı yazarlar tarafından söz konusu durum, vatandaşların iradelerinin yönetimde daha etkili olması açısından olumlu bir işaret olarak değerlendirilse⁷²¹ de, bu durumun sürdürülebilir olmadığı aşikârdır.

Özellikle bireysel başvuru yolunun, AYM'nin iş yükünü önemli ölçüde artıracığı ve Mahkeme'nin çalışamaz bir noktaya gelme riski ile karşı karşıya kalabileceği dillendirilmektedir⁷²². Bu doğrultuda, Yargıtay ve Danıştay'a yıllık gelen dava sayısının yüz binleri bulunduğu, devreden dosyalarla birlikte bir milyonu geçtiği bir ortamda, Yargıtay ve Danıştay'a gelmeden kesinleşen mahkeme kararları ile diğer kamu gücü işlemleri de dikkate alınırca, ciddi bir filtre sistemi konulsa dahi, bireysel başvuru yolu ile, AYM'ne yıllık yüz binden fazla başvurunun yapılacağı tahmin edilmektedir⁷²³.

Böyle bir ortamda, Mahkeme'nin iş yükünün azaltılmasıyla ilgili olarak, iki temel tedbirden söz edilebilir. Bunlardan ilki Mahkeme'nin önüne gelen uyumsuzluk

---

⁷²⁰ AYM'nin İşyükü konusunda kapsamlı bilgi için bkz., Aliefendioğlu, Anayasa Yargısı, ss. 263-292

⁷²¹ Hekimoğlu, s.101

⁷²² Çoban, s.163

⁷²³ Özbey, s.384

sayısını azaltıcı tedbirlerin alınması; ikincisi ise, Mahkeme'nin karar verme kapasitesini artırmak suretiyle önüne gelen uyuşmazlıkların en kısa sürede çözümlenebilmesini sağlamak, yani gerekli yapısal ve usuli düzenlemeleri yaparak etkin bir şekilde uygulamaya koymak olduğu söylenebilir⁷²⁴.

Görüldüğü gibi bu tedbirlerden ilki Mahkeme'nin dışındaki bir takım şartlarla ilgili olup, anayasa yargısının alanına giren uyuşmazlıkların daha Mahkeme'nin önüne gelmeden ortadan kaldırılması amacına yöneliktir. Diğer temel tedbir ise Mahkeme'nin kendi iç yapısı ve teşkilatlanmasını ilgilendirmekte; Mahkeme'nin kendisine yüklenen görevleri en hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirebilmesi amacına yönelmektedir.

Mahkeme'nin önüne gelmeden temel hak ihlallerinin çözümlenebilmesi adına temel varsayım, bireysel başvuru öncesi temel hak ihlallerinin diğer merciler tarafından çözümlenmesi esasına dayanır. Bu çerçevede, yargı organları karar verirken temel haklara ilişkin hükümler ile AYM ile AİHM içtihatlarını göz önünde tutarsa ve genel anlamda yargının sorunları çözümlerse AYM'nin iş yükü de önemli ölçüde azalacaktır⁷²⁵.

Mahkeme'nin yoğun iş yükünün azaltılması adına kendi iç yapısı ile ilgili ileri sürülen temel öneri ise, Mahkeme'nin dairelere ayrılarak çalışmasının sağlanması şeklinde ortaya çıkmıştır⁷²⁶. Bu yolla hem iş yükünün dairelere bölünmesi, artan iş yüküyle başa çıkabilmek için etkili ve hızlı öndenetim yapılabilmesi⁷²⁷ hem de davaların sonuçlandırılmasında hız kazanılması hedeflenmiştir⁷²⁸.

AYM'nin dairelere ayrılarak görev yapması esaslı iş yükünün azaltılması adına tutarlı ve mantıklı bir çözüm önerisi olarak görülmelidir. Nitekim 82 anayasasında 2010 yılında yapılan köklü değişikliklerle, AYM'nin yapısının baştan ele alınması ile söz konusu öneri hayata geçirilmiştir.

Gerçekten günümüzde bireysel başvuruların yoğun bir şekilde Mahkeme önüne getirildiği göz önüne alınırsa bu durumun kaçınılmazlığı ortaya çıkacaktır.

---

⁷²⁴ Çoban, s.161

⁷²⁵ Çoban, s.162

⁷²⁶ Hakyemez, s.425

⁷²⁷ Z. Arslan, Anayasa Teorisi, s.257

⁷²⁸ İlhan Özay, "Yeni bir düzende Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulleri", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, 1995, ss.45-49 (Yeni Bir Düzende Anayasa Mahkemesi); Kaboğlu, Anayasa Yargısı, ss.54-56; Çoban, s.170

Bireysel başvuru yolu, herkese açık bir başvuru yolu olması nedeniyle her dönem, çok sayıda bireysel başvuru yapılacak ve AYM'nin iş yükünün önemli bir bölümünü bu başvurular oluşturacaktır⁷²⁹. Bu nedenle 2010 değişiklikleriyle AYM'nin Genel Kurul, bölüm⁷³⁰ler ve komisyonlar şeklinde öngörülen teşkilat yapılanmasının olumlu olduğu kadar kaçınılmaz bir adım olduğu ortadadır.

AYM'nin iş yükünün azaltılabilmesi için ileri sürülen diğer somut öneri ise, yüce divan ve siyasi partilerle ilgili görevlerin AYM'nden alınması yönündedir⁷³¹. Bu yolla Mahkeme'nin, temel görev ve yetkisi olan bazı normların anayasaya uygunluğunu denetleme⁷³² işlevine yoğunlaşacağı umulmaktadır.

Yüce divan görevi açısından yapılan değerlendirmede; yüce divan yargılamasının tipik bir ceza yargılaması olduğuna ve yargılama sürecinde diğer mahkemelerde uygulanan muhakeme kurallarının uygulandığına daha önce değinmiştik. Bu doğrultuda söz konusu yetkinin AYM'nde bulunmasının hiçbir mantıklı izahı olamaz. Pekâlâ, söz konusu yetki, ceza hukuku alanında daha yetkin hukukçulardan oluşan Yargıtay'ca yerine getirilebilecektir. Ceza yargılaması tekniğine vukuf gerektiren yüce divan görevinin Yargıtay'a (onun Ceza Genel Kurulu'na) değil de, üyelerin önemli bir kısmı hukukçu bile olmayan AYM'ne verilmiş olması işin niteliğine uygun olmayan, isabetsiz bir anayasal tercihtir⁷³³.

Bu nedenle yüce divan görevinin AYM'nden alınarak Yargıtay'a verilmesi daha yerinde bir tercih olacak ve bu durum, AYM'nin artan iş yükünün azaltılmasına katkı sunacaktır. Bu nedenlerle, anayasamızda 2010 değişiklikleriyle yüce divan görevinin AYM'nden alınması bir yana, Mahkeme'nin yargılama yetkisi kapsamının genişletilmiş olması yerinde bir tercih olarak değerlendirilemeyecektir⁷³⁴.

---

⁷²⁹ Bkz. "2012 Yılına ait Bireysel Başvuru İstatistikleri, <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=4&lang=0>, (20.05.2013)

⁷³⁰ Alman Anayasa Mahkemesinde "Senato" adını almış olan daireler için Türk anayasa terminolojisinde "bölüm" kavramı tercih edilmiştir. Bu konuda bkz. Sır, s.311)

⁷³¹ Cem Eroğul, "Anayasa Mahkemesi ve Siyaset", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 165. Sayı, 1994, Ankara, s.35

⁷³² Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.447; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.387

⁷³³ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s.300

⁷³⁴ 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesine, Yüce Divan sıfatıyla, "görevleriyle ilgili suçlardan" dolayı Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini yargılama görevine ilave olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanını yargılama görevi de verilmiştir.

AYM'nin siyasi partilerle ilgili yetkilerini ise, parti kapatma davaları ve partilerin mali denetimi olarak ikiye ayırarak değerlendirmek gerekir. Parti kapatma davaları niteliği itibariyle siyasi yanları olan ve salt bir ceza yargılaması olarak nitelenemeyecek bir yargılamadır. Bu nedenle söz konusu yargılamayı yapma yetkisinin AYM'nde olması son derece doğaldır. Çünkü AYM'nin uğraştığı konuların siyasetle iç içe geçmiş olduğunda şüphe yoktur⁷³⁵. Kaldı ki; siyasi partilerin kapatılmaları hakkındaki davaların AYM'nde görülmesinin en önemli nedeni, siyasi partilere güvence sağlamaktır⁷³⁶. Bu güvencenin ortadan kaldırılması sonucunu doğuracak şekilde, bu yetkinin AYM'nden alınması yanlış bir adım olacaktır.

Siyasi partilerin mali denetimi konusuna gelirse; hem 61 hem de 82 anayasası döneminde, siyasi partilerin, gelir kaynakları ve giderleri hakkında AYM'ne hesap verecekleri açıkça düzenlenmiştir. Hâlihazırda AYM, bu yetkisini, bu konuda uzman kuruluş olan Sayıştay yardımıyla yerine getirmektedir ve bu konuda asıl görev Sayıştay'a düşmektedir(6216 SY m.55). Bu nedenle, siyasi partilerin yargısal denetiminin aksine, mali denetiminin, AYM'nden alınarak Sayıştay'a verilmesi yerinde bir adım olacaktır.

AYM'nin iş yükünün azaltılması için yapılan diğer bir öneri ise TBMM'ni hedef almakta ve Meclis'in ihdas ettiği normların anayasaya uygunluğu konusunda daha titiz davranması gerekliliği temeline dayanmaktadır. Buna göre; AYM'nin artan iş yoğunluğunu engellemek için, TBMM'nde kanunlar yapılırken, Genel Kurul ve komisyonlar aşamasında, anayasaya uygunluğun daha titiz şekilde denetlenmesi ve böylece önleyici denetim mekanizmasının daha sağlıklı bir şekilde uygulanması sağlanacaktır⁷³⁷.

AYM'nin iş yükünün azaltılması hususunda geçmişte yapılan diğer bir öneri de, asıl üye/yedek üye ayrımının ortadan kaldırılmasıdır⁷³⁸. Gerçekten bu yolla pasif üye konumunda olan yedek üyelerin Mahkeme çalışmalarında asıl üyelerin yüklerini azaltması hedeflenmiştir. Bu nedenle 2010 değişiklikleriyle söz konusu temelsiz ayrımın ortadan kaldırılması olumlu bir gelişmedir.

⁷³⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.385

⁷³⁶ Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, s.274

⁷³⁷ Hekimoğlu, s.102

⁷³⁸ Bu konudaki tespitler için bkz. Asıl Üye/Yedek Üye Ayrımı

SONUÇ

Çalışmanın başlangıcından bu noktaya gelene dek, öncelikle anayasa ve anayasa yargısı kavramına, bu kavramların tarihsel süreçte geçirdiği gelişim ve değişimlere, ülkemizin anayasa yargısı kavramıyla tanışması ve AYM eliyle gerçekleşen anayasaya uygunluk denetiminin işleyişine değindik. Tüm bu inceleme sonucunda konuyla ilgili bir toparlama ve değerlendirme yapmak gerekirse;

Bir arada yaşamak durumunda olan insanların, çeşitli gereksinimler sonucu oluşturduğu ‘Devlet’ isimli kurumlar bütünü; yasama, yürütme ve yargı erklerinden oluşmaktadır⁷³⁹. Bu işleyiş içerisinde yasama uyulması gereken kuralları koymakta, yürütme bu kuralları uygulamakta ve pratiğe dökmekte, yargı ise söz konusu kuralların uygulanması sonucu doğabilecek sorunları çözüme kavuşturma işlevini üstlenmektedir.

Yasama, yani kural koyma yetkisini millet adına kullanan devlet organları, kendisinin de hukuki meşruluğunu borçlu olduğu anayasalara aykırı işlemler yapmama yükümlülüğü altındadırlar. Ancak bu yetkinin kullanılması esnasında, anayasaya aykırı kararların alınabilmesi ve bu nedenle çeşitli uyuşmazlıkların ortaya çıkması söz konusu olabilecektir.

Genel yargı sistemi dışında kendine özgü bir alanda örgütlenen anayasa yargısı da diğer yargı organlarında olduğu gibi çeşitli uyuşmazlıkların çözümünde rol oynamaktadır. AYM’nin çözümü konusunda yetkilendirildiği konular ise genelde anayasal sorunlar özelde ise diğer normların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimidir. Bunların yanı sıra günümüzde AYM’nin diğer temel bir işlevinin de birey hak ve özgürlüklerinin korunmasında aktif görev alma olduğu kabul edilmiştir.

61 anayasası öncesi dönemde, yukarıda ifade edilen işlevleri ifa edecek bir yargılama makamına duyulan özlem, çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Doktrinde birçok yazar, kanunların anayasaya uygunluğu denetimini dillendirdiği gibi; uygulamada da bu anlamda ilk derece mahkemeleri tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuş, ancak var oluş nedeni kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek olan bir “Anayasa Mahkemesi”ne ulaşmak için 61 anayasasını beklemek gerekmiştir.

---

⁷³⁹ Anayasa Yargısı ise kimi anayasacılar tarafından dördüncü bir kuvvet olarak kabul edilmektedir. (bkz. Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, s.112)

AYM, kendisinden beklenen işlevleri yerine getirme amacıyla 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı Kuruluş Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 25.4.1962 tarihinden bu yana tam yarım asırdır ülkemizdeki varlığını devam ettirmektedir. Çalışma konumuzu da oluşturan bu tarihsel süreç mercek altına alındığında; Mahkeme'nin, sevapları ve günahlarıyla anayasal sistemimizin en temel organlarından biri haline geldiği söylenebilir.

Yasama gücünün aşırılılaşması⁷⁴⁰ şeklinde bir deneyimi, 60'lı yıllar öncesi tüm çıplaklığıyla yaşayan ülkemiz; AYM'nin göreve başlaması ile yasama organının da anayasal kurallar çerçevesinde sınırlandırılabilmesi imkânına kavuşmuştur. Bu işlevi yerine getiren AYM, yasama organının demokratik bir rejimde olması gerektiği ölçüde sınırlanmasını sağlayarak çoğulcu demokrasi anlayışının korunması ve gelişmesine de katkı sunmuştur.

Günümüzde kuvvetler ayrılığının anlamında değişmeler olmuş, parlamenter sistemlerin ilk dönemlerinde olduğu gibi, yasama organına diğer organlar karşısında mutlak bir üstünlük veren anlayıştan uzaklaşmıştır. Artık millet kendini, kendisi adına yetkiler kullanan; yasama, yürütme ve yargı organları eliyle idare etmektedir. Yani yasama nasıl millet adına yetki kullanmakta ise; yargı organları ve bu bağlamda AYM de millet adına yetki kullanmakta ve meşruluğunu bizzat millettten almaktadır.

Öte yandan günümüzde, kanunun sadece siyasi iradenin bir ürünü olmadığı, çok sayıda iradenin katılımı ile üretilerek meşruluk kazandığı savunulmaktadır. Bu nedenle AYM'nin, milletin temsilcilerinden oluşan yasama organının kararlarını ortadan kaldırmasının, demokrasi ilkesiyle çatışmakta olduğu şeklinde bir görüş günümüzde kabul görmemektedir. Artık bugün kabul gören anlayışa göre; ne yasamanın yargıya ne de yargının yasamaya her hangi bir üstünlüğünden söz edilemez.

AYM, çoğu zaman eleştiri konusu da olsa, vatandaşı olmaktan şeref duyduğumuz, batı emperyalizmine ve sömürü kültürüne karşı, dünya tarihinin en meşru mücadelelerinden birini vererek temeli atılan Cumhuriyetimizden yana bir duruş sergilemiştir. Mahkeme, çeşitli kararlarında; ülkemizin varlığı, birliği ve temel

---

⁷⁴⁰ Tahkikat Komisyonlarıyla Meclis Komisyonlarına adeta milletvekillerini yargılama yetkisinin verilmesi, dönemin Ana muhalefet partisi genel başkanı İsmet İnönü'nün, bir seçim çalışması kapsamında tren yoluyla şehre girişinin engellenmesi burada bahsi geçen aşırılıklara örnek olarak gösterilebilir.

yapısını koruma konusunda anayasal düzeni koruyucu bir tavır takınmış ve varlığını borçlu olduğu anayasal sistemimizin korunmasında önemli görevler üstlenmiştir.

AYM'nin müspet ve menfi yönleri, objektif bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Mahkeme'nin, birey hak ve özgürlüklerinin gelişmesinde ve devlet işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesinde, kendisinden bekleneni büyük ölçüde karşıladığı söylenebilecektir. 61 anayasası döneminde başarılı bir şekilde görev yapması, 82 anayasası döneminde genel hatlarıyla aynen varlığını sürdürmesi ve bugün hiç kimsenin Mahkeme'nin varlığını sorgulamaması, bu tespitimizin yerindeliğini gözler önüne sermektedir.

Bugün AYM, bireysel başvuruları inceleme konusunda elde ettiği yetkilerle, çağımızın en temel değerler manzumesi olarak kabul gören, birey temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasında da en aktif rolü üstlenmiştir. 2010 değişiklikleriyle birlikte, doktrinde Mahkeme'nin kuruluş ve yapısına yöneltilen çoğu eleştiri karşılanmış⁷⁴¹ ve Mahkeme kurulduğu günden bu yana ilk defa olağan bir dönemde bu denli ciddi yapısal ve işlevsel değişikliklere uğramıştır. Böylece Mahkeme, meşruiyet temelini daha da sağlamlaştırmış ve anayasal sistemimizdeki yerini güçlendirmiştir.

Günümüzde bireylerin de doğrudan başvurabildiği bir kurum olan AYM'nin, kendisi için yeni bir müessese olan bireysel başvurular konusunda uzmanlaşması ve özellikle gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel olan bireysel başvuru konusundaki iş yükünü⁷⁴² karşılayacak bir alt yapıya ve işleyişe kavuşması gerekmektedir. Bireysel başvuru yolunun ülkemize girdiği 2010 değişikliklerinden sonra ihdas edilen 6216 sayılı Kuruluş Kanunu, bahsettiğimiz gereksinimlere cevap verebilme amacıyla kaleme alınmış ve yasalaşmış da olsa; uygulama yakından takip edilmeli ve karşılaşılabilecek olası sorunlara köklü çözümler üretilmeye çalışılmalıdır.

Özellikle bu hususta önemli bir tecrübeye sahip olan Federal Almanya Anayasa Mahkemesi uygulamaları özenle incelenmeli, bu ve benzeri ülkelerdeki yapısal, kanuni ve doktrinsel gelişmeler yakından takip edilmeli ve ülkemiz bireysel

---

⁷⁴¹ Bireysel başvuru yolunun kabulü, asıl/yedek üye ayırımına son verilmesi, çok uzun üyelik sürelerinin sınırlandırılması, yasama organına üye belirleme imkânı tanınması karşılanan ortak talepler arasında sayılabilir.

⁷⁴² Bireysel başvurunun doğuracağı muhtemel iş yükü büyüklüğüne dair bkz. Çoban, ss.162-164

başvuru sisteminin bu yönde evrilmesi konusunda gereken tüm adımlar ilgili kurumlar tarafından atılmalıdır.

AYM'nin, bugün birey temel hak ve özgürlüklerinin korunması adına son derece önemli olan bireysel başvurulara ve anayasaya uygunluk denetimine daha fazla yoğunlaşabilmesi büyük önem arz etmektedir. Bunun için ise, Mahkeme'ye verilen bazı tali nitelikteki görev ve yetkilerin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu görevlerin başında ise, yukarıda değinildiği üzere, yüce divan yargılaması ve siyasi partilerin mali denetimi gelmektedir.

Gelinen bu noktada son olarak denilebilir ki; anayasaya uygunluğun yargısal denetiminin yanı sıra, birey hak ve özgürlüklerinin korunmasında da etkin bir görev ifa edecek olan Mahkeme, devletimizin banisi büyük Atatürk'ün gösterdiği çağdaş rejimlerin üzerine çıkma idealine ulaşma konusunda, temel bir itici güç olarak varlığını devam ettirecek ve kendisi adına yargılama yetkisini kullandığı Türk Milletine hizmet etmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akad, Mehmed ve Abdullah Dinçkol. **1982 Anayasasının Madde Gereçleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1988.

Akbulut, Olgun. “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, (Ed. Sibel İnceoğlu), Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Aksu, Hüseyin. **Anayasa Mahkemesi-Siyaset İlişkisi: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2011.

Aldıkaçtı, Orhan. “Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yayınları No:522, İstanbul, 1978.

Aliefendioğlu, Yılmaz. **Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996. (Anayasa Yargısı)

Aliefendioğlu, Yılmaz. “Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usulleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:9, Sayı:3, 1992, ss.411-434. (Olağanüstü Yönetim Usulleri)

Aliefendioğlu, Yılmaz. “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1984, ss.101-137. (Türk Anayasa Yargısında İptal Davası)

Aliefendioğlu, “Yılmaz. Anayasa Mahkemesi Üyeliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1-4, Ankara, 1985. (Anayasa Mahkemesi Üyeliği)

Aliyev, Cabir. **Anayasa Şikayeti**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

Anbarlı Bonatay, Şeniz. “12 Eylül 2010 Referandumunu ve Referandum Sürecinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Sayı:9/2, 2011, ss.119-140.

Armağan, Servet. **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.

Arsel, İlhan. **Türk Anayasa Hukuku'nun Umumi Esasları**, Mars Matbaası, Ankara, 1965. (Türk Anayasa Hukuku)

Arsel, İlhan. “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 3-4, Ankara, 1954, ss.60-104. (Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki)

Arslan, Çetin. **Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.

Arslan Öncü, Gülay. “Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, (Ed. Sibel İnceoğlu), Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Arslan, Zühtü. **Anayasa Teorisi**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2005. (Anayasa Teorisi)

Arslan, Zühtü. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:17, Sayı:6, 2000, ss.274-293. (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı)

Arslan, Zühtü. “Sunulan Raporlar Kapsamında Türk Anayasa Mahkemesi'nin Sorunlarının Tartışılması Paneli'ne Sunulan Tebliğ", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:21, 2004, ss.128-138. (Sunulan Raporlar Kapsamında)

Atar, Yavuz. **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2002.

Atay, Ender Ethem. “Hukukta Meşruiyet Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 1997, ss.121-166.

Azrak, A. Ülkü. “Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa Düzenindeki Yeri, Teşkilatı ve Fonksiyonları”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Mecmuası, Cilt:28, Sayı:3-4, İstanbul, 1962. (Türk Anayasa Mahkemesi)

Azrak, A. Ülkü, “Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği”, **Anayasa Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1984, ss.151-168. (AYM İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği)

Başlar, Kemal. “Anayasa Yargısında Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Kavramı”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006.

Boyar, Oya. “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, (Ed. Sibel İnceoğlu), Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Candan, Turgut. “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması”, **Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’**, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği Yayınları**, Ankara, 2011.

Çağlar, Bakır. “Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 1986, ss.137-187.

Çoban, Ali Rıza. “Yeni Anayasa Mahkemesi Kanunu’nun Mahkemenin İş Yüküne Etkisi Açısından Değerlendirilmesi”, **Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’**, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.

Çolak, Harun. **Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkilerinin İncelenmesi Federal Almanya Anayasa Mahkemesi ile Karşılaştırılması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2010.

Dâver, Bülent. "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 1985, ss.93-140. (AYM Kararları Açısından Siyasi Partiler)

Dâver, Bülent. "Anayasa Mahkemesi Yargıcı (Üyesi)", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 1986, ss.9-27. (AYM Yargıcı)

Derdiman, R. Cengiz. "Halkoyuna Sunulacak 5982 Sayılı Kanun Hükümleri Hakkında Düşünceler", <http://www.anayasa.gen.tr/derdiman-5982.htm> (01.10.2013)

Deynekli, Adnan. "Yargıtay'ın Anayasa Şikâyetine Bakışı", Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.

Dikici, Fatih M. **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Dikmen Canikoğlu, Meltem. **Anayasal Devlette Meşruiyet**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

Duran, Lütfi. "Türkiye'de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1984, ss.57-87.

Ekinci, Hüseyin. "Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü", Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.

Erdoğan, Mustafa. **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2005. (Anayasa Hukuku)

Erdoğan, Mustafa. **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005. (Anayasal Demokrasi)

Ergül, Ergin. **Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Uygulaması**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2012.

Ergül, Ozan. **Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.

Eroğul, Cem. **Anatüzeeye Giriş**, İmaj Yayınları, Ankara, 1997. (Anatüzeeye Giriş)

Eroğul, Cem. "Anayasa Mahkemesi ve Siyaset", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı:165, Ankara, 1994, ss.30-38. (Anayasa Mahkemesi ve Siyaset)

Esen, Bülent Nuri. **Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı**, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Ankara, 1966.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. "Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Uygulanmasında Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:17, Sayı:6, 2000, ss.363-384. (Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri)

Fendoğlu, Hasan Tahsin. **Anayasal Derinlik**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012 (Anayasal Derinlik).

Feyzioğlu, Turhan. "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları**, Ankara, 1951.

Gerçekler, Hasan. "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması", **Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti'**, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.

Gökalp, Ziya. “**Yüce Mahkeme**”, **Küçük Mecmua, 18 Birinci Kanun 1922; Reşit Ülker, Gerekçeli Notlu Şerhli ve İzahlı Anayasa Mahkemesi Kanunu İçinde**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962.

Gören, Zafer. **Anayasa Hukukuna Giriş**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1999. (Anayasa Hukukuna Giriş)

Gören, Zafer. **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011. (Anayasa Hukuku)

Gören, Zafer. “Anayasa Yargısı ve Yasama Türk ve Alman Hukukunda Anayasa Mahkemesi ve Parlamentoların Karşılıklı Etkileşimi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:13, Sayı:5, 1996, ss.81-145. (Anayasa Yargısı ve Yasama)

Gören, Zafer. “Anayasa Mahkemesi’ne Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:11, Sayı:4, 1994, ss.97-134. (AYM’ne Kişisel Başvuru)

Gören, Zafer. “Türk ve Alman Anayasa Hukukunda Anayasa Yargısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma Kararları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, Sayı:4, 1995, ss.194-243. (Anayasa Yargısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma)

Gözler, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınları, Bursa, 2010. (Anayasa Hukukunun Genel Esasları)

Gözler, Kemal. **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınları, Bursa, 2000. (Türk Anayasa Hukuku)

Gözler, Kemal. **Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000. (Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması)

Göztepe, Ece. **Anayasa Şikâyeti**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998. (Anayasa Şikâyeti)

Göztepe, Ece. “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:95, 2011. (Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı)

Gözübüyük, Şeref. **Yönetmelik Yargı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

Gülener, Serdar. **Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2012.

Gülsoy, Mehmet Tefik. **Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

Hakyemez, Yusuf Şevki. **Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Arayışı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

Hassemer, Winfried. “Anayasa Şikâyeti ve Buna İlişkin Sorunlar”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:21, Sayı:8, 2004, ss.164-178.

Hekimoğlu, Mehmet Merdan. **Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.

Huntington, Samuel P., **Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme**, çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

İba, Şeref. **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

İnceoğlu, Sibel. “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:22, Sayı:9, 2005, ss.231-251. (Türkiye: AB’nin Yetkileri)

İnceoğlu, Sibel. (Editör) **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, Beta Yayınları, İstanbul, 2013. (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa)

Kaboğlu, İbrahim Ö. **Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007. (Anayasa Yargısı)

Kaboğlu, İbrahim Ö. **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar**, Legal Yayınları, İstanbul, 2006. (Anayasa Hukuku Dersleri)

Kadıgil, Ülkü Müge. “İtiraz Başvurularında Davada Uygulanacak Kural Sorunu”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006.

Kanadoğlu, O. Korkut. **Anayasa Mahkemesi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004. (Anayasa Mahkemesi)

Kanadoğlu, O. Korkut. **Türk ve Alman Anayasa Yargısında Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.38. (Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması)

Kanadoğlu, O. Korkut. “Anayasa Şikayeti”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011. (Anayasa Şikayeti)

Kapani, Münci. **Kamu Hürriyetler**, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1993.

Karakoç, Yusuf. “Türk Hukukunda Vergi Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:13, Sayı:5, 1996, ss.249-373.

Kaya, Meral. **Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

Kaya, Mehmet Oğuz. “Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sorunu: Mevcut Durumun Eleştirisi ve Çözüm Önerileri”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006.

Kılıç, Erdal. **Yüce Divan Sıfatı ile Anayasa Mahkemesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Kılınç, Bahadır. “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006, ss.19-59.

Kıratlı, Metin. “Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Ankara, 1966.

Köküsarı, İsmail. **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2009.

Mehter, Hamdi. “Anayasa Mahkemesi’nin Mali Denetimi İşlevi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, 1991, ss.441-468.

Mill, John Stuart. On Liberty, Edited With An Introduction By Currin v. Shields, The Liberal Arts Press, New York, 1956.

Narin, Serdar. **Türk Anayasa Mahkemesi’nin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararların Hukuksal Yaptırımı ve Etkisi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001. (Türk Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararlar)

Narin, Serdar. “1982 Anayasası Düzeninde Anayasa Mahkemesi Yargıçlarında Aranılan Nitelikler, Görev Süreleri ve Yargıçları Belirleme Kuralları”, **İzmir Barosu Dergisi**, Sayı:5, İzmir, 2009, ss.163-238. (1982 Anayasası Düzeninde)

Oder, Bertil Emrah, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikâyeti) Etkin ve Etkili Kullanım Sorunları”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.

Okandan, Recai Galip. **Umumi Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Cilt: 1, Sayı:1, İstanbul, 1948, ss.134-174.

Onar, Erdal. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Öncüler, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Ankara, 2003. (Yargısal Denetim Alanında Öncüler)

Onar, Erdal. **1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu**, Ankara, 1993. (82 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu)

Onar, Sıddık Sami. **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, 3. Bası, İstanbul, 1966.

Öden, Merih. “Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:43, Sayı:1-4, Ankara, 1993.

Özay, İlhan. “Anayasa Mahkemesi (Ya Da Yargısının) Meşruiyeti”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:9, Sayı:3, 1992, ss.67-74. (Anayasa Mahkemesinin Meşruiyeti)

Özay, İlhan. “Yeni bir düzende Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, 1995, ss.45-49. (Yeni Bir Düzende Anayasa Mahkemesi)

Özbey, Özcan. **Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009. (Türk Anayasa Hukuku)

Özbudun, Ergun. **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993. (Anayasa Yapımı)

Özbudun, Ergun. “1961 ve 1982 Anayasalarında Kanun Hükmünde Kararnameler”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 1985, ss.227-238. (1961 ve 1982 Anayasalarında KHK’ler)

Özçelik, Selçuk A. “Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Umumi Esaslar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Cilt:1, İstanbul, 1978.

Özdek, Yasemin. **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Özden, Yekta Güngör. “Anayasa Mahkemesi Kanunkoyucu Gibi Hareketle Yeni Bir Uygulamaya Yol Açacak Biçimde Hüküm Tesis Edemez Kuralına Nasıl Gelindi? Bu Kural Nedir, Ne Değildir?”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 1985, 41-90. (AYM Kanunkoyucu Gibi)

Özden, Yekta Güngör. **Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Hukuksal Konumu, Savcı’ya Armağan**, Mülkiye Vakfı Yayınları, Ankara, 1988. (AYM Üyelerinin Hukuksal Konumu)

Öztürk, Bahri. “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, Sayı:4, 1995, ss.59-108.

Öztürk, Fatih. **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Politik Sorun ve Yargısal Aktivizm Doktrini: Anayasal Yargı Denetimi Gerekli mi?**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.

Pekcanitez, Hakan. “Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikayeti”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, Sayı:4, 1995, ss.257-287.

Pimentel, David. “Dünyada Anayasa Şikâyeti Uygulamaları”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.

Rousseau, D. **La Justice Constitutionnelle en Europe**, Montchrestien, 1992.

Sabuncu, Yavuz. **Anayasaya Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.

Sağlam Musa, **Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Anayasa Şikayeti**, Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları, Ankara, 2011.

Sancar, Mithat. **Devlet Aklı Kısılcacında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Sezginer, Murat. **Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası’nda Sorunlar**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010.

Sır, Onur. **Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

Soysal, Mümtaz. “Temel Nitelikleriyle 1961 ve 1982 Anayasaları (Karşılaştırmalı), **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1984, ss.11-20. (Temel Nitelikleriyle 61 ve 82 Anayasaları)

Soysal, Mümtaz. “Uluslararası Andlaşmalar Konusunda Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:14, Sayı:5, 1997, ss.171-187. (Uluslararası Andlaşmalar)

Tanör, Bülent. **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Taşbaş Gürbüz, Zeliha. **Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Hukuk Devleti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1991.

Teziç, Erdoğan. **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009. (Anayasa Hukuku)

Teziç, Erdoğan. “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Esas Açısından Denetimi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 1985, ss.21-38. (Esas Açısından Denetim)

Teziç, Erdoğan. **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976. (100 Soruda Siyasi Partiler)

Tikveş, Özkan. **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982.

Tunaya, Tarık Zafer. **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.

Tunç, Hasan. **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı Denetim Kapsamı ve Organları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

Turhan, Mehmet. **Anayasal Devlet**, Naturel Yayınları, Ankara, 2005. (Anayasal Devlet)

Turhan, Mehmet. “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, **Anayasa Mahkemesi Yayınları**, Ankara, 2006. (Anayasa Yargısının İşlevi ve Meşruluğu)

Türe, Celal Fatih, **Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’nin Yapısı, Konumu, İşlevi ve Batı Demokrasilerinden Örnekler: İngiltere, A.B.D., Fransa**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.

Ulaş, Bülent. “Anayasa Mahkemesi Üyeliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1-2, Ankara, 2005.

Uygun, Oktay. **Federal Devlet: Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulama**, İtalik Yayınları, Ankara, 2002. (Federal Devlet...)

Uygun, Oktay. “Siyasi Parti Kapatma Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:17, Sayı:6, 2000, ss.256-272. (Siyasi Parti Kapatma...)

Ülker, Reşit. **Gerekçeli Notlu Şerhli ve İzahlı Anayasa Mahkemesi Kanunu**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962.

Ünsal, Artun. **Siyaset ve Anayasa Mahkemesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Yılmaz, Murat. 2010 **Referandumu Siyasi Partilerin Tutumları**, Seta Analiz, S.28, Ekim 2010, s.7 <http://file.setav.org/Files/Pdf/2010-referandumu-siyasi-partilerin-tutumlari.pdf> (01.10.2013)

Zabunoğlu, Yahya. “Bireysel Başvuru Yolunun Açılması: Türkiye’de Yargı Kollarının Ayrılmasında Ortaya Çıkan Sorunlar”, Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’, (Editör: Musa Sağlam), **Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları**, Ankara, 2011.